

İZMİR

Geçmişten Geleceğe Disiplinlerarası Bir Bakış

Editörler

Kadir ERTÜRK - Hakkı BABALIK - Zekeriya MATÇİÇEK

İZMİR:

**GEÇMİŞTEN GELECEĞE
DİSİPLİNLERARASI BİR BAKIŞ**

Editörler:

Öğr. Gör. Dr. Kadir ERTÜRK

Öğr. Gör. Hakkı BABALIK

Öğr. Gör. Zekeriya MATÇİÇEK

İzmir: Geçmişten Geleceğe Disiplinlerarası Bir Bakış

Editörler: Öğr. Gör. Dr. Kadir ERTÜRK

Öğr. Gör. Hakkı BABALIK

Öğr. Gör. Zekeriya MATÇİÇEK

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek

Kapak Tasarımı: Servet AKAR

Sayfa Tasarımı: Duvar Design

Baskı: Ekim 2025

Yayıncı Sertifika No: 49837

ISBN: 978-625-5698-74-2

© Duvar Yayınları

853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir

Tel: 0 232 484 88 68

www.duvar yayinlari.com

duvarkitabevi@gmail.com

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir. Yayınevi ve editörler sorumlu tutulamaz.

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm.....5

İzmir İlinde Kümelenme Çalışmaları

Aylin DİLEK

2. Bölüm19

İzmir’de Yenilik Ekosisteminin Dinamikleri ve Stratejik Yönetim

Aylin DİLEK

3. Bölüm36

İzmir Şehrinin Kuyumculuk Pazarlamasında

Kızlarağası Hanı'nın Yeri

Hakkı BABALIK

4. Bölüm62

Smyrna’da Kybele ve Nemesis Kültlerine Bakış

İlkay AYDAŞ

5. Bölüm 76

Menemen Çömlekçiliği:

Topraktan Ekonomiye, Kültürden Kimliğe

Kadir ERTÜRK, Halil İbrahim ÇAKIR

6. Bölüm101

Zeytinin Yağa Güvenli Dönüşümü:

İzmir İli Örneği

Nadir Savaş ÖTER

7. Bölüm114

İzmir İli Geleneksel El Sanatları ve Dokumacılık Sanatı

Saadet Nihal COŞKUN

8. Bölüm140

Kırsalda Kadın Emeğiyle Yaşatılan Bir Miras

Ödemiş İpek Böcekçiliği ve İpekli Dokuma Geleneği

Saadet Nihal COŞKUN

9. Bölüm157

Kuyumculukta Meslek Birliği ve Standardizasyon İzmir
Kuyumcular Odasının Etkisi
Servet AKAR

10.Bölüm174

İzmir Menderes'te Bulunan Granat Mücevher Taşları
Ufuk ÖREN

11.Bölüm198

İzmir'in Tarihi Dokusunda Sanat ve Turizm
Zekeriya MATÇIÇEK

1. Bölüm

İzmir İlinde Kümelenme Çalışmaları

Aylin DİLEK¹

GİRİŞ

Günümüz küresel ekonomisinde, şehirlerin ve bölgelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmeleri, yalnızca bireysel işletmelerin başarısına değil, aynı zamanda işletmeler arası işbirliği yapılarının gücüne bağlıdır. Bu bağlamda, kümelenme (cluster) yaklaşımı, firmaların rekabetçiliklerini artırabilmeleri için stratejik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Michael Porter'ın (1998) tanımına göre kümelenmeler, belirli bir alanda yoğunlaşmış ve birbirleriyle bağlantılı şirketler, tedarikçiler, hizmet sağlayıcılar, üniversiteler ve kamu kurumlarının oluşturduğu coğrafi yoğunlaşmalardır. Kümeler, firmaların verimliliğini, rekabet gücünü ve yenilikçiliğini artırmakta; aynı zamanda bilgi paylaşımı ve işbirliği ile yerel ekonomik gelişmeyi desteklemektedir (Porter 1998).

Türkiye’de kümelenme politikaları, 2000’li yılların başından itibaren bölgesel kalkınma ajanslarının ve ulusal destek programlarının etkisiyle kurumsallaşmaya başlamıştır. Özellikle Kalkınma Bakanlığı ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı öncülüğünde uygulamaya konan "Rekabetçilik ve İnovasyon Odaklı Kümelenme Destek Programları", kümelenmelerin ulusal kalkınma politikalarıyla bütünleştirilmesini sağlamıştır (İZKA 2013). Bu kapsamda İzmir, gerek sanayi çeşitliliği gerekse bilimsel ve teknolojik altyapısı nedeniyle kümelenme stratejileri açısından öncelikli bir kent olarak öne çıkmaktadır (İZKA 2022).

KÜMELENME YAKLAŞIMI

Kümelenme Kavramı

Kümelenme kavramı ilk olarak 19. yüzyılın sonlarında Alfred Marshall tarafından "endüstriyel bölgeler" çerçevesinde ele alınmış, firmaların coğrafi yakınlık içinde olmasının işgücü piyasası, bilgi yayılımı ve tedarikçi ağı açısından avantaj sağladığı vurgulanmıştır (Marshall, 1920). Ancak modern anlamda kümelenme kavramı, Michael Porter tarafından “rekabet avantajı” perspektifiyle sistematik hale getirilmiştir. Porter (1990), kümelenmeleri

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın MYO, İşletme Yönetimi Bölümü, adilek@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3275-8775

“birbirleriyle bağlantılı firmaların ve destekleyici aktörlerin, rekabeti hem destekleyen hem de işbirliğine zemin hazırlayan sistematik yapılar” olarak tanımlamıştır.

Porter’ın Elmas Modeli, kümelenmenin başarılı bir şekilde gelişebilmesi için dört ana faktörün etkileşimini vurgulamaktadır. Bunlar: faktör koşulları, talep koşulları, ilgili ve destekleyici endüstriler ve firma stratejisi, yapısı ve rekabeti. Bu faktörlerin bir arada bulunması, kümelenmelerin etkisini pekiştirir ve firmaların rekabet avantajı elde etmelerini sağlar. Model, özellikle yerel firmalar arasındaki etkileşimin önemini ortaya koymakta ve bu etkileşimin hem yenilikçi çözümler üretme hem de sektörün verimliliğini artırma konusunda nasıl bir güç kaynağı oluşturduğunu göstermektedir (Dilek 2024).

Porter’ın modeline göre, başarılı kümelenmeler üç temel özelliklerle tanımlanabilir:

1. Coğrafi yoğunlaşma,
2. Sektörel uzmanlaşma,
3. Kurumsal işbirliği (Porter, 1998, s. 79).

Bu yapıların oluşumu zamanla kendiliğinden (doğal kümeler) veya politika yönlendirmesiyle (planlı kümeler) meydana gelebilir (OECD 2007). İzmir’de gözlenen kümelenmelerin büyük çoğunluğu, planlı kümelenme niteliğindedir.

Kümelenmeler, üretimin yeniden örgütlenmesiyle ortaya çıkan yeni ve esnek üretim biçimlerinin mekânsal düzlemdeki en önemli yansımalarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Porter, kümelenmeyi; ilgili sektörlerde faaliyet gösteren, birbirleriyle bağlantılı şirketlerin, uzmanlaşmış tedarikçilerin, hizmet sağlayıcılarının ve aynı zamanda belirli alanlarda rekabet ederken iş birliği içinde bulunan ortak kuruluşların (örneğin üniversiteler, standart belirleyici ajanslar, ticaret odaları vb.) coğrafi olarak bir araya gelmesi olarak tanımlamaktadır. Başka bir ifadeyle kümelenme; katma değer yaratan bir üretim zinciri etrafında bir araya gelen şirketler, bilgi üreten kurumlar (üniversiteler, araştırma merkezleri, mühendislik firmaları), destekleyici kuruluşlar (danışmanlık firmaları, acenteler, bankalar, sigorta şirketleri) ve müşterilerden oluşan bir ağ yapılanmasıdır (Konya Sanayi Odası 2010).

Kümelenme ve Coğrafi Yakınlık

Küme kavramının tanımında sıklıkla vurgulanan coğrafi yakınlık unsuru, son yıllarda akademik ve pratik düzeyde daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Gerçek yaşam örnekleri incelendiğinde, tüm küme üyelerinin aynı kentte ya da bölgede konumlandığını söylemek mümkün değildir. Birçok küme, coğrafi olarak yakın sayılabilecek alanlarda bulunsa da, ülke sınırlarını aşan ve ulusötesi nitelik taşıyan kümelenme örnekleri de mevcuttur (Banger ve Çalışır 2012).

Kümelenme kavramı, zaman içinde farklı şekillerde algılanmış ve kullanılmış; bu durum tanımında da çeşitli değişimlere yol açmıştır. Özellikle coğrafi yakınlık konusunda dikkat çeken farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kavramın ilk dönem tanımlarında coğrafi yakınlık vazgeçilmez bir unsur olarak ele alınırken, küreselleşmenin etkisiyle bu unsurun önemi giderek azalmaya başlamıştır (Dilek, 2016).

Kümelenme ve Rekabet

Kümelenmelerin temelinde, hem yerel hem de küresel düzeyde rekabetçiliği artırmaya yönelik dinamikler bulunmaktadır. Bu dinamikler, Michael Porter'ın Rekabetçi Elmas Modeli ile açıklanmaktadır. Söz konusu model; firma stratejisi, yapısı ve rekabet düzeyi, faktör koşulları, talep koşulları ile ilgili ve destekleyici endüstriler olmak üzere dört temel bileşenden oluşmaktadır. Model, bu bileşenler arasındaki etkileşim yoğunluğunun firmaların verimliliği ve rekabet gücü üzerinde doğrudan etkili olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla kümelenme yapılarının rekabet avantajı oluşturmada, bu etkileşimlerin niteliği belirleyici bir rol oynamaktadır.

Kümelenme organizasyonlarında, genellikle Porter'ın kamu, üniversite ve özel sektörden oluşan Üçlü Sarmal Modeli temel alınmaktadır. Bu modelde liderlik rolü çoğunlukla özel sektör tarafından üstlenilirken, kamu kesimi kümelenmenin oluşumunu ve yürütülen faaliyetleri destekleyerek sürecin gelişimine katkı sunmakta ve kolaylaştırıcı bir aktör olarak konumlanmaktadır.

Bu doğrultuda, hükümetlerin, rekabetçiliği ve yenilikçiliği artırmak suretiyle ekonomik büyümeyi teşvik edebilmek için, kümelenmelere makro düzeyde altyapı ve politika desteği sağlaması gerekmektedir. Öte yandan, Porter'ın da vurguladığı üzere, başarılı kümelenme örneklerinde liderlik rolü genellikle, sahip oldukları kaynak ve yetkinlik üstünlükleri nedeniyle, büyük ölçekli işletmeler tarafından üstlenilmektedir. Akademik çevreler ise kümelenme süreçlerinde; sosyal sermayenin inşası, stratejik analizlerin gerçekleştirilmesi ve eylemlerin yönlendirilmesi gibi işlevleri üstlenmektedir. Ayrıca, bazı durumlarda akademik kurumlar, geliştirilen stratejik eylemlerin uygulama aşamasında izleme ve değerlendirme rolünü de üstlenmektedir. Ancak, genellikle kâr amacı gütmeyen yapıları nedeniyle akademik kuruluşların kümelenme liderliğini üstlenmeleri sınırlı kalmaktadır (Erol ve Yıldırım 2013).

Kümelenme ve İnovasyon

Günümüzde sanayileşme sürecine paralel olarak, toplumsal yaşamda köklü dönüşümler yaşanmaktadır (Dilek ve Coşkun 2017). Artan rekabet koşulları ve hızlı teknolojik gelişmeler, işletmeleri inovasyona daha fazla önem vermeye

yönlendirmiştir. Desouza ve arkadaşları (2009), inovasyona öncelik vererek bu doğrultuda faaliyetlerini sürdüren kurumların, sadece sektöre uyum sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda sektörlerini yönlendirebilen aktörler hâline geldiklerini belirtmektedir. Bu bağlamda inovasyon, artık yalnızca kurumsal gelişim için değil, aynı zamanda işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri açısından da zorunlu bir unsur hâlini almıştır (Dilek ve Coşkun 2024).

Kümelenme yapısı içinde yer alan firmalar, yenilikçilik faaliyetleri için gerekli kaynaklara daha hızlı ve kolay bir şekilde ulaşabilmektedir. Bu yapılar sayesinde teknoloji geliştirme süreçleri daha etkin yürütülebilmekte; hammadde, malzeme ve hizmet sağlayıcı tedarikçilere erişim kolaylaşmakta ve pazar fırsatları daha erken fark edilebilmektedir (Bulu ve diğ. 2011). Her işletmenin kendine özgü bir yenilik süreci bulunmakta olup, firmalar kendi organizasyonel yapıları, ihtiyaçları ve algıladıkları fırsatlar doğrultusunda uygun çalışma modellerini ve teknolojiyi bir araya getirerek sektördeki konumlarını yeniden belirleyebilmektedir (Çakırsoy 2011).

Tödtling (1999), yenilikçiliği hedefleyen kümelerin başarısının, büyük ölçüde çevresel faktörlerin iyileştirilmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, bölgesel farklılıklar nedeniyle çevresel koşulların değişkenlik göstermesi, kümelenme yapılarının da bölgeden bölgeye farklılık arz etmesine neden olmaktadır. Tödtling ayrıca, yenilik yoğun firmaların, bölgeler arası ağlarda daha az yenilikçi firmalara kıyasla daha aktif rol üstlendiklerini belirtmiştir. Humphrey ve Schmitz (1996), kümelenme kavramına ilişkin yapmış oldukları tanımda, bu yapının üç temel özelliğine dikkat çekmişlerdir. İlk olarak, kümelenme yapısı içerisinde yer alan firmaların, birbirleriyle ilişkili alanlarda faaliyet göstermeleri gerektiği belirtilmiştir. Bu sayede firmalar, girdi temini, üretim süreçleri ve ürün geliştirme aşamalarında ortak hareket edebilmekte ve sinerji oluşturabilmektedirler. İkinci özellik, firmaların aynı coğrafi bölgede konumlanmış olmalarıdır. Coğrafi yakınlık, firmalar arasındaki iletişim ve bilgi paylaşımını kolaylaştırmakta; karşılıklı etkileşimi ve iş birliğini artırmaktadır. Üçüncü temel özellik ise, kümelenme yapılarının yenilikçilik ihtiyacına dayalı olarak, üniversiteler, araştırma-geliştirme merkezleri ve benzeri bilgi üreten kuruluşlarla iş birliği içerisinde olmaları gerekliliğidir (Dilek 2019).

Kümelenmenin Ekonomik ve Sosyal Etkileri

Türkiye'de son yıllarda yaşanan ekonomik büyümeye rağmen, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları önemli ölçüde varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda, ekonomik, sosyal ve kültürel eşitsizliklerin azaltılmasında kümelenme faaliyetlerinin önemli bir araç olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Dilek ve Coşkun 2018). Kümelenmenin ekonomik etkileri arasında ölçek

ekonomilerinden kaynaklanan avantajlar, üretim verimliliğinde artış, inovasyonun yayılımı ve dış pazarlara erişimin kolaylaşması ön plana çıkmaktadır (Enright 2003). Ayrıca, kümelenmeler firmalar arasında yoğun bilgi akışı sağlayarak yenilikçi kapasitenin gelişmesine önemli katkılar sunmaktadır. Rosenfeld (2002), kümelenmeleri “gizli inovasyon altyapıları” olarak tanımlamış ve bu yapıların özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ’lerin) küresel rekabete uyum sağlamasında temel bir rol oynadığını vurgulamıştır.

Sosyal açıdan ise kümelenmeler, yerel düzeyde istihdam yaratma, gelir artışı, yaşam kalitesi yükselmesi ve sosyal sermaye birikimi gibi etkiler aracılığıyla kentlerin cazibesinin artmasına katkı sağlamaktadır (Rosenfeld 2002). Avrupa Komisyonu (2008) ise kümelenmeleri “yenilik ve rekabetçiliğin motorları” olarak tanımlamaktadır.

TÜRKİYE’DE KÜMELENME POLİTİKALARI

Türkiye’de kümelenme alanında ilk kurumsal girişimler, Devlet Planlama Teşkilatı ve Kalkınma Ajansları aracılığıyla gerçekleştirilmiş olup, bu süreç 2009 yılında yayımlanan “Sanayi ve Hizmetlerde Kümelenme Politikası Belgesi” ile resmîyet kazanmıştır. Özellikle 2010 sonrası dönemde uygulamaya konulan Rekabetçi Sektörler Programı, UR-GE Projeleri ile Kümelenme Analizi ve Strateji Raporları, kümelenmelerin teşvik edilmesi ve gelişiminin desteklenmesinde önemli rol oynamıştır (İZKA 2022).

Ülkemizde kümelenmeler, henüz nispeten yeni bir kavram olmakla birlikte, başlangıç aşamasında coğrafi olarak belirli bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Ancak, kümelenme farkındalığı ve bilincinin henüz yeterince gelişmediği gözlemlenmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri, firmaların geleneksel işletme yapılarından ve işleyiş mantığından koparak, tek başlarına çalışma alışkanlıklarını değiştirmekte zorlanmaları ve işgücü kaymalarına ilişkin duyulan endişelerdir. Oysa tek başına faaliyet gösteren işletmeler, daha yüksek maliyetlerle karşı karşıya kalmakta ve kaynak kullanımında verimlilik sağlayamamaktadır. Kümelenme yapısı içerisinde yer alan firmalar ise birlikte hareket ederek rekabet avantajı elde etmekte; bu ortak başarı hem bireysel firmaları hem de bulundukları coğrafi alanı kalkındırmaktadır.

Türkiye’de kümelenmeler yalnızca sanayi sektöründe değil, aynı zamanda tarım ve turizm gibi farklı sektörlerde de görülmekte olup, mevcut kümelenme projelerinin önemli bir kısmının finansmanı Avrupa Birliği fonları tarafından sağlanmaktadır. Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye, özellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ’lerin) gelişimini desteklemekte ve bu nedenle KOBİ sayısı oldukça fazladır. Esnek yapıları nedeniyle rekabetçilik açısından avantaj sağlayan KOBİ’ler, kümelenme yoluyla yenilikçi teknolojilere

erişimlerini artırmakta; böylece verimlilik ve performanslarını yükselterek ihracat kapasitelerini geliştirebilmektedirler (Erol ve Yıldırım 2013).

Kümelenme alışmaları genellikle dernekler aracılığıyla yürütölmektedir. Derneklerin kuruluşunun kolay olması, üyeler için mali sorumlulukların sınırlı olması, vergi avantajları ve kamu yararına dernek statüsü kazanabilme imkânı gibi faktörler, kümelenme derneklerinin tercih edilmesinde etkili olmaktadır. Ayrıca, kümelenmelere destek veren büyük ölçekli iş birliklerinden biri olarak Anadolu Kümeleri İşbirliği Platformu (AKİP) gibi oluşumlar da faaliyet göstermektedir.

Ayrıca, ölkemizin 2024-2028 döneminde kalkınma vizyonunu ortaya koyan 12. Kalkınma Planı'nda kümelenme konusuna vurgu yapılmış ve “kümelenmelerin Türkiye'nin küresel değeri zincirleri içindeki konumu ve gelişme potansiyeli çerçevesinde yerli üretimle tedarik zincirlerini kısaltma stratejileri belirlenerek sanayi kümelenmelerinin güçlendirilmesi sağlanacaktır” politikasına yer verilmiştir (www.sbb.gov.tr/).

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı; “Türk sanayisinin rekabet edebilirliğinin ve verimliliğinin yükseltilerek, dünya ihracatından daha fazla pay alan, ağırlıklı olarak yüksek teknoloji ürünlerin üretildiğı, nitelikli iş gücüne sahip, çevreye ve topluma duyarlı bir sanayi yapısına dönüşümünü hızlandırmak için belirli bir rekabet edebilirlik ve sürdürülebilirlik potansiyeli taşıyan, ulusal düzeyde önemi haiz ve ağırlıklı olarak imalat sanayinde faaliyet gösteren kümelenme teşebbüslerini desteklemek” amacıyla kümelenme destek programı hazırlamıştır (kumelenme.sanayi.gov.tr/).

İZMİR'DE KÜMELENME OLUŞUMLARI

İzmir'deki kümelenme yapıları, kent ekonomisinin sürdürülebilir kalkınması açısından stratejik bir öneme sahiptir. Bu yapılar, İzmir'in sektörel rekabet gücünü artırmakla kalmayıp, aynı zamanda istihdam yaratılmasına ve bölgesel inovasyon ekosisteminin güçlendirilmesine de katkı sağlamaktadır. Kümelenme organizasyonlarının sürdürülebilir biçimde gelişebilmesi, yalnızca ekonomik performans göstergeleriyle değil, aynı zamanda iş sağlığı ve güvenliği standartlarının benimsenmesiyle de mümkündür. Kümeler, ortak eğitim, denetim ve sertifikasyon süreçleriyle çalışan güvenliğini destekleyerek sektörel kaliteyi artırabilir (Yeşil ve diğ. 2014). Ayrıca, firmalar arasında bilgi paylaşımının artması, ortak tedarik zinciri kullanımı ve dış pazarlara açılım gibi önemli avantajlar sunmaktadır.

Ancak, kümelenme yapılarının etkin bir şekilde işlemesi için kamu, özel sektör ve üniversiteler arasında sürekli ve sürdürülebilir diyalog ile destek mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, kümelenme bilincinin

yaygınlaştırılması ve farklı kümeler arasındaki sinerjinin artırılması da büyük önem taşımaktadır.

İzmir’de kümelenme yaklaşımları, hem bölgenin sektörel öncelikleri hem de kurumsal kapasite dikkate alınarak şekillenmiştir. İzmir Kalkınma Ajansı’nın (İZKA) 2013 yılında yayımladığı “Öncelikli Kümelenme Alanları Raporu”nda yazılım ve bilişim, sağlık teknolojileri, tarıma dayalı gıda sanayi ile yenilenebilir enerji sektörleri, kümelenme faaliyetleri açısından öncelikli alanlar olarak belirlenmiştir (İZKA 2013).

İzmir’de, aşağıda genel bilgileri verilen kümeler ve kümelenme projelerine ek olarak, farklı kümelenme oluşumları da mevcuttur. Ancak bu bölümde, yalnızca güncel ve yeterli veriye sahip olan, aynı zamanda kümelenme açısından belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış bazı kümelenmelere yer verilmiştir.

Yazılım ve Bilişim Sanayicileri Kümeleme Derneği (YABİSAK)

Yazılım ve Bilişim Sanayicileri Kümelenme Derneği (YABİSAK), 4 Ocak 2021 tarihinde İzmir merkezli olarak kurulmuştur. Derneğin kurucu üyeleri arasında 22 farklı kuruluş bulunmaktadır. Amacı, İzmir merkezli olarak Ege Bölgesi’nde yazılım ve bilişim sanayi ekosistemini geliştirerek ulusal ve uluslararası rekabetçiliği artırmaktır. Ege Bölgesi’nde yazılım ve bilişim sanayi ekosistemini geliştirmeyi ve ulusal ile uluslararası rekabetçiliği artırmayı misyon edinmiştir. Vizyonu ise Türkiye’yi dijital dünyada global bir oyuncu haline getirmek ve Ege Bölgesi’ni küresel yazılım ve bilişim sanayisinin cazibe merkezi yapmaktır (www.yabisak.org.tr/).

Öne Çıkan Faaliyetleri

Yazılım ve Bilişim Sanayicileri Kümelenme Derneği (YABİSAK)’ın öne çıkan faaliyet alanları aşağıda yer almaktadır(www.yabisak.org.tr/).

• Birlikte Büyüme

Tarihsel süreç içerisinde, bireyler ve kurumlar tek başlarına ulaşabileceklerinden çok daha büyük faydalar sağlamak amacıyla kolektif bir şekilde bir araya gelmişlerdir. Benzer hedeflere yönelik faaliyet gösteren farklı kuruluşların oluşturduğu iş birliği, sinerji yaratarak çeşitlilik ve yeni fırsatların ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Nitelikli bireylerin sayısı arttıkça, bilgi ve beceri yelpazesi genişlemekte; bu durum, ortaya çıkan potansiyelin ve gücün katlanmasına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, Yazılım ve Bilişim Sanayicileri Kümelenme Derneği (YABİSAK), ortak büyüme ve gelişim hedefi doğrultusunda iş birliklerine odaklanmaktadır.

- ***İşbirliği Fırsatları***

YABİSAK, Estonya ICT Kümelenmesi ile iş birliği yaparak e-yönetişim, siber güvenlik, akıllı mobilite ve endüstrinin dijitalleştirilmesi gibi konularda ortaklıklar geliştirmektedir. YABİSAK'a katılan işletmeler, güçlü bir ekosistemin parçası olur; tedarik zinciri bağlantılarını geliştirir, benzer alanlarda faaliyet gösteren paydaşlarla bilgi paylaşımı ve ortak iş geliştirme fırsatları yakalayarak yenilikçi ürünler ortaya koyar.

- ***Eğitim ve İstihdam Olanakları***

Sektörün ihtiyaç duyduğu eğitim programlarına erişimi kolaylaştırarak, nitelikli iş gücünün yetiştirilmesine katkı sağlar. Sektördeki güncel gelişmeleri ve yeni trendleri yakından takip ederek, bilgi güncelliğini sağlamak amacıyla atölye çalışmaları, webinarlar ve konferanslar düzenler. Yeni mezunların sektöre uyumlu ve ihtiyaçları karşılayacak donanımda yetişmesini destekler.

- ***Uluslararası Pazarlara Açılım***

YABİSAK, Türkiye'deki yazılım ve bilişim firmalarının küresel pazarlara açılmasını desteklemek amacıyla çeşitli fırsatlar yaratmaktadır. Uluslararası kümelenme yapıları ve yabancı paydaşlarla temas kurarak ortak çalışma alanları oluşturmakta, iş birliği ve iş geliştirme fırsatları sunmaktadır. Yeni pazarlara erişim konusunda bilgi akışı sağlamakta; bu doğrultuda yurt dışı firma ziyaretleri, teknoloji transferine yönelik projeler ve yatırımcı heyetlerinin katılımıyla stratejik iş birliklerinin kurulmasına öncülük etmektedir.

- ***Finansmana Erişim***

YABİSAK, üyelerinin yararlanabileceği teşvikler, destek programları ve Avrupa Birliği projeleri gibi çeşitli finansman kaynaklarını sistematik olarak araştırmakta ve elde ettiği bulguları üyeleriyle paylaşmaktadır. Ayrıca, üyeleriyle iş birliği içinde projeler geliştirerek onların kurumsal kapasitesini artırmayı hedeflemektedir. Finansman stratejileri ve kaynaklara erişim konularında danışmanlık hizmeti sunan YABİSAK, melek yatırımcılar ve risk sermayesi şirketleriyle iş birliği yaparak start-up'lar için fon yaratılmasına aracılık etmektedir.

- ***Yatırım ve Altyapı***

YABİSAK, fiziki alan ve tesis ihtiyaçlarını tespit ederek, bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik projeler geliştirmektedir. Altyapının iyileştirilmesi amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmakta ve yatırım alanlarının gereksinimlere uygun şekilde gelişimini sağlamaya yönelik çalışmalar yürütmektedir.

Havacılık ve Uzak Kümelenmesi Derneği (HUKD)

Türkiye'de savunma ve havacılık sektörüne yönelik kümelenme girişimlerinin öncülerinden biri olan Havacılık ve Uzak Kümelenmesi Derneği (HUKD), 2007 yılında Ege Ekonomiyi Geliştirme Vakfı ile Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşletici

A.Ş. (ESBAŞ) ortaklığıyla başlatılan bir proje çerçevesinde temellenmiştir. 2007-2009 yılları arasında yürütülen ön hazırlık çalışmaları kapsamında, kapsamlı bir proje dokümanı hazırlanmış ve Savunma Sanayi Müsteşarlığı'nın (günümüzdeki adıyla Savunma Sanayii Başkanlığı) desteğiyle süreç hız kazanmıştır.

İzmir Gaziemir Belediyesi ve ESBAŞ'ın, havacılık temalı bir yükseköğretim kurumu kurma girişimleri ile kümelenme stratejilerinin birleşmesi sonucu, Temmuz 2009'da kümelenmenin tüzel kişiliğe kavuşturulması kararlaştırılmıştır. Bu karar doğrultusunda İzmir, Ankara ve Eskişehir illerinden paydaşların katılımıyla kurucu üyeler belirlenmiş ve gerekli tüzük çalışmaları tamamlanarak, 18 Ocak 2010 tarihinde Türkiye'nin ilk havacılık ve uzay kümelenmesi olan HUKD resmen kurulmuştur (HUKD 2023^a).

HUKD, İzmir merkezli olarak kurulmuş olmasına rağmen, kısa sürede Türkiye genelinden çok sayıda firmanın katılımıyla ulusal bir yapıya kavuşmuştur. Dernek; havacılık, uzay ve savunma sanayii alanlarında faaliyet gösteren üretim, mühendislik, tasarım ve Ar-Ge firmalarının küresel entegrasyonunu desteklemeyi vizyon edinmiştir. Bu doğrultuda hem ulusal hem de uluslararası projeler geliştirerek üyelerinin sektörel kapasitesini artırmayı hedeflemektedir (HUKD 2023^a; 2023^b).

Derneğin misyonu, nitelikli teknik personel yetiştirilmesini teşvik etmek, küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) sektöre entegrasyonunu kolaylaştırmak, üniversite-sanayi iş birliklerini güçlendirmek ve yüksek katma değerli projelerin hayata geçirilmesini sağlamaktır. HUKD, aynı zamanda yurt dışındaki havacılık kümeleriyle iş birliği yaparak üyelerine yeni iş ağları ve bilgi paylaşımı fırsatları sunmaktadır (HUKD 2023^b).

Öne Çıkan Faaliyet Alanları

Havacılık ve Uzay Kümelenmesi Derneği (HUKD)'un öne çıkan faaliyet alanları aşağıda yer almaktadır (HUKD 2023^b).

- ***Ekosistem Geliştirme***

Havacılık, uzay ve savunma sektörlerinde sürdürülebilir bir ekosistem oluşturulması hedeflemektedir. Bu doğrultuda devlet, üniversite ve sanayi arasında iş birliğini ve bilgi paylaşımını teşvik etmektedir.

- ***İnsan Kaynağının Geliştirilmesi***

Sektörel gelişmenin temel dinamiği olarak nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesine odaklanmaktadır. Bu kapsamda meslek yüksekokulları ve meslek liselerine yönelik altyapı ve teknik ekipman desteği sağlamak ve öğrencilerine staj yeri, burs, istihdam fırsatı vb. imkanlar sunmak gibi faaliyetlerde bulunmaktadır.

- ***Ağ Oluşturma (Network) ve Tanıtım***

HUKD, yerli ve yabancı paydaşlarla ulusal ve uluslararası network oluşturma faaliyetlerini öncelikli alan olarak benimsemiştir. Üyelerinin dış pazarlara erişimini kolaylaştırmak adına fuar katılımları, uluslararası iş birlikleri, firma ziyaretleri ve sektör temsili etkinliklerde yer almaktadır.

- ***Eğitim, Sertifikasyon ve Destek Programları***

Üyelerin kurumsal kapasitelerini geliştirmek amacıyla eğitim ve sertifikasyon faaliyetleri düzenlenmekte; ayrıca kamu destekleri, hibe programları ve teşvik mekanizmaları hakkında bilgilendirme sağlanmaktadır.

İzmir Organik Kümelenme

İzmir Organik Gıda ve Tarım Kümelenmesi, Ege İhracatçı Birlikleri (EİB) ve Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği (ETO) öncülüğünde 2008 yılında kurularak faaliyetlerine başlamıştır. Bu kümelenme, İzmir'in organik tarım sektöründe sürdürülebilir bir rekabet avantajı yaratmayı hedeflemektedir. Ulusal ve uluslararası alanda İzmir organik sektörünün tanıtımını ve bölgesel tarım ekonomisinin sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda gelişmesini amaçlayan, sürdürülebilir organik tarım faaliyetlerini destekleyen önemli bir yapısal oluşumdur. Kümelenme, üreticiler, tedarikçiler, ihracatçılar, akademik kurumlar ve kamu kuruluşlarından oluşan çok paydaşlı bir ekosistem olarak işlev görmektedir. Bu yapı, organik ürünlerin kalite standartlarının yükseltilmesi, inovatif tarım tekniklerinin yaygınlaştırılması ve pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi alanlarında aktif rol almaktadır (İzmir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü 2025).

Kümelenmenin işlevsel amacı, İzmir'in sahip olduğu tarımsal potansiyeli organik tarım çerçevesinde değerlendirerek, bölgenin ulusal ve uluslararası pazarlardaki rekabet gücünü artırmaktır. Bu doğrultuda, kümelenme üyelerine yönelik teknolojik yeniliklerin transferi, organik sertifikasyon süreçlerinin kolaylaştırılması ve sürdürülebilir tarım uygulamalarına uyumun sağlanması için eğitim programları düzenlenmektedir. Ayrıca, bölgedeki organik tarım üreticilerinin ekonomik performanslarını artırmaya yönelik finansal destek mekanizmalarının etkin kullanımı teşvik edilmektedir (Merdan 2024).

İzmir Organik Gıda ve Tarım Kümelenmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) üretim kapasitelerini artırırken, aynı zamanda yerel ekonominin canlanmasına ve kırsal kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Kümelenme, organik tarım alanında faaliyet gösteren firmaların birlikte hareket etme kapasitesini güçlendirerek, inovasyon ve bilgi paylaşımını artırmakta; böylece yeni pazarlara erişim ve ihracat potansiyelinin geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu

yapısal destekler, özellikle küresel pazarlarda artan organik ürün talebine yanıt verme açısından önem taşımaktadır (Merdan 2024; İzmir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü 2025).

Sonuç olarak, küresel iklim değişikliği ve çevresel sürdürülebilirlik konularının gündemde olduğu günümüzde, İzmir Organik Gıda ve Tarım Kümelenmesi'nin doğaya duyarlı üretim modellerini yaygınlaştırması ve desteklemesi, bölgesel kalkınma stratejilerinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, küme faaliyetleri, sadece ekonomik kazanç sağlamanın ötesinde, çevresel duyarlılığı artırarak toplumun genel refahına katkıda bulunmaktadır.

Ege Savunma Sanayi Havacılık ve Uzak Kümelenmesi Derneği (ESAS)

Ege Savunma Sanayi Havacılık ve Uzak Kümelenmesi Derneği (ESAS), 2022 yılında İzmir'de kurulan ve özelinde Ege bölgesi genelinde tüm Türkiye'de faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşudur. Dernek, savunma sanayi, havacılık ve uzak sektörlerinde faaliyet gösteren firmaları, akademik kurumları ve diğer paydaşları bir araya getirerek, bölgesel üretim kapasitelerini artırmayı ve yerli üretimi güçlendirmeyi hedeflemektedir. ESAS'ın kuruluşu, Ege Bölgesi'nde savunma sanayi ve havacılık sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların ihtiyaç analizleri ve talepleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Dernek, bu sektörlerde faaliyet gösteren firmaları, akademik kurumları ve diğer paydaşları bir araya getirerek, bölgesel üretim kapasitelerini artırmayı ve yerli üretimi güçlendirmeyi amaçlamaktadır Esas.

Faaliyet Alanları

ESAS, üyelerine çeşitli hizmetler sunmaktadır. Bu hizmetler arasında kamu teşvikleri, UR-GE (Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesi) ve ÜR-GE (Ürün Geliştirme) destekleri, eğitim programları, sertifikasyon ve akreditasyon süreçleri, yurtiçi ve yurtdışı teknik geziler, fuar, seminer ve konferans organizasyonları bulunmaktadır. Dernek, bu hizmetlerle üyelerinin gelişimine katkıda bulunmayı hedeflemektedir (esas.org.tr/)

Savunma Sanayii

ESAS, Ege Bölgesi'nde savunma sanayii sektörünün ihtiyaçlarını karşılamaya ve bölgesel üreticilerin kapasite geliştirme ile verimlilik artışına yönelik faaliyet gösteren bir kümelenme modelidir. Bölgede bulunan yetkinliklerin millileştirme ve yerlileştirme süreçleri aracılığıyla ülkemiz savunma sanayine kazandırılması amaçlanmaktadır. Faaliyet alanımız öncelikli olarak Ege Bölgesi olmakla birlikte, kapsamımız tüm Türkiye genelini içermektedir.

Havacılık

ESAS olarak, öncelikli olarak Ege Bölgesi'ndeki yerli ve milli firmaları, savunma sanayii ile sivil havacılık sektörlerinin ihtiyaçları doğrultusunda havacılık ürünleri geliştiren ve bu alanda faaliyet gösteren firma, kurum ve kuruluşları bir araya getirerek iş geliştirme süreçlerini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.

Uzay

Üyelerini, başta savunma sanayii olmak üzere havacılık ve uzay sektörlerinde faaliyet gösteren firma, kurum ve kuruluşlarla; üniversitelerden alınan akademik destekler eşliğinde bir araya getirerek, yerli ve milli üretimin güçlendirilmesine katkı sağlamakta ve üretim süreçlerine yönlendirmektedir.

KAYNAKLAR

- Dilek, A. *Endüstriyel Kümelenmenin Karşılaştırmalı Analizi*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Aydın, 2016.
- Dilek, A. *İnovasyon Odaklı Kümelenmeler*, Taras Shevchenko 4th International Congress on Social Sciences Bildiri Kitabı, 14–25 Aralık 2019, İzmir, 2019.
- Dilek, A. *Kavramsal Açından Kümelenme Analizi ve Porter’ın Elmas Modeli, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanında Akademik Çalışmalar – VII*, İstanbul, 2024.
- Dilek, A., ve Coşkun, S. N. *Kırsal Kalkınmada Kadın Girişimciliği: Eğridere Zeybek Kıyafetleri Üretimi, Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Cilt 2, Ankara: Tire Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.
- Dilek, A., ve Coşkun, S. N. *Kültürel Bağlamda İnovasyon (Kavramsal Bir Değerlendirme)*, 18. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri, 21–23 Mayıs 2024, Komrat/Gagauzya-Moldova, 2024.
- Dilek, A., ve Coşkun, S. N. *Kültürel Mirasımız Mekikli Dokumalar: Karacasu Etnoğrafya Müzesi Örneği*, 1. Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Kongresi, 24 Kasım 2017, Kayseri, 2017.
- Enright, M. J. *Regional Clusters: What We Know and What We Should Know*, (editörler: J. Bröcker, D. Dohse, & R. Soltwedel), *Innovation Clusters and Interregional Competition*, Springer, 2003, ss. 99–129.
- Erol, D., ve Yıldırım, K. *Türkiye’de Kümelenme Yaşam Döngüsü: OSTİM Medikal Sanayi Kümelenmesi Örneği*, *Verimlilik Dergisi*, (2), 39–62, 2013.
- ESAS. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Sitesi*, Erişim adresi: <https://esas.org.tr/>, Erişim tarihi: 17.07.2025.
- HUKD. *Faaliyetler*, Erişim adresi: <https://www.hukd.org.tr/faaliyetler>, Erişim tarihi: 25.07.2025.
- HUKD. *Kurumsal Bilgiler*, Erişim adresi: <https://www.hukd.org.tr/kurumsal>, Erişim tarihi: 25.07.2025^a.
- HUKD. *Küme Tanıtım Raporu*, Erişim adresi: <https://hukd.org.tr>, Erişim tarihi: 20.09.2025^b.
- İZKA (İzmir Kalkınma Ajansı). *İzmir Kümelenme Raporu*, İzmir, 2022.
- İZKA (İzmir Kalkınma Ajansı). *İzmir’de Öncelikli Kümelenme Alanları*, İzmir, 2013.

- İzmir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü. *İzmir Organik Tarım ve Gıda Kümelenmesi Raporu*, İzmir: İzmir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Yayını, 2025.
- Konya Sanayi Odası. *Rekabet Avantajının Sağlanmasında ve Sürdürülmesinde Kümelenmenin Rolü, Konya'da Otomotiv Yan Sanayi Kümelenmesi Gelişimi ve Bölgesel İş Birlikler Projesi*, Konya, 2010.
- Marshall, A. *Principles of Economics* (8th ed.). London: Macmillan, 1920.
- Merdan, A. *Organik Tarım Kümelenmelerinin KOBİ'lerin Rekabet Gücüne Etkisi: İzmir Örneği*, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 30(1), 45–62, 2024.
- OECD. *Competitive Regional Clusters: National Policy Approaches*. OECD Publishing, Paris, 2007.
- Porter, M. E. *Clusters and the New Economics of Competition*, *Harvard Business Review*, 76(6), 77–90, 1998.
- Porter, M. E. *The Competitive Advantage of Nations*. Free Press, New York, 1990.
- Rosenfeld, S. A. *Creating Smart Systems: A Guide to Cluster Strategies in Less Favoured Regions*, European Union – Regional Technology Strategies, 2002.
- SBB. *Kalkınma Planları Raporu 2028*, Erişim adresi: https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/2028_11122023.pdf, Erişim tarihi: 17.07.2025.
- YABISAK. *Yapay Bilişsel Sistemler ve Akıllı Kentler Derneği*, Erişim adresi: <https://www.yabisak.org.tr>, Erişim tarihi: 17.07.2025.
- Yeşil, Y., Arpat, B., Öter, N.S. *Tekstil Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimleri Hakkında Çalışan Algıları ve Farkındalığı: Denizli İli Örneği*, *The Journal of Academic Social Science*, 8, 2014.

2. Bölüm

İzmir’de Yenilik Ekosisteminin Dinamikleri ve Stratejik Yönetim

Aylin DİLEK¹

GİRİŞ

Yenilik ekosistemleri günümüzde ekonomik büyüme, rekabet avantajı ve sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenleri arasında kabul edilmektedir (Autio ve Thomas 2022). Bu doğrultuda, yenilik ekosistemlerinin stratejik yönetimi; ekosistemin etkinliği, dayanıklılığı ve uzun vadeli sürdürülebilirliği açısından kritik önem taşır (Adner ve Kapoor 2010). İzmir, Türkiye’nin sanayi ve teknoloji merkezi olarak öne çıkan illerinden biri olması nedeniyle, bölgesel yenilik kapasitesi ve aktör çeşitliliği bağlamında yenilik ekosisteminin gelişimine hem fırsatlar hem de zorluklar sunmaktadır (İZKA 2012 ve İZKA 2022).

Bu bölümde, İzmir’deki yenilik ekosisteminin yapısı, stratejik yönetim uygulamaları ve yönetim modelleri detaylı şekilde ele alınacak, literatürdeki teorik yaklaşımlar ile yerel pratikler arasındaki ilişkiler incelenecektir.

YENİLİK EKOSİSTEMİ

Yenilik ekosistemi kavramı, inovasyonun artık yalnızca bireysel firmaların ya da kurumların kapalı Ar-Ge süreçleriyle açıklanamayacağına işaret eden bir paradigma değişiminin ürünüdür. Bu çerçevede, yenilik ekosistemi; üniversiteler, özel sektör kuruluşları, kamu kurumları, yatırımcılar, sivil toplum örgütleri gibi farklı aktörlerin bilgi, kaynak ve kapasite paylaşımı yoluyla yenilikçi çıktılar üretmeye yönelik olarak karşılıklı bağımlılık içerisinde etkileşimde bulunduğu dinamik ve çok katmanlı bir yapıdır (Moore 1993; Adner 2006).

Ekosistem yaklaşımı, inovasyonun yalnızca bireysel aktörlerin kabiliyetine değil; aktörler arası işbirliği, tamamlayıcılık ve ağ koordinasyonuna dayalı olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Granstrand ve Holgersson, 2020). Bu yapı içerisinde her aktör, değer yaratım sürecinde belirli roller üstlenmekte, böylece hem kendi çıkarlarını maksimize etmekte hem de kolektif çıktının oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Adner 2017).

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın MYO, İşletme Yönetimi Bölümü, adilek@adu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3275-8775

Türkiye’de yenilik politikalarının kurumsal temelleri, 1963 yılında Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu’nun (TÜBİTAK) kurulmasıyla atılmıştır. Bu süreç, Türkiye’nin bilim ve teknoloji alanında kurumsallaşmasının ilk adımı olarak değerlendirilmekte; TÜBİTAK öncülüğünde yürütülen çalışmalar ise Ulusal Yenilik Sistemi’nin (UYS) inşasını ve araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerinin yenilik çıktılarıyla bütünleştirilmesini amaçlamaktadır (TÜBİTAK 2020).

Türkiye’nin 1999 Helsinki Zirvesi’nde Avrupa Birliği’ne aday ülke statüsü kazanması, özellikle bölgesel kalkınma ve yenilik politikaları alanında kapsamlı yasal ve kurumsal reformları tetiklemiştir. Bu kapsamda, Avrupa Birliği’nin çok düzeyli yönetim ilkeleri doğrultusunda, 2006 yılında yürürlüğe giren 5449 sayılı Kanun ile 26 adet Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA) kurulmuş ve bu ajanslar aracılığıyla yerel düzeyde yenilik, girişimcilik ve sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulanması hedeflenmiştir. Söz konusu ajanslar, bölgesel kalkınma süreçlerini hızlandırmak ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek amacıyla, yenilik ekosisteminde yer alan paydaşlar arasındaki iş birliğini teşvik etmeyi temel görev edinmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde, yenilik kapasitesinin yalnızca ulusal düzeyde değil, aynı zamanda bölgesel ölçekte de artırılmasına yönelik politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda, Bölgesel Yenilik Sistemleri’ne (BYS) yönelik stratejiler oluşturulmuş ve Bölgesel Yenilik Stratejileri (BYSt) tasarlanmıştır (Çelik 2023).

Bu çerçevede hazırlanan ilk strateji belgesi, İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) tarafından 2012 yılında oluşturulan *İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi* (İzmir BYSt) olmuştur. Söz konusu stratejide, bilim ve teknoloji alanında güçlü bir altyapıya sahip olan İzmir’de, firmaların Ar-Ge desteklerinden yeterince faydalanamadığına dikkat çekilmiş; bu durum, kentte yenilikçi faaliyetlerin daha etkili bir şekilde yönlendirilmesine olanak sağlayacak bir "bölgesel koordinasyon aracına" (BKA) duyulan ihtiyacı gündeme getirmiştir (İZKA 2012). Bu doğrultuda 2006 yılında kurulan İzmir Kalkınma Ajansı, kentin yenilik odaklı sürdürülebilir kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla yerel paydaşlarla iş birliği içinde çeşitli strateji belgeleri hazırlamıştır. Bu belgeler arasında *Kümelenme Stratejisi* (2008), *Yenilik Stratejisi* (2012), *Bilgi Toplumu Stratejisi* (2012) ve *Girişimcilik Stratejisi* (2013) yer almaktadır. Türkiye’de yerel düzeyde hazırlanan ilk strateji belgeleri arasında bulunan bu çalışmalar, bölgesel yenilik ekosistemlerinin oluşturulmasını ve güçlendirilmesini kapsamaktadır (Çelik 2023).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı On ikinci Kalkınma Planı’nda yer alan Türkiye’nin 2053 vizyonu, “bilim ve teknoloji alanında kimseyi geride bırakmayan, yenilikçiliği içselleştirerek teknoloji girişimlerini ve Ar-Ge yatırımlarını teşvik eden bir ekosistemi güçlendirmek suretiyle ileri

teknolojilerin merkezi haline gelmek”tir. Rekabetçi üretim, sağlıklı işleyen bir araştırma-geliştirme (Ar-Ge) ve yenilik ekosistemi aracılığıyla yeşil ve dijital ekonomiye geçişle desteklenecektir. Öngörülebilirliği yüksek kamu politikaları sayesinde iş ve yatırım ortamı iyileştirilerek kurumsal ve fiziksel altyapı güçlendirilecektir. Ayrıca, etkin devlet destekleriyle sermaye yapısı güçlü ve verimli küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ’ler) oluşturulacak, sürdürülebilir ve güvenli girdi tedariki sağlanarak güçlü değer zincirleri kurulacaktır (On ikinci Kalkınma Planı (2024-2028) 2023).

Stratejik yönetim perspektifinden değerlendirildiğinde, yenilik ekosistemlerinin başarısı; kaynakların etkin ve stratejik biçimde tahsis edilmesi, ortak bir vizyonun geliştirilmesi, teknolojik altyapının kurumsal kapasiteyle uyumlu hale getirilmesi ve sürdürülebilir rekabet avantajının oluşturulması gibi temel unsurlara dayanmaktadır (Adner ve Kapoor 2010; Teece 2007). Bu unsurlar, yalnızca bireysel aktörlerin yetkinliklerine değil, aynı zamanda ekosistem içindeki çok aktörlü ve çok katmanlı yapının etkili bir biçimde koordine edilmesine de bağlıdır. Bu bağlamda, yenilik ekosistemlerinin işleyişinde “yönetişim” kavramı belirleyici bir rol oynamaktadır. Yönetişim; karar alma süreçlerinin nasıl yapılandırıldığını, aktörler arasındaki güç ilişkilerinin nasıl düzenlendiğini ve işbirliği ile rekabet arasındaki dengenin nasıl sağlandığını açıklayan bütüncül bir çerçeve sunar (Ansell ve Gash 2008). Etkili yönetim mekanizmaları, yalnızca stratejik uyumu değil, aynı zamanda inovasyon süreçlerinin sürekliliğini ve adaptasyon kapasitesini de desteklemektedir.

İZMİR’DE YENİLİK EKOSİSTEMİNİN YAPISI VE DİNAMİKLERİ

Yenilik ekosistemi, Türkiye’deki bölgesel inovasyon politikaları bağlamında da önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle İzmir ili, güçlü üniversite altyapısı, teknoparkları, organize sanayi bölgeleri, yenilikçi KOBİ’leri ve kamu destek mekanizmaları ile Türkiye’de öne çıkan bölgesel yenilik ekosistemlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) tarafından geliştirilen İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi (İBYS), kentin yenilik kapasitesini artırmaya yönelik stratejik yol haritalarını ortaya koymuş, ekosistem aktörleri arasında sinerji oluşturacak hedefler belirlemiştir (İZKA 2012).

Ayrıca, İZKA’nın 2020-2023 yıllarını kapsayan Yenilik ve Girişimcilik Sonuç Odaklı Programı, temiz teknolojiler, eko-inovasyon ve dijital dönüşüm gibi alanlarda İzmir’in rekabet gücünü artırmayı amaçlamaktadır (İZKA 2020). Bu program kapsamında, Teknopark İzmir koordinasyonunda yürütülen İzmir NIC – Ticarileşme Ağı ve Inovasyon Merkezi Projesi, girişimcilik ve teknoloji transferi süreçlerinde çok aktörlü işbirliği modelleri sunarak ekosistemin

kurumsallaşmasına katkı sağlamaktadır (Teknopark İzmir 2022a). Ekonomik kalkınmanın temel dinamiklerinden biri olan bilgi ve iletişim teknolojileri ile yenilenebilir enerji sektörlerine odaklanan projeler, eğitimler, danışmanlık hizmetleri ve uluslararası ağ oluşturma faaliyetleri aracılığıyla İzmir'in inovasyon ekosisteminin kapasitesinin artırılması hedeflenmektedir (rekabetcisectorler.sanayi.gov.tr).

2021 yılı verileri çerçevesinde değerlendirildiğinde, İzmir'in araştırma faaliyetleri, bilgi üretimi, proje geliştirme ve patentleşme süreçleri açısından olumlu bir gelişim gösterdiği gözlemlenmektedir. Bölgede, yenilik odaklı hizmetler sunan köklü kurumların varlığı dikkat çekmektedir. Ancak, melek yatırım ağları, risk sermayesi ve kitlesel fonlama gibi alternatif finansman mekanizmalarının yeterince yaygınlaşmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda, İzmir yenilik ekosisteminde yer alan paydaşlar arasındaki iş birliğinin, özellikle kamu, özel sektör ve üniversiteler arasındaki bağlantıların güçlendirilmesi, kentin yenilik kapasitesinin artırılmasına ve mevcut gelişim ivmesinin sürdürülebilir şekilde hızlandırılmasına katkı sağlayacaktır (İZKA 2022).

2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi, Türkiye'nin mevcut sanayi ve teknoloji ekosisteminin daha rekabetçi ve yenilikçi bir yapıya kavuşturmak amacıyla eğitim, insan kaynağı planlaması, organize sanayi bölgeleri ve araştırma altyapıları gibi çok boyutlu alanlarda kapsamlı hedefler ortaya koymaktadır. “Milli Teknoloji, Güçlü Sanayi” vizyonu doğrultusunda hazırlanan strateji belgesi, sanayi ve teknoloji politikalarını şekillendiren beş temel bileşen çerçevesinde yapılandırılmıştır: Yüksek Teknoloji ve İnovasyon, Dijital Dönüşüm ve Sanayi Hamlesi, Girişimcilik, Beşerî Sermaye ve Altyapı (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2023).

Bu bileşenler altında tanımlanan hedefler arasında; teknolojik yetkinliklerin artırılması, sektörel yol haritalarının oluşturulması, Ar-Ge süreçlerinde ekosistem yaklaşımının benimsenmesi, mükemmeliyet merkezlerinin kurulması, sanayinin dijital dönüşümünün desteklenmesi, bölgesel kalkınmanın güçlendirilmesi, istihdam ve markalaşmanın teşvik edilmesi ile girişimcilik ekosisteminin dinamik hale getirilmesi gibi çok yönlü uygulamalar yer almaktadır.

Bu hedeflerin önemli bir bölümü, bölgesel düzeydeki yenilikçilik ve girişimcilik faaliyetleriyle doğrudan ilişkilidir. Özellikle kalkınma ajansları, teknoparklar, kümelenme yapıları ve üniversite-sanayi iş birlikleri aracılığıyla yerel düzeyde bu stratejik önceliklerin uygulanması hedeflenmektedir (İZKA 2023).

Küresel düzeyde değerlendirildiğinde, İzmir girişimcilik ekosistemi; yatırım hacmi, yatırımcı sayısı, yatırımcı profili çeşitliliği ve girişim türlerinin çeşitliliği açısından sınırlı bir yapıya sahiptir. Mevcut durum, bölgenin teknoloji tabanlı

girişimcilik alanındaki potansiyelinin yalnızca küçük bir kısmının etkin biçimde kullanıldığını göstermektedir. Bununla birlikte, girişimcilik ekosistemi açısından geniş bir fırsat alanı bulunduğu da açıktır. Ekosistemin gelişimine yönelik stratejik adımlar atıldıkça, bu potansiyel daha görünür hale gelecek ve hem yatırım tutarlarında hem de yatırım alan girişim sayısında artış gözlemlenecektir (İZKA 2024).

İzmir Kalkınma Ajansı, kuruluşundan bu yana bölgenin sürdürülebilir kalkınmasına yönelik çalışmalarını sürdürmektedir. Ajans, 2021 Yılı Çalışma Programı’nda, İzmir’in kalkınmasında temel stratejik araçlar olarak “yeşil büyüme” ve “mavi büyüme” yaklaşımlarını benimsemiş ve sonuç odaklı programlarını bu eksenler doğrultusunda tasarlamıştır (İZKA 2021). Bu kapsamda, Yenilik ve Girişimcilik Sonuç Odaklı Programı’nın, “2024-2028 İzmir Bölge Planı”nda belirlenen “yenilik ve teknoloji üretiminin geliştirilmesi” ile “girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesi” hedeflerine katkı sağlaması hedeflenmektedir. Ayrıca, bölgedeki yenilik ve girişimcilik faaliyetleri, mavi ve yeşil ekonomi perspektifleri çerçevesinde ele alınarak, sürdürülebilir ve çevreci büyüme modellerine hizmet edecek biçimde yapılandırılmaktadır (İZKA 2025).

2016 yılında yapılan İnovasyon İndeksi Yardımıyla Türkiye’de İllerin Rekabetçilik Analizi çalışmasının sonuçlarında İzmir İli, 1. Derece İnovasyon Kapasitesi Gelişmiş İller grubunda yer alan toplam 5 ilin (İstanbul, Ankara, Kocaeli, İzmir ve Bursa) içinde 4. Sırada yer aldığı görülmektedir (Karadeniz Yılmaz ve diğ. 2016).

Tablo 1: İzmir İli’nin Ar-Ge ve Yenilik Kriterleri Bazında Türkiye Sıralaması
(Yazar tarafından veri kaynakları taranarak oluşturulmuştur.)

	Ar-Ge ve Yenilik Kriterleri	Veri Kaynağı	Yıl	Birimi	İl Sıralaması
1	Toplam Ürün İhracatı	TİM	2024	13,6 milyar dolar	4
2	Patent Tescil Sayısı	TÜRK PATENT	2024	170 adet	4
3	Marka Tescil Sayısı	TÜRK PATENT	2024	8213 adet	3
4	TÜBİTAK BAŞVURU % DAĞILIMI	TÜBİTAK	1995-2022	% 6,6	3
5	ARDEB Toplam Destek Bütçesi	TÜBİTAK	2020-2024	523,55 milyon TL	4

Toplam Ürün İhracatı: İlde üretilen ve ihraç edilen ürünlerin miktarı Ar-Ge ve yenilik kabiliyeti açısından hesaba katılması gereken bir göstergedir. Bu kriter kapsamında, Türkiye İhracatçılar Meclisi’nin (TİM) 2024 ihracat verileri

kullanılmıştır. Bu verilere göre İzmir İli toplam 13,6 milyar dolar ihracat ile Türkiye’de 4. sırada yer almaktadır.

Patent Tescil Sayısı: Yenilik ekosisteminin gelişimini değerlendirmede önemli bir gösterge olarak kabul edilen patent tescil sayıları, girişimci ve kuruluşların özgün fikirleri doğrultusunda geliştirdikleri yeni ürün, hizmet ve süreçlerin fikri mülkiyet hakları kapsamında korunmasına yönelik çabalarını yansıtmaktadır. Bu nedenle, söz konusu kriter çalışmaya dahil edilmiştir. Türk Patent ve Marka Kurumu (TÜRKPATENT) tarafından yayımlanan verilere göre, İzmir ili 2024 yılı itibarıyla 170 patent tescili ile Türkiye genelinde en fazla patent alan 4. il konumundadır (TÜRKPATENT 2024). Bu veri, İzmir’in yüksek katma değerli üretim ve teknolojik yenilik kapasitesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Marka Tescil Sayısı: Türk Patent ve Marka Kurumu’nun 2024 yılında yayımladığı illerin marka tescil sayılarına baktığımızda İzmir ilinin 8213 adet ile 3.sırada olduğu görülmektedir.

TÜBİTAK Başvuru Dağılımı (%): TÜBİTAK Teknoloji ve Yenilik Destek Programları Başkanlığı (TEYDEB) reel endüstriyel sektörlerine yönelik araştırma, teknoloji geliştirme, sektörde yenilikleri geliştirme ve üniversite-sanayi iş birliğini desteklemek üzere bazı programlar yürütmektedir. Söz konusu programların illerin yenilik ekosisteminin potansiyelini doğrudan gösterdiği değerlendirilmektedir. Bu programlara 1995-2022 yılları arasında başvuran iller arasında İzmir % 6,6 oranı ile 3. Sırada bulunmaktadır.

TÜBİTAK ARDEB Toplam Destek Bütçesi: TÜBİTAK Araştırma Destek Programları Başkanlığı (ARDEB) tarafından yürütülen çeşitli destek programları, Türkiye’nin bilimsel araştırma ve teknoloji geliştirme kapasitesini artırmayı hedeflemektedir. ARDEB, başta akademisyenler olmak üzere araştırmacıların bilgi ve teknoloji üretmeye yönelik proje fikirlerini destekleyerek, ulusal yenilik ekosistemine nitelikli katkılar sunmaktadır. Bu programlar kapsamında özellikle üniversite, kamu ve sanayi iş birliklerini içeren projelere sağlanan destekler, bölgesel Ar-Ge faaliyetlerinin niceliksel ve niteliksel gelişimini değerlendirmede önemli bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir.

İzmir ili özelinde, 2020–2024 yılları arasında ARDEB destek programlarına sunulan projelere toplamda 523,55 milyon TL tutarında destek sağlanmıştır. Bu tutar, İzmir’in bilimsel araştırma kapasitesi ve yenilik odaklı proje üretme potansiyelini ortaya koymakta olup, ilin Ar-Ge performansının ulusal düzeydeki yeri hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. Söz konusu destek hacmiyle İzmir, Türkiye genelinde ARDEB kaynaklarından en fazla destek alan dördüncü il konumundadır (TÜBİTAK 2024).

İZMİR YENİLİK EKOSİSTEMİNİN DİNAMİKLERİ

İzmir, Türkiye'nin üçüncü büyük metropolü olarak, son yıllarda yenilik ve girişimcilik alanlarında önemli bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu dönüşüm, üniversiteler, teknoparklar, kamu kurumları, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliğiyle şekillenen dinamik bir ekosistemle mümkün olmuştur.

Teknoparkların başarısında, bünyelerinde yer alan firmaların, araştırma kuruluşlarının ve üniversitelerin yürüttüğü yenilikçi faaliyetler belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda, teknoparkların etkinliği ve sürdürülebilirliği, büyük ölçüde bu aktörler arasında kurulan iş birliklerinin niteliğine ve ortaya konan inovatif çıktılara bağlıdır. Dolayısıyla, teknoparkların başarısı, inovasyonun etkin şekilde üretildiği ve desteklendiği bir ekosistemin varlığıyla mümkün hale gelmektedir (Dilek 2019).

• Kurumsal Altyapı ve Teknolojik Dönüşüm

Kurumsal altyapı, yenilik ekosisteminin somut ve kurumsal destek mekanizmalarını kapsar; bunlar arasında teknoparklar, teknoloji transfer ofisleri, kuluçka merkezleri, dijital dönüşüm ofisleri, ağ platformları ve inovasyon projeleri yer alır. Teknolojik dönüşüm ise kurumların dijitalleşme, otomasyon, veriye dayalı karar alma süreçleri ve yenilik odaklı teknolojilerin benimsenmesini içerir (Yılmaz ve Can 2019). Bir bölgenin yenilik kapasitesi, bu iki bileşenin eşgüdüm derecesine önemli ölçüde bağlıdır (Cooke ve diğ. 2004). İzmir özelinde kurumsal altyapı ve teknolojik dönüşüm dinamikleri, bazı güçlü örneklerle birlikte hâlâ çeşitli zorluklarla yüzleşmektedir.

İzmir'de başlıca mevcut kurumsal yapılar şunlardır:

- Teknopark İzmir ve İnovasyon Merkezi
- İzmir Bilimpark ve Dijital Dönüşüm Ofisi
- İzmir NIC – Ağ Oluşturma, İşbirliği ve Dönüşüm Platformu

• Kamu ve Yerel Yönetim Destekleri

İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) 2014–2023 dönemine yönelik hazırladığı bölgesel gelişme planlarında; yenilik kapasitesinin artırılması, teknoloji üretiminin teşviki ve ihracat odaklı büyümenin desteklenmesi gibi stratejik hedeflere odaklanmıştır. Bu hedefler doğrultusunda, üniversiteler, kamu kurumları ve özel sektör aktörleri arasındaki iş birliği mekanizmaları güçlendirilmiş; bilgi temelli kalkınma anlayışının bölgeye yerleşmesi amacıyla çok aktörlü yönetim yapıları desteklenmiştir (İZKA 2023). İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından kurulan İzmir Girişimcilik Merkezi, girişimcilik ekosistemini güçlendirmeyi amaçlayan bir merkezdir. TÜSİAD desteğiyle

kurulan bu merkez, girişimcilerin eğitim alabileceği, işbirlikleri geliştirebileceği ve yatırımcılarla buluşabileceği bir platform sunmaktadır(izmir.bel.tr).

- **Aktörler Arası Etkileşim ve İşbirliği**

İnovasyon ekosistemlerinde farklı aktörlerin (üniversiteler, özel sektör, kamu, STK'lar) birbiriyle kurduğu açık ve sürekli iletişim, bilginin dolaşımını ve yeniliğin ortaya çıkmasını kolaylaştırır. Etzkowitz ve Leydesdorff'un geliştirdiği "Üçlü Sarmal Model", yenilik ekosistemlerinde üniversite, özel sektör ve kamu arasındaki iş birliğinin kuramsal temelini oluşturmaktadır. Bu model, endüstri toplumuna özgü ikili yapıdaki (özel sektör-kamu) ilişki biçiminden, bilgi toplumuna özgü çok aktörlü ve etkileşim temelli bir yapıya geçişi ifade eder. Modelde, üniversiteler bilgi üretim merkezleri olarak; özel sektör ekonomik değer yaratıcıları ve kamu ise düzenleyici ve destekleyici aktörler olarak konumlanır (Etzkowitz ve Leydesdorff 2000).

Üçlü Sarmal, sadece bu üç kurum arasındaki etkileşimi açıklamakla kalmaz; aynı zamanda bu etkileşimin yoğunlaştığı noktada ortaya çıkan yeni örgütsel yapılar, ortak bilgi üretim süreçleri ve melez kurumlar aracılığıyla yenilikçi kapasitenin nasıl inşa edildiğini de açıklar. Bu yönüyle model, zaman içinde yalnızca teorik bir açıklama çerçevesi olmaktan çıkmış; bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde yenilik ve kalkınma politikalarının tasarımında kullanılan stratejik bir araç haline gelmiştir (Kırankabeş ve Erkul 2020).

İzmir ilinde toplamda 10 üniversite faaliyet göstermektedir (YÖK Atlas 2024). Bu üniversiteler bünyesinde yaklaşık 10.000 öğretim üyesi görev yapmakta, 170.000'e yakın öğrenci öğrenim görmektedir ve 180 civarında araştırma ve uygulama merkezi aktif olarak faaliyet göstermektedir. Kentteki üniversiteler yalnızca eğitim faaliyetleriyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bilgi üretimi, teknoloji transferi ve yenilikçi girişimlerin gelişimine de katkı sağlamaktadır (Çelik 2023).

- **Teknopark ve İnovasyon Merkezleri**

Teknopark İzmir, İYTE kampüsünde kurulu olup birçok RveD firması, startup ve inovasyon projesine ev sahipliği yapmaktadır. Bu tür yapılar hem teknik insan kaynağının gelişmesinde hem de üniversite-sanayi işbirliğinin derinleşmesinde önemli rol oynar(teknotparkizmir.com.tr)/en/corporate/about-us/) İzmir Ekonomi Üniversitesi'nin (İEÜ) liderliğinde yürütülen "Innovation-Driven Entrepreneurship and Academic Learning for Creative Industries" (IDEAL) projesi, İngiltere, Almanya, İspanya ve İtalya ile ortaklaşa yürütülmektedir. Toplam 1.4 milyon Euro bütçeli bu proje, yaratıcı endüstrilerde yenilikçi girişimciliği desteklemeyi hedeflemektedir.

Ağ yapıları, sektörel kümelenmeler ve ortak platformlar, yenilik ekosisteminde aktörler arası etkileşim ve iş birliğini güçlendiren temel yapısal unsurlar arasında yer almaktadır. Bu mekanizmalar, bilgi ve kaynakların etkin paylaşımını kolaylaştırarak, bölgesel düzeyde yenilik kapasitesinin artırılmasına doğrudan katkı sunmaktadır. Öte yandan, Türkiye’de son yıllarda gözlemlenen ekonomik büyümeye rağmen, bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyi farkları belirgin şekilde devam etmektedir. Bu durum, ekonomik kalkınmanın coğrafi olarak dengeli bir biçimde gerçekleşmediğine işaret etmekte ve söz konusu eşitsizliklerin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel boyutlarda da ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede, kümelenme faaliyetleri, yalnızca firmalar arası sinerji ve rekabet gücünün artırılmasına hizmet eden bir araç olarak değil; aynı zamanda bölgesel kalkınmada yapısal eşitsizliklerin azaltılmasını sağlayan stratejik bir politika enstrümanı olarak değerlendirilmelidir (Dilek ve Coşkun 2018).

Bu doğrultuda, İzmir Kalkınma Ajansı, bölgenin rekabet gücünü artırmak amacıyla kümelenme yaklaşımını benimsemiş ve bu alanda öncü bir adım atmıştır. Türkiye’de bir kalkınma ajansı tarafından hazırlanan ilk stratejik doküman olan “İzmir Kümelenme Stratejisi” (2008) ile, İzmir’de kümelenme potansiyeli taşıyan sektörler belirlenmiş ve bu sektörlerdeki küme girişimleri çeşitli destek mekanizmalarıyla teşvik edilmiştir (İZKA 2008). Strateji kapsamında, İzmir’de farklı gelişim aşamalarında bulunan çok sayıda küme yapılanması tanımlanmıştır. Bu kümeler, hem İzmir’in ekonomik yapısındaki çeşitliliği hem de yenilikçi potansiyelini yansıtmaktadır. İzmir’de farklı gelişme aşamalarında olan kümelerden başlıcaları, şunlardır:

1. Yazılım ve Bilişim Sanayicileri Kümeleme Derneği (YABİSAK)
2. Havacılık ve Uzak Kümelenmesi Derneği (HUKD)
3. İzmir Organik Kümelenme
4. Ege Savunma Sanayi Havacılık ve Uzak Kümelenmesi Derneği (ESAS)

• Finansman Erişimi

Finansman erişimi, yenilik ekosisteminin temel itici güçlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Girişimcilerin, start-up’ların ve araştırma kurumlarının Ar-Ge faaliyetlerini yürütmeleri, yeni teknolojiler geliştirmeleri ve bu teknolojileri ticarileştirebilmeleri açısından kritik bir rol oynamaktadır.

İzmir, Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini destekleyecek altyapıya sahip birçok oda, borsa, dernek, birlik, federasyon ve organize sanayi bölgesi (OSB) yönetimi gibi şemsiye kuruluşu bünyesinde barındırmaktadır. Bu kuruluşların temel amacı, üyelerinin rekabet gücünü artırmaktır. Bu amaca ulaşabilmek için ise, üyelerin

Ar-Ge ve yenilik konularındaki farkındalıklarının yükseltilmesi ve daha yenilikçi ürünler geliştirmeye teşvik edilmeleri gerekmektedir.

Bilindiği üzere, Ar-Ge ve yenilik süreçleri uzun vadeli ve kapsamlı finansal kaynak gerektirmektedir. Finansal destek mekanizmalarının yeterince gelişmediği ülkelerde ya da bölgelerde, yenilikçi ürünlerin ortaya konulması ve geliştirilmesi oldukça güçleşmektedir. Bu bağlamda, İzmir yenilik ekosistemi içinde risk sermayesi mekanizmalarının yeterince gelişmemiş olması, özellikle yenilik faaliyetlerinin finansal boyutunu zayıflatmakta ve ekosistemin bütüncül işleyişini olumsuz etkilemektedir (İZKA 2012).

Öte yandan İzmir’de, özellikle KOBİ’ler başta olmak üzere birçok işletme, kendi kaynaklarıyla ya da üniversitelerle iş birliği içinde yürüttükleri Ar-Ge ve yenilik projeleri için çeşitli ulusal destek programlarından yararlanmaktadır. Bu kapsamda TÜBİTAK/TEYDEB, TTGV, KOSGEB, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın San-Tez Programı ile İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA), bölgedeki Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerine önemli düzeyde finansal destek sunmaktadır (İZKA 2012).

• Sosyal ve Kültürel Dinamikler

Toplumların kültürel özellikleri—özellikle risk alma eğilimleri, eğitime verdikleri önem ve geçmiş deneyimlerden öğrenme kapasiteleri—yenilik potansiyelinin gelişimini doğrudan etkilemektedir. Son yıllarda, işletmelerin ürün ve hizmet inovasyonlarında toplumsal kültürün belirleyici bir faktör olduğu yönündeki bulgular, hem akademik literatürde hem de politika yapım süreçlerinde artan bir ilgiyle ele alınmaktadır. Bu durum, kalkınma stratejilerinin yalnızca ekonomik göstergelere dayalı olarak değil, aynı zamanda kültürel bağlamla uyumlu biçimde tasarlanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır (Dilek ve Coşkun 2024).

İzmir yenilik ekosistemi, teknik altyapı ve Ar-Ge olanaklarının yanı sıra kültürel ve sosyal boyutlarıyla da şekillenen bir yapı sunmaktadır. Bu boyutlar, yenilik üretimi, girişimcilik, iş birlikleri ve toplumsal kabul açısından önemli rol oynar.

İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) tarafından desteklenen “Start in İzmir” gibi platformlar, girişimcileri, üniversiteleri, kamu kurumlarını ve özel sektörü bir araya getirerek işbirlikçi ağların oluşmasını sağlamaktadır. Bu, yenilik ekosisteminde sosyal sermaye ve toplu öğrenme süreçlerini ilerletir (İZKA 2025).

İzmir Büyükşehir Belediyesi ve İzmir Planlama Ajansı’nın “Nasıl Bir İzmir” panel serisi kapsamında “Bölgesel Kalkınma ve Kentsel İnovasyon” gibi başlıklarla düzenlenen etkinlikler, sürdürülebilirlik, etik, çevresel etkiler gibi yenilik kültüründeki sosyal değerlere dikkat çeken tartışma ortamları

yaratmaktadır. Bu da toplumsal normların yeniliğe bakış açısını dönüştürme potansiyeli taşır (www.izmir.bel.tr/tr/).

- **Politik ve Regülasyonel Çerçeve**

Yenilik ekosisteminin işleyebilmesi için hem ulusal düzeydeki yasal ve teşvik mekanizmaları hem de bölgesel stratejiler ve yerel uygulamalar kritik önemdedir. Bu çerçeve üç ana bileşenden oluşur:

- Ulusal mevzuat ve teşvik yasaları / düzenlemeleri
- Bölgesel stratejik planlar ve uygulamalar
- Yerel kurumsal uygulamalar, yönetim ve düzenleyici altyapı

Ulusal düzeyde TÜBİTAK, KOSGEB, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı gibi kurumların yürüttüğü Ar-Ge ve yenilik destek programları, İzmir'deki girişimciler ve işletmeler için temel finansal ve yapısal kaynakları sunmaktadır. Özellikle TEYDEB programları, Ar-Ge tabanlı projelerin desteklenmesinde öne çıkmaktadır (TÜBİTAK 2023).

İzmir özelinde ise İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA), yenilikçi girişimciliği ve sektörel uzmanlaşmayı teşvik eden “Yenilik ve Girişimcilik Sonuç Odaklı Programı” ile politika uygulayıcı bir rol üstlenmektedir. Özellikle İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi (İZKA 2012) ve İzmir Yenilik Ekosistemi İzleme Raporları, yerel düzeyde karar alıcılara yol gösteren stratejik belgeler arasında yer alır (İZKA 2022).

Yerel yönetimlerin de sürece entegrasyonu önemlidir. İzmir Büyükşehir Belediyesi, kent vizyonunu yenilikçilikle bütünleştirme hedefiyle "Vizyon 2074" gibi uzun vadeli stratejik planlama belgelerinde dijital dönüşüm, sürdürülebilirlik ve inovatif şehircilik konularını ön plana çıkarmaktadır (İzmir BB 2024).

İZMİR YENİLİK EKOSİSTEMİNDE STRATEJİK YÖNETİM

İzmir Yenilik Ekosistemi ve Stratejik Yönetim

Stratejik yönetim, yenilik ekosistemindeki aktörlerin ortak hedefler etrafında organize olmasını sağlar. İzmir'de stratejik yönetimin uygulanmasında, bölgesel kalkınma ajansları ve yerel yönetimlerin öncülüğü önemli bir rol üstlenmektedir (Kara 2017).

İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA), bölgesel inovasyon kapasitesini artırmak için yıllık planlar ve stratejiler geliştirmektedir. Örneğin 2020-2024 dönemi için hazırlanan “İzmir Bölgesi Bölgesel Rekabet Edebilirlik Stratejisi” inovasyona dayalı sektörlerin desteklenmesini temel almaktadır (İZKA 2021).

Bu stratejiler kapsamında, teknoparkların desteklenmesi, Ar-Ge yatırımlarının artırılması ve girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Ancak, stratejik planlama sürecinde tüm paydaşların yeterince dahil edilmediği

ve uygulama aşamasında koordinasyon eksiklikleri olduğu gözlemlenmektedir (Öztürk 2020). İzmir özelinde stratejik yönetimin temel bileşenleri Tanım / Rolü ve Mevcut Durum ve Zorluklar ile birlikte Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: İzmir Özelinde Stratejik Yönetimin Temel Bileşenleri (İZKA (2012, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025) verilerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Unsur	Tanım / Rolü	Mevcut Durum ve Zorluklar
Vizyon ve Strateji Belirleme	Bölgenin hangi yenilik alanlarında öne çıkacağı; kısa, orta, uzun vadeli hedeflerin tayini.	İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi (2012) bu alanda ilk çerçeveyi sunmuştur. Ancak strateji ile uygulama arasındaki uyum ve güncelleme gerekliliği sıkça işaret edilmektedir.
Paydaş Yönetimi ve Ağ Kurma	Üniversiteler, sanayi, kamu kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum gibi aktörlerin işbirliği.	“İzmir Girişimcilik Ekosisteminin Geliştirilmesi Stratejisi” gibi belgelerde aktörler tanımlanmış; İzmir NIC gibi girişimler paydaşlar arası işbirliğini artırmayı hedeflemektedir.
Kaynak (İnsan, Finans, Altyapı) Yönetimi	Nitelikli insan kaynağı, Ar-Ge altyapısı, teknoparklar, teknoloji transfer ofisleri; ayrıca finansman araçları.	İnsan kaynağı ve altyapı iyileştirilmeye çalışılıyor; patent/ticarileşme konusunda eksiklikler var. Finansmana erişimde mekanizmalar geliştirilmiş olmasına rağmen engeller sürmekte.
İzleme ve Değerlendirme Mekanizmaları	Yenilik göstergeleri, performans ölçütleri, zaman içinde durum analizi, strateji güncellemesi.	İzmir Yenilik Göstergeleri ve İzleme Raporları (örneğin 2022), Ege Üniversitesi işbirliğiyle hazırlanmaktadır. İzmir Yenilik İzleme Sistemi kurulmuş durumda.
Politika Kurumsal Yapılar	Bölgesel yenilik stratejisi gibi planlar; yerel yönetimlerin stratejik yönetim sistemleri; politika araçları (teşvik, destek, regülasyon).	İzmir Bölge Planı içinde “Yüksek Teknoloji, Yenilik ve Tasarım Kapasitesi” gibi stratejik öncelikler belirlenmiştir. İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin “Stratejik Yönetim Sistemi (SYS)” gibi kurumsal yapı ve mekanizmaları uygulanmaktadır.

Stratejik Yönetimde Karşılaşılan Zorluklar

Koordinasyon ve Yönetişim Eksikliği: Üçüncü taraf aktörlerin eşgüdümünü sağlamak, yenilik ekosistemi performansı için kritik bir unsurdur. İzmir özelinde koordinasyon ve etkileşim sürecinde birtakım zorluklar gözlemlenmektedir. İzmir'in yenilik odaklı stratejileri farklı kurumlarca benimsenmiş olmakla birlikte, uygulama düzeyinde kurumlar arasında tutarsızlıklar ve öncelik çelişkileri ortaya çıkmaktadır. Örneğin “İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi” belgesinde benimsense de, ilgili kurumların strateji içeriklerine uyum göstermesi konusunda uygulamaya dönük uyumsuzluklar raporlanmıştır (İZKA 2012). Yenilik projelerinin uzun vadeli başarı için kurumsal kapasiteler, izleme – değerlendirme sistemleri ve performans göstergeleri hayati önem taşır. Ancak İzmir’de yenilik izlemesinin hâlâ tam olgunlaşmadığı, performans takibinin ve kurumsal sürdürülebilirliğin istenilen düzeyde olmadığı çeşitli raporlarda vurgulanmaktadır (İZKA 2019).

Kaynak ve Finansman Yetersizliği: Yenilik projelerinde karşılaşılan temel sorunlardan biri, sermaye yetersizliğidir. Özellikle risk sermayesi, melek yatırımcı desteği ve uzun vadeli finansman modelleri gibi girişimcilik ekosistemini besleyen finansal araçlar, İzmir özelinde sınırlı bir düzeydedir. Bu durum, özellikle teknoloji odaklı girişimcilerin ihtiyaç duyduğu finansal destek mekanizmalarının yeterince gelişmemiş olmasıyla daha da belirgin hale gelmektedir. Buna ek olarak, yerel kamu kurumlarının yenilik yatırımlarına ayırabildiği bütçeler oldukça kısıtlıdır. Finansman süreçlerinin sürdürülebilir olmaması ve bütçesel öngörülebilirliğin düşük düzeyde seyretmesi, stratejik planlamayı olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca yenilik odaklı projelerin büyük ölçüde dış finansman kaynaklarına örneğin Avrupa Birliği fonları ya da merkezi devlet desteklerine bağımlı olması, stratejik esnekliği sınırlamakta ve içsel sürdürülebilirlik açısından ciddi riskler barındırmaktadır (İZKA 2019).

İnsan Kaynağı Sorunları: İzmir, Türkiye’nin önemli üniversite merkezlerinden biri olmakla birlikte, mezunlarını kentte tutma konusunda ciddi zorluklar yaşamaktadır. Özellikle teknoloji ve Ar-Ge alanlarında yetkin personel, daha çok İstanbul, Ankara veya diğer büyük metropollerdeki fırsatlara yönelme eğilimindedir. Bu durum, İzmir’in yenilik kapasitesinin uzun vadeli gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Kurum içi stratejik yönetim süreçlerinde yer alan personel, uzun vadeli projeler yerine günlük operasyonlara öncelik verebilmektedir. Bu durum, stratejik vizyonun hayata geçirilmesini zayıflatır. Uzun vadeli projelere odaklanma motivasyonu, kariyer güvencesi, performans ödüllendirme sistemleri ve kurumsal kültürle yakından ilgilidir. İnsan kaynakları yönetimi açısından bakıldığında, çalışanların katılımı, motivasyonu ve stratejik yönelimle bağlılığı yenilik kültürüne adaptasyon sürecini kolaylaştırır. Ancak

İzmir özelinde kurumsal olarak bu uygulamaların yaygınlığı ve sistemli entegrasyonu sınırlı görünmektedir.

Uzun Vadeli Vizyon Eksikliği: Bölgesel yenilik stratejileri genellikle kısa vadeli ekonomik hedeflere odaklanmakta, sürdürülebilir ve uzun vadeli inovasyon kapasiteleri yeterince planlanmamaktadır.

Sonuç olarak İzmir’de yenilik ekosisteminin sürdürülebilirliği için stratejik yönetim uygulamalarının daha entegre ve kapsayıcı hale getirilmesi gerekmektedir. Bölgesel paydaşların ortak vizyon oluşturmaları, bilgi ve kaynak paylaşımının artırılması, ve esnek yönetim modellerinin benimsenmesi oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

- Adner, R. Ecosystem as structure: An actionable construct for strategy, *Journal of Management*, 43(1), 39–58, 2017.
- Adner, R. Match your innovation strategy to your innovation ecosystem, *Harvard Business Review*, 84(4), 98–107, 2006.
- Adner, R., ve Kapoor, R. Value creation in innovation ecosystems: How the structure of technological interdependence affects firm performance in new technology generations, *Strategic Management Journal*, 31(3), 306–333, 2010.
- Ansell, C., ve Gash, A. Collaborative governance in theory and practice, *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(4), 543–571, 2008.
- Autio, E., ve Thomas, L. D. Researching ecosystems in innovation contexts, *Innovation and Management Review*, 19(1), 12–25, 2022.
- Çelik, F. İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi’nin genel bir değerlendirmesi, *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 108–137, 2023.
- Dilek, A. İnovasyon Odaklı Kümelenmeler, *Taras Shevchenko 4th International Congress on Social Sciences, Bildiri Kitabı*, 14–25 Aralık 2019, İzmir, 2019.
- Dilek, A., ve Coşkun, S. N. Kırsal Kalkınmada Kadın Girişimciliği: Eğridere Zeybek Kıyafetleri Üretimi, *Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Cilt 2, Ankara: Tire Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.
- Dilek, A., ve Coşkun, S. N. Kültürel Bağlamda İnovasyon (Kavramsal Bir Değerlendirme), *18. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri*, 21–23 Mayıs 2024, Komrat/Gagauzya–Moldova, 2024.
- Etzkowitz, H., ve Leydesdorff, L. The dynamics of innovation: From National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations, *Research Policy*, 29(2), 109–123, 2000.
- Granstrand, O., ve Holgersson, M. Innovation ecosystems: A conceptual review and a new definition, *Technovation*, 90–91, 102098, 2020.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. *Nasıl Bir İzmir Panel Serisinde Bölgesel Kalkınma ve Kentsel İnovasyon Konuşulacak*, 2024. <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/nasil-bir-izmir-panel-serisinde-bolgesel-kalkinma-ve-kentsel-inovasyon-konusulacak/53553/156>, Erişim tarihi: 02.10.2025.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. *Vizyon 2074 Panel Serisi – Nasıl Bir İzmir?*, 2024. <https://www.izmir.bel.tr>, Erişim tarihi: 02.10.2025.

- İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA). *2020–2023 Sonuç Odaklı Program: Yenilik ve Girişimcilik*, 2020. <https://ka.gov.tr/sayfalar/izmir-kalkinma-ajansi-ar-ge-ve-yenilik--3-56>
- İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA). *İzmir Bölgesel Yenilik Stratejisi (İBYS)*, İzmir: İzmir Kalkınma Ajansı Yayınları, 2012. <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/izmir-bolgesel-yenilik-stratejisi/602>, Erişim tarihi: 09.09.2025.
- İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA). *İzmir Kalkınma Ajansı Çalışma Raporu*, 2021. https://izka.org.tr/wp-content/uploads/pdf/2019_Calisma_Programi.pdf, Erişim tarihi: 09.09.2025.
- İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA). *İzmir Yenilik Göstergeleri Raporu*, İzmir Kalkınma Ajansı Yayınları, 2022.
- İzmir Kalkınma Ajansı. *2023 Yılı Çalışma Programı*, İzmir: İzmir Kalkınma Ajansı Yayınları, 2023. <https://izka.org.tr/wp-content/uploads/pdf/2023-calisma-programi.pdf>, Erişim tarihi: 09.09.2025.
- İzmir Kalkınma Ajansı. *2025 Yılı Çalışma Programı*, İzmir Kalkınma Ajansı Yayınları, 2025. <https://izka.org.tr/wp-content/uploads/2025/04/Calisma-Programi-2025.pdf>, Erişim tarihi: 09.09.2025.
- İzmir Kalkınma Ajansı. *İzmir Girişimcilik Ekosistemi Raporu*, İzmir Kalkınma Ajansı Yayınları, 2024. <https://www.izka.org.tr>, Erişim tarihi: 09.09.2025.
- Kara, A. Bölgesel inovasyon stratejileri ve İzmir örneği, *Kalkınma Dergisi*, 9(1), 15–37, 2017.
- Karadeniz Yılmaz, Y. K., Yılmaz, M., Yiğitbaşı, M. E., ve Çoban, O. İnovasyon indeksi yardımıyla Türkiye’de illerin rekabetçilik analizi: Düzey-III örneği, *Sosyoekonomi*, 24(30), 71–90, 2016.
- Kırankabeş, M. C., ve Erkul, A. Türkiye’de Bölgesel İnovasyon Ekosistemi: Üçlü-Sarmal Modeli Çerçevesinde Bir Değerlendirme, *Verimlilik Dergisi*, 1, 1–25, 2020. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yayını.
- Moore, J. F. Predators and prey: A new ecology of competition, *Harvard Business Review*, 71(3), 75–86, 1993. <https://pure.tue.nl/ws/files/46915137/811027-1.pdf>
- On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028). *T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Yayını*, 2023. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf, Erişim tarihi: 15.09.2025.
- Öztürk, M. İzmir’de inovasyon stratejilerinin değerlendirilmesi, *Teknoloji ve Yönetim Dergisi*, 5(1), 55–70, 2020.

- Rekabetçi Sektörler Programı. *İzmir Ticarileşme Ağı ve İnovasyon Merkezi (İzmir NIC) Projesi*, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (t.y.). <https://rekabetcisektorler.sanayi.gov.tr/tr/cati/?projectCode=TR14C2.2.02>
- Teece, D. J. Explicating dynamic capabilities: The nature and microfoundations of (sustainable) enterprise performance, *Strategic Management Journal*, 28(13), 1319–1350, 2007. <https://doi.org/10.1002/smj.640>
- Teknopark İzmir. *İzmir NIC Projesi Etkileri ve Accelerate İzmir Şirketleri Tanıtımı* (PDF), https://teknoparkizmir.com.tr/pdf/Izmir_Nic_Projesi_Etkileri_ve_Accelerate_Izmir_Sirketleri_Tanitimi.pdf, Erişim tarihi: 02.10.2025.
- Teknopark İzmir. *İzmir NIC: Bölgedeki Girişimcilik Ekosistemini Bir Araya Getirdi*, 2022. <https://teknoparkizmir.com.tr/tr/haberler/teknopark-tan-haberler/izmir-nic-bolgedeki-girisimcilik-ekosistemini-bir-araya-getirdi>, Erişim tarihi: 02.10.2025.
- Teknopark İzmir. *Kurumsal Hakkında*, <https://teknoparkizmir.com.tr/en/corporate/about-us/>, Erişim tarihi: 02.10.2025.
- TİM – Türkiye İhracatçılar Meclisi. *İhracat Rakamları*, 2024. <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, Erişim tarihi: 02.10.2025.
- TÜBİTAK. *TEYDEB Yönetmeliği ve Uygulama Esasları*, 2023. <https://tubitak.gov.tr>, Erişim tarihi: 02.10.2025.
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK). *YÖK Atlas Üniversite Bilgi Sayfası*, 2024. <https://yokatlas.yok.gov.tr/universite.php>, Erişim tarihi: 02.10.2025.

3. Bölüm

İzmir Şehrinin Kuyumculuk Pazarlamasında Kızlarağası Hanı'nın Yeri

Hakkı BABALIK¹

GİRİŞ

İzmir, tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, zengin kültürel mirası ve stratejik konumuyla Ege Bölgesi'nin incisi konumundadır. Bu zengin mirasın önemli bir parçası da tarihsel ticaret merkezleri ve el sanatları geleneğidir. Özellikle kuyumculuk, İzmir'de köklü bir geçmişe sahiptir. Şehrin konumu itibarıyla Doğu ile Batı arasında önemli bir ticaret limanı olması, farklı kültürlerden gelen zanaatkarların bir araya gelmesini sağlamış ve bu durum kuyumculuk sanatının gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. Osmanlı döneminden günümüze uzanan bu köklü gelenek, İzmir'i Türkiye'nin önemli kuyumculuk merkezlerinden biri haline getirmiştir. Geçmişte Ermeni ve Yahudi kuyumcuların da önemli rol oynadığı İzmir kuyumculuk sektöründe, özellikle alyans üretimi konusunda güçlü bir altyapı bulunmaktadır. Osmanlı'nın son döneminde kuyumculuk tekniklerinden olan mühürcülük de gelişmiş ve İzmir önemli merkezlerden biri haline gelmiştir (Ören ve Akar). İzmir Kuyumcular Odası'nın 1952'den beri süregelen faaliyetleri ve son yıllarda kurulan gemoloji laboratuvarları gibi yenilikler, sektörün kalite ve güvenilirlik standartlarını yükseltme çabasını göstermektedir.

Şehrin kalbinde yer alan ve Osmanlı dönemi mimarisinin önemli bir örneği olan Kızlarağası Hanı, bu geleneğin günümüzdeki en canlı temsilcilerinden biridir. 1744 yılında Hacı Beşir Ağa tarafından inşa edilen ve 1745 yılında tamamlandığı sanılan bu tarihi yapı, Kemeraltı Çarşısı'nın en iyi korunmuş hanlarından biridir. Kareye yakın dikdörtgen planlı, iki katlı ve geniş avlulu mimarisiyle dikkat çeken Kızlarağası Hanı, içerisinde barındırdığı Çuha ve Cevahir bedestenleriyle dönemin önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Geçmişte kervanların konakladığı, malların depolandığı ve pazarlandığı bir merkez olarak işlev gören han, günümüzde de bu ticari geleneğini sürdürmektedir. Özellikle kuyumculuk, antikaçılık, deri ürünleri, halı ve kilim, hediyelik eşya gibi farklı iş kollarına ev sahipliği yaparak hem yerel halkın hem

¹ Öğr. Gör., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Karacasu Memnune İnci MYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü, hbabalik@adu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6263-7336

de turistlerin ilgisini çekmektedir. Han, yalnızca bir ticaret merkezi olmanın ötesinde, İzmir'in tarihsel kimliğini yansıtan ve geleneksel alışveriş deneyimini yaşatan eşsiz bir atmosfer sunar. Ancak, küreselleşme, dijitalleşme ve değişen tüketici davranışları gibi modern dinamikler, geleneksel pazarlama stratejilerini yetersiz kılabilmekte, hatta bazı durumlarda bu tür tarihi mekanların rekabet gücünü zayıflatabilmektedir (Çakır vd. 2019). İzmir kuyumculuk sektörünün genel olarak uluslararası piyasalarda kalitesi ve tasarım farkıyla öne çıkma potansiyeline sahip olmasına rağmen, Kızlarağası Hanı gibi geleneksel satış noktalarının bu potansiyeli tam olarak değerlendirmesi için modern pazarlama yaklaşımlarına ihtiyacı olduğu düşünülmektedir (Özay ve Tümay 2025)

Bu çalışma, İzmir'de kuyumculuk ürünlerinin pazarlanmasında Kızlarağası Hanı örneğini ele alarak, geleneksel ticaret alanlarının modern pazarlama yaklaşımlarıyla entegrasyonu sorununu incelemeyi amaçlamaktadır. Han içerisindeki kuyumcu işletmelerinin mevcut pazarlama uygulamalarını değerlendirmek, güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek ve değişen pazar koşullarına uyum sağlayabilecek yenilikçi pazarlama stratejileri önermek bu çalışmanın temel hedeflerindendir. Böylece, hem Kızlarağası Hanı'nın kültürel ve ticari potansiyelini maksimize etmek hem de İzmir kuyumculuk sektöründe sürdürülebilir bir büyüme sağlamak hedeflenmektedir. Bu çalışma, geleneksel ticaret alanlarının modern çağda nasıl konumlandırılabilmesine dair somut bir vaka sunarak, hem akademik literatüre hem de sektördeki paydaşlara önemli katkılar sağlamayı ummaktadır (Toker 2007).

Kuyumculuk Sektöründe Pazarlama: Küresel ve Ulusal Görünüm, Tüketici Davranışları, Lüks Ürün Pazarlaması ve Marka Konumlandırma Stratejileri

Kuyumculuk sektörü, sadece ticari bir faaliyet alanı olmakla kalmayıp, aynı zamanda yaratıcı emek gücüyle sanat üreten köklü bir endüstridir. Değerli madenlerin ve mücevheratın işlenerek nihai ürüne dönüştürüldüğü bu sektör, küresel ve ulusal düzeyde önemli bir ekonomik hacme sahiptir (Çatalbaş ve Duru 2019).

Küresel ve Ulusal Kuyumculuk Sektörünün Genel Görünümü

Küresel olarak, altın üretiminde Güney Afrika, Kanada, Avustralya ve Rusya gibi ülkeler ön planda yer alırken, altın işlemeciliği ve mücevherat üretiminde Çin, Hindistan, Tayland ve Türkiye gibi ülkeler de öne çıkmaktadır. Dünya genelinde en büyük mücevherat pazarları Çin, Hindistan ve ABD'dir. Özellikle altın tüketimi, Çin'de oldukça yüksektir (Avcı 2019).

Türkiye, altın mücevherat pazar büyüklüğü açısından Hindistan, Çin, ABD ve Rusya ile birlikte dünyanın en büyük beş pazarı arasında yer almaktadır. Üretimde ise Hindistan ve İtalya ile birlikte ilk üç ülke arasında bulunmaktadır. Türkiye'nin yıllık 400 ton altın işleme kapasitesi bulunmakla birlikte, bu kapasitenin tamamı kullanılamamaktadır; her sene yaklaşık 250-300 ton altın mücevherat üretilmektedir. Sektör, yaklaşık 250 bin kişiye istihdam sağlamakta ve Türk imalat sektörlerinin en büyükleri arasında yer almaktadır. Türkiye'nin altın mücevherat ihracatı son 20-25 yılda önemli ölçüde artış göstermiştir; 2018 yılında altın mücevherat ihracatında dokuzuncu sırada yer almıştır. İhracat yapılan başlıca ülkeler Irak, BAE, Almanya, ABD, Hong Kong ve Libya'dır. Ülkemizde kuyumculuk mesleğinde faaliyet gösteren esnaf ve sanatkâr sayısı 14.854 olup, Marmara Bölgesi en fazla kuyumcu bulunan bölgedir (Kırlioğlu ve Fidan 2006).

Kuyumculuk Sektöründe Tüketici Davranışları

Kuyumculuk sektöründe tüketici davranışları karmaşık olup, kişisel, sosyal ve psikolojik faktörlerden etkilenir. Tüketiciler genellikle şu eğilimleri sergiler:

- **Duyusal ve Hedonik Satın Alma:** Kendilerini ödüllendirme, özel anları kutlama veya gösteriş yapma amacıyla alım yapabilirler. Lüks ürün tüketicileri, markanın ne kadar çok tanınırsa ancak ne kadar az kişinin o ürüne sahip olursa daha fazla haz duydukları "enderlik" prensibine önem verirler.
- **İmaj ve Prestij Arayışı:** Satın aldıkları takıların kendilerini doğru ifade etmesini, sosyal statülerini yansıtmalarını ve prestij sağlamasını isterler.
- **Trend ve Moda Duyarlılığı:** Trendy olmak ve moda akımlarını takip etmek önemli bir motivasyon kaynağıdır.
- **Kalite ve Bilgili Hizmet Talebi:** Kaliteli ürünlerin yanı sıra, ürün hakkında bilgili ve net bir servis beklentisi içerisindedirler.
- **Fiyat ve Pazarlık Önemi:** Değerli madenlerin günlük fiyat kurlarına bağlı olarak fiyatlandırma hassasiyeti ve pazarlık yapma eğilimi gözlemlenir.
- **Marka Sadakati:** Marka sadakati, işletmenin ticari gücünü artırır, pazarlama maliyetlerini düşürür ve rekabetçi gücü yükseltir. Ancak genel olarak kuyumculuk sektöründe tüketicilerin çok gezen ve beğendiklerini alan, markaya kolayca sadık kalmayan bir yapıya sahip olduğu görülebilmektedir.
- **Sürdürülebilirlik ve Etik Değerler:** Son yıllarda çevre dostu üretim yöntemleri, adil ticaret uygulamaları ve kaynakların verimli kullanımı gibi sürdürülebilirlik ve etik değerler, tüketicilerin satın alma kararlarında giderek daha fazla rol oynamaktadır.

Lüks Ürün Pazarlaması ve Kuyumculuk

Kuyumculuk, lüks ürün kategorisinde yer aldığından, pazarlama stratejileri bu ürün grubunun kendine özgü dinamiklerini içermelidir:

- **Enderlik ve Ayrıcalık:** Lüks ürünler genellikle yüksek fiyatlıdır ve az sayıda kişiye hitap eder. Bu, markanın nadirlik ve ayrıcalık algısını korumasını gerektirir. "Ne kadar az kullanıcı, o kadar çok tatmin" ilkesi bu alanda önemlidir.
- **Fiyatlandırma Stratejisi:** Lüks markalarda indirimden kaçınılmalı, bunun yerine "fiyat" yerine "değer" kelimesi kullanılmalıdır. Ürünün bir "şaheser" olarak sunulması ve hikayesinin duygusal bir bağlamda anlatılması önemlidir.
- **Görsel Kalite:** Göz alıcı ve yüksek kaliteli görseller, takıların kusursuzluğunu ve çekiciliğini sergilemek için hayati öneme sahiptir. Fotoğraf rötuşlama gibi tekniklerle ürünlerin estetik görünümü desteklenmelidir.
- **Müşteri Deneyimi ve Satış Profesyonelleri:** Müşteriye bilgiyle donanımlı, karizmatik ve ürünün "hikayesini" anlatabilen satış profesyonelleri eşlik etmelidir. Müşteri deneyimi, satın alma kararında kritik rol oynar.
- **Hedef Kitle Odaklılık:** Potansiyel müşterilerin tanımlanması ve onların tercih ettiği içeriklerin sunulması gerekmektedir. Lüks ürün tüketicileri tek tip değildir ve ihtiyaçları sürekli değişir.

Marka Konumlandırma Stratejileri

Kuyumculuk sektöründe marka konumlandırma, tüketicinin zihninde markaya özgü bir yer edinmek için stratejik bir yol haritası gerektirir:

- **Güçlü Yönleri Tanımlama ve Farklılaşma:** Markanın benzersiz özelliklerini ve rakiplerden ayrıştığı alanları net olarak belirlemek esastır. Bu, çekici ve özgün bir mesaj oluşturmayı sağlar.
- **Hedef Kitleyi Tanımlama:** Mesajın kime yönelik olacağını bilmek önemlidir. Demografik, psikografik ve davranışsal veriler kullanılarak hedef kitle detaylı bir şekilde tanımlanmalıdır.
- **Değer Tabanlı Konumlandırma:** Ürün veya hizmetin sunduğu değeri ön plana çıkararak markanın konumlandırılmasıdır.
- **Kullanıcı Deneyimi Odaklı Konumlandırma:** Müşteri deneyimini zenginleştirerek, markayla olan her temasın unutulmaz olmasını sağlamak. İnteraktif ve yenilikçi yaklaşımlar müşteri etkileşimini artırır.
- **Hedef Pazara Göre Konumlandırma:** Konumlandırma stratejisinin seçiminde, hedeflenen pazarın ve tüketicilerin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması esastır.

- **İletişim Stratejisi:** Güvenilirlik anahtar noktadır. Firmanın değerini ve farklılaştırıcı özelliklerini net bir şekilde ifade eden güçlü marka mesajları, hedef kitleye en etkili kanallar aracılığıyla ulaştırılmalıdır. Markanın dijital platformlarda ve fiziksel mağazalarda tutarlı bir görsel kimliğe (logo, renk, yazı tipleri, fotoğrafçılık) sahip olması önemlidir.
- **Tutarlılık ve Özgünlük:** Marka konumlandırmanın temeli sahiplenme ve özgünlüktür. Markanın kimliği ve değer teklifi piyasaya uyum sağlamalı ve bu uyumun ilk aşaması konumlandırma sürecidir.

Kuyumculuk sektöründe başarı, geleneksel zanaatkârlıkla modern pazarlama tekniklerinin ustaca birleştirilmesinden geçmektedir. Ayrıca, sektörde sürdürülebilir başarı yalnızca estetik ve pazarlama stratejileriyle değil, aynı zamanda iş sağlığı ve güvenliği kültürünün yerleşmesiyle mümkündür. Altın, gümüş ve değerli taşların işlenmesi sırasında ortaya çıkan toz, kimyasal ve mekanik risklerin kontrolü, çalışan sağlığını korumanın yanı sıra üretim kalitesini de doğrudan etkileyen bir unsurdur. Tüketici beklentilerindeki değişimler ve dijitalleşmenin getirdiği fırsatlar, sektördeki markaların pazarlama yaklaşımlarını sürekli olarak gözden geçirmelerini ve adapte etmelerini zorunlu kılmaktadır (Gerçek Öter ve diğ. 2023).

Hanlar ve geleneksel pazarlar, Anadolu'nun ve genel olarak Ortadoğu ticaret yollarının kalbinde yer alan, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal yaşamın da odak noktaları olmuşlardır.

Geleneksel Pazarlar ve Hanlar: Tarihsel Süreçte Fonksiyonları ve Günümüzdeki Roller

Tarihsel Süreçte Hanların Ticari Fonksiyonları

- **Konaklama ve Güvenlik:** Hanlar, özellikle kervanlar için uzun ve tehlikeli yolculuklar sırasında güvenli bir sığınak ve konaklama yeri sağlamıştır. Yorgun tüccarlar ve hayvanları için dinlenme imkanı sunmuş, hırsızlık ve soygun gibi tehlikelere karşı koruma sağlamıştır.
- **Depolama ve Ticaret Merkezi:** Ticaret mallarının güvenli bir şekilde depolandığı, alınıp satıldığı ve takas edildiği önemli merkezlerdi. Geniş avluları ve etrafındaki odalar, farklı malların sergilenmesi ve pazarlanması için idealdi.
- **Mal ve Hizmet Çeşitliliği:** Hanlar, sadece konaklama ve depolama değil, aynı zamanda at nalı tamircilerinden terzilere, baharatçılardan kuyumculara kadar çeşitli zanaatkâr ve tüccarın bir araya geldiği yerlerdi. Bu sayede, tüccarlar ve yolcular ihtiyaç duydukları her şeyi tek bir çatı altında bulabiliyorlardı.

- **Ekonomik ve Sosyal Ağların Merkezi:** Hanlar, farklı coğrafyalardan gelen tüccarları, haberleri ve kültürel öğeleri bir araya getiren sosyal ve ekonomik ağların düğüm noktalarıydı. Bu etkileşimler, bilgi akışını hızlandırmış ve ticari ilişkilerin gelişmesine olanak tanımıştır.
- **Vergi Toplama Noktaları:** Devletler için önemli bir vergi toplama noktası işlevi görmüşlerdir. Giriş-çıkış yapan mallardan alınan vergiler, devlet gelirlerine önemli katkı sağlamıştır.

Kültürel Miras Olarak Değerleri

- **Mimari ve Sanatsal Değer:** Hanlar, inşa edildikleri dönemin mimari özelliklerini yansıtan, genellikle taş işçiliği ve estetik detaylarla bezenmiş önemli yapılar olarak kültürel mirasımızın bir parçasıdır.
- **Kültürel Etkileşim:** Farklı kültürlerden insanların bir araya geldiği bu mekanlar, kültürel etkileşimin ve bilgi aktarımının sağlandığı canlı platformlardı.
- **Tarihi Kimliğin Korunması:** Şehirlerin ve ticaret yollarının tarihsel kimliğini yansıtan önemli anıtlardır. Geçmişin ticari ve sosyal yaşamına dair ipuçları sunarlar.

Günümüzdeki Roller

Günümüzde birçok han, orijinal ticari fonksiyonlarını kısmen veya tamamen yitirse de, farklı roller üstlenerek varlıklarını sürdürmektedir:

- **Turistik Mekanlar:** Restorasyon çalışmalarıyla birlikte, hanlar önemli turistik cazibe merkezleri haline gelmiştir. Zanaat atölyeleri, yöresel ürün satan dükkanlar, kafeler ve restoranlar bu hanlarda yer alarak ziyaretçilere otantik bir deneyim sunmaktadır.
- **El Sanatları ve Butik Mağazalar:** Özellikle geleneksel el sanatlarının yaşatıldığı, özgün tasarımların sergilendiği butik mağazalara ev sahipliği yapmaktadırlar.
- **Kültürel ve Sanatsal Etkinlik Mekanları:** Bazı hanlar, sergiler, konserler veya diğer kültürel etkinlikler için mekan olarak kullanılmaktadır.
- **Kent Kimliğinin Parçası:** Kentlerin tarihsel dokusunu ve kimliğini oluşturan, geçmişle bağ kurmayı sağlayan önemli yapısal unsurlar olarak değerlerini korurlar.

Kızlarağası Hanı Özelinde Yapılmış Çalışmalar

İzmir Kemeraltı Çarşısı'nın kalbinde yer alan Kızlarağası Hanı, 18. yüzyıl Osmanlı mimarisinin önemli bir örneği olarak hem ticari hem de kültürel açıdan büyük bir öneme sahiptir. Han, 1744-1745 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından

inşa edilmiştir. Özellikle "Çuha Bedesteni" ve "Cevahir Bedesteni" gibi kısımlarıyla dikkat çeken han, geçmişte önemli bir ticaret merkezi olmuştur.

Kızlarağası Hanı üzerine yapılmış akademik çalışmalar ve yayınlar genellikle şu konulara odaklanmıştır:

- **Mimari ve Tarihi Yapı:** Hanın mimari özellikleri, inşaat dönemi, kullanılan malzemeler ve zaman içindeki yapısal değişiklikleri inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Bu tür çalışmalar, hanın Osmanlı dönemi ticari yapıları içindeki yerini belirlemeye ve mimari özelliklerini analiz etmeye odaklanır.
- **Ticari Fonksiyonların Evrimi:** Hanın ilk inşa edildiği dönemden günümüze kadar ticari fonksiyonlarının nasıl değiştiği, hangi ürünlerin pazarlanıp depolandığı ve ticaret ağlarındaki rolü üzerine araştırmalar yapılmıştır. Geçmişte kervanların konaklama ve malların depolama merkeziyken, günümüzde daha çok perakende satışa yönelmiş olması bu değişimin bir göstergesidir.
- **Restorasyon ve Koruma Projeleri:** Hanın geçirdiği restorasyon süreçleri, bu süreçlerde karşılaşılan zorluklar ve koruma politikalarının değerlendirilmesi üzerine çalışmalar da mevcuttur. Kızlarağası Hanı, 1993 yılında başlatılan restorasyon çalışmalarıyla bugünkü canlılığına kavuşmuştur.
- **Sosyokültürel Rolü:** Hanın İzmir'in sosyal ve kültürel yaşamındaki yeri, esnaf kültürü, ziyaretçi profili ve geleneksel alışveriş deneyimine katkısı üzerine antropolojik veya sosyolojik bakış açısıyla yapılan çalışmalar da bulunabilir.
- **Kemeraltı Çarşısı İçindeki Konumu:** Kızlarağası Hanı, Kemeraltı Çarşısı'nın genel dokusu içinde ele alınarak, çarşının ekonomik ve kültürel canlılığındaki rolü açısından da incelenmektedir. Kemeraltı'nın diğer hanları ve ticaret alanlarıyla olan ilişkisi bağlamında değerlendirmeler yapılabilir.

Kızlarağası Hanı özelindeki çalışmalar genellikle Mimarlık Fakülteleri (özellikle restorasyon ve tarihsel yapılar üzerine), Tarih bölümleri ve Şehir Planlama gibi disiplinler tarafından yürütülmektedir. Han, günümüzde özellikle kuyumculuk, hediyelik eşya, antikaçılık ve deri ürünleri gibi alanlarda faaliyet gösteren çok sayıda dükkana ev sahipliği yaparak ticari canlılığını sürdürmekte ve İzmir'in önemli bir turistik cazibe merkezi olarak varlığını korumaktadır (Yemenicioğlu 2022).

Pazarlama Karması (4P/7P) ve Kuyumculuk Sektöründeki Uygulamaları

Pazarlama karması, bir işletmenin hedef pazarına ulaşmak ve pazarlama hedeflerine ulaşmak için kullandığı kontrol edilebilir taktiksel pazarlama araçları setidir. Geleneksel olarak **4P (Ürün, Fiyat, Yer, Tutundurma)** olarak bilinen bu model, hizmet sektörünün yükselişiyle birlikte **7P'ye (İnsan, Fiziksel Kanıt, Süreç)** genişlemiştir. Kuyumculuk sektörü, hem ürün odaklı hem de hizmet ağırlıklı bir yapıda olduğundan, bu 7P unsuru da büyük önem taşır.

1. Ürün (Product)

Kuyumculuk sektöründe ürün, sadece bir nesne olmanın ötesinde, duygusal bir değer, bir hatıra ve bir statü sembolüdür.

Kuyumculuk Sektöründe:

- **Tasarım ve Özgünlük:** Benzersiz ve estetik tasarımlar, ürünün ayırt ediciliğini sağlar. El yapımı veya özel tasarım ürünler, müşteriler için daha cazip olabilir.
- **Kalite ve İşçilik:** Kullanılan madenlerin (altın, gümüş, platin) ayarı, değerli taşların (pırlanta, yakut, zümrüt vb.) kalitesi (kesim, renk, berraklık, karat) ve işçilik kusursuz olmalıdır. Bu, ürünün hem maddi hem de manevi değerini doğrudan etkiler.
- **Çeşitlilik:** Nişan yüzükleri, alyanslar, kolyeler, küpeler, bilezikler, bileklikler ve setler gibi geniş bir ürün yelpazesi sunmak, farklı bütçe ve zevklere hitap etmeyi sağlar.
- **Hikaye Anlatıcılığı:** Her takımın arkasındaki hikaye, onun değerini artırabilir. Bir miras, özel bir kutlama veya benzersiz bir ilham kaynağı olarak sunulabilir.

Geleneksel Pazarlarda (Kızlarağası Hanı Örneği):

Geleneksel motifler, el işçiliği ve yerel kültürü yansıtan ürünler ön plana çıkabilir.

- **Niş Ürünler:** Belirli bir el sanatı tekniğiyle üretilmiş veya yerel bir hikayeyi anlatan niş ürünler sunulabilir.
- **Özelleştirme ve Tamirat Hizmetleri:** Müşterilerin isteklerine göre kişiselleştirilmiş takılar yapmak veya eski takıları restore etmek, geleneksel hanların sunduğu önemli ürün ve hizmet farklılıklarıdır.

2. Fiyat (Price)

Fiyat, ürünün algılanan değeri ile doğrudan ilişkilidir ve kuyumculuk gibi lüks ürün sektöründe dikkatle belirlenmelidir.

Kuyumculuk Sektöründe:

- **Değer Temelli Fiyatlandırma:** Sadece maliyete değil, ürünün algılanan değerine, marka imajına, işçiliğine ve tasarımına göre fiyatlandırma yapılır.
- **Rekabetçi Fiyatlandırma:** Pazardaki rakiplerin fiyatları ve genel piyasa koşulları göz önünde bulundurulur.
- **Esneklik:** Altın ve değerli taş fiyatlarındaki anlık değişimlere göre fiyatların güncellenmesi gerekebilir. Pazarlık payı veya indirim dönemleri, geleneksel pazarlarda sıkça rastlanan bir durumdur.
- **Fiyat Şeffaflığı:** Ürünün içeriği, ayarı ve taşların özellikleri gibi bilgilerle fiyatın gerekçelendirilmesi önemlidir.

Geleneksel Pazarlarda (Kızlarağası Hanı Örneği):

Fiyatlar genellikle doğrudan pazarlık usulüyle belirlenebilir. Bu durum, müşterilere "kazanma" hissi verirken, satıcıya da esneklik sağlar.

- **Uygun Fiyatlı Alternatifler:** Her bütçeye uygun ürünlerin bulunması, geleneksel pazarların kapsayıcılığını artırır.
- **Güven Faktörü:** Güvene dayalı alışverişte, esnafın adil fiyat politikası müşteri sadakatini artırır.

3. Yer / Dağıtım (Place)

Ürünün doğru zamanda doğru yerde müşteriye ulaşması, pazarlama başarısı için kritiktir.

Kuyumculuk Sektöründe:

- **Mağaza Konumu:** Lüks segment için prestijli caddeler veya alışveriş merkezleri tercih edilirken, daha geniş kitleye hitap eden markalar için ulaşılabilir ve işlek noktalar önemlidir.
- **Fiziksel Mağaza Deneyimi:** Güvenli, estetik ve davetkar bir mağaza ortamı sunmak esastır. Ürünlerin güvenli ve çekici bir şekilde sergilenmesi gerekir.
- **Online Satış Kanalları:** E-ticaret siteleri, sosyal medya üzerinden satış ve online pazar yerleri, geniş kitlelere ulaşmak için giderek daha önemli hale gelmektedir.
- **Dağıtım Ağları:** Üreticiden perakendeciye, toptancılardan son tüketiciye uzanan tedarik zincirinin etkin yönetimi.

Geleneksel Pazarlarda (Kızlarağası Hanı Örneği):

- **Tarihi ve Merkezi Konum:** Hanın İzmir'in kalbinde, Kemeraltı Çarşısı gibi yoğun bir alanda yer alması, kendiliğinden bir müşteri akışı sağlar.
- **Fiziksel Erişilebilirlik:** Toplu taşıma veya özel araçlarla kolay ulaşılabilir olması.
- **Geleneksel Ortam:** Hanın tarihi atmosferi, alışverişi bir deneyime dönüştürür. Kuyumcuların birbirine yakın konumlanması, müşterilere karşılaştırma yapma imkanı sunar.

4. Tutundurma (Promotion)

Ürünün veya markanın tanıtılması ve hedef kitlede satın alma isteği uyandırılmasıdır.

Kuyumculuk Sektöründe:

- **Reklam:** Televizyon, dergi, dijital platformlar gibi farklı kanallarda hedef kitleye yönelik reklamlar.
- **Halkla İlişkiler:** Medya ilişkileri, sponsorluklar ve sosyal sorumluluk projeleri ile marka imajının güçlendirilmesi.
- **Dijital Pazarlama:** Sosyal medya pazarlaması (Instagram, Pinterest gibi görsel platformlar önemli), SEO, içerik pazarlaması, e-posta pazarlaması.
- **Satış Geliştirme:** Özel günler için kampanyalar, sadakat programları, hediye çekleri.
- **Kişisel Satış:** Satış personelinin uzmanlığı ve ikna kabiliyeti.

Geleneksel Pazarlarda (Kızlarağası Hanı Örneği):

- **Ağızdan Ağıza Pazarlama:** Müşteri memnuniyeti ve referanslar, geleneksel pazarlarda en etkili tutundurma aracıdır.
- **Vitrin Düzenlemeleri:** Çekici ve özenli vitrinler, potansiyel müşterileri mağazaya çeker.
- **Yerel Etkinlikler ve Festivaller:** Hanın veya Kemeraltı'nın düzenlediği etkinliklere katılım.
- **Yerel SEO ve Google My Business:** Han içerisindeki işletmelerin online haritalarda ve yerel aramalarda görünürlüğünü artırmak.
- **Sosyal Medya Kullanımı:** Hanın ve işletmelerin tarihi dokusunu ve el işçiliği ürünlerini sergileyen görsel içeriklerle sosyal medyada aktif olmak.

5. İnsan (People)

Hizmet kalitesini doğrudan etkileyen çalışanlar ve müşteri hizmetleri.

Kuyumculuk Sektöründe:

- **Uzmanlık ve Bilgi:** Satış personelinin ürünler, madenler, taşlar ve kuyumculuk teknikleri hakkında derinlemesine bilgi sahibi olması.
- **İletişim Becerileri:** Müşteriyi anlama, güven verme, ikna etme ve empati kurma yeteneği.
- **Müşteri İlişkileri:** Satış öncesi ve sonrası hizmetlerdeki nezaket, profesyonellik ve çözüm odaklılık.
- **Güvenilirlik:** Kuyumculukta güven, en önemli unsurlardan biridir. Dürüst ve şeffaf yaklaşımlar müşteri güvenini pekiştirir.

Geleneksel Pazarlarda (Kızlarağası Hanı Örneği):

Esnafın samimiyeti, sıcakkanlılığı ve müşteriyle kurduğu kişisel bağ, geleneksel pazarların ayırt edici özelliğidir.

- **Ustalık ve Deneyim:** Yılların verdiği deneyim ve zanaatkârlık bilgisi, müşteriye güven verir.
- **Satış Sonrası Destek:** Tamir, bakım ve özel siparişlerdeki titizlik, müşteri sadakatini artırır.

6. Fiziksel Kanıt (Physical Evidence)

Hizmetin elle tutulur olmayan yönlerini somutlaştıran unsurlar.

Kuyumculuk Sektöründe:

- **Mağaza Atmosferi:** Işıklandırma, düzen, temizlik, güvenlik önlemleri ve genel dekorasyon. Lüks bir kuyumcu için şık ve zarif bir ortam önemlidir.
- **Ambalaj:** Ürün kutuları, çantaları ve sertifikalar, markanın kalitesini ve prestijini yansıtır.
- **Personel Giysisi:** Profesyonel ve şık giyim, markanın imajını destekler.
- **Web Sitesi ve Sosyal Medya Profili:** Profesyonel tasarımı, kullanıcı dostu bir web sitesi ve aktif sosyal medya hesapları.

Geleneksel Pazarlarda (Kızlarağası Hanı Örneği):

- Hanın ve dükkanların tarihi dokusu, otantik atmosferi.
- Vitrinlerin düzeni ve sergilenen ürünlerin estetiği.
- Kullanılan malzeme ve ekipmanların (terazi, büyüteç gibi) kalitesi ve temizliği.
- Hanın genel temizliği ve düzeni.

7. Süreç (Process)

Hizmetin sunulduğu adımlar ve yöntemler.

Kuyumculuk Sektöründe:

- **Satış Süreci:** Müşterinin mağazaya girmesinden ürünü satın alıp çıkmasına kadar olan tüm adımlar (karşılama, ürün sunumu, deneme, bilgilendirme, ödeme işlemleri).-
- **Ödeme Seçenekleri:** Kredi kartı, taksit imkanları, EFT gibi çeşitli ödeme yöntemleri.
- **Garanti ve Sertifikasyon:** Ürünlerin orijinalliğini ve kalitesini belgeleyen sertifikaların sunulması (örneğin pırlanta sertifikaları) ve garanti koşulları.
- **İade/Değişim Politikaları:** Şeffaf ve müşteri dostu iade/değişim süreçleri.

Geleneksel Pazarlarda (Kızlarağası Hanı Örneği):

Hızlı ve etkili servis, müşterinin zamanını verimli kullanmasını sağlar.

- **Esnek Ödeme Koşulları:** Peşin veya taksitli ödeme gibi müşteri odaklı çözümler.
- **Güven ve Esneklik:** Özellikle yerel ve sadık müşterilerle olan ilişkilerde esnafın sağladığı kolaylıklar ve güven ortamı.
- **Satış Sonrası İlişkiler:** Takı temizliği, tamiri gibi hizmetlerdeki kolaylık ve hız.

Kuyumculuk sektöründe ve özellikle Kızlarağası Hanı gibi geleneksel pazarlarda bu pazarlama karması unsurlarının etkin bir şekilde yönetilmesi, hem müşteri memnuniyetini artıracak hem de işletmelerin rekabet avantajı elde etmesini sağlayacaktır. Geleneksel değerleri korurken, modern pazarlama yaklaşımlarının entegrasyonu, sürdürülebilir başarı için anahtardır.

İzmir'in tarihi Kemeraltı Çarşısı'nın kalbinde yer alan Kızlarağası Hanı, Osmanlı dönemi ticaret ve mimarisinin önemli bir mirasıdır. Kentin ticari ve kültürel yaşamında yüz yıllardır önemli bir rol oynamaktadır.

Kızlarağası Hanı'nın Tarihsel ve Ticari Yapısı

Tarihi Geçmişi:

- **İnşa Süreci:** Kızlarağası Hanı, 1744 yılında Osmanlı sarayında önemli görevler üstlenmiş olan Hacı Beşir Ağa tarafından inşa ettirilmeye başlanmış ve 1745 yılında tamamlanmıştır. Hanın yapım amacı, Hacı Beşir Ağa'nın yaptırdığı cami, medrese, kütüphane, çeşme gibi hayır kurumlarının giderlerini karşılamak ve yeni gelir kaynakları oluşturmaktır.

- **Stratejik Konum:** İnşa edildiği dönemde İzmir Liman Kalesi'nin hemen arkasında, ipek yolunun Akdeniz'e açılan ucunda yer alması, hanı uluslararası ticaret için son derece önemli bir merkez haline getirmiştir. O dönemde İzmir, Akdeniz ticaretinde önemi giderek artan bir liman şehriydi ve han, bu büyüyen ticaret hacmine katkı sağlamıştır.
- **Altın Çağı ve Gerileme:** Kızlarağası Hanı, 1778 yılında ticari kapasitesinin zirvesine ulaşmış ve bu parlak dönemi 19. yüzyılın son çeyreğine kadar yaklaşık yüz yıl boyunca sürdürmüştür. Ancak zamanla, ticaret yollarındaki değişiklikler, yeni ulaşım imkanları ve modernleşen ticaret anlayışları ile önemini yitirmeye başlamıştır. Geçen yüzyılın ortalarına doğru ise bakımsızlık nedeniyle adeta bir harabeye dönüşmüştür.
- **Restorasyon ve Yeniden Doğuş:** Kızlarağası Hanı, uzun bir bakımsızlık döneminin ardından 1988-1993 yılları arasında kapsamlı bir restorasyon geçirmiştir. Bu restorasyon sayesinde han, 1995 yılından itibaren yeniden İzmir'in gözde mekanlarından biri olmuş, hem ticari hem de kültürel yaşantısına renk katmıştır.

Mimari Özellikleri:

- **Osmanlı Han Mimarisi:** Kızlarağası Hanı, Osmanlı han mimarisinin karakteristik özelliklerini taşır. Genelde kareye yakın dikdörtgen planlı, iki katlı ve ortasında geniş bir avluya sahip bir yapıdır.
- **Yapısal Detaylar:** Kesme taş, moloz taş ve tuğla gibi malzemelerle inşa edilmiştir. Avlunun içerisinde bir mescit (bugün yerinde olmasa da tarihi kayıtlarda bahsedilir) ve bir şadırvan bulunmaktaydı. Hanın alt katları genellikle dükkanlar ve mahzenlerden oluşurken, üst katları konaklama amaçlı odalardan meydana gelmekteydi.
- **Bedestenler:** Hanın iki yanında "Çuha Bedesteni" ve "Cevahir Bedesteni" olarak bilinen bölümleri bulunmaktaydı. Bu bedestenler, dönemin değerli kumaş ve mücevherat ticaretinin yapıldığı özel ve güvenli alanlardı.
- **Revalar ve Nişler:** Üst katta avluya bakan, sütunlarla desteklenen revaklar, ahşap işçiliği ve dönemin 18. ve 19. yüzyıl Avrupa sanatsal etkilerini yansıtan sütun başlıkları, pencere üzeri ve cephe süslemeleri, hanın estetik değerini artırmaktadır.

Ticari Faaliyetlerinin Evrimi:

- **Geçmişte:** Kızlarağası Hanı, inşa edildiği dönemde kervanların konakladığı, malların depolandığı ve pazarlandığı, uluslararası ticaretin önemli bir düğüm noktasıydı. Çuha ve Cevahir bedestenleri, özellikle değerli kumaş ve mücevherat ticaretinin merkeziydi. Han, farklı

bölgelerden gelen tüccarların ürünlerini sergilediği ve takas ettiği bir buluşma noktasıydı. Üst katlar, tüccarların ve seyyahların konaklaması için kullanılırdı.

- **Günümüzde:** 1993 yılındaki restorasyonun ardından Kızlarağası Hanı, ticari işlevini sürdürmekle birlikte, daha çok turistik bir çarşı niteliği kazanmıştır. İçerisinde yaklaşık 200'e yakın dükkan bulunmaktadır. Başta kuyumculuk, antikacılık, halı ve kilim, deri ürünleri ve hediyelik eşya satan işletmeler yoğunluktadır. Geçmişte bir konaklama ve depolama merkeziken, günümüzde daha çok perakende satışa, turistik alışverişe ve kültürel deneyim sunmaya odaklanmıştır.

Günümüzdeki Sosyo-Ekonomik Konumu:

- **Turistik Çekim Merkezi:** Kızlarağası Hanı, İzmir'in en önemli turistik mekanlarından biri haline gelmiştir. Hem yerli hem de yabancı turistler için tarihi atmosferiyle otantik bir alışveriş ve gezi deneyimi sunar. İzmir'e gelen kruvaziyer gemilerinin rotasında yer alması, hanın turistik önemini artırmıştı; ancak son yıllarda turist sayısındaki dalgalanmalar esnafı etkileyebilmektedir.
- **Ekonomik Katkı:** Han, içerisinde faaliyet gösteren çok sayıda küçük ve orta ölçekli işletmeyle Kemeraltı Çarşısı'nın ekonomik canlılığına önemli katkıda bulunmaktadır. Kuyumculuk sektörü başta olmak üzere birçok farklı iş kolundan esnafa ev sahipliği yapar.
- **Kültürel Kimliğin Taşıyıcısı:** İzmir'in kültürel kimliğinin ve tarihsel dokusunun önemli bir parçasıdır. Geleneksel esnaf kültürü, el sanatları ve yöresel ürünlerin yaşatıldığı bir alan olarak kültürel sürekliliği sağlamaktadır.
- **Sosyal Alan:** Sadece bir alışveriş mekanı olmanın ötesinde, içinde bulunan kafeler ve restoranlarla sosyalleşme, buluşma ve dinlenme imkanı sunan bir alan olarak da işlev görür.
- **Kemeraltı Çarşısı'nın Kalbi:** Kızlarağası Hanı, Kemeraltı Çarşısı'nın merkezi konumunda yer almasıyla, çarşının genel cazibesini artıran ve ziyaretçi trafiğini yönlendiren ana noktalardan biridir.

Kızlarağası Hanı, günümüzde de geçmişin izlerini taşıyan, geleneksel ticaretin modern turizmle harmanlandığı, İzmir'in yaşayan bir tarihi ve ticari simgesidir.

Han İçerisindeki Kuyumcu İşletmelerinin Profili: Kızlarağası Hanı Örneği

İzmir'in tarihi Kızlarağası Hanı, Kemeraltı Çarşısı'nın önemli bir kuyumculuk merkezi olarak, farklı büyüklüklerde ve çeşitli ürün yelpazesi sunan kuyumcu işletmelerine ev sahipliği yapmaktadır. Bu işletmelerin genel profili, hanın geleneksel yapısı ve modern ticaret dinamikleri arasında bir köprü görevi görmektedir.

1. İşletmelerin Büyüklüğü ve Yapısı

Kızlarağası Hanı içerisindeki kuyumcu işletmeleri genellikle küçük ve orta ölçekli aile işletmeleri veya bağımsız dükkanlardır. Büyük zincir mağazalar veya ulusal markaların şubeleri yerine, köklü geçmişe sahip, nesilden nesile aktarılan esnafılık geleneğini sürdüren butik işletmeler çoğunluktadır.

- **Tek Mağazalı Yapı:** Çoğu işletme, sadece Han içinde tek bir satış noktasına sahiptir. Bu durum, kişisel hizmet ve müşteriyle doğrudan bağ kurma fırsatı sunar.
- **Sınırlı Personel Sayısı:** İşletme sahibi, ailesi ve birkaç çalışandan oluşan küçük ekiplerle faaliyet gösterirler. Bu yapı, işletme maliyetlerini düşük tutmaya yardımcı olurken, müşteri ilişkilerinde daha samimi bir ortam yaratır.
- **Esneklik:** Küçük ölçekli olmaları, pazar değişikliklerine veya müşteri taleplerine daha hızlı adapte olabilmelerini sağlar.

2. Ürün Çeşitliliği

Han içerisindeki kuyumcu işletmeleri, geniş bir ürün yelpazesi sunarak farklı zevk ve bütçelere hitap etmeye çalışır. Ürünler, genellikle geleneksel motiflerle modern tasarımları harmanlayan bir yapıdadır.

Geleneksel ve Modern Takılar:

- **Alyans ve Nişan Yüzükleri:** Han, özellikle alyans ve nişan yüzüğü alımında İzmir'in geleneksel merkezlerinden biridir. Geniş model ve fiyat yelpazesi sunulur.
- **Altın Takılar:** Bilezik, kolye, küpe, yüzük gibi farklı ayar (14 ayar, 22 ayar) ve gramajlarda altın takılar. Yatırım amaçlı bileziklerden, günlük kullanıma uygun zarif modellere kadar çeşitlilik bulunur.
- **Değerli Taşlı Takılar:** Pırlanta, zümrüt, yakut, safir gibi değerli taşlarla bezenmiş yüzükler, kolyeler ve setler. Genellikle sertifikalı ürünler sunulur.

- **Gümüş Takılar:** Daha uygun fiyatlı ve genç kesime hitap eden, modern veya otantik gümüş takılar da bazı işletmelerde yer alabilir.
- **El Yapımı ve Özel Tasarım Ürünler:** Bazı işletmeler, kendi atölyelerinde üretilen el yapımı veya müşterinin isteğine göre özel olarak tasarlanmış (kişiselleştirilmiş) takılar sunar. Bu, hanın zanaatkârlık geleneğini yansıtan önemli bir farklılaşma noktasıdır.
- **Dönemsel Koleksiyonlar:** Bayramlar, düğün sezonları veya özel günler için hazırlanan tematik koleksiyonlar da ürün çeşitliliğine eklenir.

3. Hedef Kitlesi

Kızlarağası Hanı'ndaki kuyumcu işletmelerinin hedef kitlesi oldukça çeşitlidir ve hem yerel halkı hem de turistleri kapsar:

Yerel Halk:

- **Evlenecek Çiftler:** Alyans ve nişan yüzüğü arayışında olan çiftler önemli bir müşteri grubudur.
- **Özel Gün Kutlayıcıları:** Doğum günleri, yıldönümleri, mezuniyet gibi özel kutlamalar için takı satın alanlar.
- **Yatırımcılar:** Özellikle "Burma bilezik" gibi yatırım amaçlı altın ürünleri tercih edenler.
- **Kuyumcu Esnafına Güvenen Müşteriler:** Yıllardır aynı esnaftan alışveriş yapan, güvene dayalı ilişki kurmuş sadık müşteriler.

Turistler (Yerli ve Yabancı):

- **Hediyelik Eşya Arayanlar:** Türkiye'ye özgü motifler taşıyan veya el yapımı, otantik takılara ilgi duyanlar.
- **Değerli Takı Alıcıları:** Yabancı turistler için Türk kuyumculuğunun işçiliğini ve fiyat avantajlarını değerlendirenler.
- **Kültürel Deneyim Arayanlar:** Hanın tarihi atmosferinde alışveriş yapma deneyimini yaşamak isteyenler.

4. Mevcut Pazarlama Yaklaşımları

Han içerisindeki kuyumcu işletmelerinin pazarlama yaklaşımları genellikle geleneksel yöntemlerle sınırlı olmakla birlikte, son yıllarda dijitalleşmeye yönelik bazı adımlar da atılmaktadır.

Dijital ve Modern Yaklaşımlara Yönelim (Sınırlı Olmakla Birlikte):

- **Sosyal Medya Varlığı:** Bazı işletmeler, Instagram veya Facebook gibi platformlarda ürünlerini sergileyerek ve kampanyalarını duyurarak varlık göstermeye başlamıştır. Özellikle görselliğin ön planda olduğu kuyumculuk için bu platformlar önemlidir.
- **Google Haritalar ve Yerel SEO:** İşletmelerin Google Haritalar'da doğru konum ve iletişim bilgileriyle yer alması, yerel aramalar için kritik hale gelmiştir. Müşteri yorumları ve puanlamaları da önem kazanmıştır.
- **Web Sitesi (Nadir):** Çok az sayıda işletmenin kendi web sitesi veya e-ticaret altyapısı bulunmaktadır. Online varlıkları genellikle sosyal medya profilleri ile sınırlıdır.
- **Online Kataloglar/Tanıtımlar:** Nadiren de olsa, ürünlerini online kataloglar veya WhatsApp gibi uygulamalar aracılığıyla potansiyel müşterilere gönderen işletmeler mevcuttur.

Genel olarak, Kızlarağası Hanı'ndaki kuyumcu işletmeleri, geleneksel esnaf kültürünü ve kişisel müşteri ilişkilerini koruyarak varlıklarını sürdürmektedir. Ancak değişen pazar koşulları ve rekabet, onları yavaş yavaş modern pazarlama araçlarını keşfetmeye ve bu alanda kendilerini geliştirmeye itmektedir.

Kızlarağası Hanı, İzmir'in köklü kuyumculuk geleneğini sürdüren önemli bir merkez olmakla birlikte, burada uygulanan pazarlama stratejileri kendine özgü güçlü ve zayıf yönlere sahiptir. Bu yönler, hanın tarihi dokusu, esnaf kültürü ve değişen pazar dinamiklerinin birleşiminden kaynaklanmaktadır.

Kızlarağası Hanı'nda Kuyumculuk Pazarlama Stratejilerinin Güçlü Yönleri

- **Otantik ve Tarihi Atmosfer (Fiziksel Kanıt):** Hanın 18. yüzyıldan kalma tarihi dokusu, müşterilere eşsiz ve unutulmaz bir alışveriş deneyimi sunar. Bu otantik ortam, modern alışveriş merkezlerinde bulunmayan bir cazibe yaratır ve özellikle turistler için bir çekim merkezidir. Takı alımını sadece bir ürün edinmekten öte, bir kültürel deneyime dönüştürür.
- **Kişisel Hizmet ve Güvene Dayalı İlişki (İnsan & Süreç):** Han esnafı genellikle uzun yıllardır aynı yerde faaliyet gösteren ve müşteriyle birebir ilişki kuran kişilerdir. Bu durum, güçlü bir güven bağı oluşturur. Müşteriler, satın alma süreçlerinde kendilerini daha güvende hisseder ve satış sonrası destek (tamir, bakım vb.) konusunda kişisel bir muhatap bulurlar. Ağızdan ağıza pazarlamanın en etkili olduğu yerlerden biridir.

- **El İşçiliği ve Özgün Ürünler (Ürün):** Han içerisindeki kuyumcuların bir kısmı, seri üretim yerine el yapımı veya özel tasarım ürünler sunar. Bu özgünlük, müşterilere standart mağazalarda bulamayacakları, kişiselleştirilmiş ve hikayesi olan takılar alma fırsatı verir.
- **Fiyat Esnekliği ve Pazarlık İmkânı (Fiyat):** Geleneksel pazarlarda yaygın olan pazarlık kültürü, müşterilere "kazançlı" bir alışveriş deneyimi sunabilir. Bu esneklik, özellikle büyük alımlarda müşteri memnuniyetini artırabilir.
- **Merkezi Konum ve Doğal Müşteri Akışı (Yer):** Kemeraltı Çarşısı'nın kalbinde yer alması, Kızlarağası Hanı'na sürekli bir yerli ve yabancı ziyaretçi akışı sağlar. Bu, işletmeler için doğal bir potansiyel müşteri kaynağıdır.
- **Ustalık ve Deneyim (İnsan):** Yılların verdiği birikimle kuyumcular, ürün bilgisi ve sektördeki gelişmeleri yakından takip etme konusunda yetkin olabilirler. Bu uzmanlık, müşteriye doğru bilgi ve öneri sunulmasını sağlar.

Kızlarağası Hanı'nda Kuyumculuk Pazarlama Stratejilerinin Zayıf Yönleri

- **Sınırlı Dijital Pazarlama Varlığı (Tutundurma):** İşletmelerin büyük çoğunluğu, e-ticaret siteleri, profesyonel sosyal medya yönetimi veya dijital reklamcılık gibi modern pazarlama kanallarını yeterince kullanmamaktadır. Bu durum, potansiyel müşteri kitlesine ulaşma yeteneklerini kısıtlar ve özellikle genç, dijital odaklı tüketicilere erişimde zayıf kalmalarına neden olur.
- **Marka Konumlandırma Eksikliği (Tutundurma):** Bireysel işletmeler genellikle güçlü bir marka kimliği oluşturmaktan ziyade, kişisel itibara ve esnaf adına dayanır. Bu durum, uzun vadeli marka sadakati ve rekabet avantajı sağlamada yetersiz kalabilir. Hanın genel bir marka imajı olsa da, içerideki işletmelerin marka bilinirliği düşüktür.
- **Sınırlı Küresel Erişim (Yer):** Pazarlama faaliyetleri genellikle fiziksel hanın sınırları içinde kalır. Bu, uluslararası müşterilere ulaşma ve küresel pazardan pay alma potansiyelini sınırlar.
- **Modern Müşteri Deneyimi Eksiklikleri (Süreç & Fiziksel Kanıt):** Ödeme sistemleri (mobil ödeme), CRM uygulamaları, modern iç mekan düzenlemeleri ve teknolojik satış destek araçları konusunda yetersizlikler olabilir. Bu durum, modern beklentilere sahip müşteriler için alışveriş deneyimini olumsuz etkileyebilir.

- **Güvenlik Algısı (Fiziksel Kanıt):** Tarihi yapıların bazen güvenlik konusunda modern alışveriş merkezleri kadar güvenli olmadığı algısı oluşabilir, bu da potansiyel müşterilerde tereddüt yaratabilir (gerçek güvenlik önlemleri olsa dahi).
- **Turistik Akışa Bağımlılık (Yer):** İşletmelerin gelirleri, özellikle yabancı turist akışındaki dalgalanmalara karşı savunmasız kalabilir. Kriz dönemlerinde veya turizmdeki düşüşlerde ciddi gelir kayıpları yaşanabilir.
- **Sınırlı Promosyon ve Kampanya Çeşitliliği (Tutundurma):** Özel gün indirimleri veya basit kampanyalar dışında, yaratıcı ve geniş kitlelere ulaşan promosyon faaliyetleri yeterli düzeyde olmayabilir.

Kızlarağası Hanı'ndaki kuyumculuk işletmelerinin sürdürülebilirliği ve büyümesi için, güçlü yanlarını koruyarak zayıf yanlarını gidermeye yönelik, özellikle dijitalleşmeyi ve modern pazarlama tekniklerini entegre eden stratejiler geliştirmesi kritik öneme sahiptir.

Kızlarağası Hanı'nın zengin kültürel ve tarihi kimliği, han içerisindeki kuyumculuk işletmeleri için güçlü bir pazarlama aracı ve önemli bir rekabet avantajı sunmaktadır. Bu kimliğin pazarlama faaliyetlerine entegrasyonu, sadece ürün satışını artırmakla kalmayıp, aynı zamanda müşterilerle duygusal bir bağ kurarak unutulmaz bir deneyim yaratır.

Hanın Kültürel ve Tarihi Kimliğinin Pazarlama Faaliyetlerine Entegrasyonu

1. Ürün Pazarlamasına Entegrasyon (Ürün):

- **Tarihten Esinlenen Koleksiyonlar:** Hanın ve İzmir'in tarihinden (Antik Smyrna, Osmanlı dönemi, ipek yolu ticareti) esinlenerek tasarlanmış özel takı koleksiyonları oluşturulabilir. Örneğin, antik dönem motifleri, Osmanlı minyatürleri veya dönemin mücevherat stillerinden ilham alan tasarımlar.
- **Hikaye Anlatıcılığı ile Ürünü Değerlendirme:** Satılan her bir takının "Kızlarağası Hanı'nın ruhunu taşıdığı" veya "asırlar süren bir ticaret geleneğinin parçası olduğu" vurgulanabilir. Ürünün arkasındaki el işçiliği, kullanılan tekniklerin tarihi kökleri ve sembolik anlamları detaylandırılabilir.
- **Sertifikasyon ve Orijinallik Vurgusu:** Takıların "Kızlarağası Hanı El Sanatları Koleksiyonu" gibi özel bir seri altında sunulması ve bu koleksiyonun hanın kültürel değerleriyle bağlantısının belirtildiği sertifikalar verilmesi.

- **Niş Ürünler:** Geleneksel kuyumculuk tekniklerini (telkâri, kazaziye vb.) modern tasarımlarla birleştiren niş ürünler geliştirerek hanın zanaat geleneği vurgulanabilir.

2. Mağaza Deneyimine ve Fiziksel Ortama Entegrasyon (Yer & Fiziksel Kanıt):

- **Tarihi Atmosferi Koruma ve Zenginleştirme:** Dükkanların iç tasarımı ve vitrin düzenlemelerinde hanın mimari özelliklerine ve tarihi dokusuna uygun unsurlar kullanılabilir. Ahşap detaylar, otantik aydınlatmalar veya dönemsel aksesuarlar bu atmosferi pekiştirir.
- **Bilgilendirici Panolar ve Anlatılar:** Hanın tarihi, mimarisi ve ticaret hayatındaki önemi hakkında bilgilendirici panolar veya QR kodlarla erişilebilen dijital içerikler (kısa videolar, sesli rehberler) konumlandırılabilir. Bu, ziyaretçilerin hanı sadece bir alışveriş yeri değil, bir yaşam alanı olarak algılamasını sağlar.
- **Geleneksel Müziğin Kullanımı:** Dükkanlarda veya hanın ortak alanlarında hafif, yöresel veya klasik Türk müzikleri çalınması, atmosferi zenginleştirebilir.
- **Tematik Vitrin Düzenlemeleri:** Belirli dönemleri veya kültürel olayları yansıtan tematik vitrinler oluşturularak, hanın tarihsel bağlamına vurgu yapılabilir.

3. Tutundurma ve İletişim Faaliyetlerine Entegrasyon (Tutundurma):

- **Hikaye Anlatıcılığı Pazarlaması (Storytelling Marketing):** Hanın geçmişini, esnafın hikayelerini, takıların kültürel anlamlarını ve üretim süreçlerini anlatan görsel ve yazılı içerikler üretilebilir. Sosyal medya gönderilerinde, blog yazılarında veya kısa belgesellerde bu hikayeler kullanılabilir.
- **Görsel Kimlikte Tarihi Unsurlar:** İşletmelerin logolarında, ambalajlarında ve kurumsal kimliklerinde hanın mimarisinden veya dönemsel motiflerden esinlenilmiş detaylar kullanılabilir.
- **Dijital Platformlarda Tarihi Vurgu:** Web siteleri ve sosyal medya profilleri, hanın tarihi görselleri, hakkında bilgiler ve kültürel etkinlik duyurularıyla zenginleştirilebilir. "Kızlarağası Hanı'ndan Bir Parça Alın" gibi sloganlar kullanılabilir.
- **Kültürel Etkinliklere Katılım/Düzenleme:** Han içinde veya Kemeraltı genelinde düzenlenen kültürel festivallere, el sanatları sergilerine katılım sağlamak veya bizzat bu tür etkinlikler düzenlemek, hanın kültürel canlılığını artırır.

- **İşbirlikleri:** Yerel turizm acenteleri, rehberler ve kültürel miras dernekleriyle işbirliği yaparak hanı, İzmir'in kültürel turizm rotalarına dahil etmek.
- **Basın ve Medya İlişkileri:** Hanın tarihi ve kültürel önemini vurgulayan haberler, makaleler ve tanıtım filmleri için medya ile iletişim kurmak.

4. İnsan Kaynakları ve Hizmet Sürecine Entegrasyon (İnsan & Süreç):

- **Esnafın Bilgi Düzeyi:** Kuyumcu esnafı ve çalışanlar, sadece ürün bilgisiyle değil, hanın tarihi, mimarisi ve İzmir'in kültürel mirası hakkında da bilgi sahibi olmalıdır. Bu bilgiler, müşteriyle sohbet ederken ve ürünleri tanıtırken kullanılabilir.
- **Geleneksel Misafirperverlik:** Esnafın samimi, sıcakkanlı ve misafirperver yaklaşımı, geleneksel Türk esnaf kültürünü yansıtmalı ve müşteriye kendini özel hissettirmelidir.
- **Eğitim ve Atölyeler:** Han içerisindeki kuyumcular, zaman zaman takı yapım atölyeleri veya geleneksel kuyumculuk teknikleri üzerine kısa bilgilendirme seansları düzenleyerek ziyaretçilerin kültürel bir deneyim yaşamasına olanak tanıyabilir.

Bu entegrasyon stratejileri, Kızlarağası Hanı'ndaki kuyumculuk işletmelerinin sadece ticari değil, aynı zamanda kültürel bir misyonu da yerine getirmesine yardımcı olur. Bu sayede, "Kızlarağası Hanı'ndan alınan bir takı", sadece bir metal ve taştan ibaret olmaktan çıkarak, İzmir'in tarihi ve kültürel zenginliğinin bir sembolü haline gelir (Çatalbaş ve Kılıç. 2021).

SONUÇ

Kızlarağası Hanı'nda faaliyet gösteren kuyumculuk işletmelerinin, tarihî ve kültürel miraslarını korurken aynı zamanda çağdaş pazarın taleplerine uyum sağlamaları, hem sürdürülebilirlik hem de rekabet gücü açısından büyük önem taşımaktadır. Bu durum, kültürel değerlerin korunması ile ekonomik gelişmenin bir arada yürütülebileceği bütüncül bir yaklaşımı gerektirir. Benzer biçimde, Aydın ilindeki Afrodisias Antik Kenti, kültürel mirasın korunmasını ekonomik kalkınmayla harmanlayan sürdürülebilir bir model olarak öne çıkmaktadır. Zekeriya Matçiçek'in (2025) çalışmasında da belirtildiği üzere, Afrodisias yerel halkın el sanatları, rehberlik ve turizm faaliyetleri aracılığıyla doğrudan ekonomik yaşama katılımını desteklemekte; böylece kültürel miras, dinamik bir kalkınma aracına dönüşmektedir. İzmir'deki Kızlarağası Hanı da bu yaklaşıma benzer şekilde, tarihî kimliğini koruyarak modern ekonomik süreçlerle bütünleşen bir örnek teşkil etmektedir. Bu çerçevede, Han'da yer alan

işletmelerin pazarlama stratejilerini geliştirmelerine yönelik öneriler ve gelecekteki araştırmalara temel oluşturabilecek başlıca konular aşağıda ele alınmıştır.

Kızlarağası Hanı Kuyumcuları İçin Pazarlama Stratejilerini Geliştirme Önerileri

Markalaşma ve Kimlik Oluşturma

- **Hanın Ortak Markası Altında Bireysel Markalar:** Kızlarağası Hanı'nın kendi bir markası olarak konumlandırılması ve bu çatı altında her bir kuyumcu işletmesinin kendi özgün kimliğini oluşturması teşvik edilmeli. Örneğin, "Kızlarağası Hanı'ndan [İşletme Adı] Kuyumculuk" gibi bir kullanım yaygınlaştırılabilir.
- **Özgün Hikayeler ve Ustalık Vurgusu:** Her işletmenin kendi aile geçmişi, ustalıkları ve özel takı yapım teknikleri gibi kendine özgü hikayeleri pazarlama iletişiminde kullanılmalı. Bu, ürünlere duygusal bir derinlik katarken, işletmenin benzersizliğini de vurgular.
- **Görsel Tutarlılık:** İşletmeler, kendi logolarını, ambalajlarını ve mağaza içi dekorasyonlarını Han'ın genel tarihi dokusuyla uyumlu, ancak kendi karakterlerini yansıtan bir şekilde tasarlamalı.

Dijital Pazarlama Entegrasyonu

- **Profesyonel Sosyal Medya Yönetimi:** Başta Instagram ve Facebook olmak üzere, görselliğin ön planda olduğu platformlarda yüksek kaliteli ürün fotoğrafları ve videolarıyla aktif olunmalı. Han'ın tarihi ve kültürel atmosferini yansıtan içerikler de paylaşılmalı.
- **Yerel SEO ve Google My Business Optimizasyonu:** İşletmelerin Google Haritalar'da doğru ve eksiksiz bilgilere (çalışma saatleri, telefon, fotoğraflar, müşteri yorumları) sahip olması sağlanmalı. Yerel anahtar kelimelerle (örn. "İzmir Kızlarağası Hanı kuyumcu", "Kemeraltı alyans") arama motoru optimizasyonu yapılmalı.
- **E-ticaret Altyapısının Kurulması:** Seçili ürünler için basit ve güvenli bir e-ticaret platformu oluşturulabilir veya mevcut büyük e-ticaret sitelerindeki özel butik alanlarda yer alınabilir. Bu, hanın fiziksel sınırlarının ötesine geçmeyi sağlar.
- **Hedefli Dijital Reklamcılık:** Google Ads ve sosyal medya reklamları ile hem coğrafi olarak İzmir'deki potansiyel müşterilere hem de ilgi alanlarına göre belirlenen (örneğin evlilik hazırlığındaki çiftler, takı tutkunları) kitlelere ulaşılabilir.

Müşteri Deneyimi Geliştirme

- **Kişiselleştirilmiş Hizmet ve Danışmanlık:** Müşterinin ihtiyaçlarına özel çözümler sunan, detaylı ürün bilgisi ve styling danışmanlığı sağlayan uzman satış personeli yetiştirilmeli. Her müşteriye özel bir "hikaye" sunulabilir.
- **Satış Sonrası Destek ve Garanti Uygulamaları:** Takı bakımı, temizliği, tamiri ve garanti koşulları konusunda şeffaf ve kaliteli hizmet sunulmalı. Bu, müşteri güvenini ve sadakatini artırır.
- **Sadakat Programları:** Tekrar eden müşterilere özel indirimler, erken erişim fırsatları veya özel hediye programları oluşturularak müşteri sadakati pekiştirilmeli.
- **Geri Bildirim Mekanizmaları:** Müşteri memnuniyetini ölçmek ve hizmet kalitesini artırmak için düzenli geri bildirimler (anket, yorum) toplanmalı ve değerlendirilmeli.

Ürün Farklılaştırması

- **Benzersiz Tasarımlar ve Koleksiyonlar:** Diğer kuyumcularda kolayca bulunamayacak, sanatsal değeri yüksek veya özel konseptli takılar (örn. "Kızlarağası Hanı Mirası Koleksiyonu", "Kemeraltı Motifleri Serisi") geliştirilmeli.
- **El İşçiliği ve Zanaatkarlık Vurgusu:** Ürünlerin el emeği göz nuru olduğu, özel tekniklerle üretildiği ve zanaatkarın imzası olduğu açıkça belirtilmeli. Üretim sürecine dair kısa videolar veya bilgiler paylaşılabılır.
- **Hikaye Tabanlı Ürünler:** Her takımın bir hikayesi, bir ilham kaynağı veya kültürel bir anlamı olması, müşterilerle duygusal bağ kurmayı sağlar ve ürünün algılanan değerini artırır.
- **Sertifikasyon ve Şeffaflık:** Değerli taşlar ve madenler için uluslararası geçerliliği olan sertifikalar sunulmalı. Ürünlerin hammaddesi, ayarı ve işçiliği hakkında tam şeffaflık sağlanmalı.

Fiziksel Ortamın İyileştirilmesi

- **Vitrin Düzenlemeleri:** Vitrinler, hanın tarihi dokusuyla uyumlu, estetik ve çağdaş bir anlayışla düzenlenmeli. Işıklandırma, güvenlik ve ürünlerin sunumu konusunda profesyonel destek alınmalı.
- **Mağaza İçi Atmosfer:** İç mekanlarda temizlik, düzen ve davetkarlık ön planda olmalı. Müşterilerin rahatça ürünleri inceleyebileceği, danışmanlık alabileceği ve güvenle alışveriş yapabileceği bir ortam yaratılmalı.

- **Tarihi Dokunun Modern Dokunuşlarla Birleşimi:** Eski ile yeninin harmanlandığı, hem otantikliği koruyan hem de modern alışveriş deneyimini sunan tasarımlar tercih edilebilir.

İşbirlikleri

- **Turizm Acenteleriyle Ortaklıklar:** Turizm acentelerinin İzmir turlarına Kızlarağası Hanı'nı ve özellikle kuyumcuları dahil etmeleri için anlaşmalar yapılmalı. Han'da özel alışveriş deneyimleri veya atölye ziyaretleri düzenlenebilir.
- **Yerel Yönetimler ve STK'larla İşbirliği:** İzmir Büyükşehir Belediyesi, Konak Belediyesi ve Kemeraltı esnaf dernekleri gibi kurumlarla ortak projeler geliştirilmeli. Han'ın tanıtımı, bakımı ve güvenlik önlemleri konusunda işbirliği yapılmalı.
- **Diğer Esnaflarla Sinerji:** Han içerisindeki veya Kemeraltı'ndaki diğer esnaflarla (antikacılar, halıcılar, hediyelik eşya dükkanları) ortak pazarlama faaliyetleri veya çapraz tanıtımlar düzenlenerek genel cazibe artırılabilir.
- **Kültürel Etkinlikler:** Han'da veya Kemeraltı'nda düzenlenecek kültürel festivaller, konserler, sergiler gibi etkinliklere sponsor olunarak veya katılım sağlanarak hem Han'ın hem de kuyumcuların bilinirliği artırılabilir.

Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Kızlarağası Hanı'ndaki kuyumculuk sektörünün gelecekteki gelişimine ışık tutacak potansiyel araştırma konuları şunlar olabilir:

- **Tüketici Davranışlarında Dijitalleşmenin Etkisi:** Kızlarağası Hanı müşterilerinin online alışveriş alışkanlıkları ve dijital kanallardan etkilenme düzeyleri üzerine nicel ve nitel bir araştırma.
- **Kızlarağası Hanı Marka Algısı ve Ziyaretçi Deneyimi:** Hanın genel marka algısı, ziyaretçilerin beklentileri ve edindikleri deneyimler üzerine kapsamlı bir pazar araştırması. Bu, hanın turistik potansiyelini daha iyi anlamaya yardımcı olabilir.
- **Nesiller Arası Pazarlama Stratejileri:** Farklı yaş gruplarından (Z kuşağı, Y kuşağı vb.) müşterilerin Kızlarağası Hanı'ndaki kuyumcu işletmelerine yönelik algıları ve beklentileri arasındaki farklılıkların incelenmesi.
- **Sürdürülebilirlik ve Etik Kuyumculuk Algısı:** Kızlarağası Hanı'ndaki kuyumcuların sürdürülebilirlik ve etik üretim pratikleri konusunda ne kadar bilinçli olduğu ve bu konuların müşteri satın alma kararlarına etkisi üzerine bir çalışma.
- **Mikro İşletmelerde Dijital Dönüşüm Engelleri:** Han içerisindeki küçük ölçekli kuyumcu işletmelerinin dijital pazarlamaya geçiş süreçlerinde

karşılaştıkları engeller (bilgi eksikliği, maliyet, zaman vb.) ve bu engellerin aşılmasına yönelik çözüm önerileri.

- ***Kültürel Mirasın Ekonomik Değere Dönüşümü:*** Kızlarağası Hanı örneğinde, kültürel ve tarihi kimliğin ticari başarıya nasıl dönüştürülebileceğine dair bir vaka analizi.

Bu öneriler ve araştırma konuları, Kızlarağası Hanı'ndaki kuyumculuk sektörünün mevcut durumunu analiz ederek, geleceğe yönelik stratejik adımlar atmasına ve potansiyelini tam olarak gerçekleştirmesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Avcı, A. Enflasyon ve döviz kurlarının altın fiyatlarına etkileri: Türkiye ve dünyada altın ve kuyumculuk sektörü, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 6(14), 31–42, 2019.
- Çakır, Z. G., Bilgin Altınöz, G., Özuduru, B. H. Ankara Hanlar Bölgesinin mekânsal gelişimi ve güncel kullanıcı profilinin değerlendirilmesi, *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 20, 175–201, 2019.
- Çatalbaş, F., Kılıç, S. E. Farklı kentsel paydaşların kültürel mirasın korunması ve kültür turizmine ilişkin görüşlerinin üst ölçekli planlar çerçevesinde değerlendirilmesi: İzmir örneği, *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(1), 167–186, 2021.
- Çatalbaş, İ., Duru, N. Mücevherin tasarımı, üretimi ve pazarlanması, *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 14(56), 291–312, 2019.
- Gerçek Öter, E., Yılmaz, G., Çınar, H., Öter, N. S., Abacıgil, F., Çevik, E. Afet ve acil durumlara müdahale kapsamında destek personelin hazır oluşluğunun artırılması, *Afet ve Risk Dergisi*, 6(1), 1–14, 2023.
- Kayış, Y., Avcı, E. Cumhuriyetin ilk yıllarında (1923–1939) İzmir'de turizm geliştirme faaliyetleri ve tanıtım çalışmaları, *Anadolu: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(3), 422–441, 2023.
- Kırlıoğlu, H., Fidan, M. E. Kuyumculuk sektörümüz, sorunları ve çözüm önerileri, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 29, 1–15, 2006.
- Matçiçek, Z. Aydın turizminin kalbi Afrodisias Antik Kenti üzerinden kültürel ve ekonomik bir değerlendirme. İzmir, Duvar Yayınları, 2025.
- Ören, U., Akar, S. Son Dönem Osmanlı mühürleri ve İzmir Arkeoloji Müzesi örnekleri, 15. *Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Çevrimiçi Kongresi*, Aydın, Türkiye, 2021. ISBN: 978-605-73815-3-8.
- Özay, N. E., Tümay, S. Arttırılmış gerçeklik ile Arap Hanı'nın kayıp belleğinin keşfi, Eksen: *Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 6(1), 23–42, 2025.
- Toker, B. İzmir ilinin ihtisas fuarları bakımından arz potansiyeli ve mevcut durumun değerlendirilmesi, *Ege Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2), 421–443, 2007.
- Yemenicioğlu, A. Kronolojik olarak bir kentin ürettiği kolektif bellek: İzmir Kızlarağası Hanı, *Uluslararası Sanat Kültür ve İletişim Dergisi*, 4(1), 1–12, 2022.

4. Bölüm

Smyrna’da Kybele ve Nemesis Kültlerine Bakış

İlkay AYDAŞ¹

GİRİŞ

Smyrna sikkeleri, kentin dini kimliğinin en önemli görsel belgeleridir. Bu çalışma, özellikle Kybele ile Nemesis kültlerini ön plana çıkarmaktadır. Kybele tasvirleri farklı ikonografik biçimlerde betimlenmiş, ayrıca Homonoia, Aphrodite Stratonikis ve Amazon Smyrna gibi figürlerle birlikte de resmedilmiştir. Ancak Smyrna yazıtlarında Kybele kültüne dair herhangi bir kayıt bulunmamakta, bu durum sikkelerdeki yoğun ikonografiye tezat oluşturmaktadır. Buna rağmen, yazıtlar, tanrıçanın bölgesel yayılımına ışık tutmaktadır. Nemesis kültü ise Smyrna’da hem sikkeler hem de yazıtlar aracılığıyla güçlü biçimde belgelenmiştir. Sikkelerde tek ya da çift Nemesis figürleri, kanatlı tasvirler veya Athena ile birlikte ikonografik çeşitlilik sunarken, yazıtlar kentin dinsel pratiğini ayrıntılı şekilde ortaya koymaktadır. Papinius’un Nemesis Tapınağı Nemeseion’u güçlendirmesi, Onesimos Paternianos’un Nemesislerin neokorusu olarak onurlandırılması, Meliton’un Nemesis heykelleri adaması ve Longinus’un duaları, bu kültürün aktif toplumsal rolünü göstermektedir. Böylece Smyrna’da dini kimlik, Kybele’nin sikkelerdeki hâkimiyetine rağmen, yazıtlar sayesinde özellikle Nemesis kültü üzerinden güçlü bir biçimde tanımlanabilmektedir.

Meles Irmağı’nın aktığı topraklarda² kurulmuş olan Aiolis kenti Smyrna, daha sonra Ionia kenti olmuştur³. Ephesos da geçmişte bir süre Smyrna ve Samorna⁴ adını taşımıştır. Çünkü Ephesos kentini *Amazon Smyrna* ele geçirmiştir. Daha sonra Smyrna ismi, Ephesos topraklarının bir bölümünü adlandırmıştır. Eski Smyrna ile yeni Smyrna arasında yaklaşık 20 *stadia* mesafe vardır⁵. Daha sonra (eski) Smyrna adını alan yerleşim, ilk kurulduğunda *Naulokhos* adını taşımaktaydı⁶.

Yeni Smyrna kent merkezi hakkında Strabon şu bilgileri vermektedir: “*Kentin bir parçası tepededir ve surla çevrilidir. Büyük kısmı ovada; limanın, Metroon’un*

¹ Öğr. Gör., Arkeolog. ADÜ Mimari Restorasyon ve Şehir Planlama Bölümü. ilkay.aydas@adu.edu.tr & ORCID ID: 0000-0002-9552-3941.

² Str., *XII.3.27*; *XIV.1.37*.

³ Hdt., *I.149-151*; Str., *XIV.1.4*.

⁴ Steph. Byz., *Ethnikon* 288.

⁵ Str., *XIV.1.4*; *XIV.1.37*.

⁶ Steph. Byz., *Ethnikon* 580.

ve Gymnasion'un yakınındadır. Kentin caddelere ayrılışı özel bir şekilde düzenlenmiştir. Bunlar birbirlerine olabildiği kadar dik doğrular şeklindedir ve taşlarla döşenmiştir; alt üst katları bulunan geniş portikler vardır. Bir de içinde Homeros'un ksoanon'u bulunan Homereion adı verilen dört kenarlı bir portik bulunur. Meles Irmağı⁷, surların yakınında akar; kent diğer kuruluşlarının yanı sıra bir de kapatılabilen bir limana sahiptir. Kentin küçük olmayan bir kusuru vardır. Bu kusur mühendislerin yaptığı işten ötürüdür. Caddeleri döşedikleri zaman yeraltında kanal sistemi yapmamışlardı; pislik yüzeye yayılır ve özellikle yağmur sırasında caddeler üzerine boşalır⁸.

KYBELE KÜLTÜ

Sikke 1

Head 2020, 239, pl. XXV-3.

Ön yüz: Tanrıça Kybele başı, sağa dönük profilden tasvir edilmiştir. Saçının bir kısmı ensede toplanmış, bir kısmı dalgalı biçimde omuzlarına dökülmüştür.

Arka yüz: Bir *krater* resmedilmiştir.

⁷ Ayrıca bkz., Bean 2001, 25-27.

⁸ Str., XIV.1.37.

Sikke 2

Head 2020, 237, pl. XXV-5.

Ön yüz: Tanrıça *Kybele* başı, sağa dönük profilden tasvir edilmiştir. Saçının bir kısmı ensede toplanmış, bir kısmı dalgalı biçimde omuzlarına dökülmüştür.

Arka yüz: Sağdan ve soldan daire oluşturacak şekilde, yapraktan bir çelenk bulunmaktadır. Çelenk içerisinde “ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ” yazmaktadır.

Sikke 3

Head 2020, 238, pl. XXV-6.

Ön yüz: Tanrıça *Kybele* başı, sağa dönük profilden tasvir edilmiştir. Başındaki tacı, sur şeklindedir. Saçları ensede topuz yapılmış, bir kısmı omuzlarına dökülmüştür.

Arka yüz: Çelenk içerisinde, ayakta duran, sağa dönmüş, sol ön ayağını ileriye, sağ arka ayağını geriye atmış, ileriye hamle etmiş bir aslan resmedilmiştir.

Sikke 4

Head 2020, 240-241, pl. XXV-8, 9, 10.

Ön yüz: Tanrıça *Kybele* başı, sağa dönük profilden tasvir edilmiştir.

Arka yüz: Uzun *khiton* giymiş *Aphrodite Stratonikis* heykeli bulunmaktadır.

Ayakta, sağa dönük, kısa bir sütuna yaslanmış, diğer kolu üzerinde çelenk tutan bir *Nike* de yer almaktadır.

Sikke 5

Head 2020, 243, pl. XXV-13.

Ön yüz: Tanrıça *Kybele* başı, sağa dönük profilden tasvir edilmiştir.

Arka yüz: Ortada bir *altar*, sağ ve sol tarafında yazı yer almaktadır.

Sikke 6

Head 2020, 250, pl. XXVI-7.

Ön yüz: Başı sola dönük *Kybele* büstü yer almaktadır.

Arka yüz: *Homonoia*, ayakta, sola dönük tasvir edilmiştir. Başına *modius* giymiş, sağ kolunu ileri uzatmış, sol kolunu ise dirsekten kırarak yukarı kaldırmıştır. Elinde *patera* ve *cornucopiae* tutmaktadır.

Sikke 7

Head 2020, 250, pl. XXVI-9.

Ön yüz: Tanrıça *Kybele* başı, sağa dönük profilden tasvir edilmiştir. Başında sur şeklinde tacı bulunmaktadır. Saçlar ensede topuz yapılmış, bir kısmı omuzlarına dökülmüştür.

Arka yüz: *Amazon Smyrna* ayakta, başı sola profilden, vücudu ve ayakları ise $\frac{3}{4}$ 'lük dönüş ile betimlenmiştir. Üzerine *khlamys* ve kısa bir *khiton* giymiştir. Sağ kolunu dirsekten bükmüş mızrağına dayanmaktadır.

Sikke 8

Head 2020, 255, pl. XXVII-4.

Ön yüz: *Kybele Sipylene* başı, sağa dönük profilden betimlenmiştir. Saçları topuz yapılmıştır. Saçlarının bir kısmı, enseden omuzlara dökülür vaziyette işlenmiştir. Saçın dalgası belirgin biçimde gözükmemektedir.

Arka yüz: Ayakta, sola dönük *Homonoia* betimlenmiştir. Başına *modius* giymiştir. Sağ kolunu ileriye uzatmıştır. Elinde bir kap tutmaktadır. Sol eliyle de *cornucopiae* tutmaktadır.

Sikke 9

Head 2020, 281, pl. XXIX-8.

Ön yüz: Fotoğrafı yoktur.

Arka yüz: İki aslanın çektiği bir arabaya binmiş, sağ eliyle dizginleri tutmuş *Kybele* betimlenmiştir. Başı profildendir. Vücudu ise $\frac{3}{4}$ 'lük dönüşle verilmiştir. Oldukça rahat biçimde, sol kolunu bir desteğe dayamış, dinlenir pozisyonda görülmektedir. Aslanların yeleleri belirgindir. Ayrıca, aslanların ayaklarında perspektifi görebilmekteyiz.

Sikke 10

Head 2020, 283, pl. XXIX-10.

Ön yüz: Fotoğrafi yoktur.

Arka yüz: *Kybele* tahtta oturmuştur. Başı profilden verilmiştir. Vücudu ise $\frac{3}{4}$ 'lük dönüş vermiş şekilde sağ kolunu ileri uzatmıştır. Elinde bir kap tutmaktadır. Sol koluyla tahttan destek alır vaziyette esasına dayanmaktadır.

Sikke 11

Head 2020, 302, pl. XXXIX-4.

Ön yüz: Zırh ve *paludamentum* giymiş Commodus büstü betimlenmiştir. Fotoğrafi yoktur.

Arka yüz: *Kybele* oturmuş, sağ elini uzatmış, ayakta duran *Athena*'nın elini sıkırmaktadır. *Athena* sol koluyla mızrağını tutmaktadır. *Kybele* ve *Athena* bir konuda anlaşır biçimde el sıkışmaktadırlar.

Sikke 12

Head 2020, 303, pl. XXXIX-7.

Ön yüz: Marcus Aurelius büstü. Üzerine zırh ve *paludamentum* giymiştir. Fotoğrafı yoktur.

Arka yüz: *Kybele* oturmuş betimlenmiştir. *Demeter* karşısında ayakta durmaktadır. *Kybele*, elindeki küçük bir kabı *Demeter*'e uzatmaktadır. *Kybele* sol kolunu tahta rahat bir biçimde dayamış, vücudu $\frac{3}{4}$ 'lük dönüş yaparak tahtında rahat bir şekilde resmedilmiştir. *Demeter* sol kolunu dirsekten kırarak yukarı doğru kaldırmış, önündeki meşaleye dayanmaktadır. Sağ eliye iki adet mısır koçanını tutmaktadır.

Kybele, adını *Kybelon* Dağı'ndan almıştır⁹. Smyrna sikkelerine darp edilen *Kybele* tasvirlerine karşın, Smyrna yazıtlarında *Kybele* kültüne dair veri bulunmamaktadır. Ionia'da Erythrai kentine ait bir yol yazıtı¹⁰, *Kybelleia* isimli bir yere işaret etmektedir. Erythrai ile Hypokremnos arasında yükselen Mimas Dağı'ndan sonra *Kybelia* Köyü yer almaktadır¹¹. *I Erythrai & Klazomenai* no. 211, *Meter Kybeleie*'ye *naosu* önünde sunulmuş adaklarla ilgili yazıttır¹². Ionia'da *Kybeleia* isimli bir kent vardır. Phoinike'de¹³ bir kentin adı *Kybele*'dir. Phrygia'da *Kybela* ve kutsal *Kybela* Dağı bulunmaktadır. *Kybele Rhea*, adını bu dağdan almıştır. *Rhea*'ya *Kybelegenes* ve *Kybelis* de denirdi¹⁴.

⁹ Str., *XII.5.3*.

¹⁰ *SEG* 37, 920.

¹¹ Str., *XIV.1.33*.

¹² Engelmann-Merkelbach 1973, 365-366.

¹³ Steph. Byz., *Ethnikon* 668-669.

¹⁴ Steph. Byz., *Ethnikon* 389.

NEMESIS KÜLTÜ

Sikke 13

Head 2020, 249, pl. XXVI-3, 4.

Ön yüz: Kanatlı *Nemesis*, sağa profilden, kollarını dirsekten bükmüş, elbisesinin yakasını tutar biçimde ayakta betimlenmiştir.

Arka yüz: Ayaklarını sol tarafa uzatmış, sağ dizini kırmış, yarı oturur vaziyette nehir tanrısı *Meles* profilden betimlenmiştir. Sol kolundan destek almaktadır. Sağ kolunu dizinden büküğü ayağına yaslamıştır.

Sikke 14

Head 2020, 250, pl. XXVI-8.

Ön yüz: Sola dönük tahtta oturmuş, sağ kolunu dirsekten bükerek ileriye uzatmış, sol kolunu ise dirsekten kırarak mızrağını tutan *Zeus Akraios* betimlenmiştir. Vücudu $\frac{3}{4}$ 'lük dönüş vermiştir. *Himation* giymiştir. Sağ tarafta ise *Nike* betimlenmiştir.

Arka yüz: Ayakta karşılıklı duran iki *Nemesis* yüz yüze bakar vaziyette betimlenmektedir. Sol taraftaki *Nemesis*, sağ kolunu dirsekten büküp yakasını tutar ya da karşı tarafa bir şey anlatır vaziyette resmedilmiştir. Diğer *Nemesis* ise konuşur vaziyette, elleri kolları hareketli ve sağ koluyla elbisesinin yakasını tutuyor biçimde betimlenmiştir.

Sikke 15

Head 2020, 252, pl. XXVI-15.

Ön yüz: Ayakta duran, sağ yöne tam profilden, *khiton* giymiş, saçları ensede topuz yapılmış *Nemesis* betimlenmiştir. Sağ kolunu dirsekten bükmüş, elbisesinin yakasını tutmaktadır. Sol eliyle ip, halat, dizgin vb. tutmaktadır. Elbise altından bacak hareketi belirgindir.

Arka yüz: Sağa tam profilden, yürür vaziyette *Nike* betimlenmiştir. Yürürken etek ucundaki hareket ve kıvrımlar adeta rüzgâra karşı yürüyor hissi uyandırmaktadır.

Sikke 16

Head 2020, 253, pl. XXVI-17.

Ön yüz: *Khlamys* giymiş, başı sağa dönük senatör büstü.

Arka yüz: Ayakta, karşılıklı, yüz yüze duran iki *Nemesis* betimlenmiştir. Konuşur vaziyettedirler. *Khiton* giymişlerdir ve bir elleriyle elbiselerinin yakalarını tutmaktadırlar. Diğer elleriyle elbiselerinin bel kısmını toparlıyor şekilde betimlenmişlerdir.

Sikke 17

Head 2020, 254, pl. XXVII-3.

Ön yüz: Başı sola dönük *Amazon Smyrna* betimlenmiştir. Yüz hatları oldukça belirgindir. Tebessüm eder şekilde betimlenmiştir. Yine *Kybele* ve *Nemesis* gibi, saçları ensede topuz yapılmış, saçlarının bir kısmı enseden omuzlara doğru bırakılmıştır. Başının arkasında *labrys* görülmektedir.

Arka yüz: Kanatlı *Nemesis*, ayakta, üzerine *khiton* giymiş ve sağ eliyle elbisesinin yakasını tutar vaziyette betimlenmiştir. Başı profildendir. Vücudu $\frac{3}{4}$ 'lük dönüş vermiştir. Oldukça rahat bir duruş betimlenmiştir.

Sikke 18

Head 2020, 281, pl. XXIX-9.

Ön yüz: Fotoğraf yoktur.

Arka yüz: İki *Griffon*'un çektiği arabada, ayakta iki *Nemesis* betimlenmiştir. *Griffon*lar sol ön bacakları ileriye doğru hareket halinde verilmiştir. Bir *Nemesis*, sağ eliyle elbisesinin yakasını tutmaktadır. Yanında duran diğer *Nemesis* ise sol eliyle elbisesini belinden kavramıştır.

Sikke 19

Head 2020, 301, pl. XXXIX-3.

Ön yüz: Fotoğraf yoktur.

Arka yüz: Kanatlı *Nemesis* ve *Athena* karşı karşıya durmaktadır. Solda duran *Nemesis*, sağ eliyle yakasını tutmaktadır. *Athena*, sağ elini *Nemesis*'e uzatmıştır. Sol kolunu dirsekten bükmüş beline koymuştur.

Smyrna yazıtları, Nemesis kültü hakkında bilgiler vermektedir. *Smyrnalı* münzevi filozof Papinius, efendisi *Sarapis*'e *Nemesis*lerin yanında dua edip *Nemeseion*'u güçlendirmiştir¹⁵. Tanrıların annesi *Sipylene*'nin rahibesi, büyük tanrıçalar olan *Nemesis*lerin *neokoros*u olarak görev yapmış olan kocası Titus Flavius Onesimos Paternianos'u heykelini dikerek onurlandırmıştır¹⁶. *Smyrnalı* Meliton, *Dionysos Breseus*'e adak olarak *Nemesis* heykelleri sunmuştur¹⁷. *Smyrnalı* bayrak taşıyıcısı Valerius Longinus, tanrıça *Nemesis*lere dua edip sunular sunmuştur¹⁸.

¹⁵ *PHI Greek Inscriptions*, Smyrna 59.

¹⁶ *PHI Greek Inscriptions*, Smyrna 169.

¹⁷ *PHI Greek Inscriptions*, Smyrna 121.

¹⁸ *PHI Greek Inscriptions*, Smyrna 130.

KAYNAKLAR

- Bean, G. E. *Eski Çağda Ege Bölgesi*. Çeviren: İnci Delemen. Arion Yayınevi, 2001.
- Engelmann, H., Merkelbach, R., *Die Inschriften von Erythrai und Klazomenai Teil II (Nr. 201-536)*. Bonn, 1973.
- Head, Barclay V., *Catalogue of the Greek Coins of Ionia* (Unchanged Reprint of the Edition: London, 1892). Apeiron Yayınları, 2020.
- Herodotos, *Tarih*. Çeviren: Müntekim Ökmen. Türkiye İş Bankası Yayınları. 2021.
- Supplementum Epigraphicum Graecum* 37 (1987). Editors: H. W. Pleket & R. S. Stroud. Amsterdam 1990.
- Steph. Byz. Stephanos Byzantinos, *EΘNΙΚΩΝ*, edited by A. Meineke, (Unchanged Reprint of the Edition: Berlin, 1849) Ares Publishers MCMXCII.
- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: Kitap: XII-XIII-XIV)*. Çeviren: Prof. Dr. Adnan Pekman. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. 2015.

5. Bölüm

Menemen Çömlekçiliği: Topraktan Ekonomiye, Kültürden Kimliğe

Kadir ERTÜRK¹, Halil İbrahim ÇAKIR²

GİRİŞ

Anadolu’da çömlekçilik geleneğinin kökenleri M.Ö. 7000’lere kadar uzanırken, bu zanaat farklı dönemlerde ve farklı merkezlerde özgün biçimlerde gelişmiştir. Ülkemizde en bilinen merkezler ise Afrodisias, Kapadokya, Diyarbakır ve Menemen’dir. Bu merkezlerin en eskisi Diyarbakır olup çömlek örnekleri neolitik çağa kadar uzansa da şu anda aktif bir üretim merkezi değildir. Afrodisias çömlekleri ise farklı olarak içindeki demir oksit sayesinde daha kırmızı olup günümüzde çömlekçilik kültürü hala devam etmekte ve gastronomide sıklıkla kullanılmaktadır. Kapadokya bölgesinde ise Hitit’lerden bu yana kesintisiz bir çömlek üretimi vardır. Menemen ise M.Ö. 3000 yıllarına dayanan çömlekleri ile hem tarihsel sürekliliği hem de günümüzde hâlâ canlılığını koruyan üretim geleneği ile varlığını sürdürmektedir. Ege Bölgesi’nin verimli toprakları üzerinde kurulu olan Menemen, özellikle kırmızı kil açısından zengin yapısı sayesinde çömlekçilikte önemli bir merkez haline gelmiştir. Yüzyıllar boyunca yerel ustaların kuşaktan kuşağa aktardıkları bilgi ve teknikler, Menemen çömlekçiliğini yalnızca işlevsel ürünlerin üretim alanı olmaktan çıkarıp, bölgesel kimliğin güçlü bir simgesi haline getirmiştir. Bugün Türkiye’nin pek çok bölgesinde çömlekçilik giderek zayıflarken, Menemen bu geleneği hâlâ birçok yere göre daha verimli ve sürdürülebilir bir şekilde yaşatmaktadır. İlçede hâlen faal olan atölyeler, hem gündelik kullanım eşyalarının hem de dekoratif ve sanatsal nitelikli ürünlerin üretimine devam etmektedir. Bu üretim, yalnızca ekonomik bir faaliyet değil; aynı zamanda Menemen’in toplumsal belleğini ve kültürel kimliğini canlı tutan bir unsur olarak varlığını sürdürmektedir (Aydaş ve Aydaş 2018; Çizer 1995; Matçiçek 2018).

Bu bölümde Menemen çömlekçiliği, tarihsel gelişiminden üretim tekniklerine, ürün çeşitliliğinden ekonomik ve kültürel boyutlarına kadar ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. Böylelikle Menemen’in, Anadolu çömlekçilik geleneği

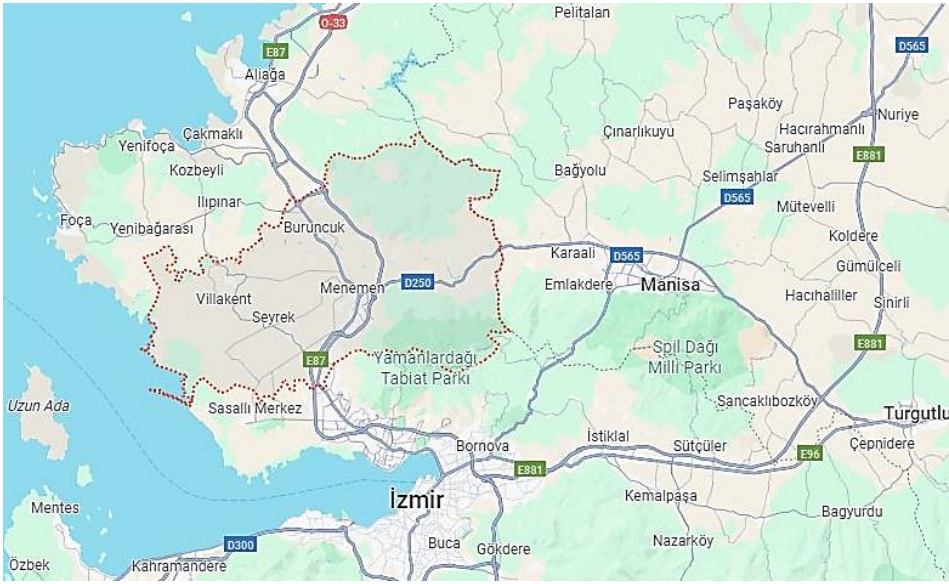
¹ Öğr. Gör. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Karacasu Memnune İnci Meslek Yüksekokulu, Aydın, Türkiye, Orcid: 0000-0003-0558-3762, kadir.erturk@adu.edu.tr

² Öğr. Gör. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Karacasu Memnune İnci Meslek Yüksekokulu, Aydın, Türkiye, Orcid: 0000-0001-8113-2117, ibrahim.cakir@adu.edu.tr

içindeki özgün konumu ortaya konulurken; aynı zamanda bu geleneğin günümüzdeki sürdürülebilirliği ve geleceğe yönelik potansiyeli de değerlendirilecektir.

Menemen'in Coğrafi Konumu

Menemen, İzmir iline bağlı olup kent merkezine yaklaşık 35 km uzaklıktadır. Doğusunda Manisa ili, batısında Foça ilçesi ve Ege Denizi, kuzeyinde Aliğa ilçesi, güneyinde ise Çiğli ilçesi bulunmaktadır. İlçenin doğu ve kuzeydoğusu Dumanlı Dağları, güney ve güneydoğusu ise Yamanlar Dağı ile çevrilidir. Ancak bu dağlık kütle, Gediz Nehri'nin açtığı vadi aracılığıyla birbirinden ayrılmıştır. Nehrin taşıdığı alüvyonlarla oluşan delta ve ova tarımsal faaliyetler için elverişli bir yapıya sahiptir. Ovanın batı kesiminde yer alan Taşlı Tepe, Değirmendere ve Üçtepler gibi yükseltiler ise alüvyal zemin üzerinde dik yamaçlarıyla ada görünümünde öne çıkmaktadır (Özengin 2025).

Görsel 1: Menemen haritası (Menemen Belediyesi 2025).

Menemen'in kuruluşunun kökeni milattan önceki dönemlere uzanmakla birlikte, kesin bir tarih belirlenememektedir. İlçenin, M.Ö. 1000'li yıllarda Eolienler ile İonyalılar arasındaki sınır bölgesi olan günümüz Yahşelli Köyü civarında kurulduğu, M.Ö. 263–241 yılları arasında ise Asarlık Köyü civarına taşındığı ileri sürülmektedir. 1850 yılında eyalet merkezinin Aydın'dan İzmir'e nakledilmesi üzerine Menemen Manisa'dan ayrılarak İzmir'e bağlanmıştır. (Menemen Belediyesi 2025).

Menemen’de Çömlekçiliğin Kısa Tarihi

Günümüzdeki Menemen yerleşimi, antik Aiolis bölgesi sınırları içerisinde konumlanmaktadır. Antik yazar Herodotos, bu bölgenin topraklarının İonia’ya kıyasla çok daha verimli ve bereketli olduğunu ifade etmektedir. Menemen’e en yakın antik kentlerden biri olan Larisa (günümüzde Buruncuk), Kyme’nin güneyinde, Gediz Nehri (antik Hermos) üzerinde yer almaktadır. Strabon, Larisa’nın bulunduğu arazilerin, Hermos’un taşıdığı alüvyonlar sonucu oluştuğunu aktarmaktadır. Aiolis kentleri arasında en fazla arkeolojik veri sunan ve çok sayıda seramik buluntusuyla öne çıkan merkez Larisa’dır. Menemen’de çömlekçiliğin kökeni oldukça eski dönemlere uzanmaktadır. Boehlau ve Schefold, Larisa’da (Buruncuk) sanatın her yönüyle yerel bir karakter taşıdığını ve Larisa seramiğinin Güney İonia seramiği için bir altyapı oluşturduğunu belirtmektedir. MÖ 3. binyıldan kentin terk edilmesine kadar çok çeşitli seramik gruplarının varlığından söz edilmektedir. Larisa’nın seramik açısından bu denli dikkat çekici ve zengin olmasının yanı sıra, günümüzde neredeyse aynı coğrafi konumda yer alan Menemen’de seramik üretiminin yoğun bir biçimde sürdürülmesi ve adeta bir merkez niteliği kazanmış olması, konuyu daha da ilginç hale getirmekte; böylelikle binlerce yıllık bir geleneğin sürekliliği üzerine düşünmeyi gerekli kılmaktadır (Çizer ve Uludiñ 1995).

Bu yörede çömlekçiliğin gelişmesinin başlıca nedeni, bölgenin toprak eşya üretimine elverişli hammadde, özellikle de çömlekçi kili açısından zengin olmasıdır. Daha önce de belirttiği üzere, doğal yapının uygunluğu, çömlekçilik için gerekli hammaddenin ve nitelikli toprağın bölgede bol miktarda bulunması bu gelişimi desteklemiştir. Ayrıca Ege Bölgesi’nde bağıcılık ve şarapçılığın Antik Çağ’dan itibaren yaygınlık göstermesi, üretilen şarapların saklanması ve taşınması için pişmiş topraktan üretilen amforalara duyulan ihtiyacı artırmıştır. Bu durum, bölgede amfora üretiminin yaygınlaşmasına ve zamanla gelenekselleşmesine neden olmuştur. Günümüzde “Menemen testisi” olarak bilinen testiler ise, bu köklü amfora geleneğinin devamı niteliğinde değerlendirilebilir (Demir 2018).

Menemen çömlekçiliği, Kurtuluş Savaşı’na kadar yüzyıllar boyunca bölgedeki yerli Rum çömlekçiler tarafından sürdürülmüştür. Savaşın ardından yerli Rum nüfusun yöreden ayrılmasıyla birlikte, Konya ve çevresinden gelen çömlekçilikle uğraşan aileler mevcut atölyeleri (ocakları) özel idareden devralarak üretim faaliyetlerini günümüze kadar devam ettirmiştir. Köklü bir geçmişe sahip olan Menemen çömlekçiliği, toprağın hazırlanışından çarkta şekillendirmeye, fırınların yapısından kullanılan yakıtı ve fırınlama tekniklerine kadar süreçlerinin, eski çağlardan bu yana büyük ölçüde değişmeden günümüze ulaştığı gözlemlenmektedir (Çizer ve Uludiñ 1995).

Üretim Süreci: Toprağın Sanata Dönüşümü

Günümüzde Menemen’de faaliyet göstermekte olan atölyelerin tümünde seramik üretimi benzer yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Söz konusu atölyeler, üretim için gerekli olan kil hammaddesini Menemen Ovası’ndan temin etmektedir. Menemen çömlükçiliğinde kullanılan temel kil, demir oksit oranı yüksek olması nedeniyle kırmızı renge sahiptir ve genellikle zeminin 1–2 metre derinliğinden temin edilmektedir. Bölgedeki bazı atölyelerde ise bu kırmızı renkli kil, gri renge sahip diğer bir hammadde ile yaklaşık %50 oranında karıştırılarak kullanılmaktadır. Yerel terminolojide kırmızı renkli kil “ova toprağı”, gri renkli kil ise “Gediz toprağı” olarak adlandırılmaktadır (Çizer ve Uludınç 1995). Menemen’de kullanılan kil, sırlı ve sırsız ürünlerin bir pişirimde yapılmasına elverişli bir kildir (Güner 1988).

Görsel 2-3: Kırmızı ve gri kilin harmanlanması (Demir 2018).

Hammadde, havuzlarda sulandırma, süzme ve dinlendirme aşamalarından geçirilerek işlenmekte ve bu süreç sonucunda nitelikli Menemen kili elde edilmektedir. Bunun yanı sıra, üretimde kırmızı şamotlu çamur da kullanılmaktadır. Kullanıma uygun hâle getirilen bu karışım çamuru; Şile kili, Menemen kili, yaklaşık %30 oranında şamot ve suyun belirli ölçülerde bir araya getirilmesiyle hazırlanmaktadır (Şanlı ve Kocacık 2015).

Görsel 4-5: Çamurun havuzda bekletilerek suyundan uzaklaştırılması ve kesilmesi (Demir 2018).

Görsel 6-7: Çamurun dinlendirilmesi ve vakum prestren geçirilmesi (Demir 2018).

Menemen çömllekçiliğinde temel biçimlendirme işlemi çömllekçi çarkı aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda iki tür çark kullanılmaktadır. Bunlardan ilki, yapısal olarak benzer bir sistem üzerine kurulmuş olmakla birlikte ayakla döndürülerek çalıştırılmaktadır; diğeri ise motor gücü ile hareket

ettirilmektedir (Çizer ve Uludinç 1995). 1980’li yıllara gelindiğinde ayakla çevrilen çarklar yerini elektrikle çalışan çarklara bırakmıştır (Derdiçok ve Ersöz 2017). Günümüzde atölyelerin yaklaşık %85’inde motorlu çarklar tercih edilmekte, ayakla döndürülen çarklar ise oldukça sınırlı ölçüde kullanılmaktadır. Biçimlendirme sürecinde, üretilecek kapların boyutlarıyla orantılı olacak şekilde çamur toprakları önceden hazırlanmakta; küçük ve orta boyutlu kaplar tek seferde şekillendirilirken, büyük küpler iki parça halinde biçimlendirilmekte, bir süre bekletildikten sonra parçalar birleştirilerek üretim tamamlanmaktadır (Çizer ve Uludinç 1995). Çömlekçi tornasında biçimlendirilen formlar, üretim sürecinin ilerleyen aşamalarında işlevsel ve estetik gerekliliklere bağlı olarak kulp ve benzeri ek parçalarla tamamlanmaktadır (Demir 2018).

Görsel 8-9: Tornada çalışan Menemenli ustalar (Cengiz 2021).

1990 sonrasında, seri üretimin yaygınlaşmasıyla birlikte tornada şekillendirilemeyen ürünlerin üretiminde alternatif yöntemlere başvurulmuştur. Bu doğrultuda, kalıp kullanılarak üretim yöntemi benimsenmiş ve iki temel teknik uygulanmıştır: kalıp içine sıvama ve döküm yöntemi. Kalıp üretimi süreci, öncelikle modelin hazırlanmasıyla başlamakta, ardından bu model üzerinden alçı kalıplar oluşturulmaktadır. Kalıp içine sıvama yönteminde, hazırlanan alçı kalıpların iç yüzeyine Menemen çamuru veya şamot katkılı beyaz çamur sıvanarak biçimlendirme işlemi gerçekleştirilmektedir. Döküm yönteminde ise, alçı kalıpların içerisine hazır beyaz döküm çamuru ya da Menemen kilinden elde edilen kırmızı döküm çamuru dökülmekte ve belirli bir süre bekletilerek ürün formu oluşturulmaktadır. Bu üretim teknikleri, hem biçim çeşitliliğini artırmış hem de tornada üretimi mümkün olmayan karmaşık formların seri şekilde üretilmesine olanak sağlamıştır (Demir 2018).

Görsel 10-11: Alçı kalıp içine sıvama uygulaması (Solda) (Demir 2018), Alçı kalıp içine sıvama yöntemi ile oluşturulmuş saksı (Sağda) (Küpçü Kardeşler 2014).

Görsel 12: Menemen kilinden elde edilen kırmızı döküm çamuru ile döküm uygulaması (Demir 2018).

Yapılan araştırmalarda, Menemen’de çömlekçi ustalarının kullandığı fırınların, eski çağlardan günümüze kadar büyük ölçüde değişmeden varlığını sürdürdüğü belirtilmektedir. Menemen’deki çömlekçi fırınları, diğer merkezlerde olduğu gibi silindirik yapıda ve üstten çekişli bir düzeneğe sahiptir. Fırının alt bölümü, büyüklüğe bağlı olarak sayısı değişen paralel kemerlerden oluşmakta ve ateşlemenin gerçekleştirildiği bu bölümde toprak seviyesinin altında bir kapı bulunmaktadır. Üst bölüm, alt bölümden ateş deliklerinin bulunduğu bir ızgara ile ayrılmakta olup, seramik ürünlerin dizildiği kubbeli bir yapıdan oluşmaktadır.

Bu kısma, toprak seviyesinde açılan bir kapı aracılığıyla girilmekte ve ürünler yerleştirilmektedir. Kubbeli yapının en üst kısmında yer alan geniş bir delikten ise pişirim süreci gözlemlenmektedir. Teknolojik gelişmelerle birlikte, odunlu fırınların yanı sıra elektrikli ve gazlı endüstriyel fırınlar da kullanılmaya başlanmış; ısı kontrolü olanağı sayesinde daha güvenilir ve hatasız pişirim sağladıklarından özellikle atölyeler ve eğitim kurumlarında tercih edilmektedir (Çetintaş 2024).

Pişirim aşamasına gelen ürünler, fırının üst bölümünde yer alan kapıdan içeri alınarak alttan üste doğru düzenli bir biçimde istiflenmektedir. Dolum işleminin tamamlanmasının ardından fırın kapısı tuğlalarla örülerek, killi, kumlu ve samanlı harç ile sıvanmaktadır. Son olarak, baca deliğine yakın konumlanan ürünler, görüşü engellemeyecek biçimde kırık kiremit parçalarıyla örtülerek fırın pişirime hazır hale getirilmektedir (Çizer ve Uludiñ 1995). Fırının toprak hizasının altında bulunan kapısından ateşliçe yavaş yavaş odun atarak pişirim yapılır. Odun yanında araba lastikleri artık kumaşlar ve benzeri atıklarda pişirimde kullanılmıştır (Demir 2018).

Görsel 13-14: İşlerin istiflenmesi (solda), kapısı kapatılarak sıvanmış odunlu fırın (Sağda) (Demir 2018).

Görsel 15-16: Fırının ateşlik ağız ve yakılması (Demir 2018).

Yakma işlemi, sıcaklığın kademeli olarak artırılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Kontrollü bir ısı sağlamak amacıyla ateşleme belirli aralıklarla yapılmaktadır. Çömlüklerin ani olarak yüksek sıcaklığa maruz kalması, termal şoka yol açabileceği için istenmeyen bir durumdur. Bu nedenle, ilk etapta hafif bir ateşleme ile fırın iç ortamı ısıtılmakta, ardından sıcaklık kademeli olarak yükseltilmektedir. Bu fırınlarda maksimum sıcaklık 900 °C'ye ulaşmakta olup, pişirim süresi yaklaşık 12–15 saat arasında değişmektedir. Pişirim işleminin tamamlanmasından sonra fırının soğuması yaklaşık 12 saat sürede yavaş yavaş gerçekleşmektedir. Sonrasında istifleme yapılarak oluşturulmuş kapı yıkılarak ürünler boşaltılmaktadır (Çizer ve Uludinc 1995).

Menemen Çömlükçiliğinin Ürün Yelpazesi

Menemen çömlükçiliğinin ürün çeşitliliği ve üretim anlayışı zaman içinde önemli değişimler geçirmiştir. 1990 öncesinde Menemen çömlükçiliğinde ürün çeşitliliği sınırlı olup üretim çoğunlukla gündelik kullanım eşyalarına, özellikle su testilerine yoğunlaşmıştır. Testi, cenaze testisi, saksı, amfora, yoğurt kabı, yağ küpü, ibrik, abdest çanağı, sıra dağarı, turfan, güveç, künk ve baca gibi formlar üretimin ana örneklerini oluşturmuştur (Demir 2018). 1990 sonrasında ise iç ve dış mekâna yönelik dekoratif ürünlerle çeşitlilik artmış; özellikle 1990 öncesinde yalnızca birkaç türü üretilen saksı formlarının sayısı inanılmaz ölçüde çoğalmıştır. Bununla birlikte, geleneksel formların büyük bölümü aynı şekilde üreilmeye devam etmiştir (Demir 2018).

Görsel 17-18: Tek ve çift kulplu su testileri (Demir 2018).

Görsel 19-20: İçi sırlı yoğurt kapları (Solda) (Küpçü Kardeşler 2019), Güveç kabı (Sağda) (Küpçü Kardeşler 2014).

Görsel 21: Sivri dipli amfora (Demir 2018).

Atölyelerde kırmızı çamur ve şamotlu çamurla dekoratif ürünler, beyaz şamotlu çamurla ise eskitme görünümlü saksılar üretilmektedir. Eskitme saksılar, klasik kırmızı saksılara göre daha fazla ilgi görmekte ve satış oranı daha yüksek olmaktadır. Ürün desenleri ise çoğunlukla atölyelere özgü olup, ustalar hem özgün hem de hazır desenler kullanmaktadır (Şanlı ve Kocacık 2015).

Görsel 22: Dekoratif saksılar (İzmir Dergisi 2025).

Çömlekçilik üretim merkezlerinde faaliyet gösteren bazı ustalar, araştırma ve gözlemlerinin yanı sıra kişisel yaratıcılıklarını da kullanarak özgün formlar geliştirmişlerdir. Bu ustalar, yenilikçi yaklaşımlarını form, dekor ve pişirim teknikleri aracılığıyla ortaya koyarak hem bireysel anlamda üretimlerini zenginleştirmiş hem de bulundukları bölgedeki çömlekçiliğe yeni bir dinamizm

kazandırmışlardır. Menemen çömlekçiliğinde de benzer biçimde, bazı ustalar geleneksel üretim anlayışının ötesine geçerek çağdaş tasarım ve sanatsal nitelikli ürünler ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda, Menemenli ustaların bir kısmı geleneksel formların yanı sıra özellikle büyük boyutlu vazolar üreterek, yöresel çömlekçiliğin estetik ve işlevsel çeşitliliğine önemli katkılar sunmaktadır.

Görsel 23: K p   Kardeşler Atölyesi'nde üretilmiş büyük boyutlu saksılar (K p   Kardeşler 2025).

Görsel 24-25: K p   Kardeşler Atölyesi'nde üretilmiş büyük boyutlu sırlı saksılar (Solda) (K p   Kardeşler 2021), K p   Kardeşler Atölyesi'nde üretilmiş büyük boyutlu sırlı saksılar (Sağda) (K p   Kardeşler 2024).

Görsel 26-27: Dekoratif eskitme boyalı süs çeşmesi ve dekorlu saksı (Vardarlı 2025).

Menemenli Çömlekçi Ustası Bilal Deniz ile gerçekleştirilen röportajdan elde edilen bilgilere göre, günümüzde Menemen’de faaliyet gösteren çömlekçi imalathanelerinin sayısının yaklaşık 25 ile 30 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu işletmelerden bazıları gerek fiziksel kapasite gerekse üretim hacmi bakımından oldukça büyük ölçekte faaliyet göstermekteyken, bazıları ise yalnızca 100 metrekare civarındaki alanlarda üretimlerini sürdürmektedir. Ancak mevcut sayı, Menemen çömlekçiliği açısından yeterli görülmemektedir. Geçmiş dönemlerde imalathane sayısının 40’ın üzerinde olduğu bilinmekte; fakat talepteki düşüşe bağlı olarak birçok üretici meslektaş, çömlekçilikten uzaklaşarak farklı sektörlere yönelmek durumunda kalmıştır (Cengiz 2021).

Görsel 28: Menemen çömlekçi atölyelerinden bir görüntü (Alaturka 2014).

Ekonomik Boyut

Menemen’de çömlekçilik, önemli bir istihdam alanı olarak öne çıkmaktadır. Üretim atölyelerinde faaliyet gösteren zanaatkârların yanı sıra, mağazalarda görev alan satış personeli ve çeşitli destekleyici işlerde çalışan bireyler de bu sektörün ekonomik yapısına katkı sunmaktadır. Bölgede yoğun olarak kullanılan kırmızı çamur, yalnızca yerel üretimde değerlendirilmekle kalmamakta, aynı zamanda diğer il ve ilçelere eğitim ve üretim amacıyla ticari bir ürün olarak sunulmaktadır. Bu durum, Menemen’in yanı sıra çevre il ve ilçelerin ekonomisine de katma değer sağlamaktadır. Ayrıca turizm faaliyetleriyle bağlantılı olarak gerçekleştirilen ürün satışları, bölge ekonomisine döviz girdisi oluşturmaktadır. Menemen’in kendine özgü kültürel yapısı ve gelenekleri ise çömlek ürünlerine yönelik talebi artırarak sektörün canlılığını desteklemektedir.

Menemen’de faaliyet gösteren çömlek atölyelerinde, boyutları 20 cm’den 1,5 metreye kadar değişen çömlek, küp, testi ve güveç gibi işlevsel mutfak gereçlerinin yanı sıra, son yıllarda Anadolu’nun en eski uygarlıklarının formlarını yansıtan Hitit ve Frig kökenli hediyelik eşyalar da üretilmektedir. Özellikle Menemen işi testiler ile antik formdaki çanak ve çömlek ürünleri, büyük kentlerde ve Avrupa’daki hediyelik eşya mağazalarında önemli bir yer edinmiş; bu bağlamda bölgenin önde gelen gelir kaynaklarından biri haline gelmiştir. Ayrıca, uluslararası sanatçıların katkılarıyla teknik ve estetik açıdan yetkinleşen bazı zanaatkârlar, atölyelerinde seramik duvar panoları ve sanatsal nitelikli çalışmalar da gerçekleştirmektedir (İzmir Dergisi, 2025). Menemen Çömlekçiler Derneği’ne bağlı yaklaşık otuz atölyenin ürünleri, İzmir-Çanakkale otoyolu üzerindeki sergilerde kısmen sunulsa da, ustaların sanatsal nitelik taşıyan özgün eserlerine bu sergilerde ulaşmak pek mümkün değildir. Bu eserleri görmek ve değerlendirmek için doğrudan atölyelere gidilerek ustalarla birebir temas kurulması gerekmektedir (Alaturka 2014).

Görsel 29-30: Menemen çömlekçi atölyelerinde üretilen ürünler (Solda) (Sin 2025), Menemen çömlekçi atölyelerinde üretilen ürünler (Sağda) (Vardarlı 2025).

Atölyelerde beyaz şamotlu çamur kullanılarak üretilen eskitme görünümlü saksıların pazarlama konusunda herhangi bir sorun yaşanmadığı görülmektedir. Bu ürünler hem perakende hem de toptan satışa sunulmakta, ayrıca belirli dönemlerde yurt dışına ihracatı da gerçekleştirilmektedir. Menemen merkezinde yer alan çömlek sergi ve satış alanları da söz konusu ürünlerin pazarlanmasına katkı sağlamakta ve doğrudan tüketiciye ulaşmasını mümkün kılmaktadır (Şanlı ve Kocacık 2015).

Görsel 31-32: Eskitme görünümlü saksılar (Solda) (Küpçü Kardeşler 2019), Eskitme görünümlü saksılar (Sağda) (Küpçü Kardeşler 2020).

Geçmişte üretiminin yaklaşık % 90'ını ihracata yönlendiren Menemenli çömlekçiler, Avrupa'da yaşanan ekonomik krizler, dövizdeki dalgalanmalar ve dış pazarın daralması sonucunda iç pazara yönelmek durumunda kalmıştır. Günümüzde Türkiye'nin toprak kap ihtiyacının yaklaşık % 80'ini karşılayan Menemen çömlekçiliği, özellikle saksı, anfora ve çanak gibi dekoratif peyzaj ürünleri üretiminde uzmanlaşmış olup, bu ürünler ağırlıklı olarak Kıbrıs, Antalya, Fethiye, Bodrum, Marmaris, Çeşme, Alaçatı ve Selçuk gibi turistik bölgelere pazarlanmaktadır (İzmir Dergisi 2025).

Menemen'de üretim faaliyetlerini sürdüren atölyelerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, yerli kil hammaddesinin giderek azalmasıdır. Yerleşim alanlarının genişlemesiyle birlikte toprak rezervlerinin daralması, bölgedeki hammadde teminini zorlaştırmaktadır. Bu durum, Menemen kilinin ilerleyen dönemlerde sektördeki ihtiyacı karşılayamayacağı yönünde öngörülere neden olmaktadır (Şanlı ve Kocacık 2015). Ayrıca, bu sektördeki genel sorunlardan olan, atölyelerin elektrik, su, kira ve sigorta gibi temel giderlerinin yüksek olması da üretim süreçlerini olumsuz yönde etkilemekte ve ekonomik yükü artıran bir diğer önemli unsur olarak öne çıkmaktadır.

Menemen çömlekçiliğinin günümüze dek varlığını sürdürebilmesinde, kuşkusuz, bölgedeki usta zanaatkârların ve atölye sahiplerinin önemli payı bulunmaktadır. Bu geleneği yaşatan, üretim süreçlerini devam ettiren ve aynı zamanda yeni kuşaklara aktarılmasına öncülük eden birçok usta, Menemen çömlekçiliğinin kültürel sürekliliğinde belirleyici rol oynamaktadır. Bilal Deniz, Gökhan Taşhomcu, Ahmet Taşhomcu, Taner Yılmaz, Ayhan İde, Metin Öztürk, Yaşar Ulusoy, Mehmet Yılmaz, Ferzande Sin, İhsan Azar, Salin Azar, Ferdi Tokmak, Uğur Tokmak, Mustafa Deniz, Küpçüler Kardeşler, Vedat Dura, Birol Emeksiz, Oktay İde, Nazım Yabalı, Hasan ve Şakir ustalar, Ali Hikmet Koç, Veysi Polat, Veysel Çoban, Bilal Küpçü, Mehmet Küpçü, Mehmet Ali Küpçü, Dünder Urşavaş, Hasan Urşavaş ve Mümin Aköz gibi isimler, bölgenin çömlekçilik geleneğini yaşatan başlıca ustalar arasında yer almaktadır. Bu zanaatkârlar, yalnızca üretim faaliyetleriyle değil, aynı zamanda Menemen'in kültürel kimliğini oluşturan el sanatlarının korunması ve tanıtılması yönünde gösterdikleri çabalarla da dikkat çekmektedir. Onların bilgi birikimi, deneyimi ve sanata olan bağlılıkları, Menemen çömlekçiliğinin hem yerel hem de ulusal ölçekte tanınırlığının sürdürülmesinde temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Bu değerli ustalar arasında Ahmet Taşhomcu, Menemen çömlekçiliğinin sembol isimlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'nin Yaşayan İnsan Hazineleli Ulusal Envanteri'nde yer alan Taşhomcu, hem yerel hem de ulusal ve uluslararası düzeyde çömlek sanatının temsilcilerinden biridir. Geleneksel üretim yöntemlerini korurken, farklı pişirim teknikleri denemeleri ve kendine özgü üslup ve biçim anlayışı ile çömlekçilikte yenilikçi bir yaklaşım sergilemektedir. Bu yönüyle Ahmet Taşhomcu, Menemen çömlekçiliğinin geçmiş ile geleceği arasında köprü kuran, sanatsal kimliği güçlü bir zanaatkâr olarak değerlendirilmektedir. Ahmet Taşhomcu, 1966 yılında Menemen'de doğmuş, 11 yaşında çömlekçilik zanaatına adım atmıştır. Ustalık sürecini tamamladıktan sonra 1996 yılında kendi atölyesini kurmuş, yurt içi ve yurt dışında birçok fuar, yarışma ve etkinlikte yer almıştır. Almanya, İtalya, Rusya ve Irak gibi ülkelerde çalışmalar gerçekleştirmiş; uluslararası yarışmalarda çeşitli ödüller kazanmıştır. Ayrıca Menemen'de uluslararası çömlek yarışmalarını organize etmiş, ulusal ve uluslararası jüri üyelikleri yapmıştır. 2019'da Menemen Çömlekçiler Derneği Başkanı olarak ekibiyle birlikte ülkemizi uluslararası düzeyde başarıyla temsil etmiştir (Çetintaş 2019).

Görsel 33-34: Ahmet Taşhomcu (Taşhomcu 2025).

Görsel 35: Ahmet Taşhomcu'nun 2004 yılında İtalya'nın Faenza kentinde düzenlenen, Faenza Dünya Çömlekçilik Yarışması'nda İkincilik Ödülü almış eseri (Çetintaş 2019).

İzmir'in Menemen ilçesi, tarih boyunca Anadolu'nun en önemli çömlekçilik merkezlerinden biri olarak öne çıkmıştır. Coğrafi konumu itibarıyla seramik buluntuların yoğun olarak ele geçtiği pek çok antik yerleşimle çevrili olan ilçe, hem tarihsel sürekliliği hem de yaşayan zanaat geleneğiyle dikkat çekmektedir. Günümüzde de bu kültürel mirası yaşatmayı sürdüren Menemen, çömlekçilik

alanında ulusal ve uluslararası ölçekte tanınırlığını artırmak amacıyla çeşitli etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Bu bağlamda, Menemen Belediyesi tarafından ilki 2022 yılında düzenlenen ve bu yıl dördüncüsü gerçekleştirilen “Uluslararası Menemen Çömlek Festivali”, çömlekçilik ekseninde şekillenen ancak kapsamı bakımından yalnızca bir zanaat etkinliği olmanın ötesine geçen çok yönlü bir organizasyondur. Festival; mesleki fuar, kongre, sanat, kültür, doğa ve gastronomi turizmi gibi farklı alanları bir araya getirerek, bölgesel kalkınmaya katkı sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, meslek edindirme, istihdam yaratma ve girişimciliği destekleme hedefleriyle, yerel üreticilerin ve genç zanaatkarların sektördeki konumlarını güçlendirmeyi de hedeflemektedir. Festival kapsamında düzenlenen “Hünerli Eller Çömlek Yarışması”, Türkiye’nin farklı bölgelerinden ve dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen katılımcıların yer aldığı uluslararası bir yarışma niteliği taşımaktadır. Bunun yanı sıra, farklı disiplinlerden sanatçıların ve zanaatkarların bilgi ve deneyimlerini paylaştığı çeşitli workshoplar festival programında önemli bir yer tutmaktadır. Tarihi Taşhan Çarşısı’nda gerçekleştirilen “Hem-Hal Karma Sergisi” ise ulusal ve uluslararası katılımcıların eserlerini bir araya getirerek kültürel etkileşim ve sanatsal çeşitliliğe katkı sağlamaktadır (Güngör 2023).

Görsel 36: Hünerli Eller Çömlek Yarışması (Menemen Çömlek Festivali 2024).

Görsel 37: Hem-Hal Karma Sergisi (Menemen Çömlek Festivali 2022).

Görsel 38: Alternatif Pişirim Workshop (Menemen Çömlek Festivali 2024).

Ayrıca, festival süresince çömlekçilik ve seramik sektöründe faaliyet gösteren firmalar, ürünlerini tanıtmaya, yeni pazarlarla buluşmaya ve sektörel işbirlikleri geliştirme fırsatı elde etmektedir. Bu yönüyle Uluslararası Menemen Çömlek Festivali, Menemen'in köklü çömlekçilik geleneğini çağdaş boyutlarıyla yeniden tanımlayan,

hem kültürel hem de ekonomik açıdan sürdürülebilir bir platform işlevi görmektedir (Güngör 2023).

Menemen çömlekçiliği, Anadolu'nun binlerce yıllık seramik geleneğinin önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Coğrafi konumu, verimli toprakları ve tarihsel sürekliliğiyle Menemen, çömlekçilik sanatının hem maddi hem de manevi boyutuyla yaşatıldığı ender merkezlerden biridir. Bu zanaat, yalnızca geçim kaynağı değil; aynı zamanda bölgenin kültürel kimliğini, toplumsal belleğini ve yerel aidiyet duygusunu şekillendiren güçlü bir unsurdur.

Tarihsel süreçte Antik dönemlerden Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine uzanan üretim pratikleri, Menemen'de çömlekçiliğin kuşaktan kuşağa aktarılan bir yaşam biçimi haline geldiğini göstermektedir. Bugün dahi bu aktarım, usta-çırak ilişkisi çerçevesinde sürmekte ve yöredeki üretim kültürünün sürekliliğini sağlamaktadır. Ancak üretim teknikleri, kullanılan kil türleri ve pişirim yöntemleri açısından geleneksel bilgi birikiminin modern tasarım, teknoloji ve pazar koşullarıyla yeniden yorumlandığı görülmektedir. Menemen çömlekçiliğinin ürün çeşitliliği, işlevsel kaplardan dekoratif objelere ve çağdaş sanat ürünlerine kadar geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu çeşitlilik, hem kültürel mirasın yaşatılması hem de ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önemlidir. Ne var ki artan üretim maliyetleri, hammadde temininde yaşanan zorluklar ve pazar daralması, zanaatkârların karşılaştığı temel sorunlar arasında yer almaktadır. Buna karşın, turizm potansiyeli, tasarım odaklı yenilikler ve kültürel miras temelli projeler, Menemen çömlekçiliği için yeni fırsat alanları yaratmaktadır.

Kültürel açıdan değerlendirildiğinde, çömlekçilik Menemen halkı için bir aidiyet göstergesi, yerel kimliğin sembolü ve toplumsal hafızanın taşıyıcısıdır. Ustaların meslek ahlakı, üretim süreçlerindeki özveri ve sanatla zanaat arasındaki denge, bu geleneğin yalnızca üretimsel değil, etik bir değer taşıdığını da ortaya koymaktadır. Günümüzde Menemen çömlekçiliği, geleneksel yöntemleri koruma çabasıyla çağdaş tasarım anlayışı arasında bir dönüşüm sürecindedir. Bu dönüşümün sürdürülebilir biçimde yönetilmesi, hem kültürel mirasın korunması hem de ekonomik kalkınmanın desteklenmesi açısından kritik öneme sahiptir. UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras perspektifinden bakıldığında, Menemen çömlekçiliği yalnızca geçmişin bir sanatı değil, geleceğe taşınması gereken yaşayan bir mirastır.

Sonuç olarak, Menemen çömlekçiliği; köklü tarihsel geçmişi, özgün üretim teknikleri, toplumsal ve kültürel değeriyle Türkiye'nin somut olmayan kültürel mirasının önemli bir temsilcisidir. Bu geleneğin korunması, desteklenmesi ve çağın koşullarına uygun biçimde yeniden yorumlanması, hem yerel kimliğin güçlenmesine hem de sürdürülebilir bir kültürel ekonomi modelinin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Alaturka. (2014). Hünerli ellerin anayurdu; Menemen. Alaturka Kültür ve Seyahat Portalı. Erişim adresi: <https://www.alaturka.info/tr/blog-tr/2831-huenerli-ellerin-anayurdu-menemen>, Erişim tarihi: 28.09.2025.
- Aydaş, İ., Aydaş, M. Karia'daki Aphrodisias  zerine Coğrafı, Filolojik, Onomastik ve Epigrafik İnceleme, (editör: Bilge Doğanlı), Antik Afrodisias ve Markalaşma, Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Cengiz, G. (2021). Bilal Deniz; "  mlek iler olarak Menemen'de topraktan her şey yapıyoruz...", Menemen Postası. Erişim adresi: <https://menemenpost.com/bilal-deniz>, Erişim tarihi: 03.10.2025.
- Çetintaş, E. Dont Bölgesi   mlek i  amurunun Farklı Pişirim Koşullarında İncelenmesi, Sanat & Tasarım Dergisi, 14(2), 517–531, 2024.
- Çetintaş, E. Menemen   mlek iliğinde Yenilikçi Bir İsim: Ahmet Taşhomcu, Kalemіři Dergisi, 7(15), 111–119, 2019.
-  izer, S. Menemen   mlek iliğinin D n , Bugünü, Yarını, Türk Kültüründe Menemen Sempozyum Kitapçı, 1995.
- Demir, L. 1990 Sonrası Menemen   mlek iliğinin Araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir, 2018.
- Derdi ok, N. S., Ersöz, D. Toprağın Dönüşümü: Çömlekçilik ve Bir   mlek Ustası Taner Yılmaz, Halk Kültüründe Toprak Uluslararası Sempozyumu, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 1–8, 2017.
- Güner, G. Anadolu'da Yaşamakta Olan İlkel   mlek ilik. İstanbul: Grafik Sanatlar Matbaacılık A.ř., 1988.
- Güngör, M. C. Anadolu'nun kadim ustalığı: Menemen   mlek iliği, Seramik Türkiye, Erişim adresi: <https://www.seramikturkiye.org/post/anadolun-kadim-ustaligi-menemen-  mlek iliği>, Erişim tarihi: 10.09.2025.
- İzmir Dergisi. (t.y.). Tadı da marka, toprağı da; Menemen. Erişim adresi: <https://www.izmirdergisi.com/tr/turizm/gezi-rehberi/1687-tadi-da-marka-topragi-da-menemen>, Erişim tarihi: 20.09.2025.
- İzmir Dergisi. (t.y.). Yüzyılların geleneği çömlekçilik. Erişim adresi: <https://www.izmirdergisi.com/tr/el-sanatlari/2256-yuzyillarin-gelenegi-comlekçilik>, Erişim tarihi: 20.09.2025.
- K p   Kardeşler. (2021/2024). Fotoğraflar [Facebook sayfası]. Facebook. Erişim adresi: <https://www.facebook.com/KupcuKardesler/photos>, Erişim tarihi: 28.09.2025.
- Mat  ek, Z., Antik Afrodisias'tan Günümüze Yemek Kültürü, (editör: Bilge Doğanlı), Antik Afrodisias ve Markalaşma, Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.

- Menemen Belediyesi. (2025). İlçe haritası. Erişim adresi: <https://www.menemen.bel.tr/ilce-haritasi>, Erişim tarihi: 25.09.2025.
- Menemen Belediyesi. (t.y.). Tarihçe. Erişim adresi: <https://www.menemen.bel.tr/tarihce>, Erişim tarihi: 25.09.2025.
- Menemen Çömlek Festivali. (2025). Geçmiş Çömlek Festivalleri. Erişim adresi: <https://www.comlekfestivali.com/History/AllFestivals>, Erişim tarihi: 10.09.2025.
- Özengin, O. (t.y.). Menemen'in nüfus durumu. Erişim adresi: <https://menementarihi.com.tr/menemen-haberleri/menemenin-nufus-durumu.html>, Erişim tarihi: 03.10.2025.
- Sin, F. (t.y.). Çömlekçilik. Visit İzmir. Erişim adresi: <https://www.visitizmir.org/tr/Destinasyon/12861>, Erişim tarihi: 01.10.2025.
- Şanlı, H. S., Kocacık, A. İzmir İli Menemen İlçesi Çömlekçiliğine Örnek: Timur Çetindağ Atölyesi, Kalemşi Dergisi, 3(6), 2015.
- Taşhomcu, A. (t.y.). Çömlekçilik. Visit İzmir. Erişim adresi: <https://www.visitizmir.org/tr/Destinasyon/12822>, Erişim tarihi: 01.10.2025.
- Vardarlı, S. (t.y.). Çömlekçilik. Visit İzmir. Erişim adresi: <https://www.visitizmir.org/tr/Destinasyon/12863>, Erişim tarihi: 01.10.2025.

GÖRSEL KAYNAKLAR

- Görsel 1:** Menemen Belediyesi. (2025). *İlçe haritası*, Erişim adresi: <https://www.menemen.bel.tr/ilce-haritasi>, Erişim tarihi: 25 Eylül 2025
- Görsel 2:** Demir L. *1990 Sonrası Menemen Çömlekçiliğinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir, 2018
- Görsel 3:** Demir L. *1990 Sonrası Menemen Çömlekçiliğinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir, 2018
- Görsel 4:** Demir L. *1990 Sonrası Menemen Çömlekçiliğinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir, 2018
- Görsel 5:** Demir L. *1990 Sonrası Menemen Çömlekçiliğinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir, 2018

- Görsel 6:** Demir L. *1990 Sonrası Menemen Çömlekçiliğinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir, 2018
- Görsel 7:** Demir L. *1990 Sonrası Menemen Çömlekçiliğinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir, 2018
- Görsel 8:** Cengiz, G. (2021). *Bilal Deniz; “Çömlekçiler olarak Menemen’de topraktan her şey yapıyoruz...”* Menemen Postası, Erişim adresi: <https://menemenpost.com/bilal-deniz>, Erişim tarihi: 3 Ekim 2025
- Görsel 9:** Cengiz, G. (2021). *Bilal Deniz; “Çömlekçiler olarak Menemen’de topraktan her şey yapıyoruz...”* Menemen Postası, Erişim adresi: <https://menemenpost.com/bilal-deniz>, Erişim tarihi: 3 Ekim 2025
- Görsel 10:** Demir L. *1990 Sonrası Menemen Çömlekçiliğinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir, 2018
- Görsel 11:** Kıpçü Kardeşler. (2014). Fotoğraflar [Facebook sayfası]. Facebook. Erişim adresi: <https://www.facebook.com/KupcuKardesler/photos>, Erişim tarihi: 28 Eylül 2025
- Görsel 12:** Demir L. *1990 Sonrası Menemen Çömlekçiliğinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir, 2018
- Görsel 13:** Demir L. *1990 Sonrası Menemen Çömlekçiliğinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir, 2018
- Görsel 14:** Demir L. *1990 Sonrası Menemen Çömlekçiliğinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir, 2018
- Görsel 15:** Demir L. *1990 Sonrası Menemen Çömlekçiliğinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir, 2018
- Görsel 16:** Demir L. *1990 Sonrası Menemen Çömlekçiliğinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir, 2018
- Görsel 17:** Demir L. *1990 Sonrası Menemen Çömlekçiliğinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir, 2018
- Görsel 18:** Demir L. *1990 Sonrası Menemen Çömlekçiliğinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir, 2018

- Görsel 19:** K p   Kardeşler. (2019). Fotoğraflar [Facebook sayfası]. Facebook. Erişim adresi: <https://www.facebook.com/KupcuKardesler/photos>, Erişim tarihi: 28 Eylül 2025
- Görsel 20:** K p   Kardeşler. (2014). Fotoğraflar [Facebook sayfası]. Facebook. Erişim adresi: <https://www.facebook.com/KupcuKardesler/photos>, Erişim tarihi: 28 Eylül 2025
- Görsel 21:** Demir L. *1990 Sonrası Menemen   mlek iliğinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir, 2018
- Görsel 22:** İzmir Dergisi. (2025). *Tadı da marka, toprağı da; Menemen*, İzmir Dergisi, Erişim adresi: <https://www.izmirdergisi.com/tr/turizm/gezi-rehberi/1687-tadi-da-marka-topragi-da-menemen>, Erişim tarihi: 20 Eylül 2025
- Görsel 23:** K p   Kardeşler. (2025). Fotoğraflar [Facebook sayfası]. Facebook. Erişim adresi: <https://www.facebook.com/KupcuKardesler/photos>, Erişim tarihi: 28 Eylül 2025
- Görsel 24:** K p   Kardeşler. (2021). Fotoğraflar [Facebook sayfası]. Facebook. Erişim adresi: <https://www.facebook.com/KupcuKardesler/photos>, Erişim tarihi: 28 Eylül 2025
- Görsel 25:** K p   Kardeşler. (2024). Fotoğraflar [Facebook sayfası]. Facebook. Erişim adresi: <https://www.facebook.com/KupcuKardesler/photos>, Erişim tarihi: 28 Eylül 2025
- Görsel 26:** Vardarlı, S. (2025). *  mlek ilik*, Visit İzmir, Erişim adresi: <https://www.visitizmir.org/tr/Destinasyon/12863>, Erişim tarihi: 01 Ekim 2025
- Görsel 27:** Vardarlı, S. (2025). *  mlek ilik*, Visit İzmir, Erişim adresi: <https://www.visitizmir.org/tr/Destinasyon/12863>, Erişim tarihi: 01 Ekim 2025
- Görsel 28:** Alaturka. (2014). *Hünerli ellerin anayurdu; Menemen*, Alaturka Kültür ve Seyahat Portalı, <https://www.alaturka.info/tr/blog-tr/2831-huenerli-ellerin-anayurdu-menemen>, Erişim tarihi: 28 Eylül 2025
- Görsel 29:** Sin, F. (2025). *  mlek ilik*, Visit İzmir, Erişim adresi: <https://www.visitizmir.org/tr/Destinasyon/12861>, Erişim tarihi: 01 Ekim 2025
- Görsel 30:** Vardarlı, S. (2025). *  mlek ilik*, Visit İzmir, Erişim adresi: <https://www.visitizmir.org/tr/Destinasyon/12863>, Erişim tarihi: 01 Ekim 2025

- Görsel 31:** K p   Kardeşler. (2019). Fotoğraflar [Facebook sayfası]. Facebook. Erişim adresi: <https://www.facebook.com/KupcuKardesler/photos>, Erişim tarihi: 28 Eylül 2025
- Görsel 32:** K p   Kardeşler. (2020). Fotoğraflar [Facebook sayfası]. Facebook. Erişim adresi: <https://www.facebook.com/KupcuKardesler/photos>, Erişim tarihi: 28 Eylül 2025
- Görsel 33:** Taşhomcu, A. (2025). *  mlek ilik*, Visit İzmir, Erişim adresi: <https://www.visitizmir.org/tr/Destinasyon/12822>, Erişim tarihi: 01 Ekim 2025
- Görsel 34:** Taşhomcu, A. (2025). *  mlek ilik*, Visit İzmir, Erişim adresi: <https://www.visitizmir.org/tr/Destinasyon/12822>, Erişim tarihi: 01 Ekim 2025
- Görsel 35:**  etinta  E. *Menemen   mlek ili inde Yenilikçi Bir İsim: Ahmet Taşhomcu*, Kalem i Dergisi, Cilt 7, Sayı 15, Volume 7, 111-119, 2019
- Görsel 36:** Menemen   mlek Festivali. (2024). *Geçmiş   mlek Festivalleri*, Erişim adresi: <https://www.comlekfestivali.com/History/AllFestivals>, Erişim tarihi: 10 Eylül 2025
- Görsel 37:** Menemen   mlek Festivali. (2022). *Geçmiş   mlek Festivalleri*, Erişim adresi: <https://www.comlekfestivali.com/History/AllFestivals>, Erişim tarihi: 10 Eylül 2025
- Görsel 38:** Menemen   mlek Festivali. (2025). *Geçmiş   mlek Festivalleri*, Erişim adresi: <https://www.comlekfestivali.com/History/AllFestivals>, Erişim tarihi: 10 Eylül 2025

6. Bölüm

Zeytinin Yağa Güvenli Dönüşümü: İzmir İli Örneği

Nadir Savaş ÖTER¹

GİRİŞ

Türkiye'nin birçok bölgesinde olduğu gibi İzmir ili, zeytin yetiştiriciliğinde hem üretim kapasitesi hem de kültürel mirasıyla öne çıkmaktadır. İzmir, zeytinyağının tarihsel üretim merkezlerinden biri olup hem sofralık hem de yağlık zeytinleriyle Türkiye'nin önde gelen tarımsal üretim alanlarından biridir. Zeytincilik, İzmir'de yalnızca ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda kültürel bir mirasın da parçasıdır. Zeytin ağacı, yüzyıllardır Akdeniz havzasında tarımı yapılan önemli bir tarım ürünüdür. Gerek sofralık gerekse yağlık olarak tüketilen zeytin, ekonomik olarak büyük bir değere sahiptir. Bu çalışmanın amacı, zeytin yetiştiriciliğinin tarımsal ve teknik boyutları, İzmir ili bağlamında iş sağlığı ve güvenliği ile birlikte değerlendirilmektedir.

Tarihsel ve Kültürel Bağlantılar

Arkeolojik bulgular, İzmir ve çevresinde (Urla, Seferihisar, Teos, Klazomenai) zeytinyağı üretiminin antik çağlardan beri sürdüğünü göstermektedir. Özellikle Klazomenai Zeytinyağı Atölyesi, dünyanın bilinen en eski zeytinyağı işliklerinden biridir. Bu durum, İzmir'in zeytincilikteki köklü geleneğini ortaya koyar. Zeytin ağacı, İzmir'de tarih boyunca hem günlük yaşamda hem de ticarete önemli bir rol üstlenmiştir (Erdoğan ve Berber Babalık 2022).

Zeytinin Tarihçesi

Zeytin, insanlık tarihinin en eski tarım bitkilerinden biridir. Mezopotamya, Anadolu ve Akdeniz havzası, zeytin yetiştiriciliğinin köken aldığı bölgelerdir. Antik Yunan ve Roma uygarlıklarında kutsal sayılan zeytin ağacı, ticaretin, barışın ve sağlığın sembolü olmuştur. Özellikle Anadolu topraklarında binlerce yıllık geçmişi olan zeytin tarımı, günümüzde de ülkemizin önemli tarımsal faaliyetlerinden biridir (Gülcan, 1994).

¹ Dr.Öğr.Üyesi. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Karacasu Memnune İnci MYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, nsoter@adu.edu.tr, Orcid : 0000-0003-2098-6834

Zeytin Çeşitleri ve Gerekli Şartlar

İzmir, zeytin üretiminde modern tekniklerin yaygınlaştığı bir bölgedir. Bu nedenle iş sağlığı ve güvenliği açısından şu özel durumlar dikkat çeker.

İklim Şartları; zeytin ağacı sıcak ve kurak yazlar, ılıman ve yağışlı kışlar isteyen bir bitkidir. Yıllık yağış miktarının 600-800 mm arasında olması, zeytin üretimi açısından idealdir. Don olayları ve aşırı sıcaklık değişimleri ürün verimini olumsuz etkileyebilir (Akçin, 2021). Toprak şartları; zeytin ağacı farklı toprak türlerine uyum gösterebilse de, iyi drene olmuş, killi-tüf topraklar en verimli sonuçları verir. Toprak pH değerinin 6-8 aralığında olması, besin alımını kolaylaştırır ve kök gelişimini destekler (FAO, 2022). Çeşit Seçimi; Zeytin çeşitleri, yetiştirme amacı (sofralık veya yağlık), bölgesel adaptasyon, verim, hastalıklara dayanıklılık ve yağ kalitesi gibi kriterlere göre seçilmelidir. Türkiye’de yaygın olarak yetiştirilen çeşitler arasında Gemlik, Domat, Memecik, Ayvalık ve Uslu gibi türler yer almaktadır (Kaya, 2019).

Türkiye’de yaygın olan Memecik çeşidi, özellikle İzmir’in Selçuk, Menderes, Torbalı ve Ödemiş ilçelerinde yoğun olarak yetiştirilmektedir. Memecik, yüksek yağ oranı ile öne çıkmakta, sofralık olarak da değerlendirilebilmektedir. İzmir’de ayrıca Uslu ve Domat çeşitleri de sofralık tüketim için önemli yer tutar. Bu çeşitlerin İzmir’in ekolojik koşullarına adaptasyonu, ilin zeytincilikteki üstünlüğünü pekiştirir.

Tablo 1: Zeytin çeşitleri ve kullanım alanları

Çeşit	Kullanım Alanı	Yetiştirildiği Bölge
Gemlik	Sofralık	Marmara
Domat	Sofralık	Ege
Memecik	Yağlık	Ege-Akdeniz
Ayvalık (Edremit)	Yağlık	Ege
Uslu	Çift amaçlı	Akdeniz

Dikim Zamanı; zeytin fidanları genellikle sonbahar sonu veya ilkbahar başında dikilir. Bu dönemler, fidanın toprakla uyum sağlaması ve kök gelişiminin desteklenmesi açısından uygundur.

Tablo 2: Zeytin Tarım Takvimi

Ay	Yapılacak İşlem	Açıklama
Ocak	Budama	Kış budaması yapılır
Mart	Toprak işleme	İlkbahar hazırlıkları
Nisan-Mayıs	Çiçeklenme dönemi	Tozlanma ve polinasyon izlenir
Haziran	İlaçlama	Zararlılarla mücadele
Temmuz-Ağustos	Sulama	Kurak dönemde su desteği
Eylül-Ekim	Hasat hazırlığı	Meyve olgunluğu takip edilir
Kasım-Aralık	Hasat	Yağlık/sofralık ürün toplanır

Dikim Aralığı; bahçelerde kullanılacak dikim aralığı, üretim amacına ve mekanizasyon olanaklarına göre belirlenir. Geleneksel dikim sistemlerinde 7x7 metre, modern ve yoğun sistemlerde ise 4x6 metre gibi daha dar aralıklar tercih edilmektedir.

Zeytinde Uygulamalar

Sulama; zeytin ağacı kuraklığa dayanıklı bir bitki olmakla birlikte, özellikle meyve bağlama ve büyüme dönemlerinde su ihtiyacı artar. Bu nedenle sulama, verim ve kalite açısından önemlidir. Damla sulama sistemi, suyun ekonomik kullanımı ve kök bölgesine doğrudan iletimi açısından en uygun yöntemdir (FAO, 2022).

Budama; ağacın sağlıklı gelişimi, ışık alımı ve hastalıkların önlenmesi için gereklidir. Genç ağaçlarda şekil budaması, yaşlı ağaçlarda ise ürün budaması uygulanır. Budama işlemi genellikle kış sonunda yapılır.

Hastalık ve Zararlı Yönetimi; zeytin yetiştiriciliğinde en sık karşılaşılan zararlılardan biri zeytin sineğidir (*Bactrocera oleae*). Bu zararlı, zeytinlerin içine yumurta bırakarak meyve kalitesini düşürür. Ayrıca *Verticillium solgunluğu* ve zeytin dal kanseri gibi hastalıklarla da mücadele edilmelidir. Bu amaçla biyoteknik tuzaklar, biyolojik mücadele yöntemleri ve ruhsatlı kimyasal ilaçlar kullanılabilir (Yıldız, 2020).

İzmir'de özellikle verim artışı amacıyla yapılabilen yoğun ilaçlama uygulamaları, pestisit maruziyetine bağlı sağlık risklerini öne çıkarır.

Kullanılan zirai ilaçlar ve sağlık üzerindeki tehlikeleri ise şunlardır;
Zeytin tarımında kullanılan bazı pestisitler ve etkileri:

- Dimethoate: Zeytin sineği mücadelesinde kullanılır, nörotoksiktir.
- Copper oxychloride: Mantar hastalıkları için, deri ve gözde tahriş yapabilir.
- Glyphosate: Yabancı otlarla savaşta kullanılır, kansere yol açabileceği öne sürülmüştür.
- Spinosad: Organik tarımda da kullanılır, solunum yolu tahrişi yapabilir.

Zeytin tarımında yaygın olarak kullanılan bazı zirai kimyasallar ve sağlık üzerindeki potansiyel etkileri yer almaktadır. Bu kimyasalların kullanımı sırasında mutlaka uygun kişisel koruyucu donanım (KKD) kullanılmalı ve güvenlik talimatlarına uyulmalıdır.

Hasat ve Sonrası; hasat zamanı, çeşide ve kullanım amacına göre değişiklik gösterir. Sofralık zeytinler genellikle elle toplanırken, yağlık zeytinler için mekanik hasat yöntemleri tercih edilir. Hasat sonrası işlemler arasında

meyvelerin sınıflandırılması, yıkama, fermentasyon ve yağ çıkarma yer alır. Bu işlemler ürün kalitesini doğrudan etkiler. Hasat dönemi İzmir’de hâlâ yüksek sıcaklıkların görüldüğü aylara denk geldiği için, çalışanlarda ısı stresi, susuzluk ve güneş çarpması riski artmaktadır.

İş Sağlığı ve Güvenliği Yönünden İnceleme

Ülkemizde sektörü etkileyen ve uyulması gereken bazı kanuni düzenlemeler şunlardır.

- 6331 sayılı İSG Kanunu
- 6098 sayılı Borçlar Kanunu
- 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu
- 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu
- Tarım İşinde Aracı Yönetmeliği

Tarım sektörünü etkileyen bazı ILO düzenlemeleri şunlardır;

- ILO 184 - Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Sözleşmesi, 2001
- ILO 192 -Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Tavsiye Kararı, 2001
- Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama Kuralları, 2011

Zeytin yetiştiriciliği, ağırlıklı fiziksel emek gerektiren birçok manuel işlem içermektedir. Bu süreçlerde çalışanlar, çeşitli mesleki risklerle karşı karşıya kalmaktadır. İş sağlığı ve güvenliği hem çalışan sağlığının korunması hem de üretimin sürekliliği açısından büyük önem taşır.

Mevsimlik çalışanlar, İzmir’de zeytin hasadında Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan gelen çok sayıda mevsimlik çalışanlar görev almaktadır. Bu durum, barınma, hijyen ve güvenlik koşullarına ilişkin özel önlemler alınmasını gerektirir.

Gerek 6331 sayılı İSG Kanunu ve ilgili mevzuat çerçevesinde gerekse de ILO direktifleri kapsamında uyulması gerekenler mevcuttur. Zeytin/tarım işverenleri 6331 sayılı İSG Kanunu açısından yapılması gerekenlerle ilgili dışarıdan hizmet alabileceği gibi belirli şartları yerine getirmesi halinde bu işleri kendisi de üstlenebilir.

26.12.2012 Resmî Gazete tarihli ve 28509 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliğine göre zeytin yetiştiriciliği 01.26.02 Nace kodu ile Tehlikeli sınıftaki işyerleri arasındadır. Zeytin perakende ticareti ise 47.21.03 kodu ile Az Tehlikeli sınıfta bulunmaktadır.

İSG Kanunu Madde 4’e göre işverenlerin “çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliğini sağlamakla” ilgili görevleri kapsamında mesleki risklerin

önlenmesi, eğitim ve bilgi verilmesi dâhil her türlü tedbirin alınması, organizasyonun yapılması, gerekli araç ve gereçlerin sağlanması, sağlık ve güvenlik tedbirlerinin değişen şartlara uygun hale getirilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesi için çalışmalar yapmak, işyerinde alınan İSG tedbirlerine uyulup uyulmadığını izler, denetler ve uygunsuzlukların giderilmesini sağlamak, Risk değerlendirmesi yapmak veya yaptırmak, Çalışana görev verirken, çalışanın sağlık ve güvenlik yönünden işe uygunluğunu göz önüne almak, Yeterli bilgi ve talimat verilenler dışındaki çalışanların hayati ve özel tehlike bulunan yerlere girmemesi için gerekli tedbirleri almak şeklinde sıralanmaktadır (Resmi Gazete, 2012-28339).

Ayrıca bu sorumlulukların işyeri dışından hizmet alınması ve çalışanların sorumluluklarının bulunması durumlarının değiştirmeyeceği, etkilemeyeceği ve mevzuat çerçevesindeki işlemleri gerçekleştirmede harcanacak gerekli bütçenin işveren tarafından oluşturulacağı, karşılanacağı da mevzuatta açıkça belirtilmektedir (Resmi Gazete, 2012-28339).

Kanun gereği yapılması gereken işlemleri belirli şartları yerine getirdikten sonra kendisi üstlenebileceği gibi, varsa çalışanları arasından görevlendirmede yapabilir. Ayrıca bu hizmetlerin bir kısmını ya da tamamını Ortak Sağlık Güvenlik Birimlerinden (OSGB) satın alabilir (Resmi Gazete, 2012-28339).

Genelde aile işletmeleri şeklinde olan zeytin/tarım işletmeleri dönemsel olarak dışarıdan iş gücü ihtiyacına gereksinim duymaktadırlar. Bu şekilde dışarıdan hizmet almaları durumunda işyeri sayılan arazi koşullarında ve eklentilerinde çalışanların sağlık ve güvenliğini etkilediği bilinen veya etkilemesi muhtemel durumlarla ilgili bu kişileri bilgilendirmekle yükümlüdürler (Resmi Gazete, 2012-28339).

Proaktif yaklaşım çerçevesinde risk değerlendirmesi yapmak veya yaptırmakla yükümlüdür. Kanunun 6. ve 10. Maddelerinde işyeri içerisinden ve dışından gelebilecek tehlike ve riskler, çalışanların durumları gibi risk değerlendirmesi ile ilgili bilgiler belirtilmiştir (Resmi Gazete, 2012-28339).

İşyerlerinde yapılacak İSG risk değerlendirmesi ile ilgili detayları düzenleyen “İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği” ile kimler tarafından ve nasıl yapılacağı, nasıl yazılı hale getirilerek hangi durumlarda yenilenmesi gerektiği gibi hususlar ayrıntılı olarak ortaya konmuştur (Resmi Gazete, 2012-28512).

İşveren, işyerinde iş kazası veya meslek hastalığı olması durumunda SGK’na İş kazasının gerçekleştiğinden sonraki üç iş günü içinde, meslek hastalığını öğrendikten sonraki üç iş günü içinde bildirim yapmalıdır (Resmi Gazete, 2012-28339).

Genelde aile işletmeleri şeklinde olan zeytin işyerlerinin daimi çalışan sayısının 50 den fazla olması ve altı aydan fazla süren işlerin yapılması durumunda Kanunun 22 nci maddesine göre İSG ile ilgili çalışmalarda bulunmak üzere kurul oluşturulur ve İSG mevzuatına uygun kararlarını uygulamakla yükümlüdür (Resmi Gazete, 2012-28339).

Tarım sektöründe sık karşılaşılan tehlikeler arasında fiziksel zorlanmalar, düşme, kesilme, sıcak çarpması, baygınlık, zararlı kimyasal maddelere maruz kalma ve hayvan kaynaklı hastalıklar yer almaktadır. Zeytin yetiştiriciliğinde özellikle uzun sürekli ayakta çalışma, yüksek sıcaklık altında faaliyet gösterme gibi riskler öne çıkar. Budama ve hasat işlemlerinde yüksekte çalışma sonucu düşme riski bulunmaktadır.

Görülen bazı iş kazaları şunlardır;

- Merdivenden ve ağaçtan düşme sonucu yaralanmalar,
- Kesici aletlerle yaralanmalar,
- Makine, traktör devrilmesi sonucu yaralanmalar,
- Kaygan zeminlerde kayarak düşme,
- Ekipmanların kullanımı sırasında yaralanma,
- Yılan, kene vb hayvanların saldırısı,

Zeytin tarımında karşılaşılabilecek meslek hastalıkları ise şunlardır:

- Kas-iskelet sistemi hastalıkları
- Kimyasal ve Pestisit kaynaklı nörolojik rahatsızlıklar
- Solunum yolu hastalıkları
- Alerjik dermatit
- Gürültü ve titreşime bağlı işitme kaybı
- Biyolojik etkenlere maruz kalma,
- Ergonomik olmayan çalışma koşulları,
- Sıcak/soğuk, rüzgarlı vb. olumsuz hava koşulları,

Budama, ilaçlama ve hasat gibi işlemler sırasında merdiven kullanımı, kesici aletler ve motorlu makinelerle temas gibi özel riskler oluşur. Ayrıca, pestisitlerin uygun şekilde kullanılmaması, solunum yolu ve cilt üzerinde sağlık sorunlarına yol açabilir.

Zeytin toplama sırasında düşmeler, budama sırasında kesikler, makine kullanımında yaralanmalar en yaygın kazalardır. Bunlara ek olarak, sürekli pestisit maruziyeti solunum rahatsızlıklarına, kas-iskelet zorlanmalarına ve uzun vadede bazı kanser türlerine neden olabilir. Pestisitlerle dünyada her sene 1-5 milyon insan zehirlenme yaşamaktadır (Bronstein, 2014).

İşveren, çalışanların işyerinde ve işin yapılması sırasında karşılaşabilecekleri sağlık ve güvenlik risklerini dikkate alarak çalışanların gerekli sağlık gözetimine tabi tutulmalarını sağlamakla yükümlüdür (İSGK Madde 15). Zeytin yetiştiriciliği işletmeleri tehlikeli sınıfta yer aldıkları için çalışanların gerekli sağlık gözetimleri işyeri hekimi tarafından gerekli tetkiklerin belirlenmesi, bunların işveren tarafından anlaşılan sağlık kuruluşları veya OSGB tarafından gerçekleştirilmesi sonrasında muayene ve gerekli sağlık raporları düzenlenerek çalışanların özlük dosyalarında saklanmalıdır. Bu işlemler için gerekli bütçe işverenler tarafından karşılanacak ve çalışanlara yansıtılmayacaktır (Resmî Gazete, 2012-28339).

İşveren işyerinde iş sağlığı ve güvenliğinin tesis edilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla, çalışanları ve çalışan temsilcilerini (İSGK Madde 16) yasal hak ve sorumlulukları, sağlık ve güvenlik riskleri ile koruyucu ve önleyici tedbirler, olağan dışı durumlar, afetler ve yangınla mücadele vd konularda bilgilendirir (Resmî Gazete, 2012-28339).

İşverenler çalışanlarını işe başlamadan önce ve mevzuat gereği belirli periyotlarda işyeri ve çevresi, makine ekipmanların değişmesi gibi yeni ortaya çıkabilecek tehlike ve risklerle ilgili olarak tehlikeli sınıfta yer alması sebebiyle iki yılda en az on iki saat Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimlerinin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte yer alan konularda eğitim verilmesini sağlamakla yükümlüdür (Resmî Gazete, 2013-28648).

İzmir’de Aydın sınırına yakın bölgelerde yaygınlaşan mekanik hasat makineleri, çalışanlarda titreşim, gürültü ve ergonomi sorunlarını artırmakta; aynı zamanda makine kazaları riskini gündeme getirmektedir. Tarımda iş kazalarının önlenmesi için çalışanların eğitilmesi, makine ve ekipmanın düzenli bakımı ve güvenlik kurallarına uyulması gerekir. Ayrıca, budama ve hasat işlemlerinde merdiven sabitlemesi ve kaymaz zemin kullanımı gibi basit önlemler kazaları büyük oranda engelleyebilir.

İş güvenliği için alınması gereken bazı önlemler şunlardır;

- Ekipman Güvenliği: CE belgeli makineler, eğitimli operatörler
- Kişisel Koruyucu Donanım (KKD): Maske, eldiven, gözlük, çizme
- Kimyasal Güvenlik: Malzeme Güvenlik Bilgi Foru (MSDS) kullanımı, rüzgârsız havalarda ilaçlama
- Eğitim ve Farkındalık: Yıllık eğitimler, özellikle pestisit kullanımı için
- İlk Yardım ve Acil Durum Planı: Zehirlenme ve yaralanmalar için müdahale protokolleri

Tarım sektöründe çalışanlar kimyasal, fiziksel etkenlere, hava koşulları, iklimsel etkilere ve makine, ekipman kaynaklı tehlikelerle karşı karşıyadır. İş sağlığı, bu tehlikelerin sistematik biçimde azaltılması ve çalışanların sağlığının korunması için alınan önlemler bütünüdür.

- Başlıca iş sağlığı ilkeleri şunlardır:
- Risk değerlendirmesi yapılmalıdır.
- Eğitim ve farkındalık çalışmaları düzenli olarak sağlanmalıdır.
- Çalışanların sağlık kontrolleri düzenli aralıklarla yapılmalıdır.
- İş ortamı ergonomik olarak düzenlenmelidir.
- Kimyasallarla çalışırken maruziyet sınırları gözetilmelidir.

Zeytin tarımında bu ilkelerin uygulanması; iş kazalarının azaltılması, çalışan motivasyonunun artması ve uzun vadede üretkenliğin sürdürülmesi açısından hayati önem taşır.

Zeytin tarımında ergonomi ve çalışma koşulları, zeytin tarımında çalışanların uzun süre ayakta kalması, uygun olmayan pozisyonlarda çalışmaları, eğilme, kaldırma ve tekrarlayıcı hareketleri sıkça yapması kas-iskelet, dolaşım sistemi hastalıklarına neden olabilir. Bu nedenle, ergonomik alet kullanımı, uygun dinlenme süreleri ve iş rotasyonu uygulamaları önemlidir. Ağır yüklerin uygun olmayan pozisyonlarda kaldırılıp indirilmesi, desteksiz çalışma duruşları, kullanılan alet ekipmanların titreşimi gibi sebepler uzun çalışma sürelerinde çalışanların sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle mekanik hasat makinelerinde çalışanlar için oturma ve tutunma aparatlarının ergonomik olması gereklidir.

Taşıma, ulaşım gibi amaçlarla kullanılan traktör ve üretim, çalışma koşullarında kullanılan diğer makine ve ekipmanlarla ilgili olarak periyodik bakımların ve kontrollerinin yapılması ve kayıt altına alınarak kayıtların saklanması, görülen eksik ve uygunsuzlukların düzeltilmesi, bunlarla ilgili olarak kullanacak çalışanlarına bilgilendirme ve eğitimlerinin verilmesi, gerekli belgelerin alınması vb bir çok yükümlülüğü İş Ekipmanlarının Kullanımında Sağlık ve Güvenlik Şartları Yönetmeliği ve diğer ilgili yönetmelikler içerisinde belirtilmiştir (Resmi Gazete, 2013- 28628).

Zeytin toplama ve hasat sürecinde güvenlik önlemleri, zeytin hasadı sırasında iş kazaları, özellikle yüksekte düşme ve ekipman kaynaklı kesilme gibi risklerden kaynaklanır. Merdivenlerin sabitlenmesi, kaymaz tabanlı ayakkabı kullanımı ve toplama işlemlerinde eldiven takılması gerekir.

İnsan kaynaklı veya makine kaynaklı kazalar olabilmektedir. İnsan kaynaklı sebepler arasında operatör dikkatsizliği, emniyet kurallarına uymama, bilgi eksikliği, deneyim eksikliği sayılabilir. Mekanik toplama makineleri

kullanıldığında, operatörlerin eğitimli olması ve makinelerin düzenli bakımının yapılması güvenliği artırır. Makine kaynaklı sebeplerden bazıları bakımsızlık, teknik arızalar, donanım uyumsuzluğu ve koruyucularının iptal edilmiş olmasıdır. Kazaların birçoğu tarım makinasının, traktörün devrilmesi, çalışanın makine üzerinden düşmesi, makinanın altında kalması, çalışanın ya da kıyafetlerinin traktörlerin kuyruk mili gibi hareketli/dönen parçalarla teması gibi önlenabilir sebeplerden kaynaklanmaktadır.

Açık arazide çalışmada çalışanların üstünden ya da yakınından geçen elektrik tesisatları ve yüksek gerilim hatları, uzatma kablolarına temas sonucu elektrik akımına kapılma sonucu yaralanmalı veya ölümlü kazalar olabilmektedir.

Pestisit Kullanımı ve Kimyasal Güvenlik, zeytin sineği gibi zararlılarla mücadelede kullanılan pestisitler, insan sağlığı için risk oluşturabilir. Pestisitlerin neden olduğu bazı hastalıklar göz, cilt ve solunum yolu tahrişleri, alerjik tepkiler, kusma, baş ağrısı, ishal, grip ve saldırgan davranışlar, depresyon (sinir sistemi etkilenmeleri), kaslarda zayıflık, el ayak eşgüdümünde sorunlar, ciddi durumlarda akciğer ödemi, kanser (lösemi, lenfoma, beyin ve yumuşak doku kanserleri vb.), parkinson hastalığı sayılabilir. Bu maddelerin kullanımında uygun dozlarda ve saatlerde uygulama yapılmalı, rüzgârsız ve serin zamanlar tercih edilmelidir. Kimyasallarla temas riski olan çalışanların mutlaka eldiven, maske, gözlük ve koruyucu kıyafet giymesi gereklidir. Ayrıca uygulama sonrası KKD'nin uygun şekilde temizlenmesi gerekir.

Eğitim ve Farkındalık Programları, tarım çalışanların iş sağlığı ve güvenliği konularında bilinçlendirilmesi, kazaların önlenmesinde etkili bir yöntemdir. İşbaşı eğitimleri, ilk yardım bilgisi, yangın söndürme eğitimi ve temel iş güvenliği kurallarının aktarılması yasal zorunluluklar arasında yer alır. Zeytin üretiminde dönemsel olarak verilecek eğitimlerle hem çalışan sağlığı korunur hem de üretim verimliliği artırılabilir.

İş Sağlığı Açısından zeytin işleme tesisleri, zeytin hasadı sonrası ürünlerin işlendiği tesislerde çalışanların karşılaştığı başlıca riskler arasında; gürültü, kaygan zeminler, sıcaklık farkları ve ağır kaldırma işlemleri yer alır. Bu alanlarda iyi havalandırma, aydınlatma, uygun zemin kaplaması ve yük kaldırma yardımcı ekipmanlarının bulunması gerekir. Ayrıca çalışanların vardiya süreleri ve molaları, sağlık açısından dengeli düzenlenmelidir.

Kişisel Koruyucu Donanım (KKD) Kullanımı, zeytin tarımında çalışanların, uygun KKD kullanmaları büyük önem taşır. Budama ve hasat işlemleri sırasında koruyucu eldiven, gözlük, baret ve çelik burunlu ayakkabı gibi ekipmanlar kullanılmalıdır. Kimyasal uygulamalarda ise maske, gözlük ve tulum gibi koruyucular gereklidir.

Zirai ilaç uygulamalarında eldiven, gözlük, maske, tulum ve çizme gibi KKD'lerin kullanımı zorunludur. Bu ekipmanlar maruziyeti azaltır, solunum yolu hastalıkları, cilt tahrişleri ve toksik etkilerden korur.

Zeytin yetiştiriciliğinde kullanılan pestisitler (örneğin dimetoat, deltametrin, glifosat) solunum yolu, deri teması veya yutulma yoluyla ciddi sağlık sorunlarına yol açabilir. Kimyasalların güvenli kullanımı için etiket talimatlarına uyulmalı, doz aşımı yapılmamalı ve koruyucu donanım kullanılmalıdır.

Kişisel Koruyucu Donanımların İşyerlerinde Kullanılması Hakkında Yönetmeliğe göre, çalışanların karşılaşabilecekleri kimyasal, toz gibi etkenlere karşı uygun solunum koruyucuları, arazi, zemin şartlarına uygun ayak koruyucuları, ellerinden yaralanmalarına karşı el koruyucuları gibi gerekli kişisel koruyucularının işveren tarafından temin edilmesi, gerekli eğitimlerinin verilmesi, kullanımlarının kontrol edilerek kullanımlarının sağlanması ve eskimesi, kullanılamaması durumunda yenilerinin temin edilmesi gerekmektedir. (Resmi Gazete, 2013- 28695) .

Sürdürülebilirlik ve Çevresel Etkiler

İzmir’de zeytinlikler hem kırsal ekonominin temeli hem de doğal ekosistemin bir parçasıdır. Ancak, kentleşme baskısı ve sanayi yatırımları nedeniyle bazı bölgelerde zeytinlikler tehdit altındadır. Ege Bölgesi genelinde, zeytincilikle ilişkili tarımsal faaliyetler yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel mirasın korunması açısından da önem taşımaktadır. Bu bağlamda Aydın ilinde yer alan Afrodiasias Antik Kenti çevresinde yürütülen sürdürülebilir turizm ve yerel üretim odaklı çalışmalar, tarım ile kültürel değerlerin bütüncül biçimde yönetilebileceğini göstermektedir (Matçiçek 2025). Bu durum, zeytinciliğin yalnızca bir üretim biçimi değil, aynı zamanda kültürel bir süreklilik aracı olduğunu da ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Zeytin yetiştiriciliği, doğru çeşit seçimi, uygun ekolojik koşullar ve etkili tarımsal uygulamalarla ekonomik değeri yüksek bir faaliyet alanıdır. Aynı zamanda, bu süreçte çalışanların sağlık ve güvenliğini sağlamak da üretim kadar önemlidir. İş sağlığı ve güvenliği, verimli ve sürdürülebilir bir tarımın ayrılmaz parçasıdır.

İklim değişikliği, doğal kaynakların sınırlılığı ve iş gücü riskleri dikkate alındığında, zeytin tarımının geleceği sürdürülebilir ve güvenli yaklaşımlar geliştirilerek korunabilir. Bu kapsamda modern tekniklerin entegrasyonu, eğitim ve mevzuata uygunluk, başarı için vazgeçilmezdir.

Günümüzde tarımsal üretim sadece yüksek verim değil, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik ilkeleriyle uyumlu olmalıdır. Zeytin yetiştiriciliğinde sürdürülebilirlik, toprak sağlığı, su kullanımı, enerji verimliliği ve biyoçeşitliliğin korunması gibi kriterlerle değerlendirilir.

Organik tarım uygulamaları, kimyasal girdilerin azaltılması ve çevreye duyarlı üretim tekniklerinin kullanımı ile çevre üzerindeki baskıyı azaltır. Bütünleşmiş zararlı yönetimi, biyolojik ve biyoteknik mücadele ile çevre ve insan sağlığına daha az zarar verir.

Hassas tarım teknolojileri (uydu, sensör, veri analiz sistemleri), tarımsal kararları optimize ederek hem verimliliği artırır hem de kaynak israfını önler. Ayrıca, iklim değişikliğiyle mücadelede dayanıklı çeşitlerin geliştirilmesi ve adaptasyon stratejileri önemli hale gelmiştir.

İzmir ili, zeytin üretiminde hem tarihsel köklere hem de modern tekniklere sahip bir merkezdir. Ancak bu üretim sürecinde çalışanların sağlık ve güvenliğinin korunması, üretim kadar önemli bir faktördür. İzmir'deki zeytin tarımında ısı stresi, pestisit maruziyeti, mekanik hasat kazaları ve mevsimlik çalışanların çalışma koşulları ön plana çıkmaktadır. Bu risklerin etkin şekilde yönetilmesi, İzmir'in sürdürülebilir zeytin üretimi ve ihracat kapasitesini güçlendirecektir.

Bölgemiz ve Ülkemiz için önemli gelir kaynaklarından olan tarım sektörü aynı zamanda yoğun emek iş gücü sayesinde istihdamı destekler niteliktedir. Tarım ve gıda güvenliği aynı zamanda Ülkeler için en hassas ve önemli unsurlardan biri haline gelmiştir.

Pek çok aile ve vatandaşımız için geçim kaynağı olan zeytin yetiştiriciliği yazında da açıklandığı üzere aynı zamanda pek çok tehlike ve riskinde bulunduğu bir sektördür. Burada alınacak güvenlik tedbirleri ile gerek çalışan insanlarımızın sağlık ve güvenlik içinde çalışmaları ile istihdamın sürekliliği, aynı zamanda çalışan vatandaşlarımızın sağlık ve güvenliği sağlanarak tarım sektöründe kalmaları ile gıda güvenliği sağlanmıştır olacaktır.

Bu sayede sektördeki çalışan vatandaşlarımızın sağlık ve güvenliğini tesis ederek ve sürekliliğini sağlayarak oluşan daimi gıda arzı ile Ülkemizin dışa bağımlılığı azaltılmış hatta engellenmiş ve Ülkemizin gıda güvenliği sağlanmış olacaktır.

KISALTMALAR

İSG : İş Sağlığı ve Güvenliği

KKD : Kişisel Koruyucu Donanım

OSGB : Ortak Sağlık Güvenlik Birimlerinden

İSGK : İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu

KAYNAKLAR

- Akçin, A. (2021). Akdeniz ikliminde zeytin tarımı. Ege Tarım Araştırmaları Enstitüsü Raporları, (67), 45–58, Erişim tarihi: 20.09.2025
- Bronstein, A.J. Pesticides, Mc Daniel, College Magazine, Westminster, 2014.
- Erdoğan, D.İ., Berber Babalık, B. Demokrat Parti döneminde zeytin ve zeytinyağı üretimi (1950-1960), *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8(3), 2022.
- FAO. (2022). *Olive Production Manual*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Erişim adresi: <https://www.fao.org/olive-production-manual>, Erişim tarihi: 20.09.2025
- Gülcan, R. (1994). Zeytin Yetiştiriciliği. TÜBİTAK Yayınları.
- Kaya, M. (2019). Zeytincilikte modern teknikler. *Tarım Bilimleri Dergisi*, 25(3), 142–150., Erişim adresi: <https://doi.org/10.1000/tbd.2019.142>, Erişim tarihi: 20.09.2025
- Matçiçek, Z. Aydın turizminin kalbi Afrodias Antik Kenti üzerinden kültürel ve ekonomik bir değerlendirme. İzmir, Duvar Yayınları, 2025.
- İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği, Resmî Gazete Tarihi 26.12.2012, Sayısı: 28509, Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16909&MevzuatTur=9&MevzuatTertip=5>, , Erişim tarihi: 27.09.2025
- Resmi Gazete, (2012-28339). 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu. 30.06.2012 tarih ve 28339 sayılı Resmi Gazete. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6331&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim tarihi: 27.09.2025.
- Resmi Gazete, (2012-28509). İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği. İşyeri Tehlike Sınıfları Listesi. 26.12.2012 tarih ve 28509 sayılı Resmi Gazete. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18928&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim tarihi: 27.09.2025.
- Resmi Gazete, (2012-28512). İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği, 29.12.2012 tarih ve 28512 sayılı Resmi Gazete. , Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16925&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim tarihi: 27.09.2025.
- Resmi Gazete, (2013- 28628). İş Ekipmanlarının Kullanımında Sağlık ve Güvenlik Şartları Yönetmelik. 25.04.2013 tarih ve 28628 sayılı Resmi Gazete. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18318&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> Erişim tarihi: 29.09.2025
- Resmi Gazete, (2013- 28648). Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. 15.05.2013 tarih ve 28648 sayılı

- Resmi Gazete. Erişim adresi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18371&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=>, Erişim tarihi: 07.05.2025
- Resmi Gazete, (2013- 28695). Kişisel Koruyucu Donanımların İşyerlerinde Kullanılması Hakkında Yönetmelik. 02.07.2013 tarih ve 28695 sayılı Resmi Gazete. Erişim adresi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18540&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim tarihi: 29.09.2025
- Resmi Gazete, (2013-28532). İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulları Hakkında Yönetmelik. 18.01.2021 tarih ve 28532 sayılı Resmi Gazete. Erişim adresi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=17031&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim tarihi: 27.09.2025
- Resmi Gazete, (2013-28681) İşyerlerinde Acil Durumlar Hakkında Yönetmelik. 18.06.2021 tarih ve 28681 sayılı Resmi Gazete. Erişim adresi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18493&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim tarihi: 27.09.2025
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2013). Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Rehberi, Erişim adresi:
<https://guvenlitarim.csgb.gov.tr/media/holpsyco/tar%C4%B1mda-i%C5%9F-sa%C4%9Fl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-ve-g%C3%BCvenli%C4%9Fi-rehberi.pdf>, Erişim tarihi: 20.09.2025
- Yıldız, F. (2020). Zeytin hastalıkları ve mücadele yöntemleri. *Bitki Koruma Bülteni*, 35(2), 98–110, Erişim tarihi: 20.09.2025

7. Bölüm

İzmir İli Geleneksel El Sanatları ve Dokumacılık Sanatı

Saadet Nihal COŞKUN¹

GİRİŞ

İzmir, Türkiye'nin batısında, Ege Bölgesi'nde yer alan ve 4,5 milyonu aşan nüfusuyla ülkenin en büyük üçüncü ili konumundadır. Ege Denizi kıyısında, doğal bir liman çevresinde kurulan kent, tarihsel süreçte jeopolitik önemi nedeniyle birçok uygarlığın dikkatini çekmiştir. Antik Çağ'da Smyrna adıyla bilinen İzmir, Aioller, İonlar, Romalılar, Bizanslılar ve Osmanlılar gibi pek çok medeniyete ev sahipliği yaparak zengin bir kültürel miras birikimi sağlamıştır (Akurgal 2001). Coğrafi konumu, doğal limanı, ılıman iklimi ve verimli hinterlandı sayesinde tarih boyunca önemli bir ticaret, üretim ve liman merkezi olarak gelişmiştir. Günümüzde sanayi, tarım, turizm ve hizmet sektörleriyle ekonomik çeşitliliğe sahip olan kent, aynı zamanda kültürel mirasın korunması ve yaşatılması açısından da stratejik bir konumda yer almaktadır. Özellikle geleneksel el sanatları alanında sürdürülen üretim pratikleri, kentin somut olmayan kültürel mirasının yaşatılması açısından önem arz etmektedir (Öz 2019). Bu bağlamda İzmir, yalnızca ekonomik potansiyeliyle değil, aynı zamanda tarihsel derinliği ve kültürel zenginliğiyle Türkiye'nin önde gelen kültürel merkezlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

¹ Öğr. Gör. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın MYO, Tasarım Bölümü,
coskunn@adu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6237-3804

Görsel 1: Kültür mozaïği geleneksel el sanatları Türkiye haritası
(Kültürler Mozaïği 2025)

Geleneksel el sanatları, bir toplumun tarihsel, sosyal ve kültürel kimliğinin somut göstergelerindendir. İzmir yöresi, coğrafi konumu ve tarihsel birikimi sayesinde zengin bir el sanatı çeşitliliğine sahiptir (Dilek ve Coşkun 2024). Antik dönemden itibaren Ege'nin önemli bir liman kenti olan İzmir (Smyrna), Lidya, Roma ve Bizans dönemlerinde seramik ve tekstil üretimiyle öne çıkmıştır. Osmanlı döneminde ise İzmir, Bergama, Tire ve Ödemiş gibi merkezlerle halıcılık, keçecilik, bakırcılık ve iğne oyacılığı gibi sanatların icra edildiği önemli üretim alanları hâline gelmiştir (Berber Babalık 2025). 17. ve 18. yüzyıllarda bu bölgelerdeki ürünler yalnızca yerel halk için değil, aynı zamanda Avrupa'ya ihracat için de üretilmiştir. Tire Bakırcılar Çarşısı ve Keçeciler Sokağı gibi geleneksel ticaret alanları, el sanatlarının sosyoekonomik hayat içindeki önemini göstermektedir. Cumhuriyet döneminde ise Halk Evleri, kadın kooperatifleri ve halk eğitim merkezleri aracılığıyla bu sanatların yaşatılması amaçlanmıştır. Günümüzde bu miras, bir yandan modern üretim araçları karşısında tehdit altındayken, diğer yandan turizm ve kültürel farkındalık sayesinde yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışma, öne çıkan el sanatlarını örnekleriyle tanıtarak, bu mirasın korunmasına katkı sunmayı amaçlamaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında başlayan sanayileşme hareketi, İzmir'deki geleneksel el sanatlarının üretim biçimlerini de etkilemiştir. 1860'lı yıllarda İzmir Limanı'ndan Avrupa'ya yapılan halı ve keçe ihracatı artmış; özellikle Ödemiş ve Bergama halıları İngiliz ve Fransız tüccarlar tarafından talep görmüştür (Balci 2012). 20. yüzyılın başlarında Tire'de yaklaşık 80 keçeci dükkânının faaliyet gösterdiği; Bergama'da 30'a yakın halı tezgâhının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu rakamlar, bölgenin zanaatkarlık kapasitesinin büyüklüğünü

göstermektedir. 1950’li yıllardan sonra sanayileşme ve ucuz fabrikasyon ürünlerin yaygınlaşması, bu sanatların ekonomik cazibesini azaltmıştır (Barışta 2005).

İzmir'in Tarihsel Süreçte El Sanatları Üretimindeki Yeri

İzmir, tarih boyunca Anadolu’nun batı kıyısında önemli bir ticaret, kültür ve üretim merkezi olmuştur. Antik dönemden itibaren farklı uygarlıklara ev sahipliği yapan kent, bu çok katmanlı yapısıyla el sanatları üretiminde önemli bir rol üstlenmiştir (İnalcık 2018). Özellikle Roma ve Bizans dönemlerinde liman kenti kimliği sayesinde zanaat ürünlerinin üretimi ve dağıtımı açısından stratejik bir noktada bulunan İzmir, Osmanlı döneminde de bu özelliğini sürdürmüş ve zanaatkârlar için cazip bir merkez haline gelmiştir (Ortaylı 2011).

Antik Dönemden Osmanlı’ya Uzanan Birikim İzmir (Smyrna), antik dönemden bu yana Ege’de önemli bir liman ve ticaret kentidir. Lidya, Roma ve Bizans dönemlerinde tekstil ve seramik üretimiyle öne çıkmıştır. Antik Efes ve Bergama gibi merkezlerde seramik ve kumaş üretimi belgelenmiştir. 16–19. yüzyıllar arasında İzmir, Osmanlı’nın önemli ihracat limanlarından biri hâline gelmiştir (Akurgal 2001). Halıcılık, bakırcılık, keçecilik, iğne oyacılığı gibi zanaatlar; yerli halkın yanı sıra Ermeni, Rum ve Yahudi zanaatkârlar tarafından da icra edilmiştir. Tire ve Ödemiş, zanaatkâr loncaları ile tanınmıştır. Tire Bakırcılar Çarşısı ve Keçeciler Sokağı hâlen izlerini taşır. 19. yüzyılın sonlarına doğru İzmir, Avrupa ile ticaret yapan tüccarların ve atölyelerin merkezi hâline geldi. El sanatları, iç ve dış pazara yönelik üretimin bir parçasıydı: Örneğin Ödemiş halıları Avrupa’ya ihraç edilirdi. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Halk Evleri ve el sanatları kursları aracılığıyla geleneksel zanaat eğitimi desteklenmiştir. Osmanlı döneminde İzmir, lonca sistemi içinde örgütlenen el sanatları üreticileriyle dikkat çeker. Bu dönemde İzmir’de diğer el sanatlarının yanında mühürcülük de ön plana çıkmış olup İzmir Arkeoloji müzesinde çok sayıda örnekleri mevcuttur (Ören ve Akar 2021). Dericilik, halıcılık, bakırcılık, seramik üretimi ve dokumacılık gibi alanlarda gelişmiş bir üretim ağı oluşmuştur. Özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda kentte üretilen halılar ve dokuma ürünleri, Avrupa pazarlarında yüksek talep görmüş, bu da İzmir’i uluslararası düzeyde tanınan bir üretim merkezi haline getirmiştir (Gökmen 2024).

Cumhuriyet döneminde ise el sanatlarının üretiminde azalma yaşansa da, İzmir’in zanaatkârlık geleneği çeşitli kooperatifler, festivaller ve müzeler aracılığıyla yaşatılmaya çalışılmıştır. Günümüzde Kemeraltı Çarşısı gibi tarihî ticaret alanlarında bu geleneğin izleri hâlen görülebilmektedir. Aynı zamanda yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla geleneksel zanaatların korunması ve genç kuşaklara aktarılması hedeflenmektedir.

Göçler, Ticaret Yolları ve Coğrafi Konumun El Sanatlarına Etkisi

El sanatları, toplumların kültürel birikimini ve ekonomik yapısını yansıtan önemli bir üretim alanıdır. Bu üretim biçimi yalnızca teknik bilgiyle değil, aynı zamanda coğrafi, kültürel ve sosyoekonomik koşullarla da şekillenir. Özellikle göç hareketleri, ticaret yolları ve bir yerleşimin coğrafi konumu, el sanatlarının türü, gelişimi ve yayılımı üzerinde belirleyici etkilere sahiptir (Dilek ve diğ. 2018).

Tarihsel süreçte göçler, farklı kültürel unsurların karşılaşmasına ve zanaat tekniklerinin aktarımına zemin hazırlamıştır. Göç eden topluluklar, kendi geleneksel üretim yöntemlerini yeni yerleşim bölgelerine taşıırken, yerel unsurlarla etkileşim içinde yeni el sanatı biçimleri ortaya koymuşlardır (Yılmaz ve Koyuncu Okca 2013). Örneğin, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türk toplulukları, halı dokumacılığı ve metal işçiliği gibi alanlarda kendi tekniklerini Anadolu coğrafyasına uyarlamış, bu da Anadolu el sanatlarının zenginleşmesine katkı sağlamıştır (Ögel 1991).

Ticaret yolları ise el sanatlarının üretiminde hem malzeme temininde hem de ürünlerin pazarlanmasında merkezi bir rol oynamıştır. İpek Yolu, Baharat Yolu ve Anadolu'dan geçen kervan yolları, yalnızca ticari ürünlerin değil, aynı zamanda zanaat tekniklerinin ve estetik anlayışların da taşındığı güzergâhlar olmuştur. Bu yollar üzerinde yer alan kentler, zamanla el sanatlarının üretildiği ve dağıtıldığı merkezler hâline gelmiştir. Örneğin, Kayseri ve Konya gibi Anadolu şehirleri, Selçuklu döneminde hem ulaşım ağlarının merkezinde yer almaları hem de zanaatkârların korunduğu sosyal yapıları sayesinde önemli üretim merkezleri olmuştur (Aytaç ve Coşkun 2022). Coğrafi konum da bir bölgedeki el sanatlarının gelişimini etkileyen başlıca faktörlerdendir. Deniz kıyısındaki yerleşim yerlerinde denizcilikle ilgili el sanatları (örneğin halat yapımı, gemi maketçiliği), dağlık bölgelerde ise ahşap oyma, keçecilik ve taş işçiliği gibi kaynak temelli zanaatlar gelişmiştir (Gürtaş ve diğ. 2022). Ayrıca, iklim koşulları da kullanılan malzeme ve teknik seçiminde önemli rol oynamaktadır. Sıcak iklimlerde hafif ve ince işlenmiş ürünler tercih edilirken, soğuk bölgelerde yalıtım sağlayan keçecilik gibi teknikler yaygınlık kazanmıştır.

Göçlerin Etkisi

İzmir ili, tarih boyunca farklı dönemlerde yoğun göç hareketlerine sahne olmuştur. Özellikle Osmanlı döneminde Balkanlar'dan, Kafkasya'dan ve Anadolu içlerinden gelen göçmenler beraberlerinde geleneksel el sanatları bilgilerini de getirmiştir. Bu göçler, İzmir'deki el sanatlarının biçimlenmesinde ve çeşitlenmesinde önemli rol oynamıştır. Örneğin, 19. yüzyılda Rumeli göçmenlerinin getirdiği dokuma teknikleri, Bergama çevresindeki dokuma desenlerine yansımıştır. Aynı şekilde, muhacir toplulukların taş işçiliği ve seramik gibi alanlarda ustalıklarını

beraberlerinde getirmeleriyle el sanatları İzmir kırsalında yaygınlık kazanmıştır (Menekşe 2022).

Ticaret Yollarının Etkisi

İzmir, tarih boyunca önemli bir liman kenti olmuş; Efes, Pergamon ve Smyrna gibi antik merkezlerin kesişiminde yer alması nedeniyle deniz ve kara ticaret yollarının buluşma noktası hâline gelmiştir. Osmanlı döneminde özellikle 17. yüzyıldan itibaren Avrupa ile kurulan yoğun ticaret ilişkileri, İzmir’i bir ihracat merkezi yapmıştır. Bu durum, özellikle halıcılık ve dokumacılık gibi ürünlerin Avrupa pazarına sunulmasını sağlamış ve yerel üretimin kalitesini artırmıştır. Ayrıca, ticaret yolları aracılığıyla hem ham madde hem de estetik anlayış açısından farklı kültürel etkiler İzmir’e taşınmış, bu da el sanatlarının form ve içerik açısından zenginleşmesine neden olmuştur (Menekşe 2022).

Coğrafi Konumun Etkisi

İzmir’in Ege Denizi kıyısında bulunması ve iklim koşullarının elverişli olması, özellikle sepetçilik, dokumacılık ve halıcılık gibi doğal ham maddelere dayalı el sanatlarının gelişmesini sağlamıştır. Zeytin, kamış, kargı gibi yerel kaynaklar, sepet örücülüğünde ve hasır dokumacılığında kullanılmıştır. Aynı zamanda dağlık alanların varlığı, yün ve kıl gibi hayvansal ürünlerin elde edilmesini kolaylaştırmış; bu da yün dokuma ve keçe üretiminin önünü açmıştır (Çelik 2018).

Kültürel Sentez ve Çok Katmanlılık

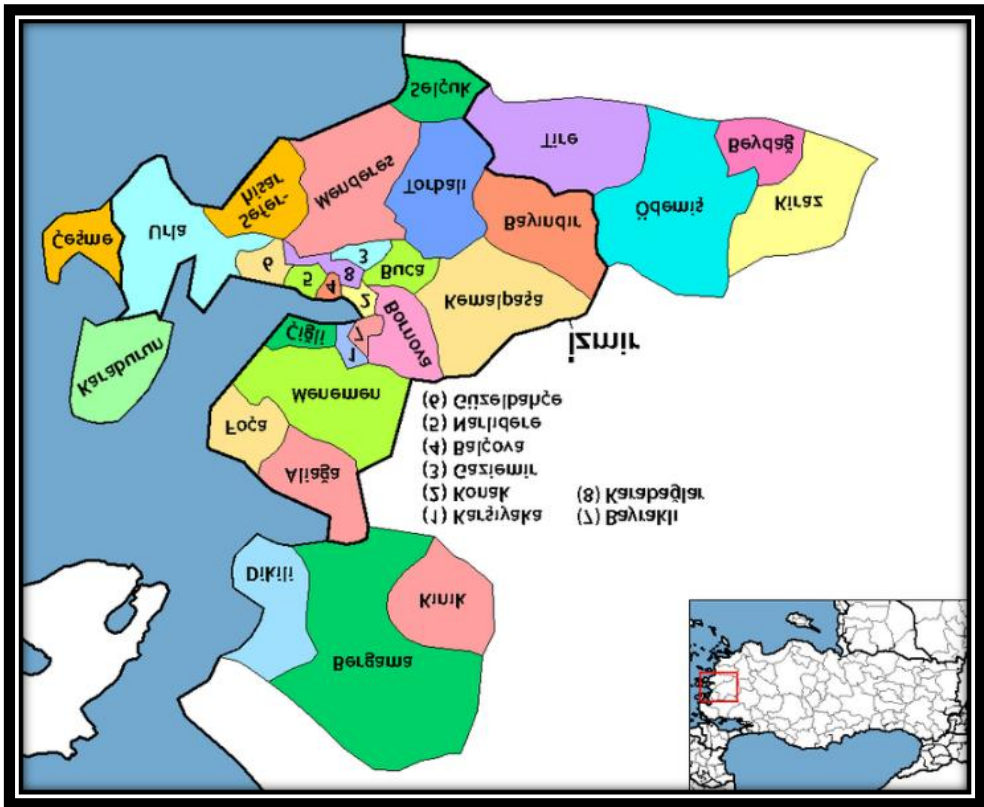
İzmir’in çok kültürlü yapısı Türkler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Levantenler gibi grupların yüzyıllarca bir arada yaşadığı bir şehir olması geleneksel el sanatlarına da yansımıştır. Desenler, teknikler ve motifler bu kültürel etkileşim sonucu çeşitlenmiş ve zenginleşmiştir. Örneğin, İzmir halılarında görülen batı etkili motifler veya sepetlerdeki simetrik desen anlayışı, doğu-batı sentezinin somut yansımalarıdır (Balcı 2012).

Sonuç olarak, göçler, ticaret yolları ve coğrafi konum, el sanatlarının gelişiminde yalnızca yardımcı değil, yönlendirici unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu faktörler sayesinde el sanatları hem zamana hem de mekâna göre çeşitlenmiş, kültürel bir zenginliğe dönüşmüştür. İzmir ve ilçelerinde geleneksel el sanatları, tarihsel olarak bölgenin kültürel zenginliği, göç yolları üzerindeki konumu ve ticaret merkezlerinden biri olmasıyla şekillenmiştir. Bu el sanatları hem maddi hem de manevi kültürel mirasın önemli bir parçası olup, bazıları UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras kapsamında da değerlendirilmektedir. İzmir, Türkiye’nin batısında, Ege Bölgesi’nde yer alan ve ülkenin en büyük üçüncü ili olan önemli bir liman kentidir. Antik dönemde Smyrna adıyla bilinen İzmir, tarih boyunca birçok

medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Coğrafi konumu, doğal limanı, iklimi ve kültürel zenginliği sayesinde hem ekonomik hem de kültürel bakımdan gelişmiş bir ildir. Zengin tarihi mirası, sanayi ve tarım potansiyelinin yanı sıra el sanatları ve geleneksel üretim biçimleri açısından da önemli bir konumdadır.

İZMİR İLİNİN İLÇELERİ VE EL SANATLARI

İzmir'in İzmir'in Aliağa, Balçova, Bayındır, Bayraklı, Bergama, Beydağ, Bornova, Buca, Çeşme, Çiğli, Dikili, Foça, Gaziemir, Güzelbahçe, Karabağlar, Karaburun, Karşıyaka, Kemalpaşa, Kınık, Kiraz, Konak, Menderes, Menemen, Narlıdere, Ödemiş, Seferihisar, Selçuk, Tire, Torbalı ve Urla olmak üzere 30 ilçesi bulunmaktadır (İzmir Belediyesi 2025). Bu ilçelerden bazıları tarihsel ve kültürel olarak öne çıkan el sanatlarıyla bilinmektedir. İzmir ili, geleneksel el sanatları bakımından oldukça zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Bu mirasın önemli örneklerinden biri olan Beledi dokumacılığı, özellikle Tire ilçesinde geleneksel el tezgâhlarında pamuk ve ipek ipliklerle yapılan, jakarlı tezgâh tekniğine benzeyen desenli dokumalarla temsil edilir.

Görsel 2: İzmir ilçelerini gösteren harita (Dinç 2023).

Osmanlı döneminde saraylar için ipekli kaftanlar ve yeniçeriler için yünlü zıbınlar üretilmiştir. Zamanla unutulmaya yüz tutan bu dokuma sanatı, günümüzde Tire Belediyesi ve Halk Eğitim Merkezleri iş birliğiyle açılan kurslar sayesinde yaşatılmaya çalışılmaktadır (Kuş ve Güneş 2025). Nazarlık (nazar boncuğu) üretimi, İzmir'in Kemalpaşa ilçesine bağlı Nazarköy ile Menderes ilçesine bağlı Görece mahallesinde yoğunlaşmıştır. Cam ustalarının geleneksel yöntemlerle camı eriterek şekillendirmesiyle yapılan nazar boncukları, Türkiye'de cam nazarlık üretiminin merkezi konumundadır. Ayrıca Görece mahallesinde bulunan granat gibi süs taşları da ustalar tarafından işlenmiş ve nazar boncuklarında da kullanılmıştır (Ören ve Akar 2024, Ören ve Koralay 2024). Bu geleneksel sanat, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne aday gösterilmiş ve İzmir Büyükşehir Belediyesi ile yerel kooperatifler tarafından desteklenmektedir (İnci 2020). İğne oyası ve dantel, özellikle Bayındır ve Ödemiş ilçelerinde yaygın olarak icra edilen ince el işlemeciliğidir. Başörtüsü kenarlarında, masa örtülerinde ve gelin çeyizlerinde yaygın şekilde kullanılan bu sanat dalı, bölgedeki Halk Eğitim Merkezleri ve belediyeler tarafından düzenlenen kurslarla kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır (Coşkun 2018). Sepet örücülüğü, Urla, Karaburun ve Seferihisar ilçelerinde, zeytin dalı, fındık, kargı ve kamış gibi doğal malzemelerle yapılan örme ürünlerle sürdürülmektedir. Sepetler, tarımsal faaliyetlerde kullanılmakla birlikte dekoratif ve turistik amaçlarla da üretilmektedir. Özellikle Seferihisar'da "Yavaş Şehir" (Cittaslow) hareketi kapsamında el sanatları desteklenmekte ve canlandırılması için projeler üretilmektedir (Belli ve Çelik 2022). Tahta oymacılığı ve ağaç işçiliği, Ödemiş ilçesinin tarihi Birgi Mahallesi'nde önemli bir yer tutar. Ahşap kapı, pencere ve mobilyalara el ile desen kazıma yöntemiyle uygulanan bu sanatın en güzel örneklerinden biri Birgi Ulu Camii'nde görülmektedir (Gürtaş ve diğ. 2022). Kilim ve halı dokumacılığı, Ödemiş'in Bademli ve Birgi mahallelerinde yaygın olarak sürdürülmektedir. Yöreye özgü motifler ve renklerle hazırlanan yün tabanlı bu dokumalar, hem geleneksel kullanım hem de turistik satış amacıyla üretilmeye devam etmektedir (Önlü 2011). Zeytin ağacı işlemeciliği ise özellikle Urla ve Karaburun'da dikkat çeker. Bu bölgelerde zeytin ağacının sert ve dayanıklı dokusu kullanılarak kaşık, spatula, tabak gibi mutfak gereçleri yapılmakta; bu ürünler sürdürülebilir el sanatları kategorisinde değerlendirilmektedir (Doğruel 2021). Bir diğer geleneksel sanat dalı ise keçe yapımıdır. Keçe, yün liflerinin sıcaklık ve basınçla preslenmesi sonucu oluşan dokumasız bir tekstil üründür. Tarih boyunca keçe Afyon, Balıkesir, Manisa, Maraş, Ödemiş, Bergama, Soma, Konya, Akhisar, Erzurum, Urfa'da üretilmiştir. Keçenin askeri giysilerde başlıklarda ve din görevlilerinin kıyafetlerinde tercih edilmesi kullanım alanını genişletmiştir. Özellikle göçebe kültürlerde çadır örtüsü, kıyafet ve aksesuar yapımında önemli yer tutan keçe, günümüzde Ödemiş ve Bergama'da az sayıda usta tarafından atölye düzeyinde

sürdürülmektedir (Özdemir ve diğ. 2023). İzmir'in Menemen ilçesi, çömlekçilik alanında önemli gelişmeler kaydetmiş ve bu alanda ön plana çıkan merkezlerden biri olmuştur. Anadolu'da geçmişten günümüze birçok çömlekçilik merkezi zamanla yok olurken, Menemen'de bu gelenek varlığını sürdürmeye devam etmektedir. İlçede bulunan çömlek atölyeleri ve deneyimli ustalar, bu zanaatın yaşatılmasında önemli rol oynamaktadır. Çömlekçilik, uzun yıllardır Menemen'de önemli bir geçim kaynağı ve kültürel faaliyet alanı olmuştur (Çakır ve Ertürk 2025). Son olarak, bakır ve kalay işçiliği, özellikle Bergama'da yaşatılan geleneksel bir zanaattır. Yüzyıllardır mutfak eşyalarının üretiminde kullanılan bu teknik, bakır kapların dövülerek şekillendirilmesi ve iç yüzeylerinin kalayla kaplanması işlemlerini içerir.

İzmir ve ilçelerindeki bu geleneksel el sanatları, hem yerel ekonominin desteklenmesi hem de kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması açısından önemlidir. Ancak sanayi ürünlerinin yaygınlaşması, genç neslin bu zanaatlara ilgisizliği ve ustaların azalması gibi nedenlerle birçok el sanatı yok olma tehdidi altındadır. Bu nedenle gerek yerel yönetimler gerekse kültürel miras politikaları çerçevesinde sürdürülebilirlik odaklı projelere ihtiyaç duyulmaktadır (Doğan 2022).

Aşağıda, İzmir Ve İlçelerine Özgü Başlıca Geleneksel El Sanatları Listelenmiştir:

İzmir ili, sadece ekonomik ve sosyal gelişmişliğiyle değil, aynı zamanda zengin el sanatları mirasıyla da dikkat çeker. Bu sanatlar, hem kültürel aktarımın bir aracı hem de kadın istihdamının destekleyicisi olarak büyük önem taşır. El sanatları, ilçelerin kendi coğrafi ve kültürel özelliklerine göre çeşitlenmiş, geleneksel tekniklerle günümüz estetiğini buluşturarak yaşatılmaktadır.

Tablo 1: İzmir ilçeleri el sanatları

İlçe	El Sanatları
Bergama	Halı dokumacılığı (Bergama Halısı), sepet örücülüğü, geleneksel motifli tekstil
Bayındır	İğne oyası, çiçekçilik ürünlerine dayalı süsleme sanatı
Ödemiş	Ödemiş ipeği, halı dokumacılığı, İpek Dokuma, tığ oyası, ipek iğne oyası
Tire	Keçe yapımı, yazma ve oyacılık, hasır örücülüğü, nalıncılık, demircilik
Kiraz	Dantel ve tığ işi, ev tekstili ürünleri
Menemen	Seramik ve çömlekçilik (Menemen çömleği ile meşhur)
Selçuk	Hediyelik el işi ürünler, geleneksel tekstil, Efes temalı süs eşyaları
Kemalpaşa	Dokuma ve iğne oyası, geleneksel kadın kıyafetleri işçiliği
Urla	Ahşap oymacılığı, takı tasarımı, deniz kabuğundan süs eşyaları
Seferihisar	Seramik sanatları, doğal boyalı kumaş işleme, bez bebek yapımı
Aliağa	Geleneksel sepetçilik, gemi hurdasından geri dönüşümlü metal işçiliği
Torbali	Halıcılık, kilim dokumacılığı, geleneksel kıyafet üretimi

İlçe	El Sanatları
Beydağ	El dokuması kumaşlar, yün çorap örücülüğü
Dikili	Taş oymacılığı, doğal taş süslemeleri, deniz kabuğu işçiliği
Foça	Deniz temalı el sanatları, ahşap tekne maketçiliği
Karaburun	Hasır ve sepet örücülüğü, keçi kılı dokumaları

Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü (2012) verilerinden alınan bilgiye göre İzmir İli ve ilçelerindeki Geleneksel El Sanatları Analizi tablo olarak verilmiştir;

Tablo 2: İzmir İli ve İlçeleri Geleneksel El Sanatları (MEB 2012).

İL	İLÇE	ÜRETİMİ YAPILMAYAN (KAYBOLMUS) GELENEKSEL EL SANATLARI	ÜRETİMİ AZALAN (KAYBOLMAYA YÜZ TUTMUS) GELENEKSEL EL SANATLARI	ÜRETİMİ DEVAM EDEN (YAŞATILAN) EL SANATLARI	SANATINI İÇRA EDEN SANATKAR VE BU ALANDA ÇALIŞAN USTA ÖĞRETİCİLER	TÜRK SÜSLEMELERİ SANATLARI
İZMİR	KEMALPAŞA	İPEK KOZASINDAN PANO YAPIMI			AYŞEN SARISAMAN	
				MEKİK OYASI YAPIMI	SEVDİYE SARISAMAN	
		KİTRE BEBEK YAPIMI			GÜLDANE ÇINAR	
	KINIK		SEMERÇİLİK		MUAMMER YILMAZ	
			SEMERÇİLİK		MEHMET TAŞKIN	
				TENEKECİLİK	İSMAİL BODUR	
				KALAYCILIK	HALİL DURK	
	KIRAZ	SEMERÇİLİK	KALAYCILIK		HÜSEYİN ÇULLU	
			SEPETÇİLİK		HÜSEYİN UZUN	
	KONAK	KUNDAK BAĞI (FAŞKA) ÖRÜCÜLÜĞÜ, KOLAN ÖRÜCÜLÜĞÜ/ DOKUMACILIĞI			AYŞE GÜNDAY	
			ÇAPUT KİLİM DOKUMACILIĞI		AHMET ÇOLAK	
				BAKIRCILIK	HASAN VAR	
				BELEDİ DOKUMACILIĞI	SAİM BAYRI	
				BONCUK YAPIMI		

	MENDERES	SEPET ÖRÜCÜLÜĞÜ			CEMAL CAMBAZ	
	MENEMEN		SEMERÇİLİK		MUSTAFA YÜCE	
			HALLAÇLIK		ADEM OLGUN	
				NALBANTLIK	İBRAHİM NALBANOĞLU, MEHMET DÜLGEROĞLU (pasif)	
				BAKIRCILIK	ŞERİF PAMUKATANLAR, YUSUF UZUN	
			KÖRÜKLÜ ÇİZME YAPIMI		BAHATTİN ABACILAR	
				TENEKECİLİK	SÜLEYMAN FİDAN, METİN EĞLÜ	
			DEMİRCİLİK		HAYRETTİN BUKA, HASAN BUKA, ŞAHİN KURTUL, HALİL İME	
		BIÇAKÇILIK			MUSTAFA KABAK	
	ÖDEMiŞ		NALBANTLIK		RECEP AKKUZU	
			KALAYCILIK		MUSTAFA TOPÇU	
			KEÇECİLİK		EROL YÜNEL	
			SEMERÇİLİK		NİZAMİ SEMERCİ	
			SARAÇLIK		MUSTAFA AKNARLI	
			ÖDEMiŞ İPEKÇİLİĞİ		MEHMET BOZDAĞA	
			SEPETÇİLİK		MEHMET KANZAR	
				SICAK DEMİRCİLİK	MEHMET ÇEVİR	
				KALAYCILIK	AHMET YILMAZ	
				SÜPÜRGEÇİLİK	RAMAZAN BARLAS	
				BEZ (ÇAPUT) KİLİM DOKUMACILIĞI	HATİCA KAYA	
				KEÇECİLİK	ARİF CÖN, CEMİL CÖN	
	TİRE		URGANCILIK		RIFAT GÖBEKLİ	
			BELEDİ DOKUMACILIĞI		SAİM BAYRI	
			NALINCILIK		CEMİL TOLGA	

TORBALI		SEMERCİLİK		KAMİL BEZCİ	
	HAVUTÇULUK (DEVE SEMERİ)			MÜZECİ HALİL	
			YORGANCILIK	HÜSEYİN AKAYDIN	
			KABAK KEMANE YAPIMI	İRFAN ALKUR	
			KALAYCILIK	ABDULLAH ÖTEYAKALI	
		HASIR DOKUMACILIĞI		BOYNUYOĞUN KÖYÜ (Ayşe Teyze)	
		KÖRÜKLÜ ÇİZME YAPIMI		BÜNYAMİN BULUT	
			SARAÇLIK	ERDİNÇ BONCUKOĞLU	
	ÇÜLAKİ DOKUMACILIĞI			ETHEM TUPIRDIK	
	AHŞAĞ OYMACILIĞI VE KIL TESTERE İŞLERİ			HÜSEYİN HADIMLIOĞLU	
	HALLAÇLIK			CEMİL CÖN	
	SEPETÇİLİK				
	ÖNBEZİ VE PEŞTAMAL DOKUMACILIĞI			ERGÜN DAYLAR	
	TABAKLİK (Deri İşlemeciliği)			HAŞİM ERBURHAN	
	HAMUTÇULUK		TERZİLİK	FİKRİ KUŞÇU	
		NALBANTLIK		YILDIZ ÇİLLER	
	KALAYCILIK			GÜRSER SOYGENÇ	
			HASIR DOKUMACILIĞI	GALİP SAYAR, MUSTAFA İLGİN, NECATİ İLGİN	
			SEPETÇİLİK	YAŞAR ORTAÇ, ZEYNEL ESMERSADULLAH UZUNKOL	
	KEMİKTEN MÜCEVHER VE SANDUKA YAPIMI			HÜSNÜ TOKMAK	
		SICAK DEMİRCİLİK		OSMAN DEMİRKAN, SEDAT DEMİRKAN	
	KALAYCILIK			GÜRSER SOYGENÇ	
	OYMA SANDIK YAPIMI			CAVİT KÜÇÜK	
			YORGANCILIK	ATAMAN COŞKUN	

			AYAKKABI YAPIMI		ABDULLAH ÇETİNELLİ, NAİM ÖZKARADENİZ	
			KANAVİÇE İŞLEME ÖRGÜ İŞLERİ (Beş Şişle)		HEM'DE GÖREVLİ USTA ÖĞRETİCİLER	
				TEL SARMA İŞLEME	MÜKERREM KARADEMİR	
	URLA		TÜTÜN KESESİ YAPIMI (Şal Kumaştan)		SANİYE UYGUR, SELDA KARAHANLAR, EBRU ERGÜN	
	BUCA		TENEKECİLİK		HAKAN BIÇAKÇIOĞLU	
	BERGAMA		YORGANCILIK		HAYRETTİN HENDEK	
			KALAYCILIK		METİN UÇAN	
				SARAÇLIK	AHMET SİLLELİ	
		KÜLEKÇİLİK	KÜLEKÇİLİK			
		DERİ İŞLEMECİLİĞİ (Tabaklık)				
		İPEK KOZACILIĞI				
		URGANCILIK				
		ÇANAK ÇÖMLEK YAPIMI				
				ÇİNİCİLİK		TEZHİP, EBRU, MİNYATÜR
	MERKEZ					

İZMİR'DE DOKUMACILIK

İzmir, Ege Bölgesi'nin kültürel açıdan en zengin kentlerinden biri olup, yüzyıllardır süregelen geleneksel el sanatları arasında dokumacılık öne çıkmaktadır. Farklı ilçelerde biçimlenen bu geleneksel sanat dalı, hem estetik değerleri hem de kültürel sürekliliği bakımından İzmir'in somut olmayan kültürel mirası içinde önemli bir yer tutmaktadır. İzmir ve çevresinde gelişen dokuma geleneği tarihsel süreç, kullanılan teknikler, sosyal ve kültürel işlevleri açısından ele alınmıştır. İzmir, coğrafi konumu ve kültürel çeşitliliği ile Anadolu'nun önemli tekstil merkezlerinden biri

olmuştur. Geleneksel dokumacılık faaliyetleri, hem ekonomik hem de toplumsal açıdan bölge halkının yaşamında merkezi bir yer tutmuştur. Ancak modernleşme süreci ve endüstriyel tekstil üretiminin yaygınlaşmasıyla birlikte bu gelenek büyük ölçüde değişime uğramıştır (İZKA 2025).

Görsel 3: Geleneksel Beledi Dokuması Tezgahı (Çatalkaya Gök 2021).

Dokuma, insanlık tarihi boyunca evrensel bir el sanatı olarak gelişmiş ve kültürel kimliğin önemli bir bileşeni olmuştur. Türkiye'nin birçok bölgesinde olduğu gibi İzmir ve çevresinde de dokuma gelenekleri zengin bir biçimde varlığını sürdürmüştür. İzmir, hem Ege Bölgesi'nin ekonomik merkezi hem de farklı kültürlerin kesiştiği bir şehir olması nedeniyle dokuma sanatının gelişmesinde özel bir konuma sahiptir. İzmir'in dokuma geleneği, bölgenin antik dönemlerden itibaren önemli bir ticaret ve zanaat merkezi olmasına dayanmaktadır. Özellikle Osmanlı döneminde İzmir, hem iç piyasa hem de dış ticaret açısından tekstil ürünleriyle tanınmıştır. Geleneksel dokumacılık, kırsal alanlarda yaşayan halk arasında yaygın olup, kadınların önemli bir ekonomik faaliyeti olarak gelişmiştir. Ege Bölgesi'nin iklimi ve tarımsal yapısı, yün ve pamuk üretimini destekleyerek dokumacılık faaliyetlerini beslemiştir (Coşkun ve Dilek 2017). İzmir'de dokuma genellikle yatay tezgâhlarda yapılmaktadır. Pamuk, yün ve keten gibi doğal lifler tercih edilmiştir. Bölgeye özgü bazı motifler ve desenler, dokuma ürünlerinin ayırt edici özelliklerindendir. Çeşitli örtüler, kilimler, seccadeler ve giysilik kumaşlar, geleneksel dokumacılığın temel ürünlerindendir.

Dokuma sanatı, İzmir'in özellikle Bergama, Ödemiş ve Tire gibi ilçelerinde tarihsel olarak gelişmiştir. Bergama dokumacılığı, 14. yüzyıldan itibaren Türk dokuma geleneği ile harmanlanmış ve Osmanlı döneminde ticari öneme sahip bir

zanaat haline gelmiştir (İZKA 2025). Bu dokumalar, hem iç pazarda hem de uluslararası pazarda kendine yer bulmuş ve geleneksel desenleriyle tanınmıştır. Ayrıca, özellikle kırsal kesimlerde günlük kullanım için gerekli tekstil ürünleri de ev atölyelerinde üretilmiştir. Dokuma, İzmir ve çevresinde sadece ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda kültürel bir ritüel ve sosyal iletişim biçimi olmuştur. Kadınlar arasında kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi ve becerilerle dokuma, toplumsal bağların güçlenmesine katkı sağlamıştır (Coşkun ve Dilek 2007). Evlenme, doğum gibi özel durumlarda dokunan ürünler, sembolik anlamlar taşımış ve sosyal statü göstergesi olmuştur. Ayrıca, dokuma atölyeleri kadınların bir araya gelip deneyim paylaştığı sosyal merkezler olarak da işlev görmüştür.

İzmir’de dokuma sanatı, büyük ölçüde yatay ve dikey tezgâhlarda gerçekleştirilen el dokuması tekniklerine dayanır. Bölgenin iklim ve coğrafi koşulları, pamuk, yün ve keten gibi doğal liflerin üretimine elverişli olduğu için bu malzemeler tercih edilmiştir (Çelik 2015). Yatay tezgâh kullanımı, özellikle küçük atölye ve ev dokumalarında yaygındır. Bu teknik, ince ve düzenli dokular oluşturmak için uygundur ve özellikle giysi kumaşları ile örtülerde tercih edilir. Dikey tezgâhlar ise daha çok kilim ve halı üretiminde kullanılmıştır; bu yöntemde dokuma işlemi daha katı ve kalın liflerin birleşmesiyle gerçekleşir. Kilim dokumalarında bölgeye özgü geometrik ve simetrik motifler önemli bir estetik unsur olarak öne çıkar (Öztürk 2007).

Dokuma tekniklerinde renk kullanımı da önemli bir yer tutar. Doğal boyalarla elde edilen kırmızı, mavi, sarı ve kahverengi tonlar, ürünlere özgünlük ve kültürel kimlik kazandırmıştır.

İzmir’de Üretilen Dokuma Ürünler

İzmir dokuma geleneğinde çeşitli ürün grupları bulunmaktadır.

Bunlar genel olarak:

- Kilim ve Halılar: Bölgesel motiflerle işlenmiş, evlerde zemin kaplaması ve duvar süsü olarak kullanılan ürünlerdir. Kalın yün iplikleriyle dokunmuş, dayanıklı ve estetik ürünlerdir (Önlü 2011).
- Örtüler ve Yatak Takımları: Pamuk ve keten ipliklerle yapılmış, günlük kullanım ve özel günler için hazırlanan örtüler ve yastık kılıflarıdır. Çoğunlukla ev içi tekstil ihtiyaçlarını karşılar (Öztürk 2007).
- Giysi Kumaşları: Özellikle kırsal kesimlerde geleneksel kıyafetlerin yapımında kullanılan ince dokuma kumaşlardır. Doğal malzeme kullanımı ve el işçiliği ön plandadır.
- Seccade ve Namaz Örtüleri: Özellikle dini amaçlı kullanılan, özel motiflerle süslenmiş küçük boyutlu dokuma ürünlerdir.

İzmir’de Dokumacılık Sanatının Görüldüğü En Belirgin İlçeler

İzmir’de dokuma geleneği daha çok kırsal ve yarı-kırsal bölgelerde yoğunlaşmıştır. Özellikle şu ilçelerde dokuma faaliyetleri geleneksel biçimde sürdürülmektedir:

Ödemiş: İzmir’in Ödemiş ilçesi, Batı Anadolu’nun geleneksel dokuma merkezlerinden biri olarak uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir. Özellikle ipek böcekçiliğine dayalı dokuma geleneği, bölgedeki sosyoekonomik yapının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Osmanlı döneminden itibaren, Ödemiş çevresinde ev içi üretime dayalı ipek dokuma faaliyetleri, kadın emeği merkezli olarak gelişmiş ve çeyizlik dokumalar, sosyal sermaye olarak değerlendirilmiştir. 19. yüzyılda Ödemiş, Tire ve çevresindeki ipek dokuma üretimi, özellikle Bursa dışındaki en önemli ipek merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Bunun başlıca nedenlerinden biri, bölgede dut yetiştiriciliği için uygun iklim koşullarının varlığı ve kadınların evde ipek böceği yetiştiriciliği ile başlayan üretim zincirine aktif olarak katılmalarıdır. Kadınlar, ipek kozalarını kendileri çekmiş, iplikleri renklendirmiş ve dokuma tezgâhlarında başta pembezar ve atlas gibi kumaşlar üretmişlerdir. Ödemiş’te üretilen ipekli dokumalar çoğunlukla ev içi kullanım için yapılmakla birlikte, yeri geldiğinde yerel pazarlar ve bölgesel panayırlar aracılığıyla ticarete konu olmuştur. Ödemiş bezleri, kendine özgü desenleri, doğal boya teknikleri ve ipek-yün karışımı dokumalarıyla tanınmış; geleneksel giysilerin yanı sıra başörtüsü, göynek, kuşak gibi pek çok kullanım eşyasına dönüştürülmüştür (Önlü 2010; Koyuncu Okca 2014; Kuş ve Güneş 2025).

Ödemiş ilçesi, kadın emeğine dayalı el dokumacılığı ile dikkat çekmektedir. Ev tipi tezgâhlarda yapılan dokumalar; masa örtüsü, yastık, havlu ve bohça gibi ev tekstili ürünlerinden oluşmaktadır. Özellikle Birgi ve Bademli gibi köylerde bu zanaatın devam ettiği gözlemlenmektedir. Kadın girişimcilere yönelik projeler çerçevesinde, 2025 yılında Ödemiş’te kurulu kooperatiflere teknik ve mali destek sağlanması hedeflenmektedir. “Unutulmaya Yüz Tutmuş El Sanatları Programı” kapsamında ilçede en az 2 yeni atölye kurulması, yılda 100 kadının el sanatları ve dokuma alanında eğitim alması planlanmaktadır (Kuş ve Güneş 2025). Yöresel motiflerin kullanıldığı kilim ve halı dokumacılığı ile bilinir. Köylerde küçük aile işletmeleri şeklinde dokuma atölyeleri mevcuttur. İzmir’in Ödemiş ilçesi, tarihsel olarak zengin bir dokuma geleneğine sahiptir. Özellikle 20. yüzyılın ortalarına kadar, yörede ipekli dokumacılık önemli bir ekonomik faaliyet alanı oluşturmuştur. Ancak günümüzde, bu geleneksel dokuma türlerinin üretimi büyük ölçüde azalmış ve sadece sipariş üzerine sınırlı sayıda üretilmektedir. Ödemiş’te üretilen geleneksel dokuma türleri arasında "Ödemiş çarşafı", "peştamal", "idare bezi", "pembezar" ve "mendil" gibi kumaşlar bulunmaktadır. Bu ürünler, geçmişte günlük yaşamda yaygın olarak kullanılırken, günümüzde

daha çok nostaljik ve kültürel değer taşıyan ürünler olarak kabul edilmektedir. Ödemiş'te geleneksel dokuma sanatının sürdürülebilirliği, sınırlı sayıda usta ve atölyenin çabalarıyla devam etmektedir. Ancak, genç nesillerin bu mesleğe olan ilgisinin azalması ve ekonomik nedenlerle üretimin düşmesi, bu kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını tehdit etmektedir (Öz ve Koyuncu Okca 2018).

İzmir'in Ödemiş ilçesinde geleneksel halı dokumacılığı hâlâ yaşatılmaktadır. Özellikle Ödemiş'in Birgi Mahallesi, bu el sanatının önemli merkezlerinden biridir. Ödemiş'te halı dokuma, genellikle keçi kılından yapılan kilim ve halılarla tanınır. Bu geleneksel dokuma türü, 16. yüzyıla kadar uzanan bir geçmişe sahiptir ve Tire Beledi dokuması gibi çift katlı dokuma teknikleriyle üretilir. Günümüzde, bu zanaat sınırlı sayıda usta tarafından sürdürülmektedir. Özellikle Bayram Senver gibi ustalar, ata yadigârı olan 153 yıllık ahşap tezgâhlarında keçi kılından çul ve kilim dokuyarak bu geleneği yaşatmaktadırlar. Ödemiş'te halı dokumacılığı, hem geleneksel hem de modern tekniklerin birleşimiyle devam etmektedir. Özellikle geri dönüşüm iplikleri kullanılarak üretilen çul ve kilimler, hem çevre dostu hem de estetik açıdan değerli ürünlerdir. Bu ürünler, hem yerel pazarlarda hem de ulusal düzeyde ilgi görmektedir. Ancak, genç nesillerin bu mesleğe olan ilgisinin azalması ve ekonomik nedenlerle üretimin düşmesi, bu kültürel mirasın geleceği açısından bir tehdit oluşturmaktadır (Hürriyet 2018)

Bayındır: Pamuk üretiminin yüksek olduğu bu ilçede, ince kumaş dokumacılığı ve örtü üretimi yaygındır. Evlerde yapılan dokuma faaliyetleri halen devam etmektedir. Bayındır, özellikle halı ve kilim dokumacılığıyla tanınan bir ilçedir. Yerel halk, bu geleneksel sanatı sürdürmek adına büyük çaba göstermektedir. Halı dokuma atölyeleri, ziyaretçilere bu süreci yakından görme şansı sunmakta ve halının yapım aşamalarını tanıtmaktadır. Bu atölyelerde yapılan ürünler, hem estetik hem de işlevsellik açısından büyük bir öneme sahiptir. Bayındır'da dokuma sanatı, hem yerel halkın geçim kaynağı olmakta hem de turistlerin ilgisini çekmektedir. Bölgedeki festivaller, yerel kültürün tanıtılması açısından büyük önem taşımaktadır. Her yıl düzenlenen Bayındır Çiçek Festivali, renkli etkinlikleri ve yerel ürünlerin sergilendiği stantları ile hem bölge halkının hem de ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir. Bu tür etkinlikler, Bayındır'ın sosyal yaşamını canlandırmakta ve kültürel etkileşimi artırmaktadır (İzmir Yaşam 2025).

Kiraz: Kırsal alanlarda, hem günlük kullanıma hem de ticari amaçlı dokuma ürünleri üretilmektedir. Yünlü kilimler özellikle dikkat çekicidir (Tanrıkuş Aktürk ve Bedirhanoglu 2024). İzmir'in Kiraz ilçesinde geleneksel dokuma sanatı hâlâ yaşatılmaktadır. Kiraz, doğal güzellikleri ve tarihi zenginliklerinin yanı sıra, geleneksel el sanatlarıyla da dikkat çekmektedir. Özellikle köylerinde, örgü, dokuma ve işleme gibi el sanatları varlıklarını sürdürmektedir. Heybe, keçe,

çorap ve eldiven örgüleri gibi ürünler, köylerde yaygın olarak üretilmektedir. Ayrıca, kökboyacılığı ile dokunan el halıları, genç kızların çeyizlerinin ayrılmaz bir parçası olarak büyük bir öneme sahiptir (Aksakal 2025). Kiraz'da dokuma sanatı, sadece geleneksel el sanatlarıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda modern projelerle de desteklenmektedir. Örneğin, "Küçük Menderes Havzası'nda Üreten Kadınlarla Dokunan İpekler" projesi kapsamında, Ödemiş, Kiraz ve Beydağ ilçelerinde kadınlara yönelik ipekböceği yetiştiriciliği ve ipek dokuma eğitimi verilmiştir. Bu projeyle, kadınlar ürettikleri yaş kozaları ipliğe ve oradan dokuma tezgâhlarında kumaşa dönüştürerek bölgedeki ipek dokuma kültürünü canlandırmayı hedeflemektedirler. Kiraz ilçesi, geleneksel dokuma sanatını yaşatmaya devam etmektedir. Köylerde üretilen el yapımı ürünler, bölgenin kültürel kimliğini yansıtmaktadır. Ayrıca, modern projelerle desteklenen ipek dokuma çalışmaları, bu kültürel mirası geleceğe taşımayı amaçlamaktadır (Tanrıkulu Aktürk ve Bedirhanoglu 2024).

Tire: Tarih boyunca zanaat ve el sanatları merkezi olarak kabul edilen Tire, dokumada da önemli bir noktada iken günümüzde yok olma tehlikesi altındadır. Geleneksel teknikler ve motifler korunmakta ve yaşatılması için çalışmalar yapılmaktadır. Tire, keçecilik, deri işçiliği ve tekstil ürünlerine dayalı zanaatların sürdüğü bir merkezdir. Tarihi Arasta Çarşısı, bu zanaatların üretildiği ve sergilendiği önemli alanlardan biridir (Çelik 2015). Beledi dokuması, Türkiye'nin en eski pamuklu dokumalarından biridir ve temelleri 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Tarihi belgelere göre, özellikle Tire ve Bursa'da yoğunlaşmıştır. Osmanlı döneminde padişah kaftanlarında kullanılmış ve yerel zanaat kültürü içinde önemli bir yer edinmiştir. Tire ilçesi, bu dokuma türünün geliştiği ve en yoğun üretiminin yapıldığı bölgelerden biridir. 1908 tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi'ne göre Tire'de 60 el tezgâhı bulunmaktaydı ve bu dokumalar, bölgenin iç ihtiyacını karşılamakla kalmayıp, ihraç edilerek Osmanlı sarayına kadar ulaşmıştır. Beledi dokuması, 24 çerçevesi, 16 veya 13 pedallı tezgâhlarda dokunur ve çift katlı, dayanıklı bir kumaş elde edilir. Zemin renkleri genellikle yeşil, kırmızı ve koyu mavi; motif renkleri ise beyaz ve sarıdır. Desenler arasında bademli, kelebek, hebib döşeği, evsat, altıparmak, düzbastı ve sepet gibi isimler bulunur. Günümüzde, Tire Beledi dokuması üretimi sınırlı sayıda usta tarafından sürdürülmektedir (Apikam 2025).

Tire Kent Müzesi'nde ve bazı atölyelerde bu geleneksel dokuma türü yaşatılmaya çalışılmaktadır. Ancak, üretim sayısının azalması ve genç nesillerin ilgisinin düşmesi, bu kültürel mirası tehdit etmektedir. Bu nedenle, Tire Ticaret Odası ve Tire Belediyesi gibi kurumlar, Beledi dokumasının tanıtımı ve sürdürülebilirliği için çeşitli projeler yürütmektedir. Örneğin, Tire Ticaret Odası, Beledi dokumasının coğrafi işaretini alarak, bu ürünün tescillenmesini

sağlamıştır. Ayrıca, uzmanlar ve akademisyenlerle iş birliği yapılarak, Beledi dokumasının modaya uyarlanması ve ulusal ile uluslararası pazarlara sunulması hedeflenmektedir. 19. yüzyıla kadar Osmanlı saraylarında ipekli kaftan üretiminde ve Yeniçerilerin yünlü zıbınlarında kullanılan, jakarlı dokumanın öncüsü sayılan beledi dokuması, yalnızca İzmir'in Tire ilçesinde bilinen özgün bir geleneksel dokuma türüdür. Ancak zamanla bu dokuma türü, üretim zorlukları ve ekonomik gerekçeler nedeniyle unutulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Günlük üretim miktarının yalnızca 1 ila 3 metre ile sınırlı olması, yüksek maliyetli yapısı ve fabrikasyon tekstil ürünleriyle rekabet edememesi gibi nedenler beledi dokumaya olan talebin azalmasına yol açmıştır. Ayrıca, bu alanda açılan kurslarda eğitim veren usta dokumacı Saim Bayrı'nın Osmanlıca terimler içeren anlatımı, katılımcılar tarafından yeterince anlaşılamamış; bu da kursların başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. Tire Kent Müzesi'nin yürüttüğü bir proje kapsamında, beledi dokuma geleneğini devam ettirebilecek nitelikteki bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu çabalar sonucunda, yalnızca Ethem Tıprırdık'a bu zanaat aktarılabilmiş ve dokumanın sürekliliği onun aracılığıyla sağlanmıştır. Geleneksel olarak sarı, kırmızı, yeşil ve siyah renklerin birlikte kullanıldığı beledi dokumada, Ethem Tıprırdık sadeleştirilmiş renk paletleriyle çağdaş yorumlar geliştirmiştir. Geçmişte yorgan yüzü, perde, divan ve yatak örtüsü gibi ev tekstili ürünlerinde kullanılan beledi dokuma, günümüzde turistik eşya üretimine uyarlanarak farklı kullanım alanlarına taşınmıştır. Elbise, çanta, kravat, ayakkabı ve yastık gibi çeşitli ürünlere dönüştürülen bu dokumalar, Tire Kent Müzesi'nde hem sergilenmekte hem de satışa sunulmaktadır. Böylece hem kültürel mirasın tanıtımı hem de ekonomik sürdürülebilirliği sağlanmaya çalışılmaktadır (Koyuncu Okca ve Elibol Tüfekçi 2018).

Tablo 2: İzmir İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğünden elde edilen verilerine göre Beledi Dokuması (İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü 2025);

Özellik	Veri / Bilgi
Tezgâh sayısı (1908)	60 el tezgâhı (Tire)
Teçhizat	24 çerçeve, 13/16 pedallı tezgâhlar
Genişlik	~60 cm
Katlılık	Çift kat; Orta ve Ala çeşitleri
Renkler	Zemin: yeşil, kırmızı, koyu mavi; Motif: beyaz, sarı, siyah, lacivert, mavi, yeşil
Motif sayısı	40–50 motif
Coğrafi İşaret Tescili	Başvuru: 28.02.2020; Tescil: 17.12.2020
Ustalar	Saim Bayrı (merhum), Ethem Tıprırdık, Nurefşan Yaykal

Beledi dokuması, 500 yıldan fazla süredir Tire’de yaşatılan, yüksek teknik bilgi ve güç gerektiren bir çift katlı pamuklu tezgâh sanatıdır. Renk ve motif çeşitliliğiyle kültürel anlam taşımaktadır. Coğrafi işaretli belgeye sahip olması, bu mirasın tanıtımı ve sürdürülebilirliği için stratejik bir adımdır. Günümüzdeki üretim süreci, ustadan çırağa aktarım ve modern kullanım alanları, akademik çalışmalarla desteklenmekte ve geleceğe yönelik koruma önerileri geliştirilmektedir (Derman ve Söylemezoğlu 2008).

Bergama: Bergama, İzmir’in dokuma sanatı açısından en belirgin merkezlerinden biridir. İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) tarafından hazırlanan 2025 Çalışma Programı’na göre, Bergama dokumacılığı, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi’ne önerilen iki unsurdan biridir. Dokumaların desen yapısı ve üretim tekniği, hem tarihî zanaat bilgisini hem de yöresel kimliği yansıtmaktadır. 2025 yılı hedefleri arasında, Bergama dokumasının tescillenmesi ve markalaşması amacıyla 1 adet ulusal envanter dosyasının hazırlanması, ayrıca en az 2 tanıtım materyali (belgesel, katalog vb.) yayımlanması öngörülmektedir (İZKA 2025). Bergama, köklü bir halı dokumacılığı geleneğine sahiptir. Günümüzde, Bergama’nın çeşitli köylerinde geleneksel halı üretimi devam etmektedir. Özellikle Yağcıbedir, Kozak ve Yuntdağı bölgelerinde halı üretimi yapılmaktadır. Kooperatifler ve atölyeler aracılığıyla bu gelenek yaşatılmakta ve kadınlara ekonomik katkı sağlanmaktadır. Bergama halıları, 14. yüzyılda Türkmen boylarının yerleşik hayata geçişiyle başlamış ve 16. yüzyılda zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde, halı dokumacılığı Bergama’nın kent merkezi ve çevresindeki köylerde yaygın olarak yapılmıştır. Halılar, ev tezgâhlarında "Gördes-Türk düğümü" tekniğiyle dokunur ve kök boyalarla renklendirilir. Bu yöntem, halıların renklerinin uzun süre canlı kalmasını sağlar. Bergama halıları, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Avrupa’da soylu aileler ve koleksiyoncular arasında büyük rağbet görmüştür. Avrupalı ressamalar, tablolarında Bergama halılarına yer vererek bu halıların ününü artırmıştır. Bergama halıları, "Kız Bergama Halısı" gibi özgün motifleriyle tanınır ve bu motifler, bölgenin kültürel zenginliğini yansıtır (Bergama Alan Başkanlığı 2025). Günümüzde, Bergama’da halı dokumacılığı sınırlı sayıda usta tarafından sürdürülmektedir. Ancak, bu geleneksel zanaatın yaşatılması için çeşitli projeler ve girişimler bulunmaktadır. Örneğin, Pergamon Carpet Halı Kooperatifi, 2010 yılında kurulmuş olup, kadınlara istihdam sağlamayı ve geleneksel el dokuma halıcılığının zengin mirasını korumayı hedeflemektedir. Kooperatif, Bergama halılarını gün yüzüne çıkarmak ve bu sanatı gelecek nesillere aktarmak için çalışmalarını sürdürmektedir. Ayrıca, Öz İplik İş Sendikası ve Kültür ve Turizm Bakanlığı desteğiyle "Anadolu’nun Kadim Dili: Halı Dokuma (Bergama Yunt Dağı)" adlı

bir proje gerçekleştirilmiştir. Bu projeye, Yağcıbedir, Kozak ve Yunt Dağı bölgesindeki el dokuması halılara yönelik araştırmalar yapılmış ve "Çözüğden Düğüme, Düğümden Motife Bergama Halıları" adlı bir kitap ve belgesel hazırlanmıştır (Erbalaban Yılmaz 2020).

- Lif ve Bitkisel Malzemeye Dayalı Sanatlar
- Hasır ve Sepet Örucülüğü; Kemalpaşa ve Ödemiş başta olmak üzere, bitkisel malzeme (saz, kamış, kargı vb.) kullanılarak el ile örülen fonksiyonel ve estetik ürünlerdir (Türktaş 2011).

Karaburun ve Seferihisar: Bez-Çul Dokumacılığı Karaburun ve Seferihisar çevresinde ev tezgahlarında gerçekleştirilen bu geleneksel dokuma, bez ve çul gibi ürünlerin pamuk, yün ve kıl ipliklerle üretildiği bir zanaat koludur (Sözen ve Tanyeli 1992). Ancak günümüzde tamamen yok olmuştur.

Bu ilçelerde dokuma hem ekonomik gelir kaynağı hem de kültürel mirasın aktarılması açısından kritik önem taşımaktadır.

İZMİR İLİ VE İLÇELERİNDE DOKUMA GELENEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Modernleşme ve sanayileşme ile birlikte İzmir’de geleneksel dokumacılık faaliyetleri önemli oranda azalmıştır. Fabrikasyon tekstil ürünlerinin yaygınlaşması, el dokuması ürünlere olan talebi azaltmıştır. Ancak günümüzde bazı yöresel ve kültürel değerlerin korunması amacıyla el dokuması tekniklerinin yaşatılması ve turistik amaçlı ürünler üretilmesi yönünde çalışmalar bulunmaktadır. İzmir’de bazı el sanatları atölyeleri ve kültür merkezleri, dokuma geleneğinin devamı için eğitim programları düzenlemektedir.

Türkiye'nin Batı Anadolu bölgesinde yer alan İzmir ili, tarihsel olarak önemli bir tekstil ve dokuma merkezi olmuştur. Özellikle Tire, Ödemiş, Bergama ve Kiraz gibi ilçeler, geleneksel el dokuma ürünleriyle dikkat çekmektedir. Ancak modernleşme, sanayileşme ve küreselleşme süreçleri, bu geleneksel zanaatların sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Bu bağlamda, İzmir'deki dokuma geleneğinin yaşatılması ve geliştirilmesi, yerel kültürel mirasın korunması açısından büyük önem taşımaktadır. İzmir’de dokuma geleneği, tarih boyunca hem ekonomik hem de kültürel açıdan önemli bir rol oynamıştır. Bölgeye özgü teknikler ve motifler, bu geleneğin zenginliğini ortaya koymaktadır. Ancak, modern tekstil endüstrisinin etkisiyle geleneksel dokuma azalmakla birlikte, günümüzde korunma ve yaşatma çabaları mevcuttur. Bu nedenle, dokuma geleneğinin sürdürülebilirliği için kültürel mirasın korunması, eğitim ve tanıtım faaliyetlerinin artırılması gerekmektedir.

İzmir’de dokuma geleneği, teknik çeşitliliği ve zengin ürün yelpazesıyla bölgenin kültürel dokusunun önemli bir parçasıdır. Yatay ve dikey tezgâhların

kullanıldığı el dokuması teknikleri, doğal malzemelerin işlenmesiyle özgün tekstil ürünlerine dönüşmektedir. Özellikle Ödemiş, Bayındır, Kiraz ve Tire gibi ilçelerde bu gelenek halen yaşatılmakta ve bölge halkının ekonomik ve kültürel yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Geleneksel dokuma tekniklerinin korunması ve yaşatılması için bölgesel eğitim ve destek programlarının artırılması gerekmektedir.

İzmir yöresindeki geleneksel el sanatları, yerel kültürü yansıtmanın ötesinde, kadın emeği, estetik anlayışı ve zanaatkârlık becerisini de içermektedir. Ancak endüstrileşme, göç ve usta-yetişmemesi gibi sebeplerle bu sanatlar tehdit altındadır. Yerel yönetimler, kalkınma ajansları ve UNESCO gibi kurumların katkısıyla sürdürülebilirlik için eğitim, tanıtım ve kooperatifleşme çalışmaları çok önemlidir.

Aşağıda, bu amaca yönelik olarak önerilen stratejiler sunulmuştur:

- Eğitim ve Usta-Çıracak İlişkisinin Kurumsallaştırılması

Dokuma geleneğinin nesilden nesile aktarılabilmesi için yerel halk eğitim merkezleri, meslek liseleri ve üniversiteler bünyesinde tekstil ve dokuma atölyeleri açılmalıdır. Özellikle Ege Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi gibi kurumlar, geleneksel dokuma tekniklerinin teorik ve pratik eğitimine yönelik müfredatlar geliştirmelidir. Ayrıca, usta-çırak ilişkisinin kurumsal bir çerçevede devam ettirilmesi, zanaatkârların bilgi ve deneyimlerinin genç kuşaklara aktarılmasını sağlayacaktır. Ayrıca, geleneksel el sanatları atölyelerinde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yerleşmesi büyük önem taşımaktadır. Dokuma, seramik, keçe veya cam üretimi gibi alanlarda çalışan zanaatkârların kimyasal, fiziksel ve ergonomik risklere maruz kalmaması için uygun havalandırma, kişisel koruyucu ekipman kullanımı ve güvenli çalışma ortamlarının sağlanması gerekmektedir. Bu önlemler, hem üretim kalitesinin artırılması hem de sürdürülebilir zanaatkârlığın devamlılığı açısından temel unsurlardandır (Öter ve Bertan 2019).

- Kooperatifleşme ve Yerel Üretici Ağlarının Güçlendirilmesi

Dokuma ile uğraşan küçük üreticilerin ekonomik sürdürülebilirliğini sağlamak için yerel kooperatifler kurulmalı veya mevcut olanlar desteklenmelidir. Bu kooperatifler, üreticilerin ürünlerini pazarlama, hammaddeye erişim ve iş gücünün paylaşımı konularında iş birliği yapmalarını teşvik etmelidir. Ayrıca, özellikle kadın üreticilerin desteklenmesi, hem ekonomik hem de toplumsal açıdan önemli faydalar sağlayacaktır.

- Turizmle Entegrasyon ve Kültürel Tanıtım

İzmir'in kültürel turizm potansiyeli, geleneksel dokuma ürünlerinin tanıtımı ve pazarlanması için önemli bir fırsattır. Yerel festivallerde, pazarlarda ve müzelerde dokuma ürünlerinin sergilenmesi ve satışı teşvik edilmelidir. Ayrıca,

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne aday gösterilecek projeler geliştirilerek, bu geleneklerin uluslararası platformda tanıtımı yapılabilir.

- Dijital Pazarlama ve E-Ticaret Altyapılarının Kurulması

Günümüzde geleneksel zanaatların dijital dünyaya entegre edilmesi, sürdürülebilirlik açısından büyük önem taşımaktadır. İzmir'deki dokuma ürünlerinin dijital platformlarda tanıtımı ve satışı için e-ticaret siteleri, sosyal medya kampanyaları ve sanal sergiler oluşturulmalıdır. Böylece, hem yurt içi hem de yurt dışı pazarlara erişim mümkün olacaktır.

- Yerel Yönetim ve STK İş Birliklerinin Geliştirilmesi

İzmir Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyeleri, dokuma geleneğini koruma ve geliştirme politikalarını destekleyici projeler yürütmelidir. Aynı şekilde, sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içinde atölye çalışmaları, sergiler ve belgesel yapımları gibi farkındalık artırıcı etkinlikler düzenlenmelidir. Kamu ve özel sektör iş birliği, dokuma geleneğinin kalkınma planları içerisinde yer almasını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Aksakali, A. Kış Güzeli Kiraz. *İzmir Kültür ve Turizm Dergisi*, 8, 2020.
- Akurgal, E. *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey*. İstanbul: Net Yayıncılık, 2001. ISBN: 9789754791105.
- Apikam. Aydın Vilayet Salnameleri. Erişim adresi: <https://www.apikam.org.tr/tr/AltKitaplikListele/4?AspxAutoDetectCookieSupport=1> Erişim tarihi: 18.07.2025.
- Aytaç, A., Coşkun, S. N. İzmir El Dokumacılığı ile İlgili Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivlerinde Bulunan Bazı Belgeler. 2. *Uluslararası Balkanlar, Anadolu, Kafkasya ve Türkistan Coğrafyası Sanat, Kültür, Tarih ve Folklor Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, ADÜ Yayınları, Aydın, 2022.
- Balcı, N. Türk Halı Sanatında Mitolojik Kaynaklı Bazı Motifler. *Arış Dergisi*, 8, 38-51, 2012.
- Barışta, Ö. H. *Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3045, Sanat Eserleri Dizisi 452, 2005.
- Belli, A., Çelik, Z. E. Sürdürülebilir Çevre Örneği: Türkiye’de Yavaş Şehirler (Cittaslow). *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 63-89, 2022.
- Berber Babalık, B. Ege Üniversitesi Etnografya Müzesi, Türkiye Turizm Ansiklopedisi, 2025.
- Bergama Alan Başkanlığı. Halı ve Dokumacılık. 2025.
- Coşkun, S. N. Tire'nin Kültürel Mirası İğne Oyları. *Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu Bildirileri Kitabı 2*, Tire Belediyesi Yayınları, 2018.
- Çakır, H. İ., Ertürk, K. Karacasu Çömlekçiliğinde Yeni Form Arayışları. *Bir Bölgenin Zenginliğinde Disiplinlerarası Yaklaşımlar Kitabı*, Duvar Yayınları, İzmir, 2025.
- Çelik, E. Coğrafi İşaretler ve Geleneksel Ürünler. *Güney Ege*, 5(15), 2018.
- Çelik, H. Türkiye’de Geleneksel Dokuma ve Kültürel Miras. *Türk Kültüründe El Sanatları Dergisi*, 7(2), 45-62, 2015.
- Derman, S., Söylemezoğlu, F. Tire-Beledi Dokumaları. 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara, Türkiye, 2008.
- Coşkun, S.N., Dilek, A. Karacasu’da Unutulmaya Yüz Tutmuş Bir Dokumacılık Öyküsü, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2007.
- Dilek, A., Coşkun, S.N. 18. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri, Kültürel Bağlamda Ürün Odaklı İnovasyon - Kavramsal Bir Değerlendirme, 21-23 Mayıs (May) 2024 /Komrat/Gagauzya-MOLDOVA, 2024.

- Coşkun, S.N., Dilek A. Kültürel Mirasımız Mekikli Dokumalar: Karacasu Etnoğrafya Müzesi Örneği, Use I. Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Kongresi Tam Metin Kitabı, 24-26 Kasım 2017, S. 38-47, Kayseri, 2017.
- Dilek, A., Coşkun, S.N., Akkan, Y. Müze Yöneticilerinin Müze-Toplum İlişkisini Geliştirici Faaliyetleri Üzerine Bir İnceleme: Aydın Arkeoloji Müzesi Örneği, Jass-The Journal of Academic Social Science Studies, Number: 73, p. 395-408, 2018.
- Doğan, A. *Nazarköy’de Geleneksel Cam Boncukçuluğu*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Doğruel, Ç. Tarih ve Sanatın Penceresinden: Zeytin Ağacı. *Dergi Urla*, 2021.
- Erbalaban Yılmaz, E. Bergama Halısının Desen ve Motifleri Belgelele Konu Oldu. *Anadolu Ajansı*, 2020. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/bergama-halisinin-desen-ve-motifleri-belgelele-konu-oldu/2070502> Erişim tarihi: 16.06.2025.
- Gökmen, E. Osmanlı Halıcılığının I. Dünya Savaşı Yıllarındaki Durumuna Dair Rapor. *Arış Dergisi* (24. Sayı), 66-85, 2024.
- Gürtaş Dünder, D., Altay, Ç., Coşkun, S. N. Doğudan Batıya Orta Çağ Dini Mimarisinde Ahşap Kullanımı ve Örnekleri. *International Ankara Multidisciplinary Studies Congress*, 29-31 Temmuz, Ankara, 2022.
- Hürriyet Gazetesi. Ata Mesleği El Dokumacılığını Yaşatıyor, 2018. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/izmir/odemis/ata-meslegi-el-dokumaciligini-yasatiyor-41018601> Erişim tarihi: 16.06.2025.
- İnalçık, H. *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300–1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- İnci, P. E. Gelenek, Modernite ve Postmodernite Bağlamında Nazar Boncuğu Yapımı ve Nazarköy. *Folklor Akademik Dergisi*, 3(4), 116-143, 2020.
- İZKA. İzmir Kalkınma Ajansı 2025 Yılı Çalışma Programı. 2025.
- İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. Beledi Dokuması. Erişim adresi: <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-154285/beledi-dokumasi.html> Erişim tarihi: 20.08.2025.
- İzmir Yaşam. Bayındır İzmir: Tarih ve Doğanın Buluşma Noktası. Erişim adresi: <https://izmiryasam.com.tr/bayindir-izmir-tarih-ve-doganin-bulusma-noktasi/> Erişim tarihi: 14.06.2025.
- Koyuncu Okca, A. Geleneksel Dokumalarda Koruma ve Onarım Prensipleri. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi, 2014.
- Koyuncu Okca, A., Elibol Tüfekçi, A. Tire Kent Müzesinin Kültürel Mirası Korumadaki Yeri ve Önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2018.

- Kuş, İ., & Güneş, M. İzmir'in Somut Olmayan Kültürel Mirası: Geleneksel El Sanatları. İzmir Kalkınma Ajansı, 2018.
- MEB. *İllere Göre Geleneksel El Sanatlarımız*. Ankara: Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, 2012.
- Menekşe, M. *İzmir ve Zorunlu Göçler: 19. Yüzyılda Yaşanan Göçler Karşısında İzmir Halkının Tutumu Üzerine Bir İnceleme: Şehir Kültür Medeniyet Çaka Bey'den Günümüze İzmir*. İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Ortaylı, İ. *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Ögel, B. *Türk Kültür Tarihine Giriş* (Cilt 3). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Önlü, N. Ege Bölgesinde Kaybolmaya Yüz Tutmuş El Dokumaları ve Değişim Süreci. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 3(5), 133-149, 2010.
- Ören, U., Akar, S. Son Dönem Osmanlı Mühürleri ve İzmir Arkeoloji Müzesi Örnekleri, *15. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Çevrimiçi Kongresi*, ADÜ yayınları, 2021. ISBN: 978-605-73815-3-8
- Ören, U., Akar, S. Ege Bölgesinde Çıkan Süs Taşları ve Bunların Kuyumculuk Sanatında Kullanılması, *18. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu*, ADÜ yayınları, 2021. ISBN: 978-605-73815-3-8
- Ören, U., Koralay, T. Evaluation of garnet phenocrysts in volcanic rocks (Görece/İzmir–Western Türkiye) for their usability as a semi-precious gemstone by multi-analytical methods. *Spectroscopy Letters*, 57(7), 388-411, 2024.
- Öter, N. Bertan, B. Tekstil sektöründe pamuklu ürün üretimindeki risklerin analizi ve yönetimine ilişkin tehlikelerin belirlenmesi, *5. Uluslararası İş Güvenliği ve Çalışan Sağlığı Kongresi*, İstanbul, Türkiye, 2019.
- Öz, N. D., Koyuncu Okca, A. Yukarıköy (Çanakkale-Ayvacak) Geleneksel Yörük Dokumaları. *Asia Minor Studies*, 6 (AGP Sempozyum Özel Sayısı 1), 219-233, 2018.
- Öz, Y. Kültür Turizmi Bağlamında Geleneksel Türk El Sanatları Ürünlerinin Coğrafi İşaretlerle Korunması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2019.
- Özdemir, Ş., Kılıç Karatay, S. Geleneksel Keçe Sanatını Yaşatan Ustalara Bir Örnek: Gülenay Yalçinkaya. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 33-59, 2023.
- Öztürk, İ. *Dokumaya Giriş. Halı, Düz Dokumalar ve Dokuma Kumaşların Üretim Teknikleri*. Ankara: Mor Fil Yayınları, 2007.

Sözen, M., Tanyeli, U. *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.

Türktaş, Z. Anadolu’da Hasır Dokuma ve Sepet Kullanımına İlişkin Eski Bir Örnek; Çatalhöyük (Ve Günümüzde Görülen Uzantıları). *Akdeniz Sanat*, 4(7), 2011.

UNESCO Bergama. Halı ve Dokumacılık. Erişim adresi: <https://unesco.bergama.bel.tr/kulturel-miraslar/hali-ve-dokumacilik/>
Erişim tarihi: 16.06.2025.

Yılmaz, N., Koyuncu, A. Belenbaşı Köyü (İzmir-Buca) Düz Dokuma Örneklerinden Yastıklar. *Arış Dergisi*, 9, 92-103, 2013.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1: Kùltürler Mozağı, Geleneksel El Sanatları, Erişim adresi: <https://kulturlermozaiği.blogspot.com/p/geleneksel-el-s.html> Erişim tarihi: 16.06.2025.

Görsel 2: Dinç, T. İzmir Siyasi Haritası. Erişim adresi: <https://www.turkiyeharitasi.gen.tr/2023/06/13/izmir-siyasi-haritasi/> (Erişim tarihi: 15.06.2025).

Görsel 3: Çatalkaya Gök, E. *Geleneksel Meslekler Ansiklopedisi*. Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ajans Düş Pınarı Yayınları, 2021.

8. Bölüm

Kırsalda Kadın Emeğiyle Yaşatılan Bir Miras Ödemiş İpek Böcekçiliği ve İpekli Dokuma Geleneği

Saadet Nihal COŞKUN¹

İpek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği, ipek böceğinin yetiştirilmesinden ipliğin hazırlanmasına, dokuma sürecinden nihai ürünün kullanımına ve satışına kadar uzanan çok yönlü bir üretim zincirini kapsamaktadır. Yüzyıllardır özellikle kadınlar tarafından sürdürülen bu gelenek, Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) perspektifinden değerlendirildiğinde, iki temel alan altında öne çıkmaktadır: “Doğa ve Evrenle İlgili Bilgiler ve Uygulamalar” ile “El Sanatları Geleneği”. Bu bağlamda, ipek böcekçiliği ve ipeğin dokuma amacıyla geleneksel üretimi, yalnızca ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda kültürel belleğin yaşatılmasında da kritik bir unsur olarak görülmektedir. Nitekim bu gelenek, 2022 yılında UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi’ne “İpek Böcekçiliği ve Dokuma için İpeğin Geleneksel Üretimi” başlığıyla dâhil edilmiştir. Böylece, ipek üretimi ve dokuma pratiği küresel ölçekte görünürlük kazanmış; özellikle kadınların bu geleneğin taşıyıcısı, aktarıcısı ve sürdürücüsü olma rolü daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Kadınların üretim sürecinin hemen her aşamasında aktif rol alması, somut olmayan kültürel mirasın korunması ve nesiller arası aktarımı bakımından kritik öneme sahiptir. Bu durum, kültürel mirasın yalnızca maddi bir zenginlik değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet bağlamında da anlamlı bir değer olduğunu göstermektedir. Kırsal bölgelerde kadın emeği, yalnızca ekonomik üretim süreçlerinde değil, aynı zamanda kültürel mirasın korunmasında da belirleyici bir rol oynamaktadır. Geleneksel üretim biçimlerinin sürdürülebilirliği çoğunlukla kadınların görünmeyen emeği sayesinde gerçekleşmektedir (Coşar 2017; Uzun 2024^a). Bu bağlamda, Ödemiş ilçesinde yüzyıllardır devam eden ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği, kadın emeğinin kültürel mirasla iç içe geçtiği örneklerden biridir.

¹ Öğr. Gör. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın MYO, Tasarım Bölümü, coskunn@adu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6237-3804

Görsel 1: İpek Böceği Üretim Alanı (Büyük 2023).

Tarihsel ve Kültürel Arka Plan

İpek, insanlık tarihi boyunca yalnızca ekonomik bir meta değil, aynı zamanda kültürel, sanatsal ve diplomatik ilişkilerin merkezinde yer alan stratejik bir üründür. İpek Yolu, bu değerli kumaşın ve beraberinde pek çok ürün, fikir ve kültürün Asya'dan Avrupa'ya taşındığı binlerce kilometrelik bir ticaret ve kültür ağıdır. Anadolu ise coğrafi konumu nedeniyle bu ağın en önemli kavşak noktalarından biri olmuş ve ipek kültürünün gelişiminde tarihsel bir rol üstlenmiştir. İpek, M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren Çin'den başlayarak İpek Yolu aracılığıyla dünyaya yayılmıştır. Anadolu, tarih boyunca ipek üretiminde ve ticaretinde önemli duraklardan biri olmuştur. Bursa, Tokat, Diyarbakır ve İzmir gibi kentler bu süreçte öne çıkmıştır (Odabaş ve diğ. 2020)

İpek Yolu, MÖ 2. yüzyılda Çin'in Han Hanedanlığı döneminde ortaya çıkmış ve Çin'den başlayarak Orta Asya bozkırları, İran coğrafyası ve Anadolu üzerinden Avrupa'ya kadar uzanmıştır. Bu yol aracılığıyla ipek, baharat, değerli taşlar, porselen ve kâğıt gibi ürünler Doğu'dan Batı'ya; altın, gümüş, cam eşyalar ve şarap ise Batı'dan Doğu'ya taşınmıştır. Ancak bu ticaret yolu yalnızca ekonomik bir hat değil, aynı zamanda dini, sanatsal ve bilimsel fikirlerin de dolaşımını sağlayan bir kültür ağı olmuştur. Budizm, Hristiyanlık ve İslamiyet bu güzergâh üzerinden yayılmış; astronomi, matematik ve tıp gibi bilgi alanları toplumlar arasında aktarılmıştır. İpekböceği yetiştiriciliği ve ipek üretim teknikleri başlangıçta Çin'de gizli tutulmuş olsa da zamanla Orta Asya'ya ve

Anadolu'ya yayılmıştır. Anadolu, stratejik konumu itibarıyla İpek Yolu'nun kara ve deniz güzergâhlarının kesişim noktasında yer almıştır. Bizans İmparatorluğu döneminde Konstantinopolis ipek ticaretinin önemli merkezlerinden biri olmuştur. Selçuklu döneminde Kayseri, Sivas, Konya ve Erzurum gibi kentler ipek üretimi ve ticaretinde öne çıkarken, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bursa ipeğin merkezi haline gelmiştir. 15. ve 16. yüzyıllarda Bursa ipeği Avrupa pazarlarına, özellikle Venedik'e ihraç edilmiş ve uluslararası ticarete önemli bir yer edinmiştir. İpek, Anadolu'da yalnızca bir ticaret ürünü değil, aynı zamanda toplumsal statünün göstergesi ve sanatsal üretimlerin vazgeçilmez malzemesi olmuştur. Saray kıyafetlerinde, dini örtülerde, halılarda ve kilimlerde ipek dokumalar büyük değer taşımıştır (Büyük 2023; Pamuk 2007; Çağlar 2021).

İpek, dayanıklı, parlak, zarif, ince, esnek ve buruşmaz yapısı ile kışın sıcak, yazın serin tutma özelliğine sahip olduğundan yüksek fiyatlara rağmen yüzyıllar boyunca en çok tercih edilen tekstil ürünlerinden biri olmuştur. Bizans döneminde Anadolu'ya getirilen ipekböceği tohumlarının yaşam serüveni özellikle Bursa'da gelişmiş ve günümüze kadar devam etmiştir. Osmanlı döneminde ipek çekme sanayii 1845 yılında Bursa'da kurulan ilk fabrika ile başlamış, kısa sürede Bursa ve İzmit çevresinde hızla yayılmıştır. 1860'lı yıllara gelindiğinde bu bölgelerdeki ipek çekme fabrikalarının sayısı 85'e ulaşmıştır (Büyük 2023; Kozabirlik 2023).

Bursa'da 1888 yılında kurulan İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü ile birlikte, ipekböcekçiliği ilk kez bilimsel yöntemlerle yapılmaya başlanmıştır (Kozabirlik 2023). Bu gelişme sayesinde Türkiye, dünyada kendi ipekböceği tohumunu üretebilen sayılı ülkelerden biri haline gelmiş ve tohum kalitesi bakımından da ön sıralarda yer almıştır (Başkaya 2014). 20. yüzyılın başlarında Türkiye'de yaş koza üretimi önemli bir seviyeye ulaşmışsa da, özellikle 1990'lardan itibaren yaşanan ekonomik ve sosyal değişimlerle üretim miktarında ciddi bir düşüş görülmüştür. Nitekim 2000'li yılların başında yaş koza üretimi birkaç yüz tona kadar gerilemiştir. Ancak son yıllarda devlet destekleri ve kooperatif girişimleri sayesinde üretimde yeniden artış eğilimi gözlenmektedir (Memiş ve Akgül 2021).

İpeğin ekonomik etkisinin yanı sıra, toplumsal ve kültürel boyutu da güçlü olmuştur. Tarih boyunca ipek, devletler için önemli bir vergi ve gelir kaynağı oluşturmuş; kentlerin ekonomik gelişiminde belirleyici rol oynamıştır. Toplum içinde ipek giysiler zenginlik ve prestij göstergesi kabul edilmiş; tezhip, minyatür ve hat gibi geleneksel sanatlarda ipek ürünler tercih edilmiştir. Ayrıca diplomatik ilişkilerde ipek kumaşlar hükümdarlar arasında hediyeleşmenin önemli bir parçası olmuş, kültürel etkileşimin sembollerinden biri haline gelmiştir (Büyük 2023).

Sonuç olarak İpek Yolu, dünya tarihinin en büyük kültürel ve ticari ağlarından biri olarak yalnızca malların değil, düşüncelerin, dinlerin ve sanatların da dolaşımını sağlamıştır. Anadolu, bu ağın merkezinde yer alarak ipek kültürünün gelişimine ve Avrupa'ya taşınmasına aracılık etmiştir. İpek, günümüzde de hem kültürel miras hem de ekonomik bir değer olarak önemini korumaktadır.

Görsel 2: İpek Böceği Kozası (Büyük 2023).

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İpek Böcekçiliği

Osmanlı döneminde ipek üretimi, hem saray dokumacılığının hem de ihracatın temel hammaddesi olmuştur. Cumhuriyet döneminde ise köy enstitüleri aracılığıyla ipek böcekçiliği yeniden teşvik edilmiş, Ege Bölgesi özellikle dut yetiştiriciliğiyle öne çıkmıştır. Cumhuriyet Döneminde İpek Böcekçiliği Osmanlı'dan devralınan önemli bir tarımsal faaliyettir. Cumhuriyet döneminde bu üretim alanı, özellikle devletin teşvik politikalarıyla gelişmiştir. 1926 yılında ipek böceği tohumu üretimi düzenlenmiş, Pasteur yönteminin uygulanması zorunlu kılınmıştır. Bu dönemde dut fidanları ücretsiz dağıtılmış, filatür (ipek çekim) fabrikaları açılmış ve ihracat desteklenmiştir. Bursa, bu sürecin merkezi hâline gelmiştir (Yurtoğlu 2017; Ödemiş Kaymakamlığı 2025).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ipekböcekçiliği, devletin tarım ve sanayileşme politikaları çerçevesinde yeniden düzenlenmiş ve kurumsal bir yapı kazanmıştır. 1930'larda Bursa'da kurulan İpekböcekçiliği Enstitüsü, hastalıksız tohum üretimi, kışlak sistemi ve fidanlıklar gibi uygulamalarla üretimi bilimsel temellere oturtmuş, sektöre teknik destek sağlamıştır Enstitüye bağlı olarak

Edirne, Antalya, Diyarbakır ve Denizli gibi illerde istasyonlar açılmış, üreticilere yaygın eğitim ve danışmanlık hizmeti verilmiştir (Kozabirlik 2023).

Bu dönemde ipekböcekçiliği yapan ailelerin sayısında ve yaş koza üretiminde önemli bir artış gözlenmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaklaşık 30 bin civarında olan üretici aile sayısı, 1940'lı yıllarda iki katına yaklaşmıştır. Benzer şekilde yaş koza üretimi de aynı dönemde ciddi artış göstermiştir. Ancak 1950'li yıllarda yaşanan ekonomik dalgalanmalar, sentetik elyafın yaygınlaşması ve üretim fazlası nedeniyle hem üretici sayısında hem de üretim miktarında hızlı bir düşüş yaşanmıştır. İpekböcekçiliği yalnızca iç pazara yönelik kalmamış, aynı zamanda ihracat açısından da önemli bir yere sahip olmuştur. Türkiye, özellikle Fransa ve İtalya'ya yaş ve kuru koza, ham ipek ve ipek atıkları ihraç ederek dış ticarete gelir elde etmiştir. Bunun yanı sıra, 1930'lardan itibaren kurulan Gemlik Suni İpek Fabrikası gibi yatırımlar da Cumhuriyet döneminde sanayileşme politikalarının bir parçası olarak tekstil sektörünün gelişimine katkı sunmuştur (Memiş ve Akgül 2021; Kozabirlik 2023).

Sonuç olarak, Cumhuriyet döneminde ipek böcekçiliği hem kırsal kalkınma hem de sanayileşme sürecine katkı sunmuş, kooperatifleşme ve devlet destekli kurumsallaşma örnekleriyle gelişmiştir. Ancak 1950'lerden itibaren sentetik elyafın yaygınlaşması sektörü olumsuz etkilemiştir. Cumhuriyet hükümetleri, ipek böcekçiliğini canlandırmak için bütüncül bir yaklaşım benimsemiştir. Bu dönemde öne çıkan politikalar şu şekilde özetlenebilir:

- **Kurumsallaşma ve Eğitim:** 1930'da Bursa'da kurulan Böcekçilik Enstitüsü, tohum üretiminin bilimsel yöntemlerle gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Ayrıca ülkenin farklı bölgelerinde açılan ipek böcekçiliği mektepleri ve kurslar aracılığıyla nitelikli üretici yetiştirilmiştir (İnginar Kemaloğlu 2023).
- **Sanayi Yatırımları:** 1927 yılında kurulan ve Türkiye'nin ilk modern ipek fabrikası olan İpekiş, ipek kozasının işlenerek mamul ürüne dönüştürülmesini mümkün kılmış; böylece ihracat ve katma değer artışı sağlanmıştır (Yurtoğlu 2017).
- **Yasal ve Mali Düzenlemeler:** 1938 yılında çıkarılan "Ziraat Maddelerinin İslahı ve Milli Mahsul Kalitelerinin Yükseltilmesi Hakkında Kanun" ile ipek böceği tohumu üretimi ve satışı devlet kontrolüne alınmıştır. 1937'de çıkarılan bir nizamname ile ise ipekli ürünlerde taşışın önlenmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır (İnginar Kemaloğlu 2023).
- **Teşvikler ve Destekler:** Koza üreticilerine ücretsiz dut fidanı dağıtımı, kredi desteği ve ihracat teşvikleri gibi uygulamalar üretimin artırılmasına önemli katkılar sunmuştur (Yurtoğlu 2017).

- **Üretim Verileri ve Ekonomik Sonuçlar:** 1921 yılında Türkiye genelinde 250.000 kg olan yaş koza üretimi, 1939'da 3 milyon kiloya ulaşmıştır. Bursa, Edirne, Elazığ, Malatya, Antalya gibi iller ipek böcekçiliğinin öne çıktığı merkezler hâline gelmiştir. Ayrıca, Avrupa'nın savaş sanayii için nitelikli ipeğe ihtiyaç duyması, Türk ipeğinin dış pazarlarda değer kazanmasını sağlamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında koza fiyatlarında 3 kata varan artış gözlemlenmiştir (Yurtoğlu 2017; İnginar Kemaloğlu 2023).
- **Yerel Girişimler ve Vakıf Destekleri:** Edirne'de kurulan Şakir Beyefendi bin Ahmed Vefik Bey Vakfı ve Hatay'da savaş sonrası yürütülen yeniden yapılandırma çalışmaları, bölgesel kalkınma politikalarının somut örnekleri olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, özel vakıflar, yerel kurslar ve devlet-vatandaş iş birliği modeli etkin bir şekilde uygulanmıştır (İnginar Kemaloğlu 2023).

Atatürk Döneminde İpek Böcekçiliğinin Geliştirilmesine Yönelik Atılan Adımlar (1923-1938)

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin tarımsal kalkınma politikaları kapsamında özel bir önem atfedilen sektörlerden biri de ipek böcekçiliği olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde inişli çıkışlı bir seyir izleyen ve I. Dünya Savaşı ile birlikte neredeyse ortadan kalkma noktasına gelen bu sektör, Atatürk dönemiyle birlikte yeniden canlandırılmıştır. 19. yüzyılda Bursa başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ipek üretimi yapılmış; ancak teknolojik yetersizlikler ve karataban gibi hastalıklar nedeniyle verim düşük kalmıştır. Bu dönemde Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi tarafından kurulan Harîr Dârüttalimi (İpekçilik Okulu), hastalıksız tohum üretimi ve eğitim konularında önemli bir adım olmuştur. Atatürk dönemi ipek böcekçiliği politikaları, hem kırsal kalkınma hem de sanayi hamlesi açısından stratejik bir öneme sahiptir. Devletin planlı müdahalesi, kurumsal yapılanmalar ve eğitim faaliyetleri sayesinde Türkiye, 1930'lu yıllarda yeniden güçlü bir ipek üreticisi ülke konumuna gelmiştir. Bu dönem, aynı zamanda sürdürülebilir tarım ve sanayi politikalarının başarılı bir örneğini teşkil etmektedir. Ödemiş, verimli toprakları ve dut ağaçlarının bolluğu sayesinde ipek böcekçiliğinin merkezi olmuştur. İlçede dokumacılık yalnızca ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve kültürel kimliği güçlendiren bir üretim biçimidir (Yurtoğlu 2017; İnginar Kemaloğlu 2023).

Ödemiş'te İpek Böcekçiliği

Ödemiş'in iklimi dut yetiştiriciliğine elverişlidir. Dut yaprakları, ipek böceklerinin temel besin kaynağıdır ve ilçede geniş dutluklar uzun yıllar bu üretimi desteklemiştir. İpek böcekçiliği, yumurtaların saklanması, böceklerin beslenmesi, koza örme süreci ve kozaların toplanması gibi aşamalardan oluşur. İpek böcekçiliği süreci, ilkbaharda dut yapraklarıyla beslenen ipek böceklerinin yetiştirilmesiyle başlar. Ardından kozaların kaynar suya atılarak çözülmesi ve ince liflerin ipliğe dönüştürülmesi aşaması gelir. Bu iplikler geleneksel doğal boyalarla renklendirilerek dokuma tezgâhlarında ürün hâline getirilir. Tüm bu süreçte kullanılan teknikler, nesilden nesile sözlü olarak aktarılan bilgi ve deneyimlere dayanır. İpek böcekçiliği süreci, ipek böceği tohumlarının (yumurtalarının) alınmasıyla başlar. Bu yumurtalar, belirli sıcaklık ve nem koşullarında muhafaza edilerek dut yapraklarının çıktığı döneme kadar saklanır. İlkbaharda havaların ısınmasıyla birlikte yumurtalardan çıkan larvalar, taze dut yapraklarıyla beslenir. Bu besleme süreci yaklaşık 30-40 gün sürer ve beş dönemden oluşur. Larvalar her dönemin sonunda deri değiştirerek büyür. Son evreye gelen ipek böcekleri, koza örmeye hazır hâle gelir. Bu aşamada kadınlar, böcekleri özel dokuma çerçevelerine veya yapraklı dallardan oluşturulan alanlara yerleştirir. Böcekler, kendilerini koza içine hapsedene kadar yaklaşık üç gün boyunca ip salgılayarak kendi etraflarına ipek liflerini örerler. Oluşan bu kozalar, belirli bir süre dinlendirilip kurutulduktan sonra kaynar suya atılarak iplik çekimine hazır hâle getirilir. Kozaların sıcak suya atılmasıyla birlikte, iplik uçları tek tek bulunur ve geleneksel çıkırıklarla veya basit makinelerle çözülerek sarılır. Elde edilen bu ham ipek iplikler, doğal boyalarla (örneğin ceviz kabuğu, nar kabuğu, soğan kabuğu gibi) renklendirilir. Boyama işleminden sonra iplikler kurutulur ve dokuma için hazırlanır (Kültür ve Turizm Bakanlığı 2025; İleri 2024). Geleneksel üretimde kullanılan sıcak su, doğal veya kimyasal boyar maddeler ve tezgâh kullanımı sırasında, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınması üreticilerin fiziksel sağlığının korunması açısından önem taşımaktadır (Yeşil ve diğ. 2014).

Görsel 3: İpek Böceği Üretim Alanı (Büyük 2023).

Dokuma Süreci ve Ürünleri

Geleneksel üretimde bambu sepetler, ipek böceği kutuları ve koza çözme aletleri kullanılır. Koza ipliği çözülerek iplik haline getirilir ve dokumada kullanılır. Dokuma işlemi, geleneksel el tezgâhlarında gerçekleştirilir. Kadınlar, hazırladıkları çözümleri tezgâha gerer ve atkı ipliklerini, motiflerine göre tezgâhtan geçirerek bez, pembezar, atlas gibi kumaşları üretir. Bu kumaşlar, geleneksel giysi dikiminde, çeyiz eşyalarında ve ev tekstilinde kullanılır. Dokuma ürünlerinde, bölgeye özgü desenler, motifler ve teknikler kullanılır. Ödemiş dokumalarında sıklıkla rastlanan pembezar, atlas ve sırma işçiliği, hem işlevsel hem de estetik birer kültürel kimlik ögesi olarak değerlidir. Bu dokumalar çoğu zaman çeyizlerde, geleneksel kıyafetlerde ve ev eşyalarında kullanılmıştır. Böylece üretim sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal hafıza ve kimlik inşasının da bir parçası hâline gelmiştir. İpek böcekçiliği, kırsal aileler için ek gelir kaynağı olmuştur. Özellikle kadınların emeğiyle aile bütçesine doğrudan katkı sağlanmış, çocukların eğitim masrafları ve ev ihtiyaçları karşılanabilmiştir (Haylamaz, ve diğ. 2024; Yaşar ve Önlü 2022).

Ödemiş İpekli Dokuma Çeşitleri

1. %100 Saf İpek Dokumalar

Ham Kumaşlar: İşlem görmemiştir, yıkandığında %10–15 çekme yapar.

Banyolu Kumaşlar: İplik önceden özel banyoda işlenir, %5–6 çekme yapar.

Nano Kumaşlar: Su itici özellik kazanır.

Ekstra Sık Kumaşlar: Daha yoğun atkı-çözüğü sıklığında, özel siparişle üretilir.

Hesap İşi Kumaşlar: Antep işi, kanaviçe vb. el işlemleri için özel dokuma yapılır.

Bürümcük Kumaşlar: Bükümlü atkı ipliğiyle dalgalı görünüm elde edilir.

Dupyoni Kumaşlar: İthal iplikle özel üretilen pahalı kumaşlardır (Geyik Değerli 2013).

2. Karışımli Dokumalar

%50 İpek – %50 Pamuk: Bezayağı dokumadır.

%50 İpek – %50 Keten (Ödemiş Keteni): Yaklaşık 130 gr/m² ağırlığında, dayanıklı kumaş.

%50 İpek – %50 Şantuk Rayon (Şantuk İpek): Flamlı rayonla dokunur.

%50 İpek – %50 Rayon: Floş iplik kullanılır, 90–100 gr/m² ağırlığındadır.

%50 İpek – %25 Keten – %25 Pamuk: Günümüzde üretilmemekte, özel siparişle yapılmaktadır (Geyik Değerli 2013).

3. Diğer Üretimler

%100 pamuk, %100 keten, pamuk/keten, pamuk/rayon ve pamuk/polyester karışımli kumaşlar da 45 cm'den 2 metreye kadar farklı enlerde dokunmaktadır (Geyik Değerli 2013).

Bu kumaşlar Türkiye genelinde halk eğitim merkezlerinde, kız meslek liselerinde, olgunlaşma enstitülerinde, özel kurslarda ve çeyiz evlerinde kullanılmakta; ayrıca Kapalıçarşı üzerinden ve ihracat firmaları aracılığıyla yurtdışına satılmaktadır.

Ürün Çeşitliliği

İpekli dokumalar, nesiller boyunca aktarılan bir kültürel mirasın göstergesidir. Zanaatkarlar aynı zamanda bu geleneğin taşıyıcılarıdır. İpekli kumaşlar, başörtüleri, giysiler, mendiller, masa örtüleri ve aksesuarlar en sık üretilen ürünlerdir. Bu ürünler hem gündelik kullanımda hem de özel günlerde tercih edilmiştir. Geleneksel motiflerde doğa unsurları (çiçek, yaprak, dal) öne çıkar. Kırmızı, mavi ve altın sarısı gibi renkler en çok kullanılanlardır. Bu motifler sadece süsleme değil, aynı zamanda kimlik ve aidiyetin ifadesidir. Kadınlar, hem

ipek böceği yetiştiriciliğinde hem de dokuma sürecinde baş aktörlerdir. Erkekler genellikle dış pazarlama sürecinde rol alırken, üretimin yükü kadınların omuzlarındadır. Dokumacılık, anneden kızı aktarılan bir bilgi birikimidir. Bu aktarım, toplumsal hafızanın korunmasını sağlar (Haylamaz ve diğ .2024).

Geçmişte ve Günümüzde Bölgede Üretilen Geleneksel Ürünler (Geyik Değerli 2013).

Yağlık: Çeyiz için %100 ipekten, 50 cm eninde dokunan bezayağı kumaştır. Dört kenarı iğne oyası ile süslenir.

Pembezar: Atkı ve çözgüsü bükümlü ipekten dokunan, bürümcük görünümlü kumaştır. Düz renkli olanları erkekler, kenarları kırmızı/mavi çizgili olanları kadınlar kullanırdı. Günümüzde az da olsa kadın iç çamaşırı veya eşarp olarak kullanılmaktadır.

Büddü: %100 pamuk veya ipekten, 50 cm eninde dokunur. Tarlada çalışan kadınlar güneşten korunmak için başlarına bağlarlardı.

Peştamal: İş yaparken belden sarılır. %100 ipek, %100 pamuk veya çözgüsü ipek-atkısı pamuk olarak 90 cm eninde dokunur. Günümüzde banyo havlusu olarak da kullanılmaktadır.

Çiğ İpek Çarşaf: %100 ipekten, 40–60 cm eninde dokunur. Parçalar birleştirilerek çarşaf yapılır.

İdare Bez: 45 cm eninde, saf ipek/pamuk karışımı kumaştır. Çarşaf yapmak için parçalar dikilerek kullanılır.

Havlü: İpek/pamuk karışımından yapılır, üzerine nakış işlenir. Çeyizlerde bulunur, günümüzde sadece siparişe üretilmektedir.

Çaput Çul Yolluk: 75 veya 90 cm eninde, çözgüsü pamuk, atkısı ipek olan dokumadır. Artık ipliklerle dokunur, evlerde küçük halı/yolluk olarak kullanılır. Bugün Ödemiş ipekli dokumaları ayrıca perde, örtü, nevresim takımı, şal, fular, eşarp ve giysi üretiminde değerlendirilmektedir.

Günümüzde Durum ve Karşılaşılan Sorunlar

Yaşar ve Önlü'nün (2022) çalışmalarına göre, Ödemiş'te kozadan ipek çekip ipekli kumaş dokuyan usta sayısı günümüzde oldukça azalmıştır. Bölgede üretim yapan belli başlı atölyeler arasında Hedef Tekstil, Simge İpek, Ersoy İpek ve Birgi'de faaliyet gösteren Sem İpek sayılmaktadır. Bununla birlikte, bölgenin ipekli kumaş üretiminde geçmişte önemli bir yere sahip olan fabrikalardan 1949'da kurulan Mert İpek ile 1977'de tek dokuma tezgâhı ile faaliyete başlayan Ödemiş İpek Dokuma Fabrikası, uzun yıllar büyük bir üretim kapasitesine ulaşmışken, günümüzde üretimlerini durdurmuşlardır.

Bu durum, Ödemiş ve Birgi yöresinde ipekli dokumacılığın sürdürülebilirliği açısından ciddi bir risk oluşturmakta ve geleneğin yaşatılabilmesi için yerel üreticilerin çabalarının, üniversite ve devlet kurumlarının desteklediği projelerle güçlendirilmesini gerekli kılmaktadır (Haylamaz ve diğ. 2024). Ayrıca, üretim atölyelerinde ergonomi, havalandırma, kimyasal madde kullanımı ve yangın güvenliği gibi iş sağlığı ve güvenliği koşullarının iyileştirilmesi, hem kadın emeğinin korunması hem de sürdürülebilir üretimin devamı açısından önemlidir (Öter ve Bertan 2019). Ödemiş'te kadın kooperatifleri, üretim ve satış süreçlerini kolektif hale getirerek emeğin görünürlüğünü artırmaktadır. İpekli dokuma pratiği, kadınlar açısından sadece bir geçim kaynağı değil, aynı zamanda dayanışma ve ortak üretim kültürü yaratma fırsatı da sunmuştur. Özellikle Zeytinlik Mahallesi'nde 2019 yılında başlayan yeniden canlandırma süreci, kadınların yerel bilgiye sahip çıkarak üretimi yeniden örgütlemeleri bakımından örnek teşkil etmektedir (Uzun 2024^a).

- **Sanayileşme ve Hazır Giyim Sektörünün Etkileri:** Hazır giyim sektörünün ucuz ve seri üretimi, geleneksel üretimin gerilemesine neden olmuştur.
- **Genç Kuşakların İlgi Azalması:** Gençler arasında dokumacılık mesleğine ilgi azalmış, bu da geleneğin aktarımını zorlaştırmaktadır.
- **Pazarlama ve Sürdürülebilirlik Sorunları:** El emeği ürünlerin pazar bulma süreci zorluklarla karşılaşmaktadır. Yeterli reklam ve tanıtım yapılamamaktadır.
- **Kültürel Mirasın Kaybolma Riski:** Üretimdeki azalma, geleneğin tamamen yok olma riskini beraberinde getirmektedir.

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Çerçevesinde Değerlendirme

Bu gelenek, UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras tanımına uygun nitelikler taşımaktadır (UNESCO 2003). Bu bağlamda, ipek böcekçiliği ve dokuma geleneği, UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras tanımındaki beş alana da doğrudan temas eder. El sanatları, sözlü gelenek, toplumsal uygulamalar, doğa bilgisi ve gösteri sanatları bu üretim biçiminin farklı boyutlarını yansıtır. Geleneksel üretim ile toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişki, bu pratiklerin aynı zamanda birer toplumsal yeniden üretim alanı olduğunu da ortaya koymaktadır. UNESCO'nun 2003 yılında kabul ettiği Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, geleneksel bilgi ve uygulamaların korunmasında toplulukların, grupların ve bireylerin rollerini öne çıkarır. Bu sözleşme bağlamında, Türkiye'de somut olmayan kültürel mirasın korunmasında kadınların rolü uzun süre görünmez kalsa da özellikle geleneksel üretim biçimleri, bu emeğin ve bilginin görünürlüğünü artırma potansiyeli taşımaktadır.

Ödemiş'te geleneksel olarak sürdürülen ipek böcekçiliği ve bu sürecin devamı niteliğindeki ipekli dokuma geleneği, hem kültürel bir aktarım aracı hem de kadın emeğine dayalı üretim pratiği olarak dikkat çekmektedir. Bu gelenek, doğrudan ev içi üretime dayalı, kuşaktan kuşağa aktarılan bir bilgi sistemine sahiptir ve özellikle kadınlar tarafından yaşatılmıştır (Uzun 2024^b).

İPEK BÖCEKÇİLİĞİ VE İPEKLİ DOKUMA GELENEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

İpek, tarih boyunca hem ekonomik hem de kültürel açıdan değerli bir tekstil ürünü olarak öne çıkmıştır. Bu değerli lifin üretim süreci, doğrudan *Morus cinsi* dut ağaçlarının yapraklarıyla beslenen *Bombyx mori* türü ipek böcekleriyle ilişkilidir. William Cochran'ın 19. yüzyılda gerçekleştirdiği saha gözlemlerine göre, ipek üretimi karmaşık bir biyolojik ve tarımsal sürecin ürünüdür. Sürecin ilk aşaması, uygun türde dut ağaçlarının (özellikle *Morus alba*) yetiştirilmesidir. Dut fidanlarının sağlıklı gelişebilmesi için üç aşamalı bir “yaşam döngüsü” önerilir: yetiştirme, güçlendirme ve çoğaltma. İkinci aşamada ipek böcekleri yaklaşık 4–6 hafta boyunca yoğun şekilde dut yapraklarıyla beslenir. Bu süreçte çevresel koşullar, özellikle sıcaklık ve hijyen, böcek sağlığı açısından kritik öneme sahiptir. Cochran, Louis Pasteur'ün mikrobiyal kontrol yöntemlerinin Çin'deki geleneksel tekniklerle birleştirilmesini önermiştir. Olgunlaşan ipek böcekleri, kendilerini dut dallarına sabitleyerek koza örür. Koza içindeki böcek henüz pupa evresindeyken, kozalar kurutularak içindeki böceğin ölmesi sağlanır. Böylece ipeğin kesintisiz çözülmesi sağlanır. Son aşamada kozalar sıcak suda yumuşatılır ve ipek lifleri makaralara sarılır. İplikler daha sonra boyanarak veya dokunarak tekstil ürünlerine dönüştürülür. ipek üretimi; biyolojik döngülerle tarımsal becerinin birleştiği çok katmanlı bir süreçtir. William Cochran'ın gözlemleri, bu sürecin sadece bir üretim faaliyeti değil, aynı zamanda kültürel mirasın taşıyıcısı olduğunu da ortaya koymaktadır (Önal 2024). Ödemiş ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği, kırsalda kadın emeğiyle yaşatılan önemli bir kültürel mirastır. Bu geleneğin korunması ve sürdürülebilirliği, kadın emeğinin görünürlüğünün artırılmasıyla mümkündür. Yerel yönetimler, kooperatifler ve uluslararası kurumlar aracılığıyla desteklenen politikalar, hem ekonomik kalkınmaya hem de kültürel mirasın korunmasına katkı sağlayacaktır. Ödemiş'in ipek böcekçiliği ve ipekli dokumacılık geleneği tarihsel olarak güçlü bir altyapıya ve yerel uzmanlığa sahiptir; ancak dut ağacı varlığının azalması, maliyet artışları ve modern tekstil pazarlarının dönüşümü nedeniyle üretim ve ustalık sürekliliğinde düşüş gözlenmektedir. Bu olgular hem ekonomik hem de somut olmayan kültürel miras boyutunda müdahale gerektirir (Coşar 2017; Yaşar ve Önlü 2022).

- **Yerel kapasite güçlendirme ve kadın odaklı eğitim programları**

Ödemiş'te yapılan çalışmalarda, ipek üretimi ve dokumada kadın emeğinin merkezi rolü vurgulanmaktadır. Bu nedenle mesleki becerilerin kuşaktan kuşağa aktarımını desteklemek önemlidir. Yerel üniversitelerin (ziraat, tekstil ve folklor bölümleri) iş birliğiyle mevsimsel ve uygulamalı “sericultura ve ipek dokuma” eğitimleri düzenlenebilir. Ayrıca ustalar için öğretici sertifika programları ve kadın kooperatiflerine yönelik yönetim ile pazarlama modülleri hayata geçirilebilir (Uzun 2024^a).

- **Dut (*Morus spp.*) üretiminin rehabilitasyonu ve agro-morfolojik destek**

Dut ağaçlarının azalması, ipek böceklerinin temel besin kaynağını kısıtlamakta ve koza üretimini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle tarımsal politikalarla dut ekimi ve bakımına öncelik verilmelidir. Uygulama kapsamında fidan desteği sağlanması, agroforestry planlamasının yapılması, çiftçilere yönelik bakım ve entegre zararlı yönetimi eğitimlerinin verilmesi, ayrıca yerel pilot dut bahçelerinin oluşturulması önerilmektedir (Ödemiş Belediyesi 2025).

- **Yerel markalaşma, kalite standardizasyonu ve coğrafi işaret/marka çalışmaları**

Ödemiş ipekli dokumaları özgün bir kültürel değere sahiptir. Bu ürünlerin markalaştırılması, hem katma değeri artıracak hem de üretimin devamlılığını sağlayacaktır. “Ödemiş İpeği” adıyla coğrafi işaret ya da marka tescili yapılması, kalite standartlarının belirlenmesi, etiketleme ve sertifikasyon süreçlerinin geliştirilmesi, ayrıca tasarım ve ambalajlama atölyeleri aracılığıyla pazarlama stratejilerinin güçlendirilmesi önerilmektedir (Geyik Değerli 2013).

- **İnovasyon ve sürdürülebilir ürün geliştirme - ekolojik ve etik ipek**

Son yıllarda inovasyon çalışmalarının artmasıyla birlikte ülkelerin kültürel değerleri ile inovasyon düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemek ve aynı zamanda da kültürel yapının inovasyon üzerindeki etkisini ortaya koymak önem kazanmıştır (Dilek ve Coşkun 2024). Küresel pazarda “etik ipek”, “organik ipek” ve “peace silk” gibi ürünlere olan talep giderek artmaktadır. Ödemiş'te üretim bu niş pazarlara yönlendirilebilir. Bu kapsamda, pupanın çıkarılmadan işlendiği alternatif yöntemlerin pilot uygulamaları, çevre dostu doğal boyar maddelerle üretim ve sürdürülebilirlik sertifikasyonlarına başvuru gibi adımlar atılabilir (Özkavruk ve diğ. 2022).

- **Tarihi belgeleme ve somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) işlemleri**

Yerel ustaların bilgi birikimi, törenler ve üretim ritüelleri belgelenmezse kaybolma riski taşımaktadır. Bu nedenle saha görüşmeleri, sözlü tarih projeleri, video-dökümantasyon çalışmaları yapılmalı; yerel müzeler ve kültür

müdürlükleriyle ortak dijital arşivler kurulmalıdır. Ayrıca UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras kriterlerine uygun envanter çalışmalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Uzun 2024^b).

- **Kümelenme (cluster) ve tedarik zinciri entegrasyonu**

Benzer coğrafi bölgelerdeki ipekçilik deneyimleri göstermektedir ki kümelenme, hem verimliliği hem de istihdamı artırmaktadır (Dilek 2019). Ödemiş'te üretim ölçeğini büyütmek için kümelenme politikası benimsenebilir. Yerel üreticiler, atölyeler, tedarikçiler ve pazarlamacıları bir araya getiren kooperatif veya klaster yapıları kurularak ortak atölye, ortak satın alma ve ortak pazarlama kanalları geliştirilebilir (İsmayilova ve diğ. 2025).

- **Pazarlama — dijitalleşme, turizm entegrasyonu ve deneyim ekonomisi**

Turizm ile entegre edilen deneyim temelli etkinlikler (örneğin atölye ziyaretleri, ipek çekme ve dokuma uygulamaları) hem doğrudan gelir sağlar hem de kültürel tanıtıma katkı sunar. Bu kapsamda Ödemiş'te “ipek rotası” oluşturulması, atölye-tur paketlerinin hazırlanması, e-ticaret yoluyla doğrudan satış yapılması, sosyal medya üzerinden hikâye anlatımı ve yerel festival ile sergilerin düzenlenmesi önerilmektedir (Yaşar ve Önlü 2022).

- **Finansman mekanizmaları ve politika önerileri**

Üreticilerin kayıt dışı faaliyetleri ve kısa vadeli finansman kaynaklarının yetersizliği, sürdürülebilirliğin önünde engel oluşturmaktadır. Bu nedenle KOSGEB ve TÜBİTAK desteklerinin ipekçilik alanına uyarlanması, tarımsal kredi modellerinin geliştirilmesi, mikro-kredi ve başlangıç hibelerinin sağlanması, ayrıca kamu-özel ortaklığı projelerinin hayata geçirilmesi önerilmektedir (Yılmaz 2017).

KAYNAKLAR

- Başkaya, Z. Gelişimi ve dağılışı bakımından Türkiye ipekböcekçiliğinde Bilecik ilinin yeri, sorunları ve çözüm önerileri, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(30), 257-286, 2014.
- Büyük, M. *İpek Böcekçiliği Ders Notları* (yayımlanmamış). Diyarbakır: Diyarbakır Tarım MYO, 2023.
- Coşar, Y. Somut olmayan kültürel mirasın korunmasında kadın emeğinin rolü, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(38), 115-138, 2017.
- Çağlar, G. İpek yolunda ticaret ve taşımacılık, *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences (JOSHAS Journal)*, 2021.
- Dilek, A. İnovasyon odaklı kümelenmeler, *Taras Shevchenko 4th International Congress on Social Sciences*, İzmir, Türkiye, 2019, s. 840.
- Dilek, A., Coşkun, S. N. Kültürel bağlamda ürün odaklı inovasyon – Kavramsal bir değerlendirme, *18. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri*, Komrat/Gagauzya, Moldova, 2024.
- Geyik Değerli, N. Ödemiş ipekli dokumaları, *Akdeniz Sanat*, 6(12), 2013.
- Haylamaz, G., Akgül, Ö., Bağcı, E., Çakar, C., Gündoğdu, A. E. Doğal boyama yöntemleri ile renklendirilen geleneksel Ödemiş ipekli dokumaların özgün tasarımlara dönüşümü, *Türk Moda Tasarımı ve Yönetimi Dergisi*, 6(3), 275-300, 2024.
- Ismayilova, A., Azizov, F., Şükürlü, Y., Bəkirov, Q. Clustering and employment opportunities in the development of sericulture and cocoon production in the northwestern region of Azerbaijan, *Mustafa Kemal Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 30(2), 451-471, 2025.
- İleri, B. İpek böceği türleri, koza özellikleri ve kumaş örnekleri, (editör: Yılmaz, E. S.), *Sosyal Bilimler Alanında Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler-III*, Özgür Yayınları, 2024.
- İnginar Kemaloğlu, A. Atatürk döneminde ipek böcekçiliğinin geliştirilmesine yönelik atılan adımlar (1923–1938), *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10 (Cumhuriyet’in 100. yılı özel sayısı, Ekim), 84-108, 2023.
- Koza Birlik, Türkiye’de İpekböcekçiliği, Erişim adresi: <http://www.kozabirlik.com.tr/tarihce>, Erişim tarihi: 10.08.2025.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, İpek böcekçiliği ve dokuma için ipeğin geleneksel üretimi, Erişim adresi: <https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-345163/ipek-bocekciligi-ve-dokuma-icin-ipegin-geleneksel-uretimi.html>, Erişim tarihi: 11.08.2025.

- Memiş, H., Akgül, K. Kırsal kalkınma bağlamında Bursa’da ipek böceği yetiştiriciliği üzerine bir araştırma, *Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 145-159, 2021.
- Odabaş, E., Günbey, Ö. B., Zengin, Y., Sarıkaya, A. H. Dünya’da ve Anadolu’da ipek böceğinin yolculuğu, *Journal of Animal Science and Products (JASP)*, 3(1), 75-84, 2020.
- Ödemiş Kaymakamlığı, İpekböcekçiliği, Erişim adresi: <http://www.odemis.gov.tr/ipekbocekciligi-09-01-2014>, Erişim tarihi: 11.08.2025.
- Önal, M. Kozaya yolculuk: William Cochran’ın gözüyle dut ağacı ve ipek böceğinin serüveni, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 250-279, 2024.
- Öter, N. Bertan, B. Tekstil sektöründe pamuklu ürün üretimindeki risklerin analizi ve yönetimine ilişkin tehlikelerin belirlenmesi, 5. *Uluslararası İş Güvenliği ve Çalışan Sağlığı Kongresi*, İstanbul, Türkiye, 2019.
- Özkavruk Adanır, E., İleri, B., Can, F., Ulaşlı, B. İpekböcekçiliğine etik bir yaklaşım: Hatay/Türkiye’de barış ipeği üretimi, *Tekstil*, 22(1), 20–30, 2022.
- Pamuk, B. İpekyolu ticareti ve Erzurum, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22(2), 125-143, 2007.
- UNESCO. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Paris: UNESCO, 2003.
- Uzun, A. Z. Geçmişten günümüze Aydın vilayetinde ipekçilik: Somut olmayan kültürel mirasın sürdürülmesinde kadının rolü, *Folklor Akademi Dergisi*, 7(2), 714-723, 2024^b.
- Uzun, A. Z. Somut olmayan kültürel mirasın yaşatılarak korunmasında kadınların rolü: Ödemiş ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği örneği, [Yüksek lisans tezi], Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi ABD, İzmir, 2024^a.
- Yaşar, N., Önlü, N. İzmir’in gelecek kuşaklara düzeni: Ödemiş ipeklileri ve Tire Beledi dokularının son durumu, *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi (İzmir Özel Sayısı)*, 111-122, 2022.
- Yeşil, Y., Arpat, B., Öter, N.S. Tekstil Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimleri Hakkında Çalışan Algıları ve Farkındalığı: Denizli İli Örneği, *The Journal of Academic Social Science*, 8, 2014.
- Yılmaz, O. Türkiye’de ipek böcekçiliği – Sericulture in Turkey, *Sch J Agric Vet Sci*, 4(9), 374-376, 2017.
- Yurtoğlu, N. Cumhuriyet döneminde Türkiye’de ipek böcekçiliği (1923–1950), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(34), 159-189, 2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

- Görsel 1:** Büyük, M. *İpek Böcekçiliği Ders Notları* (yayımlanmamış).
Diyarbakır: Diyarbakır Tarım MYO, 2023.
- Görsel 1:** Büyük, M. *İpek Böcekçiliği Ders Notları* (yayımlanmamış).
Diyarbakır: Diyarbakır Tarım MYO, 2023.
- Görsel 1:** Büyük, M. *İpek Böcekçiliği Ders Notları* (yayımlanmamış).
Diyarbakır: Diyarbakır Tarım MYO, 2023.

9. Bölüm

Kuyumculukta Meslek Birliği ve Standardizasyon: İzmir Kuyumcular Odasının Etkisi

Servet AKAR¹

GİRİŞ

Kuyumculuk sanatı, insanlık tarihinin en eski zanaat dallarından biri olarak, estetik değer üretiminin yanı sıra ekonomik ve kültürel işlevleriyle de toplumların gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Anadolu coğrafyası, tarih boyunca altın, gümüş ve değerli taşların işlenmesinde merkezi bir konumda olmuştur. Hititlerden Lidyalılara, Bizans'tan Osmanlı'ya kadar birçok uygarlık değerli metal ve taşları yalnızca bir süsleme sanatı veya inanış objesi olarak değil, aynı zamanda ekonomik dolaşımın bir parçası olarak değerlendirmiştir. Özellikle Lidyalılar'ın parayı icat etmesi, kuyumculukla ekonomik hayat arasındaki bağı köklü bir biçimde ortaya koymuş, bu gelenek yüzyıllar boyunca zenginleşerek günümüze kadar ulaşmıştır (Türe 2009; Ahumay 2019, Ören ve Akar 2021).

Modern dönemde kuyumculuk sektörü, yalnızca bireysel estetik tüketim ihtiyaçlarını karşılayan bir alan olmaktan çıkarak ulusal ekonomiye katkı sağlayan, istihdam yaratan, ihracat potansiyeli olan ve aynı zamanda kültürel mirasın devamlılığını sağlayan çok yönlü bir sektör hâline gelmiştir. Bu noktada standardizasyon ve mesleki örgütlenme, sektörün düzenlenmesi, güvenilirliğin sağlanması ve uluslararası rekabette varlık gösterebilmesi için hayati bir önem taşımaktadır. Altın ve gümüş gibi değerli metallerin ayarları, taşların sertifikasyonu ve üretim tekniklerinin belirli standartlara kavuşturulması, hem tüketici güvenini artırmakta hem de üretici firmaların uluslararası pazarlara açılmasına imkân vermektedir (Ören ve Akar 2023; T.C. Ticaret Bakanlığı 2022).

Türkiye'de kuyumculuk sektörü, özellikle İstanbul, İzmir, Ankara ve Gaziantep gibi merkezlerde yoğunlaşmış, üretim, tasarım ve ticaret alanlarında gelişim göstermiştir. Bu merkezlerden biri olan İzmir, tarihsel kimliği, liman kenti olma özelliği ve ticaret kültürü sayesinde kuyumculukta önemli bir yer edinmiştir. İzmir'in Kemeraltı Çarşısı, yüzyıllardır hem yerli hem de yabancı ziyaretçiler için bir kuyumculuk merkezi olma niteliğini korumuş ve kent,

¹ Öğr. Gör., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Karacasu Memnune İnci MYO, El Sanatları Bölümü, servet.akar@adu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4707-9970>

günümüzde de Türkiye kuyumculuk sektöründe yenilikçi tasarım anlayışının ve standardizasyon girişimlerinin öncü şehirlerinden biri olmuştur (Doğaka 2015).

Bu gelişimde en büyük paylardan biri, mesleki örgütlenmelerin başında gelen İzmir Kuyumcular Odasına aittir. Oda, yalnızca meslek mensuplarının haklarını korumakla kalmayıp, aynı zamanda üretim ve satış süreçlerinde kalite standartlarının uygulanmasını, eğitim faaliyetlerinin sürdürülmesini ve ulusal/uluslararası düzeyde sektörün tanıtımını sağlayan bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda İzmir Kuyumcular Odası, hem bölgesel hem de ulusal düzeyde kuyumculuk sektörünün disipline edilmesinde ve sürdürülebilir bir gelişim çizgisine taşınmasında kilit bir role sahiptir (İZKO 2025).

Meslek Birlikleri ve Kuyumculukta Önemi

Kuyumculuk, üretim teknikleri, hammadde kullanımı ve pazarlama boyutuyla disiplinler arası bir niteliğe sahip olan zanaat dallarından biridir. Bu nedenle sektörün yalnızca bireysel girişimcilerin ya da atölyelerin çabalarıyla değil, kolektif bir örgütlenme ve ortak standartlarla gelişim gösterebilmesi mümkündür (Turkish Jewellery 2025). Tam da bu noktada meslek birlikleri devreye girmekte, sektörün düzenlenmesinde, hakların korunmasında ve ulusal/uluslararası düzeyde rekabet gücünün artırılmasında temel işlevler üstlenmektedir (GIA 2025).

Meslek birlikleri, belirli bir meslek grubunun çıkarlarını korumak, meslek ahlakını ve kalite standartlarını belirlemek, üyeleri arasında dayanışmayı sağlamak amacıyla kurulan kurumlardır. Bu birlikler, bir yandan meslek mensupları arasında iletişim ve işbirliğini güçlendirirken, diğer yandan kamu kurumlarıyla sektör arasında köprü işlevi görmektedir. Ayrıca, ekonomik dalgalanmalardan kaynaklanan sorunların çözümünde kolektif hareket etmeyi kolaylaştırarak mesleğin sürdürülebilirliğine katkı sunmaktadır (Wikipedia 2025).

Kuyumculuk özelinde meslek birlikleri, şu işlevlerle öne çıkmaktadır;

- Değerli madenlerin ayar ve kalite kontrolünün sağlanması,
- Tüketiciyi sahtecilik ve kalitesiz ürünlere karşı korumak,
- Üretici ve satıcıların haklarını savunmak,
- Mesleki eğitim ve usta-çırak ilişkisinin desteklenmesi,
- Sektörün ulusal ve uluslararası tanıtımını yapmak,
- Devlet kurumlarıyla işbirliği içinde vergi, kayıt dışılık ve denetim süreçlerini düzenlemek.

Türkiye’de Kuyumculukta Meslek Örgütlenmesi

Günümüzde Türkiye genelinde kuyumculuk mesleğini temsil eden çok sayıda oda ve birlik bulunmaktadır. İstanbul, İzmir, Ankara, Gaziantep gibi merkezlerdeki odalar, hem ülke içinde hem de uluslararası ölçekte sektörün yönlendirilmesinde aktif roller üstlenmektedir. Bu odalar, bir yandan ekonomik ve ticari standartların geliştirilmesine katkı sağlarken, diğer yandan sektördeki genç kuşakların yetişmesine olanak sunmaktadır. Türkiye’de kuyumculuk sektörü, tarih boyunca yalnızca ekonomik bir faaliyet alanı değil, aynı zamanda sanat, zanaat ve toplumsal örgütlenmenin kesiştiği önemli bir meslek dalı olmuştur. Bu sektörün kökleri, Anadolu’nun binlerce yıllık metal işleme geleneğine, maden ocaklarının işletilmesine ve değerli taşların süsleme sanatında kullanılmasına kadar uzanır. Antik dönemden itibaren Ege ve Anadolu coğrafyasında gelişen metal işçiliği, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kurumsal bir yapıya kavuşmuş, özellikle lonca sistemi aracılığıyla mesleki standartların korunması sağlanmıştır. Osmanlı döneminde “Sarrafklar ve Kuyumcular Loncası”, üretimin, ticaretin ve fiyatlandırmanın düzenlenmesinde belirleyici bir otorite konumundaydı. Bu loncalar, yalnızca mesleki denetim mekanizması olarak değil, aynı zamanda ahlaki ve sosyal düzeni sağlayan bir yapının da temsilcisiydi (Berber Babalık 2022; Al 2023). Üretimde kullanılacak madenlerin kalitesi, ayar oranları, ustaların yetkinliği ve çırakların eğitimi lonca tarafından titizlikle denetlenirdi. Her usta, mesleğe kabul edilmeden önce uzun bir çıraklık ve kalfalık süreci geçirir, belirli bir olgunluğa ulaştığında “şed kuşanma” töreniyle ustalık unvanı alırdı. Bu sistem, hem teknik bilginin hem de etik değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamıştır. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte lonca sistemi, yerini modern kurumlara ve derneklere bırakmıştır. Bu dönüşüm, hem üretim biçimlerinin sanayileşmesiyle hem de ticaretin serbestleşmesiyle paralel bir biçimde gerçekleşmiştir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren büyük şehirlerde kurulan Kuyumcular Odaları, sektörün örgütlü yapısını yeniden biçimlendirmiştir. İstanbul, İzmir, Ankara ve Gaziantep gibi merkezlerde faaliyet gösteren bu odalar, hem sektörel standartların belirlenmesinde hem de meslek mensuplarının haklarının korunmasında öncü rol oynamaktadır. Bu kurumlar, sadece ekonomik ve ticari işlevleriyle değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma kültürünün devamlılığını sağlamalarıyla da dikkat çeker (Tekerek 2023).

Türkiye genelinde bugün yüzlerce kuyumcu odası ve birliği bulunmaktadır. Bu yapılar, sektörde kalite, üretim, eğitim, ihracat ve tüketici güveni gibi konularda düzenleyici çerçeve sunmaktadır. Özellikle İstanbul Kuyumcular Odası, İzmir Kuyumcular Odası ve Gaziantep Kuyumcular Odası gibi büyük kuruluşlar, ulusal düzeyde karar mekanizmalarıyla etkileşim halindedir. Ayrıca,

bu odalar uluslararası fuarlarda Türkiye’yi temsil etmekte, dünya kuyumculuk pazarında Türk markalarının bilinirliğini artıran stratejik bir köprü görevi görmektedir (İstesob 2021).

Kuyumculuk sektöründe standardizasyon kavramı, hem üretim kalitesinin hem de tüketici güveninin temelini oluşturur. Altın, gümüş ve platin gibi değerli metallerin saflık oranlarının belirlenmesi, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda etik bir sorumluluk olarak da kabul edilir. Türkiye’de bu süreç, ayar evleri ve laboratuvarlar aracılığıyla yürütülmektedir. Meslek birlikleri ve odalar, sahtecilikle mücadele, ayar garantisi, markalama ve sertifikasyon gibi konularda düzenlemeler yaparak kalite güvencesi sağlar. Bu sistemin işleyişi, hem iç piyasada güvenin tesis edilmesini hem de uluslararası ticarete Türk kuyumculuk ürünlerinin güvenilirliğinin artmasını mümkün kılar. İhracat odaklı çalışan Türk kuyumculuk sektörü, son yıllarda dünya pazarlarında önemli bir konuma ulaşmıştır. Dubai, Londra ve Hong Kong gibi merkezlerde Türk markalarının artan görünürlüğü, bu standartlaşma ve kurumsallaşma çabalarının doğal bir sonucudur. Uluslararası fuarlarda tanıtılan ürünlerin kalite sertifikaları, yalnızca ekonomik değer yaratmakla kalmaz, aynı zamanda Türk kuyumculuğunun tarihsel ve kültürel birikimini de dünyaya tanıtır (LBMA 2021).

Teknolojinin hızla geliştiği 21. yüzyılda, kuyumculuk sektörü de dijitalleşmenin etkisiyle köklü bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bilgisayar destekli tasarım (CAD), üç boyutlu modelleme, lazer kaynak teknikleri, otomatik taş montajı ve döküm teknolojilerindeki yenilikler, üretim süreçlerini el emeğiyle makineli üretim arasında dengeli bir noktaya taşımıştır. Bu noktada meslek birlikleri, ustaların, kalfaların ve çırakların değişen teknolojilere uyum sağlaması amacıyla kapsamlı eğitim programları düzenlemektedir. Uygulamalı atölyeler, sertifikalı kurslar ve mesleki gelişim seminerleri aracılığıyla sektördeki bilgi güncellenmekte, nitelikli iş gücü yetiştirilmektedir. Üniversiteler ve meslek liseleriyle yapılan iş birlikleri de bu dönüşümün önemli bir ayağını oluşturur. Kuyumculuk ve takı tasarımı programları, geleneksel el sanatları ile modern tasarım anlayışını bir araya getirmekte, akademik bilgi ile pratik beceriyi birleştiren yeni nesil zanaatkarların yetişmesini sağlamaktadır. Bu süreç, aynı zamanda çıraklık geleneğinin çağdaş bir biçimde sürdürülmesine olanak tanır. Geleneksel bilgi, akademik yöntemlerle belgelenir ve bilimsel temellere dayandırılırken, genç tasarımcılar yenilikçi üretim tekniklerini sektöre kazandırır. Böylece, geçmişin ustalık mirası ile geleceğin teknolojik yetkinlikleri arasında güçlü bir köprü kurulur.

Kuyumculuk mesleğinin kültürel boyutu, Türkiye’deki meslek birliklerinin sosyo-kültürel faaliyetleriyle de kendini göstermektedir. Fuarlar, sergiler, atölye çalışmaları ve tanıtım organizasyonları, yalnızca ticari bir platform değil, aynı

zamanda kültürel paylaşım alanı işlevi görmektedir. Örneğin, İzmir’de düzenlenen kuyumculuk fuarları ve Kemeraltı Çarşısı’nda gerçekleştirilen etkinlikler, hem bölgenin tarihsel kimliğini görünür kılmakta hem de yerel esnafın kültürel üretimini desteklemektedir (Ege Postası 2016). Bu etkinlikler aracılığıyla, kuyumculuk sanatı sadece bir zanaat olarak değil, aynı zamanda kentin kimliğini yansıtan bir kültürel ifade biçimi olarak da öne çıkar. Ayrıca, meslek birlikleri yerel yönetimlerle iş birliği içinde kültürel mirasın korunmasına yönelik projeler yürütmektedir. Geleneksel tekniklerin belgelenmesi, ustaların yaşam öykülerinin kayıt altına alınması, el yapımı üretimin sürdürülebilirliği gibi çalışmalar, somut olmayan kültürel mirasın yaşatılmasına hizmet etmektedir. Bu çabalar, UNESCO’nun “Yaşayan İnsan Hazine” kavramıyla da paralellik göstermektedir. Türkiye kuyumculuk sektörü tarihsel süreklilik, teknik ustalık, örgütlü dayanışma ve kültürel kimlik unsurlarını bir arada barındıran çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Meslek birlikleri ve odalar, bu yapının sürdürülebilirliğini sağlayan en önemli kurumsal yapılardır. Hem ekonomik kalkınmaya katkı sağlamakta hem de sanat ile zanaatın iç içe geçtiği bir üretim kültürünü gelecek kuşaklara aktarmaktadır. Standardizasyon, eğitim ve kültürel tanıtım faaliyetleriyle desteklenen bu kurumsal sistem, Türkiye’nin kuyumculuk alanında dünya çapında bir marka haline gelmesinin temelini oluşturmaktadır (Coşkun 2024).

İzmir Kuyumcular Odasının Tarihi ve Kurumsal Yapısı

İzmir kuyumculuk sektörü, kentin tarihsel ticaret ve zanaat kültürünün önemli bir bileşenidir. Kentin tarih boyunca sürdürdüğü üretim geleneği, kuyumculuğu yalnızca ekonomik bir faaliyet olmaktan çıkararak kültürel bir miras alanına dönüştürmüştür. Bu kapsamda sektördeki atölyeler, perakende işletmeleri ve üretici zanaatkarlar, hem yerel ekonomiye katkı sağlamakta hem de İzmir’in sanatla bütünleşmiş kent kimliğini korumaktadır. Ancak bu üretim ve ticaret ağının sürdürülebilir biçimde ilerleyebilmesi, belirli bir kurumsallaşma ve düzenleme ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu gereksinim, İzmir Kuyumcular Odası’nın kuruluşunun da temel gerekçesini oluşturmuştur. İzmir Kuyumcular Odası, bölgedeki kuyumculuk faaliyetlerini temsil eden ve düzenleyen bir meslek örgütü olarak, yerel zanaat ekosisteminde merkezi bir konuma sahiptir. Oda’nın oluşumu, sektördeki küçük ölçekli atölyeler ile ticaret aktörlerinin ortak çıkarlarını koordine etme, tüketici güvenliğini sağlama ve sektörel bilgi akışını düzenleme hedefleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Oda, aynı zamanda üreticiler arasında dayanışmayı güçlendirmeyi, mesleki etik ilkeleri korumayı ve kentteki kuyumculuk faaliyetlerinin bütüncül bir sistem içinde yürütülmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Böylece, sektördeki bireysel çabalar ortak bir kurumsal kimlik

altında birleşmiş, İzmir kuyumculuğu daha görünür ve örgütlü bir yapıya kavuşmuştur (İZKO 2025).

Oda'nın faaliyetleri, Türkiye'deki meslek kuruluşlarının tabi olduğu genel mevzuat çerçevesinde şekillenmektedir. 5362 sayılı "Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu" doğrultusunda faaliyet gösteren Oda, kendi tüzüğü, genel kurul kararları ve kamu kurumlarıyla yürüttüğü koordinasyon süreçleri aracılığıyla sektörde düzenleyici bir işlev üstlenmektedir. Bu bağlamda üye kayıtlarının ve sicillerin tutulması, mesleki standartların belirlenmesi, eğitim programlarının düzenlenmesi, damga ve ayar uygulamalarının izlenmesi, tüketici şikâyetlerinin değerlendirilmesi ve ulusal ile uluslararası tanıtım faaliyetlerinin yürütülmesi Oda'nın temel görev alanlarını oluşturur. Söz konusu görevler yalnızca idari işlemlerle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda sektörün etik, teknik ve ekonomik bütünlüğünün sağlanmasına hizmet etmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı 2022).

Kurumsal yapılanma açısından Oda, demokratik katılım ve şeffaf yönetim ilkelerine dayalı bir modele sahiptir. En yüksek karar organı olan Genel Kurul, üyelerin temsil edildiği ve stratejik kararların alındığı bir yapıdır. Yönetim Kurulu, bu kararların uygulanmasından sorumludur ve Oda'nın faaliyetlerini yürütürken sektörel gelişmeleri dikkate alarak stratejik planlamalar yapar. Denetleme Kurulu ise mali süreçlerin ve genel işleyişin hesap verebilir biçimde yürütülmesini sağlar. Eğitim, teknik işler, disiplin, fuar ve tanıtım gibi alanlarda oluşturulan alt komisyonlar, Oda'nın ihtisaslaşmış faaliyet alanlarını temsil eder. Bu komisyonlar sayesinde, farklı mesleki alanlarda uzmanlaşma sağlanmakta ve üyeler arasındaki iletişim güçlenmektedir. Oda bünyesinde yer alan arabuluculuk ve disiplin mekanizmaları, meslek içi anlaşmazlıkların çözümünde etkin bir rol oynar, böylece sektörel istikrar korunur ve meslek onuru güvence altına alınır.

İzmir Kuyumcular Odası'nın hizmet portföyü, üyelerin ekonomik, teknik ve mesleki gereksinimlerine yanıt verecek şekilde geniş bir yelpazeye sahiptir. Üyelere sağlanan hizmetler arasında vergi, mevzuat ve hukuk danışmanlığı, kalite denetimi ve ayar kontrolü yönlendirmesi; ulusal ve uluslararası fuarlara katılım desteği, dış ticaret ve ihracat danışmanlığı, finansman araçlarına erişim kolaylaştırma ve pazarlama desteği yer alır. Oda ayrıca, dijital üyelik sistemleri ve çevrim içi veri tabanlarıyla üye kayıt süreçlerini hızlandırmakta, düzenli olarak yürüttüğü anketler ve geri bildirim sistemleri aracılığıyla sektördeki güncel ihtiyaçları analiz etmektedir. Bu yaklaşım, Oda'nın hem üyeleriyle olan ilişkisini güçlendirmekte hem de hizmetlerin etkililiğini artırarak kurumsal verimliliği sağlamaktadır (İZKO 2025).

Kurumsal gelişimi sürdürebilmek için Oda, modernleşmeyi ve dijitalleşmeyi stratejik öncelik haline getirmiştir. Elektronik kayıt sistemlerinin geliştirilmesi,

e-hizmetlerin yaygınlaştırılması ve bürokratik süreçlerin sadeleştirilmesi, Oda'nın dijital dönüşümünün temel adımlarını oluşturur. Bunun yanı sıra, mesleki standardizasyonu güçlendirmek amacıyla laboratuvar altyapısının modernize edilmesi, ayar ve analiz cihazlarının yenilenmesi, kalite güvence sistemlerinin uluslararası normlara uyumlu hale getirilmesi yönünde çalışmalar yürütülmektedir. Bu teknik kapasite artışı, İzmir'in kuyumculuk sektöründe rekabetçi bir merkez olarak öne çıkmasına katkı sağlamaktadır (İZKO 2025).

Kurumsal stratejilerin önemli bir boyutu da meslek içi eğitimin desteklenmesidir. Oda, genç zanaatkârların sektöre kazandırılması amacıyla üniversiteler, meslek liseleri ve atölyelerle ortak projeler yürütmektedir. Bu iş birlikleri sayesinde geleneksel çıraklık sistemi, çağdaş mesleki eğitim anlayışıyla bütünleştirilmekte, genç kuşakların hem teknik bilgiye hem de mesleki etik değerlere hâkim olarak yetişmeleri sağlanmaktadır. Ayrıca, düzenlenen seminerler, ustalık kursları ve uygulamalı eğitim programları, sektördeki profesyonel yeterliliklerin sürekli güncel tutulmasına olanak tanımaktadır. Bu kapsamda Oda, geleneksel kuyumculuk bilgisini modern teknolojilerle birleştirerek mesleğin sürekliliğini sağlamaktadır (Kurt 2025).

İzmir Kuyumcular Odası'nın faaliyetleri yalnızca ekonomik ve mesleki alanla sınırlı değil, aynı zamanda kentin kültürel yaşamına da doğrudan katkıda bulunmaktadır. Oda'nın desteklediği fuarlar, sergiler ve tanıtım etkinlikleri, İzmir'in sanat ve zanaat kimliğinin güçlenmesine olanak tanımaktadır. Özellikle Kemeraltı Çarşısı'nda gerçekleştirilen etkinlikler, tarihsel üretim mekânlarının yeniden canlandırılmasını sağlamış, böylece kuyumculuk, hem kültürel mirasın hem de çağdaş tasarımın bir bileşeni olarak kent yaşamında varlığını sürdürmüştür. Oda'nın bu yönüyle yürüttüğü çalışmalar, İzmir'i yalnızca bir ticaret merkezi değil, aynı zamanda kuyumculuğun estetik ve kültürel boyutunu temsil eden bir sanat kenti konumuna taşımaktadır. İzmir Kuyumcular Odası, kurumsal yapılanması, hizmet çeşitliliği, standardizasyon çalışmaları ve kültürel katkılarıyla Türkiye kuyumculuk sektörünün en güçlü örneklerinden birini oluşturmaktadır. Yerel ekonominin dinamiklerini destekleyen, mesleki dayanışmayı güçlendiren ve zanaatkâr kimliğini çağdaş bir çerçeveye taşıyan bu kurum, İzmir'in tarihsel üretim geleneğini modern bir vizyonla buluşturmaktadır. Böylece kent, geçmişin el işçiliği mirasını geleceğin tasarım anlayışıyla birleştirerek ulusal ve uluslararası düzeyde özgün bir kimlik kazanmıştır (İZKO 2025).

Standardizasyon Çalışmaları ve Etkileri

Kuyumculuk sektöründe standardizasyon, ürün kalitesinin korunması, tüketici güveninin sağlanması ve ticari şeffaflığın geliştirilmesi açısından temel bir araçtır. Standardizasyon, yalnızca teknik bir gereklilik değil, aynı zamanda

sektördeki etik, ekonomik ve uluslararası güven ilişkilerinin sürdürülebilirliği için de stratejik bir mekanizma niteliğindedir. Özellikle değerli metallerin ayar oranları, taşların sınıflandırılması, ağırlık metodolojileri, damgalama ve sertifikasyon süreçleri, kuyumculukta standardizasyonun çekirdeğini oluşturur. Bu uygulamalar, iç pazarda haksız rekabetin önlenmesine, kayıt dışı üretimin azaltılmasına ve dış pazarlarda ürün güvenilirliğinin artmasına katkı sağlar. Türk kuyumculuk sektörünün uluslararası pazarlarda itibarlı bir konuma ulaşmasında bu standartların sistematik biçimde uygulanması belirleyici bir faktör olmuştur (Gurulkan Çakır 2021).

Standardizasyonun teknik boyutu, özellikle damgalama, laboratuvar analizleri ve sertifikasyon süreçleriyle somutlaşır. Altın, gümüş veya platin ürünlerinde kullanılan ayar damgaları, ürünün saflık oranını belgeleyen yasal göstergelerdir. Laboratuvar analizleri, özellikle X-Ray Floresans (XRF) ve spektrometri yöntemleriyle, metalin bileşim oranlarını hızlı ve doğru biçimde belirlemektedir. Aynı şekilde, taş sertifikasyonu uygulamaları, değerli ve yarı değerli taşların orijin, kesim, berraklık ve renk özelliklerinin belgelendirilmesiyle ürünün piyasa değerini netleştirir. Bu teknik uygulamaların güvenilir biçimde yürütülebilmesi için meslek odalarının, yetkili damga merkezleri ve analiz laboratuvarlarıyla iş birliği kurması büyük önem taşır. Oda'lar, üyelerine teknik rehberlik sağlayarak, test altyapılarının kurulması ve bölgesel ölçekte sertifikasyon merkezlerinin oluşturulmasına öncülük edebilir. Böylece, hem üreticilerin yükü hafifletilir hem de kalite güvencesi süreçleri standartlaştırılır (Nadir Metal Rafineri 2025).

Küresel ölçekte artan tüketici bilinci ve dijitalleşme trendi, ürün izlenebilirliği ve bilgi şeffaflığı gerekliliğini daha da ön plana çıkarmıştır. Günümüzde tüketiciler yalnızca ürünün estetik değerine değil, aynı zamanda menşesine, üretim sürecine ve etik kaynak kullanımına ilişkin bilgilere de önem vermektedir. Bu bağlamda, Oda tarafından geliştirilecek kayıt sistemleri, standart üretim formları ve elektronik sertifikalandırma araçları sektör için büyük önem taşır. Ürünlere entegre edilecek barkod veya QR kodlu dijital sertifikalar, hem tüketiciye hem de denetim mekanizmalarına ürünün ayar bilgisini, menşei kaydını ve üretici bilgilerini anlık olarak sunabilir. Bu sistem, hem tüketici güvenini artırır hem de sahtecilikle mücadelede etkin bir denetim aracına dönüşür. Standardizasyona uyum, kısa vadede işletmeler açısından ek maliyetler yaratabilir. Analiz, damgalama ve sertifikasyon süreçleri belirli bir altyapı ve teknik donanım gerektirir. Ancak orta ve uzun vadede bu yatırımlar, sektörel güvenin artması, tüketici memnuniyetinin yükselmesi, iade ve şikâyet oranlarının azalması gibi olumlu sonuçlar doğurur. Standardizasyon sayesinde ürünler daha yüksek katma değerle pazarlanabilir hale gelir. Ayrıca, sertifikalı üretim kültürünün yerleşmesi ihracat süreçlerini kolaylaştırarak uluslararası pazar erişimini genişletir. Bu

noktada meslek odalarının rolü kritik hale gelir ve toplu test laboratuvarları, ortak damgalama merkezleri ve sertifikasyon hizmetleri aracılığıyla küçük ölçekli atölyelerin de standartlara erişimi kolaylaşır. Böylece sektör genelinde eşit rekabet koşulları tesis edilir (Patel ve diğ. 2025).

Standardizasyon çalışmalarının başarısı, somut göstergelerle izlenebilir hale getirildiğinde kurumsal gelişim sürdürülebilir olur. Bu amaçla kullanılabilecek ölçütler arasında yıllık tüketici şikâyet sayısındaki azalma, damgalı ürün oranlarındaki artış, laboratuvar testlerinin sayısı ve kapsamı, ihracat hacmindeki yükseliş, kayıtlı üye sayısındaki artış ve mesleki eğitim programlarına katılım oranları yer alır. Bu göstergeler, Oda'nın yıllık raporlarında düzenli olarak izlenerek politika ve uygulamaların etkililiği değerlendirilebilir. Böylece, hem sektörel performans hem de kurumsal şeffaflık güçlendirilmiş olur.

Günümüzde dijital dönüşüm, kuyumculuk sektöründeki standardizasyon süreçlerine yenilikçi bir boyut kazandırmaktadır. Blokzincir teknolojisi, dijital sertifikasyon sistemleri ve mobil doğrulama uygulamaları, taklit ürünlerle mücadelede ve kayıt dışı ticaretin önlenmesinde güçlü araçlar haline gelmiştir. Blokzincir tabanlı menşe kayıt sistemleri, ürünün tüm üretim ve tedarik zinciri sürecini şeffaf biçimde belgeleyebilir. Bu sayede, hem üretici hem de tüketici açısından doğrulanabilir bir güven ağı oluşturulur. Oda, bu tür teknolojileri pilot projeler aracılığıyla test ederek sektör genelinde farkındalığı artırabilir. Ayrıca, ihracatçı üyeler için dijital sertifika sistemlerinin uygulanması, uluslararası alanda Türk kuyumculuk ürünlerinin güvenilirliğini artırarak teknoloji destekli bir rekabet avantajı sağlayabilir. Standardizasyon, bu çok katmanlı yapısıyla kuyumculuk sektörünün sürdürülebilirliği için yalnızca bir kalite kontrol aracı değil, aynı zamanda stratejik bir gelişim eksenidir. İzmir Kuyumcular Odası gibi kurumsal yapılar, bu süreci yöneten, denetleyen ve geliştiren ana aktörlerdir. Oda'nın teknik rehberlik, laboratuvar altyapısı, dijital kayıt sistemleri ve eğitim faaliyetleri aracılığıyla yürüttüğü standardizasyon çalışmaları, hem üretici hem tüketici açısından güvenin tesis edildiği bir ekonomik ekosistemin inşasına katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle standardizasyon, İzmir kuyumculuk sektörünü yalnızca ulusal ölçekte değil, küresel pazarda da rekabetçi ve itibarlı bir konuma taşıyan temel yapı taşı haline gelmiştir (Verix 2025).

Eğitim, Fuarçılık ve Sektörel Tanıtım

Kuyumculuk sektörünün sürdürülebilir gelişimi, yalnızca üretim ve ticaret kapasitesine değil, aynı zamanda nitelikli iş gücünün varlığına bağlıdır. Bu nedenle mesleki eğitim, sektördeki kurumsal yapılanmanın en önemli dayanaklarından biridir. Kuyumculuk mesleğinde kalifiye eleman yetiştirmek için hem geleneksel hem de modern eğitim modellerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Geleneksel usta-çırak ilişkisine dayanan bilgi aktarımı, el becerisi ve mesleki disiplin açısından hâlâ büyük bir öneme sahiptir, ancak bu sistemin çağdaş üretim anlayışıyla desteklenmesi zorunludur. Bu bağlamda Oda, modüler kurslar, sertifika programları, uygulamalı atölye eğitimleri ve kısa dönem teknik programlar düzenleyerek mesleki yeterlilikleri güçlendirebilir. Ayrıca, sürekli meslek içi eğitim anlayışı, sektörde yenilikçi üretim tekniklerine uyum sağlanması açısından kritik bir rol oynar. Bilgisayar destekli tasarım (CAD/CAM), 3D yazıcı teknolojileri, lazer kaynak ve taş montaj teknikleri gibi alanlarda düzenlenecek eğitim programları, sektörde teknolojik yetkinliği artırarak üretim kalitesine doğrudan katkı sunar.

Kuyumculuğun geleceğini şekillendiren bir diğer unsur, genç tasarımcıların ve girişimcilerin sektöre kazandırılmasıdır. Tasarım odaklı üretim, yalnızca estetik çeşitlilik yaratmakla kalmaz, aynı zamanda Türk kuyumculuğunu uluslararası pazarda özgün bir kimlik haline getirir. Bu doğrultuda Oda, genç yetenekleri desteklemek amacıyla tasarım yarışmaları düzenleyebilir, koçluk programlarıyla deneyimli ustalarla genç tasarımcıları buluşturabilir ve yenilikçi fikirlerin ticarileştirilmesine yönelik mikro-hibe veya prototip destekleri sağlayabilir. Böylece genç tasarımcıların pazara erişimi kolaylaşır, sektörde yaratıcı üretim kültürü yaygınlaşır ve yerel tasarım anlayışı küresel ölçekte temsil edilebilir hale gelir. Fuarcılık faaliyetleri ve ticari tanıtım etkinlikleri de kuyumculuk sektörünün tanınırlığını ve pazar gücünü artıran temel unsurlardandır. Yerel ve ulusal düzeyde düzenlenen fuarlar, üreticiler için yeni ticari bağlantıların kurulmasını, farklı tedarik ağlarına erişimi ve markalaşma süreçlerinin hızlanmasını sağlar. Oda, bu tür etkinliklerin düzenlenmesine öncülük ederek üyelerinin katılımını kolaylaştırabilir ya da lojistik destek sunabilir.

Kuyumculuk sektörünün tanıtımında kültürel turizmle kurulan ilişki de dikkate değerdir. İzmir gibi tarihsel ve kültürel açıdan zengin kentlerde, turizm faaliyetleriyle kuyumculuk atölyeleri arasında güçlü bir etkileşim kurulabilir. Oda, tarihî çarşılar ve kent merkezleriyle iş birliği yaparak atölye turları, canlı üretim gösterileri, yerel tasarım sergileri ve “zanaat deneyim günleri” gibi etkinlikler düzenleyebilir. Bu etkinlikler, hem turistlerin ilgisini sektöre yönlendirir hem de yerel ekonomiye yeni bir dinamizm kazandırır. Ziyaretçilerin üretim süreçlerini gözlemleyebilmesi, ürünlere olan güveni artırır ve kentin kültürel kimliğine değer katar. Böylece kuyumculuk, İzmir’in turistik kimliğiyle bütünleşen bir kültür endüstrisi haline gelir. Günümüz ekonomisinde dijitalleşme, sektörel rekabet gücünün belirleyici faktörlerinden biridir. Kuyumculuk sektöründe de dijital tanıtım ve e-ticaret stratejileri giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Oda, üyelerin çevrim içi satış kanallarına erişimini

kolaylaştırmak, dijital mağaza açma süreçlerinde rehberlik sunmak ve toplu satış platformları kurmak gibi desteklerle küçük atölyelerin dijital ekonomiye entegre olmasını sağlayabilir. Dijital pazarlama eğitimleri, sosyal medya stratejileri ve fotoğraf/video içerik üretimi konularında düzenlenecek atölyeler, üyelerin çevrim içi görünürlüklerini artıracaktır. Ayrıca, ortak marka veya etiket uygulamalarıyla oluşturulacak kolektif kimlik markaları, bölgesel üretim ağını ulusal ve uluslararası pazarlarda daha güçlü bir biçimde temsil edebilir. Tüm bu faaliyetlerin sürdürülebilir biçimde yürütülebilmesi için, sistematik bir izleme ve değerlendirme mekanizmasının kurulması gereklidir. Eğitim programlarının etkinliği, kursiyerlerin istihdam oranı, sertifika sonrası gelir artışı, sektörde faaliyet gösteren yeni girişimci sayısı ve düzenlenen fuarlardan elde edilen iş bağlantıları gibi göstergelerle ölçülebilir. Tanıtım ve e-ticaret çalışmalarında ise web trafik istatistikleri, dijital satış hacimleri, sosyal medya etkileşim oranları ve turist-atölye ziyaret sayıları gibi veriler değerlendirilebilir. Bu verilerin düzenli raporlamalarla izlenmesi, hem Oda'nın hizmet etkinliğini artırır hem de stratejik kararların verilmesinde nesnel bir temel oluşturur. Kuyumculukta eğitim, tasarım, dijitalleşme ve turizm entegrasyonu gibi unsurların birlikte ele alınması, sektöre yalnızca ekonomik değil, kültürel ve toplumsal bir değer de kazandırmaktadır. Bu bütüncül yaklaşım sayesinde İzmir Kuyumcular Odası, hem yerel üretim kültürünü çağdaş bir vizyonla birleştirmekte hem de Türk kuyumculuğunun uluslararası rekabet gücünü artıracak bir gelişim modeli ortaya koymaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı 2023).

Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Kuyumculuk sektörünün bölgesel ve ulusal ekonomiye katkısını değerlendirmek için bilimsel ölçüm ve analiz yöntemlerinin kullanılması gereklidir. Ekonomik etki analizleri, yalnızca sektörün mevcut durumunu ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda Oda'nın yürüttüğü politikaların, eğitim programlarının ve pazarlama stratejilerinin nicel olarak değerlendirilmesine de imkân tanır. Bu kapsamda girdi-çıktı analizleri, istihdam ve katma değer hesaplamaları, bölgesel gelir etkisi analizleri ve saha anketleri gibi yöntemler kullanılabilir. Özellikle üretici işletmelerden, perakende satış noktalarından ve atölyelerden toplanacak veriler, İzmir Kuyumcular Odası'nın sektörel büyüme üzerindeki dolaylı etkilerini ölçmede önemli bir temel oluşturur. Bu tür analizler, politik karar alma süreçlerini daha kanıta dayalı hale getirir ve kamu-özel sektör iş birliği alanlarında verimlilik sağlar. Bununla birlikte, sektörün yapısal ve teknolojik gelişimini sınırlandıran bazı temel sorunlar da mevcuttur. En önemli sorunlardan biri kayıt dışı üretim ve buna bağlı sahteciliktir. Kayıt dışı çalışan işletmeler, haksız rekabet yaratarak hem yasal üreticilerin hem de tüketicilerin güvenini sarsmaktadır. Sahte altın, düşük ayarlı ürünler veya sertifikasız taş kullanımı, sektörün itibarını zedeleyen başlıca unsurlardır. Bu durum, hem iç

piyasada güven kaybına hem de uluslararası pazarlarda Türk kuyumculuğunun güvenilirliğinin zayıflamasına yol açmaktadır. Bir diğer önemli sorun teknolojiye erişimde yaşanan zorluklardır. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), CAD/CAM sistemleri, lazer kaynak teknolojileri veya test laboratuvarları gibi ileri üretim araçlarına yatırım yapmakta zorlanmaktadır. Bu eksiklik, ürün kalitesinin ve tasarım çeşitliliğinin istenen düzeyde gelişmesini engellemektedir. Buna ek olarak küresel altın, gümüş ve platin fiyatlarındaki dalgalanmalar, işletme maliyetlerini doğrudan etkilemekte, tedarik zinciri riskleri de kârlılık üzerinde baskı yaratmaktadır (Kıriloğlu ve Fidan 2006).

Nitelikli iş gücü eksikliği de sektörün sürdürülebilirliği açısından kritik bir diğer sorundur. Çıraklık kültürünün gerilemesi ve genç kuşakların zanaat mesleklerine ilgisinin azalması, üretim kalitesini ve bilgi aktarımını olumsuz yönde etkilemektedir. Aynı zamanda, mevzuatın sık değişmesi ve küçük işletmelerin bu değişiklikleri takip etmede yaşadığı zorluklar, sektörde düzenli denetim ve uyum süreçlerinin aksamasına neden olmaktadır. Üretim süreçlerinde kullanılan bazı kimyasalların çevresel ve sağlık açısından risk oluşturması da, özellikle küçük atölyelerde çevre yönetimi bilincinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu sorunlara karşı geliştirilecek çözüm önerileri, kurumsal, teknik ve politik düzeylerde eş zamanlı olarak ele alınmalıdır. Kurumsal düzeyde, Oda'nın merkezi damga ve test altyapıları kurması, küçük atölyelerin analiz ve sertifikasyon maliyetlerini azaltacaktır. Ortak laboratuvar kullanımı, hem standardizasyonu yaygınlaştırır hem de üretici yükünü hafifletir. Ayrıca dijital üyelik sistemleri, çevrim içi raporlama ve otomatik veri güncelleme uygulamaları ile kayıt dışı üretim azaltılabilir. Bu sayede, üretim süreçlerinin denetlenebilirliği artar ve kayıtlı işletme sayısı yükselir. Kurumsal çözüm önerilerinden bir diğeri de sektörel arabuluculuk ve uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının güçlendirilmesidir. Oda bünyesinde oluşturulacak bu yapılar, ticari anlaşmazlıkların hızlı, adil ve düşük maliyetle çözülmesine olanak tanır. Bu mekanizmalar, hem işletmeler arasındaki güveni artırır hem de yargı süreçlerine başvuru ihtiyacını azaltarak işlem maliyetlerini düşürür.

Teknik ve eğitimsel düzeyde atılacak adımlar, sektörde kalitenin yükseltilmesini sağlayacaktır. Oda tarafından düzenlenecek yoğunlaştırılmış meslek içi kurslar (örneğin CAD/CAM, kalite kontrol, çevre yönetimi, taş montajı) ustaların teknik becerilerini güncelleyebilir. Ayrıca 3D yazıcı, lazer kaynak ve mikromontaj gibi teknolojilerin ortak atölyelerde kullanılmasını sağlayan pilot projeler, inovasyonun yaygınlaşmasına katkı sunar. Bu projeler kapsamında kurulacak “ortak üretim laboratuvarları”, küçük ölçekli işletmelere ileri teknolojilere erişim fırsatı sağlayarak üretim kapasitesini artırır. Koçluk programları da bu süreçte önemli bir yer tutar. Deneyimli ustaların genç çıraklarla eşleştirildiği modernize edilmiş koçluk sistemi, hem bilgi aktarımını güçlendirir hem de sektöre yeni kuşakların kazandırılmasını

sağlar. Oda'nın bu tür girişimleri, geleneksel el zanaatlarının çağdaş bir üretim anlayışıyla sürdürülebilir hale gelmesine olanak verir.

Politik düzeyde ise kayıtlı üretimin teşvik edilmesi amacıyla vergi kolaylıkları, ödeme ertelemeleri ve KOBİ destek paketleri geliştirilebilir. Ayrıca yatırım kredileri, hammadde tedarikinde toplu alım modelleri ve döviz dalgalanmalarına karşı “hedge” eğitimi gibi finansal araçlar, işletmelerin ekonomik istikrarını korumada etkili olabilir. Çevresel düzenlemelere uyum konusunda ise teknik danışmanlık, hibe ve kredi destekleri sunularak küçük atölyelerin çevre dostu üretim modellerine geçişi hızlandırılabilir.

Bu çözüm önerilerinin sürdürülebilir sonuçlar doğurabilmesi için düzenli izleme ve değerlendirme mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir. Performans göstergeleriyle desteklenen yıllık değerlendirme raporları, politika uygulamalarının etkinliğini ölçmede temel araç olacaktır. Pilot projeler, örneğin dijital sertifika uygulamaları veya blokzincir tabanlı menşe kayıt sistemleri, belirli süreler içinde test edilip değerlendirildikten sonra ölçeklendirilebilir. Ayrıca belediyeler, üniversiteler ve ticaret odalarıyla kurulacak düzenli iş birliği mekanizmaları, sektörün çok paydaşlı bir yönetim modeli içinde gelişmesini destekler. Bu bütüncül yaklaşım, İzmir kuyumculuk sektörünün hem kurumsal hem de teknik açıdan güçlenmesini sağlayacak; aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma, kültürel koruma ve ekonomik rekabet gücü arasında dengeli bir yapı kurulmasına katkıda bulunacaktır.

SONUÇ

Kuyumculuk, insanlık tarihi boyunca yalnızca estetik bir üretim alanı değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve kültürel bir sembol alanı olarak var olmuştur. Anadolu coğrafyası, binlerce yıllık maden işleme geleneğiyle bu sanatın en önemli merkezlerinden birini oluşturmuş; bu zanaat, tarihsel süreklilik içinde ustalık, yaratıcılık ve kültürel aktarım değerlerini koruyarak günümüze ulaşmıştır. Türkiye’de kuyumculuk sektörü, bu tarihsel birikimi çağdaş üretim teknikleriyle birleştirerek ekonomik büyümenin, kültürel kimliğin ve sanatın birleştiği çok boyutlu bir alan hâline gelmiştir. İzmir, sahip olduğu liman kültürü, ticari geçmişi ve çok katmanlı zanaatkârlık yapısıyla bu gelişimin en güçlü halkalarından birini oluşturmaktadır. İzmir Kuyumcular Odası, kentteki kuyumculuk geleneğinin kurumsal temsilcisi olarak yalnızca bir meslek örgütü değil, aynı zamanda bir kültür taşıyıcısı, bir eğitim platformu ve bir ekonomik aktör konumundadır. Oda'nın faaliyetleri, geleneksel el sanatlarının korunması ile çağdaş üretim sistemlerinin entegrasyonunu bir arada yürüten örnek bir model sunmaktadır. Mesleki etik ilkelerin güçlendirilmesi, üretim süreçlerinin denetlenmesi, tüketicinin güveninin artırılması ve sektörün ulusal-uluslararası düzeyde tanıtılması, bu kurumsal yapının başlıca başarı alanlarıdır. İzmir Kuyumcular Odası, üyeleriyle kurduğu güçlü iletişim ağı, dijital

dönüşüme uyum sağlayan yönetim yaklaşımı ve meslek içi eğitim politikaları sayesinde hem yerel hem de ulusal düzeyde kuyumculuğun gelişiminde öncü bir rol üstlenmiştir.

Çalışma süresince ortaya konan analizler, kuyumculukta standardizasyonun, sektörün sürdürülebilirliğini sağlayan en temel bileşenlerden biri olduğunu göstermektedir. Ayar belirleme, damgalama, laboratuvar analizleri, sertifikasyon, izlenebilirlik ve dijital kayıt sistemleri gibi uygulamalar, yalnızca ürün güvenliğini sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda sektörel itibarı güçlendirmektedir. Bu süreç, ekonomik verimlilikle etik değerlere dayalı bir üretim anlayışının birleştiği noktada önem kazanmaktadır. Standardizasyonun yaygınlaşmasıyla birlikte, Türk kuyumculuk ürünlerinin dünya pazarlarındaki rekabet gücü artmış, “Made in Türkiye” etiketi güven ve kaliteyle özdeşleşmeye başlamıştır. Özellikle İzmir Kuyumcular Odası’nın yürüttüğü teknik danışmanlık, laboratuvar iş birlikleri, dijital sertifika uygulamaları ve eğitim projeleri, bu standardizasyonun yerel ölçekte kurumsallaşmasını sağlamaktadır. Sektörün geleceğini belirleyen bir diğer temel alan, mesleki eğitim ve insan kaynağı gelişimidir. Geleneksel usta-çırak ilişkisinin modernleştirilmesi, çıraklık kültürünün yeniden canlandırılması ve genç kuşakların bu alana kazandırılması, sektörün sürekliliği açısından vazgeçilmezdir. Oda’nın yürüttüğü modüler kurslar, sertifika programları ve atölye eğitimleri, kalifiye iş gücünün oluşmasına önemli katkılar sunmaktadır. Üniversitelerle, meslek liseleriyle ve sanayi kuruluşlarıyla geliştirilen iş birlikleri, akademik bilgi ile uygulamalı zanaatkarlığın kesiştiği bir eğitim modeli ortaya koymuştur. Ayrıca, CAD/CAM teknolojileri, 3D üretim sistemleri ve lazer kaynak teknikleri gibi çağdaş araçların eğitim programlarına entegre edilmesi, İzmir’i dijital kuyumculuk alanında öncü bir kent haline getirmektedir.

Eğitim faaliyetlerinin yanı sıra tasarım odaklı üretim ve yenilikçi girişimcilik anlayışı, sektörde katma değer artmasına olanak tanımaktadır. Genç tasarımcıların desteklenmesi, mikro-hibe ve koçluk programlarının yaygınlaştırılması, İzmir’in “tasarım kenti” kimliğini pekiştiren stratejiler arasında yer almaktadır. Bu yaklaşımlar, yerel üretimin estetik kapasitesini yükseltirken aynı zamanda küresel pazarların taleplerine uyum sağlayan çağdaş bir üretim kültürünün gelişmesini mümkün kılmaktadır.

Çalışmada ortaya konan bir diğer önemli bulgu, kuyumculuğun turizm ve kültürel tanıtımla bütünleşik bir değer zinciri oluşturduğudur. İzmir’de Kemeraltı Çarşısı başta olmak üzere, tarihî üretim alanlarının yeniden canlandırılması, kent kimliğine ekonomik olduğu kadar kültürel katkı da sağlamaktadır. Atölye turları, canlı üretim gösterileri ve yerel tasarım sergileri gibi etkinlikler, turistlerin sektöre doğrudan erişimini artırmakta; böylece kuyumculuk yalnızca bir ticaret alanı değil, aynı zamanda bir kültürel deneyim haline gelmektedir. Bu yönüyle İzmir Kuyumcular

Odası, kenti kültür-turizm ekseninde konumlandıran bütüncül bir kalkınma modelinin parçası hâline gelmiştir. Ancak bütün bu olumlu gelişmelere rağmen, sektörün önünde yapısal ve çevresel bazı sorunlar da bulunmaktadır. Kayıt dışı üretim, sahtecilik, teknolojik altyapı yetersizlikleri, genç iş gücü eksikliği ve çevreye duyarlı üretim süreçlerinin sınırlı olması, sektörün sürdürülebilir büyümesini zorlaştıran temel faktörlerdir. Bu sorunlara karşı geliştirilen çözüm önerileri, İzmir Kuyumcular Odası'nın kurumsal kapasitesiyle desteklendiğinde uygulanabilir hale gelmektedir. Ortak test merkezleri kurulması, dijital üyelik ve raporlama sistemlerinin yaygınlaştırılması, inovasyon destek programlarının yürütülmesi, vergi kolaylıkları ve finansal teşviklerle kayıtlı üretimin artırılması bu bağlamda önemli adımlardır. Ayrıca, çevreye duyarlı üretim tekniklerinin geliştirilmesi ve atık yönetimi konusunda farkındalık oluşturulması, sektörün hem etik hem de sürdürülebilir bir üretim modeliyle ilerlemesini sağlayacaktır. İzleme, değerlendirme ve performans ölçümü süreçlerinin sistematik biçimde yürütülmesi, bu politikalara süreklilik kazandıracaktır. Oda tarafından hazırlanacak yıllık performans raporlarında kayıtlı üye sayısı, eğitim katılım oranları, damgalı ürün oranı, ihracat hacmi, tüketici şikâyet oranı ve dijital sertifikasyon uygulamalarının yaygınlığı gibi göstergelerin izlenmesi, sektörel ilerlemeyi somut biçimde ölçmeyi mümkün kılacaktır.

Sonuç olarak, İzmir Kuyumcular Odası'nın temsil ettiği kurumsal yapı, Türkiye kuyumculuk sektöründe örnek bir yönetim ve kalkınma modeli sunmaktadır. Oda'nın çalışmaları, geleneksel ustalık bilgisini modern üretim teknikleriyle, sanatsal yaratıcılığı ekonomik kalkınma dinamikleriyle ve kültürel mirası dijital çağın gereksinimleriyle birleştirmektedir. Bu yönüyle İzmir kuyumculuğu, yalnızca bir meslek alanı değil, kültürel kimliğin, ekonomik dayanışmanın ve yenilikçi düşüncenin somut bir yansıması hâline gelmiştir. Gelecek perspektifinde, sektörde sürdürülebilir büyüme, çevre dostu üretim, teknolojik dönüşüm ve kültürel kimliğin korunması temel öncelikler olmalıdır. İzmir Kuyumcular Odası'nın yürüttüğü vizyoner çalışmalar, bu hedeflerin hayata geçirilmesi için güçlü bir altyapı oluşturmaktadır. Bu kurumsal birikim ve deneyim, Türkiye kuyumculuk sektörünün dünya pazarlarında daha etkin, saygın ve yenilikçi bir kimlikle varlık göstermesinin anahtarı niteliğindedir. İzmir örneği, gelenekten geleceğe uzanan bu sürekliliğin en parlak göstergelerinden biri olarak, Türkiye kuyumculuğunun kültürel mirasını çağdaş bir sanayi ve tasarım vizyonu ile birleştirmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahumay, Kuyumculuk Tarihi, Erişim adresi: <https://www.ahumay.com/index.php/faydali-bilgiler/makaleler/84-kuyumculuk-tarihi>, Erişim tarihi: 10.07.2025.
- Al, H. İstanbul Gümüşçüleri, IX. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, İstanbul, Türkiye, 2023.
- Berber Babalık, B. Toplumsal yaşamda birliktelik örneği: Bir Ermeni kuyumcu ailesi Arslanyanlar, (Ed: Beyoğlu, S., Arslan, G.) TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ - Dünü, Bugünü ve Yarını, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2022.
- Coşkun, M. Türk Folklorunda Takının Önemi ve Bir Kültürel Miras Olarak Takı Tasarımı, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 11(5), 3196-3209. 2024. İZKO, Odamız Faaliyetleri, Erişim adresi: <https://www.İZKO.org.tr/faaliyetler>, Erişim tarihi: 19.08.2025.
- Doğaka, Kuyumculuk Sektör Raporu, Erişim adresi: https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/wwwdogakagovtr_623_up2r45kn_kuyumculuk-sektor-raporu-2015.pdf, Erişim tarihi: 23.07.2025.
- EgePostası, İzmir'de Kuyumculuk Fuarı JEWEX günleri, Erişim adresi: <https://www.egepostasi.com/haber/Izmir-de-Kuyumculuk-Fuari-JEWEX-gunleri/125145>, Erişim tarihi: 01.09.2025.
- GIA, Jewelry Trade Associations, Erişim adresi: <https://www.gia.edu/jewelry-trade-associations>, Erişim tarihi: 01.08.2025.
- Gurulkan, Çakır, G. Türkiye'de Mücevher Ticaretinde Yeni Bir Dönem, Erişim adresi: <https://www.gurulkan.com/insights/a-new-era-for-jewelry-trade-in-turkey>, Erişim tarihi: 12.09.2025.
- İstesob, Kuyumculuk Sektörü İç Pazarda Dev Bir Proje İle Dijital Atağa Geçti, Erişim adresi: <https://www.istesob.org.tr/kuyumculuk-sektoru-ic-pazarda-dev-bir-proje-ile-dijital-ataga-gecti/>, Erişim tarihi: 05.08.2025.
- İZKO, Mobil Uygulamamız Yayında, Erişim adresi: <https://www.İZKO.org.tr/haberdetay?reportId=30>, Erişim tarihi: 10.09.2025.
- İZKO, Odamız Hakkında, Erişim adresi: <https://www.İZKO.org.tr/hakkimizda>, Erişim tarihi: 23.07.2025.
- Kırloğlu H, Fidan M.E. Kuyumculuk Sektörümüz, Sorunları ve Çözüm Önerileri. Muhasebe ve Finansman Dergisi. (29), 2006.
- Kurt, M. Hayaller Gerçek Oldu, Erişim adresi: <https://www.bizimizmir.net/hayaller-gercek-oldu-49981>, Erişim tarihi: 19.09.2025.
- LBMA, Jewellery, Erişim adresi: <https://www.lbma.org.uk/publications/spotlight-on-the-turkish-gold-market-2021/chapter-5-jewellery>, Erişim tarihi: 15.08.2025.

- Nadir Metal Rafineri, Laboratory Services Erişim adresi: <https://www.nadirmetal.com.tr/en/laboratory-services/>, Erişim tarihi:01.09.2025.
- Ören, U., Akar, S., Geleneksel Kuyumculuk Sanatında Kullanılan Süstaşlarına Ait Mitoloji ve Efsaneler, XV. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Çevrimiçi Sempozyumu, Aydın, Türkiye, s. 239-243, 2021.
- Ören, U., Akar, S., Geleneksel Kuyumculuk Sanatında Kullanılan Süs Taşlarının Gemolojik Olarak Sınıflandırılması ve Kimliklendirilmesi, 17. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Çevrimiçi Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri, Aydın, Türkiye, s. 81-84, 2023.
- Patel, A., Sai, Ş., Daiya, A., Akolekar H. Blockchain Enabled Traceability İn The Jewel Supply Chain, Scientific Reports, 15:3837, 2025.
- T.C. Ticaret Bakanlığı, Kuyum Ticareti Bilgi Sistemi (KTBS), Erişim adresi: <https://ticaret.gov.tr/ic-ticaret/bilgi-sistemleri/kuyum-ticareti-bilgi-sistemi-ktbs>, Erişim tarihi: 03.09.2025.
- T.C. Ticaret Bakanlığı, Kuyumculuk Meslek Kılavuzu, Erişim adresi: <https://ticaret.gov.tr/data/633bf42d13b876b344b0fd9a/Kuyumculuk%20Meslek%20K%C4%B1lavuzu.pdf>, Erişim tarihi: 12.07.2025.
- Tekerek, M. Loncalardan Odalara Türkiye’de Esnaf-Zanaatkar Tacir- Sanayici, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2023.
- Turkish Jewellery Kuyumculuk Sektörüne Yönelik Meslek Standartları Hazırlandı, Erişim adresi: <https://www.turkishjewellery.org.tr/haber/kuyumculuk-sektorune-yonelik-meslek-standartlari-hazirlandi>, Erişim tarihi: 01.08 2025.
- Türe, A. Anadolu'nun Kuyumculuk Tarihi, Erişim adresi: https://turkavenue.com/index.php?Itemid=652&catid=109%3Ayenigirisimler&id=691%3Aanadolunun-kuyumculuk-tarihi&option=com_content&view=article, Erişim tarihi: 01.07.2025.
- Verix, Introduction to Jewellery Authentication Erişim adresi: <https://www.verix.io/blog/jewellery-authentication>, Erişim tarihi: 22.09.2025.
- Wikipedia, Meslek Birliği, Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Meslek_birli%C4%9Fi, Erişim tarihi: 02.08.2025.

İzmir Menderes'te Bulunan Granat Mücevher Taşları¹

Ufuk ÖREN²

GİRİŞ

El sanatları, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden bu yana kültürel kimliğin, estetik anlayışın ve teknik becerinin somut göstergeleri olarak ortaya çıkmıştır. İnsanların doğayı gözlemleyerek geliştirdiği yaratıcılık ve üretim süreçleri, taş işçiliği, seramik, dokuma, ahşap oymacılığı ve maden işçiliği gibi farklı dallarda somutlaşmış; bu sanatlar toplumların sosyal yaşamında, inanç sistemlerinde ve ekonomik faaliyetlerinde önemli bir yer edinmiştir. Özellikle Anadolu coğrafyası, sahip olduğu zengin yeraltı kaynakları ve kültürel çeşitlilik sayesinde el sanatlarının geliştiği en önemli merkezlerden biri olmuştur. Bu topraklarda şekillenen üretim geleneği, yalnızca estetik bir kaygıyı değil, aynı zamanda işlevselliği ve toplumsal belleği de yansıtmaktadır (Sözen 1998; Barışta 2005; Ören ve diğ. 2018).

El sanatlarının en önemli dallarından biri olan kuyumculuk, değerli metallerin işlenmesi ve süs eşyalarına dönüştürülmesi ile gelişmiş, tarih boyunca hem ekonomik hem de sembolik açıdan ayrıcalıklı bir konumda yer almıştır. Altın, gümüş ve bakır gibi metallerin işlenmesi ile başlayan kuyumculuk sanatı, zamanla platin gibi değerli metallerin ve çeşitli taşların da kullanım alanına girmesiyle daha da zenginleşmiştir. Mezopotamya'dan Mısır'a, Hititlerden Urartulara kadar pek çok uygarlıkta kuyumculuk yalnızca bir zanaat değil, aynı zamanda güç, statü ve kutsallığın da bir göstergesi olmuştur. Kralların tacından askerlerin zırh süslemelerine, sikkelere, dini törenlerde kullanılan objelerden günlük hayatta taşınan mücevherlere kadar geniş bir kullanım yelpazesine sahip olan kuyumculuk, hem bireysel hem de toplumsal kimliğin yansıdığı bir alan olarak karşımıza çıkar (Ogden 1982; Tait 1986; Zimmermann 2017; Akar ve Öztürk 2025).

Kuyumculuğun gelişiminde en önemli unsurlardan biri de süs taşları olmuştur. Taşların estetik özellikleri, dayanıklılıkları, renk çeşitlilikleri ve nadir bulunmaları onları değerli kılmış; farklı kültürlerde tıbbi, büyüsel ve sembolik

¹ Bu çalışma yazarın "Türkiye'de Seçili Granatların Mineralojik, Petrografik, Spektroskopik, Jeokimyasal ve Gemolojik Özelliklerinin Belirlenmesi" başlıklı yayımlanmış doktora tezinden türetilmiştir. Bkz. Ören 2023.

² Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Karacasu Memnune İnci MYO, El Sanatları Bölümü, ufukoren@adu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8107-2385

anlamlar da yüklenmiştir. Antik çağlardan itibaren ametist, akik, zümrüt, safir, yakut ve granat gibi taşlar yalnızca süs amaçlı değil, aynı zamanda kötülüklerden korunma, bereket getirme ve iyileştirme gibi inançlarla da kullanılmıştır. Bu nedenle süs taşları, kuyumculuk sanatının yalnızca estetik yönünü değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel işlevini de derinleştirmiştir. Özellikle Anadolu’da yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkan süs taşı takılar, bu coğrafyada taşların tarih boyunca ne kadar yoğun kullanıldığını ve sanatla nasıl bütünleştiğini açıkça göstermektedir (Back ve Shennan 1991; Glassie 1993; Moorey 1994; Aydaş ve Aydaş 2018; Hatipoğlu ve diğ. 2018; Hatipoğlu ve diğ. 2021; Ören ve Akar 2021).

Granatlar binlerce yıldır değerli taş olarak ilgi görmüştür. Aristoteles’in öğrencisi Theophrastos (M.Ö. 372–287), granatları “anthrax” olarak adlandırmış, bu sözcük “küçük kömür (karbunkül)” anlamına gelmektedir. “Carbuncle” terimi ise Latince “yanan kömür” veya “kor kömür” anlamına gelen sözcükten türetilmiştir. Alman teolog ve filozof Albrecht von Bollstädt (1193–1280), granatın günümüzdeki adını, nar meyvesinin kırmızı tanelerini çağrıştıran *granatus* kelimesinden türetmiştir (Galoisy 2013; Emerson 2021). Granatların ayırt edici dodekahedral ve trapezohedral kristal şekilleri, camsı parlaklıkları, saydam ya da yarı saydam özellikleri, belirgin bir klivaj göstermemeleri ve kimyasal çeşitlilikleri, mineralog ve gemologların dikkatini çekmiştir. Granatlar, geniş bir basınç (P) ve sıcaklık (T) aralığında oluşan metamorfik kayalarda yaygındır. Bu tip granatlar çoğunlukla demir, magnezyum ve manganez içeriklerine bağlı zonlanma gösterir; ayrıca yeniden çözünme izleri ve metamorfik derecenin göstergesi olan inklüzyonlar barındırır. Magmatik kayalarda granat oluşumu ise oldukça sınırlı koşullar altında gerçekleşir ve bu nedenle ev sahibi magmanın petrojenezine dair önemli bilgiler sunar. Özellikle granitoid ve asidik volkanik kayalarda görülür. Bununla birlikte, granat bazı magmatik kayalarda aksesuar mineral olarak, sedimanter kayalarda ise detrital taneler halinde bulunabilir. Sedimanter kayalardaki granatlar, köken (provenans) ve çökeltme ortamının belirlenmesinde önemli bir göstergedir; paleotektonik bağlamı yansıtır ve gömülme diyajenez koşullarında da kararlılığını korur (Baxter ve diğ. 2013; Krippner ve diğ. 2014).

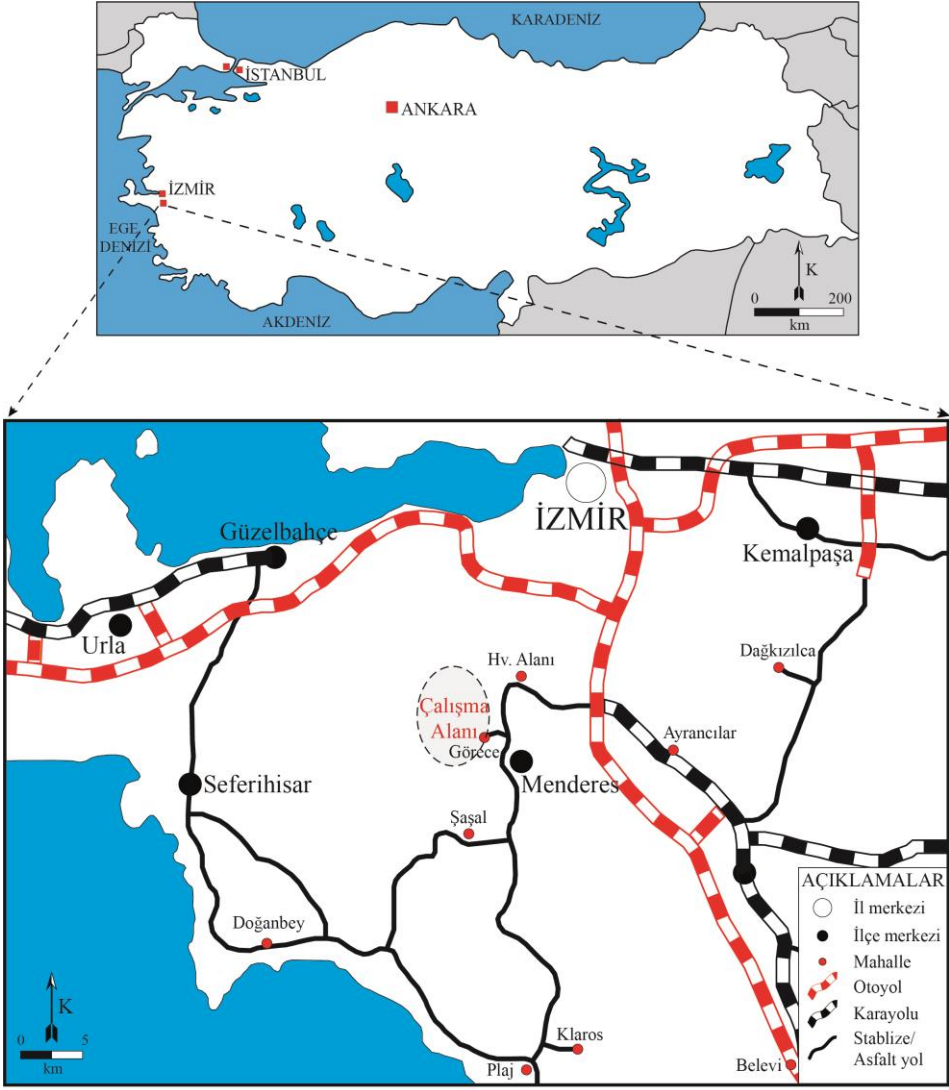
Granat türlerinin belirlenmesi, metamorfik ve magmatik ortamlarda basınç-sıcaklık koşulları ile oksijen fugasitesi hakkında değerli veriler sağlar. Genel granat formülü $A_3B_2(Si,Ti)_3O_{12}$ şeklinde gösterilebilir; burada A iki değerlikli katyonları (Ca^{+2} , Mg^{+2} , Fe^{+2} , Mn^{+2}), B ise üç değerlikli katyonları (Al^{+3} , Ti^{+3} , Fe^{+3} , Mn^{+3} , Cr^{+3} , V^{+3}) temsil etmektedir. Kimyasal bileşimlerine göre granatlar, altı uç üye ile temsil edilen iki alt gruba ayrılır. Piralspit alt grubu; pirope ($Mg_3Al_2(SiO_4)_3$), almandin ($Fe^{2+}_3Al_2(SiO_4)_3$) ve spesartin ($Mn^{2+}_3Al_2(SiO_4)_3$) minerallerini içerirken, Ugrandit alt grubu; grosular ($Ca_3Al_2(SiO_4)_3$), andradit

($\text{Ca}_3\text{Cr}_2(\text{SiO}_4)_3$) ve uvarovit ($\text{Ca}_3\text{Cr}_2(\text{SiO}_4)_3$) minerallerinden oluşmaktadır. Granatların kimyasal bileşimi, yoğunluk, sertlik, kırılma indisi ve renk çeşitliliğini belirleyen temel faktörlerden biridir. Genel olarak pirsapit grubu kırmızı, turuncu, mor ya da siyaha yakın renklerde görülürken, ugrandit grubu sarımsı kahverengiden siyaha, yeşile (grosular, andradit) veya açık yeşile (uvarovit) kadar farklı renk tonları sergiler. Bu renk farklılıkları, Fe, Mn, Ti, Cr ve V gibi geçiş elementlerinin varlığı ya da belirli mineral inklüzyonlarının oluşturduğu optik etkilerle açıklanabilir (Stockton ve Manson 1985; Deer ve diğ. 1992; Klein ve Harlbut 1993; Rossman 2009; Baxter ve diğ. 2013; Galois 2013; Grew ve diğ. 2013; Baxter ve diğ. 2017; Klein ve Philpotts 2017; Emerson 2021; Nouri 2021; Ören ve diğ. 2023).

Bu çalışmanın temel amacı, İzmir-Batı Türkiye’de yer alan Görce bölgesindeki riyolit lavlarında bulunan granat kristallerinin mineralojik ve dokusal özelliklerini, mineral kimyasını ve jeokimyasal karakterlerini çeşitli analitik yöntemlerle inceleyerek tanımlamak, sınıflandırmak ve oluşum koşullarını ortaya koymaktır. Ayrıca, bu granat kristallerinin yarı değerli taş olarak kullanım potansiyeli de değerlendirilmiştir.

Jeolojik Yapı

İnceleme sahası, Menderes (İzmir) ilçe merkezinin yaklaşık 4 km kuzeybatısında yer alan Görce Mahallesi çevresini kapsamakta olup, 1/25.000 ölçekli İzmir-L18a4 paftasında konumlanmaktadır (Görsel 1). Görce yerleşimi, Çubukludağ grabeninin kuzeydoğu kesiminde bulunmaktadır. KD-GB doğrultulu olan bu graben yaklaşık 25 km uzunluğa ve 10–15 km genişliğe sahip olup tektonik açıdan oldukça aktif bir yapısal birimdir (Genç ve diğ. 2001).

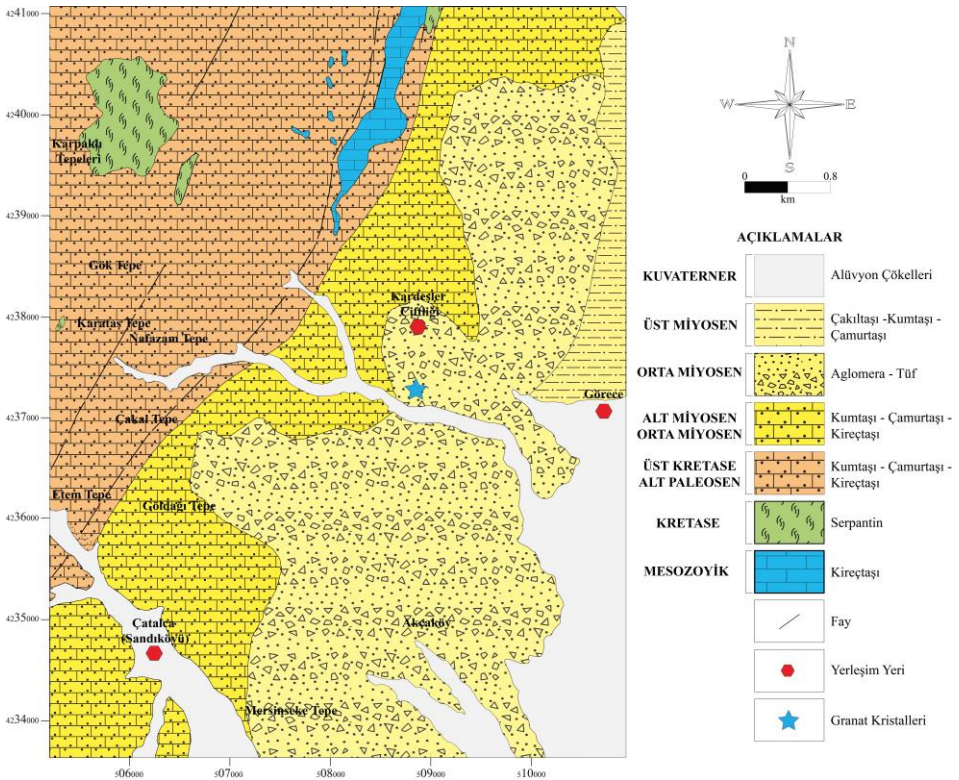

Görsel 1: Görece'nin konumunu gösteren harita (Ören 2023).

Arazi, morfolojik olarak engebeli bir topoğrafya sergilemekte ve hem volkanik hem de sedimanter kökenli kayaç topluluklarını içermektedir. Çalışmaya konu olan granatlar ise Görece yerleşimi çevresinde yüzeylenen volkanik birimler içinde kristal olarak gözlenmektedir. Görece ve yakın çevresinde gözlenen jeolojik birimler stratigrafik dizilim açısından incelendiğinde, yaşıdan gence doğru şu litolojik istifler ayırt edilmektedir: Mesozoyik kireçtaşları, Kretase dönemine ait fliş ve serpantinitle, Üst Kretase–Alt Paleosen aralığında çökelmiş kumtaşı, çamurtaşı ve kireçtaşları, Alt-Orta

Miyosen yaşlı kumtaşı, çamurtaşı ve kireçtaşı blokları, Orta Miyosen'e tarihlenen aglomera ve tüfler, Üst Miyosen çakıltaşı, kumtaşı ve çamurtaşları ile en üstte Kuvaterner yaşlı alüvyon çökelleri (Görsel 2) (Özgenç 1978; Lüle-Whipp 2006).

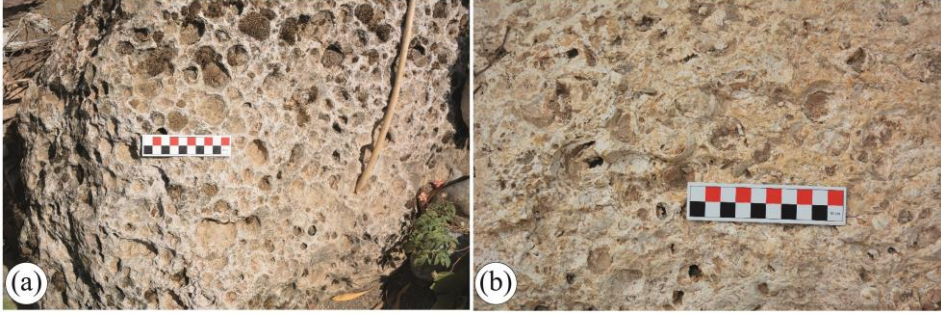
Mesozoyik yaşlı kireçtaşları, karbonat kökenli olistolitlerden türeyen yuvarlaklaşmış çakıl ve bloklar halinde görülmektedir. Kretase yaşlı serpantinitle, pelitik bir matriks içerisinde yer almakta olup yapısal olarak heterojen bir görünüm sunmaktadır. Kumtaşı toplulukları genellikle iri taneli ve belirgin çapraz tabakalanma özellikleri sergiler. Bu istif içinde bulunan kırmızı-bordo renkli çakıltaşları, 3–5 metre kalınlık gösteren düzeyler halinde, karbonat çimentosu ile tutturulmuş durumdadır. Akarsu ortamını temsil eden çamurtaşları ise sarımsı renkte olup, ince katmanlı ya da masif yapıli kil-silt damarlarından oluşmaktadır.

Görsel 2: Çalışma alanının jeoloji haritası (MTA 1/25.000 ölçekli L18a4).

Granat kristalleri, Çubukludağ grabeni içerisinde bulunan Cumaovası volkanitlerinde gözlenmiştir. Bu volkanitler, Orta Miyosen döneminde etkin olan kalk-alkalen karakterli asidik volkanizmanın ürünleri olup yüksek potasyum içerikli riolitlerden meydana gelmektedir. Bloklı ve akma yapıli riolitler; koyu

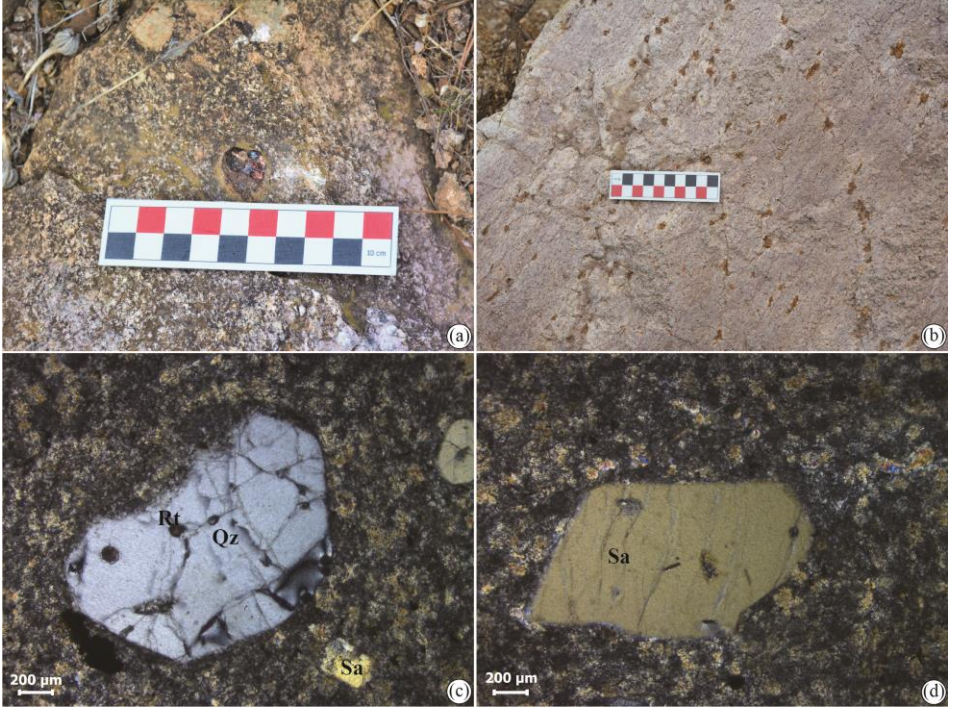
gri, bej, pembe ve soluk gri renk tonlarında izlenmektedir. Bu kayalarda yaygın gaz boşlukları gözlenmiş ve bu boşlukların bir kısmı beyaz-krem renkli opal ve kalsedon mineralleriyle doldurulmuştur (Görsel 3a). Ayrıca bazı riyolitlerde, buhar fazına bağlı olarak gelişmiş litofiz yapıları oldukça yaygındır (Görsel 3b) (Karacık ve Genç 2013; Göktaş 2019).

Görsel 3: Cumaovası volkanitlerindeki **a)** gaz boşlukları **b)** litofizler (Ören 2023).

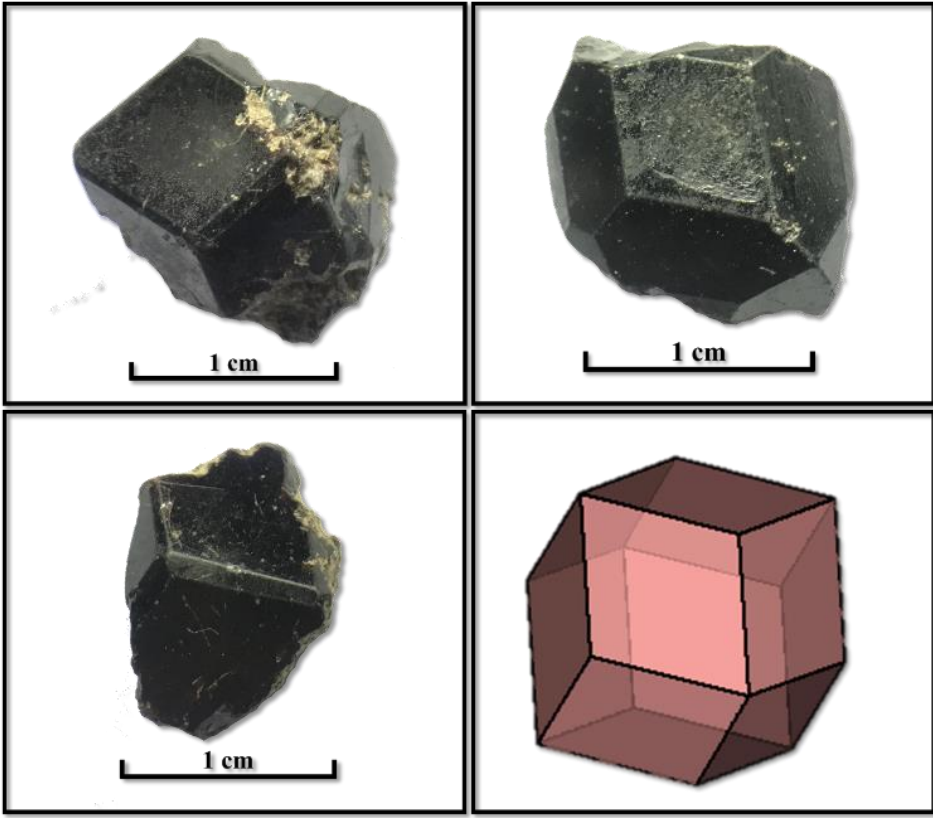
Optik Mikroskop İncelemeleri

Görece bölgesinde gözlenen granat kristalleri, Cumaovası volkanitlerine ait riyolitler içerisinde yer almaktadır (Görsel 4a). Bu riyolitler genellikle blok yapılı olup bej ve pembe tonlarında görülmektedir. Granat kristalleri içeren örneklerde yer yer demir oksitlenmeleri izlenmekte ve kayalar afanitik dokusal özellikler sergilemektedir (Görsel 4b). Mikroskop incelemeleri, kayaların mikrogranüler-porfirik dokuya sahip olduğunu göstermiştir. Mineral bileşimi kuvars, sanidin, biyotit, rutil, $\pm$ plajiyoklaz ile opak minerallerden ve bunların mikrolit/kristalitlerinden oluşmaktadır. Kuvars mineralleri polarizan nikollerde renksiz, yoğun çatlaklı ve öz- ile yarı özşekilli kristaller halinde görülmektedir. Bazı iri kuvars kristallerinde körfez ve kemirilme dokusu belirgin, bazı kristallerde rutil kapanımları tespit edilmiştir (Görsel 4c). Sanidinler, PN’de yarı özşekilli kısa dikdörtgen kristaller biçiminde gözlenmiş; kısmen killeşme gösteren bu mineraller, uzun eksenlerine dik doğrultulu kırıklar içermektedir. Ayrıca biyotit ve apatit kapanımları da sanidinlerde yaygın olarak izlenmektedir (Görsel 4d). Biyotitler çoğunlukla opaklaşmış, ince ve küçük kıymık şeklinde kristaller halinde bulunurken, rutil mineralleri kuvars kristallerinin çevresinde ince, uzun ve iğnemsî kristaller halinde gelişmiştir.

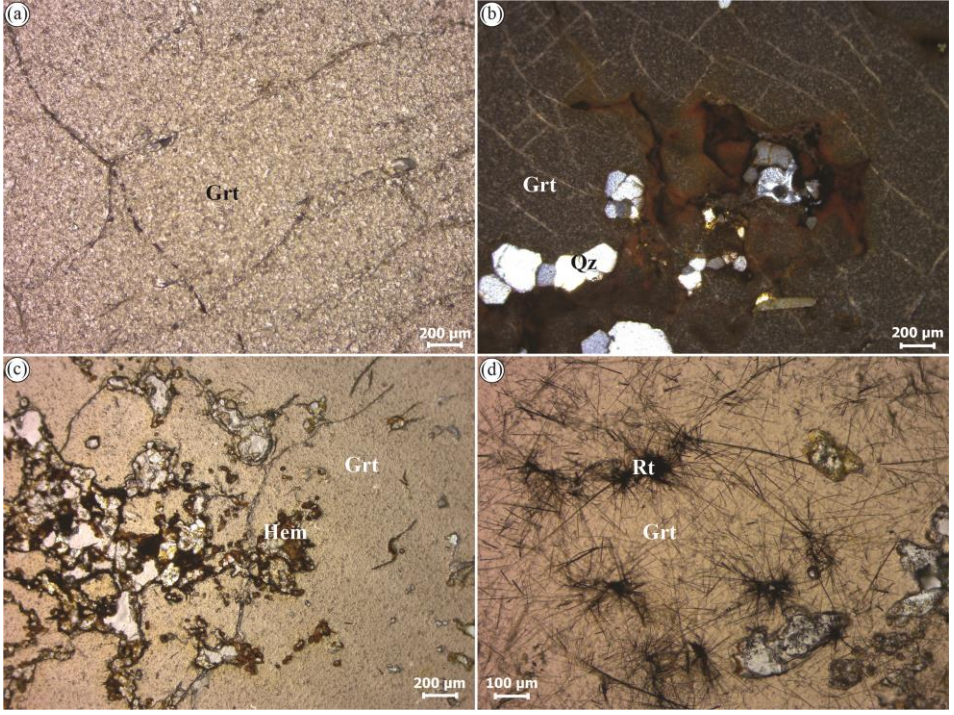

Görsel 4: a,b) Görece’de granat kristalleri barındıran riyolitlerin arazi görünüşleri, **c)** Riyolitlerin mineral bileşimi ve kuvars içinde gelişen rutil kapanımları, **d)** Kısmen altere olmuş sandin kristali (Rt: Rutil, Sa: Sandin, Qz: Kuvars) (Ören 2023).

Riyolitler içerisinde kristal olarak bulunan granatlar, 0.5–2.5 cm boyutları arasında değişmekte ve karakteristik dodekahedral kristal formu sergilemektedir (Görsel 5). Bu kristaller, koyu kırmızı ile siyaha yakın renkler arasında değişmekte olup yüzeylerinde belirgin camsı bir parlaklık gözlenmektedir. Mikroskop incelemelerinde granat kristalleri PN’de yoğun kırıklı-çatlaklı bir yapı sunmaktadır (Görsel 6a). Çatlak ve kırık yüzeyleri boyunca demir oksitlenmeleri yaygındır (Görsel 6b). Granatlar genel olarak belirgin bir zonlanma göstermemekte; kuvars, hematit, klorit ve rutil içnecikleri en sık rastlanan kapanımlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Görsel 6c, d).

Görsel 5: Görece’den elde edilen granat kristallerinin makro örnekleri ve dodekahedron kristal biçimi (Ören 2023).

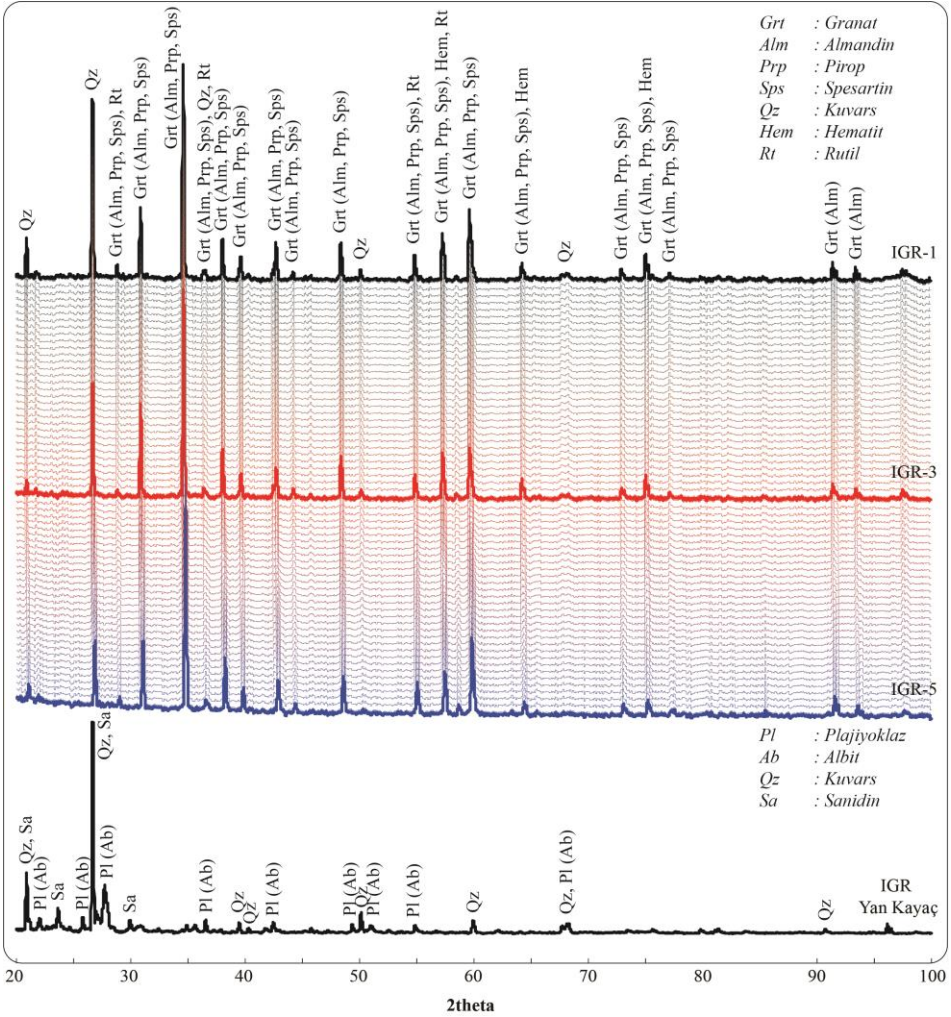

Görsel 6: Granat kristallerinde saptanan dokusal ve mineralojik özellikler:
a) Kırık ve çatlak yapısı (PN), **b)** Oksitlenmiş demir ve kuvars kapanımları,
c) Hematit kapanımları (PN), **d)** Rutil iğnecikleri (PN)
 (Grt: Granat, Qz: Kuvars, Hem: Hematit, Rt: Rutil) (Ören 2023).

X-Işını Difraktometresi (XRD) İncelemeleri

Toz XRD analizleri sonucunda, riyoit ve granat kristallerine ait difraktogramlarda $2\theta = 15^\circ$ den itibaren düzenli ve belirgin mineral piklerinin geliştiği gözlenmiştir (Görsel 7). Tüm kayaç örneklerinin XRD sonuçlarına göre riyoitlerde kuvars, sanidin ve plajiyoklaz (albit) pikleri ayırt edilmiştir. Granat kristalleri ise almandin–pirop–spesartin bileşenlerine karşılık gelen karakteristik piklerle birlikte, mineral kapanımlarından kaynaklandığı düşünülen kuvars, rutil ve hematit piklerini de içermektedir.

Görece granat kristallerine ait 2θ değerleri, literatürde yer alan almandin, pirop, spesartin, grossular ve andradit türlerine ait değerlerle karşılaştırıldığında; örneklerin büyük ölçüde spesartin–almandin, daha düşük oranda ise pirop türü granatlarla benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, yalnızca toz XRD sonuçlarına dayanarak granat türlerinin kesin tanımlamasının mümkün olmadığı değerlendirilmektedir.

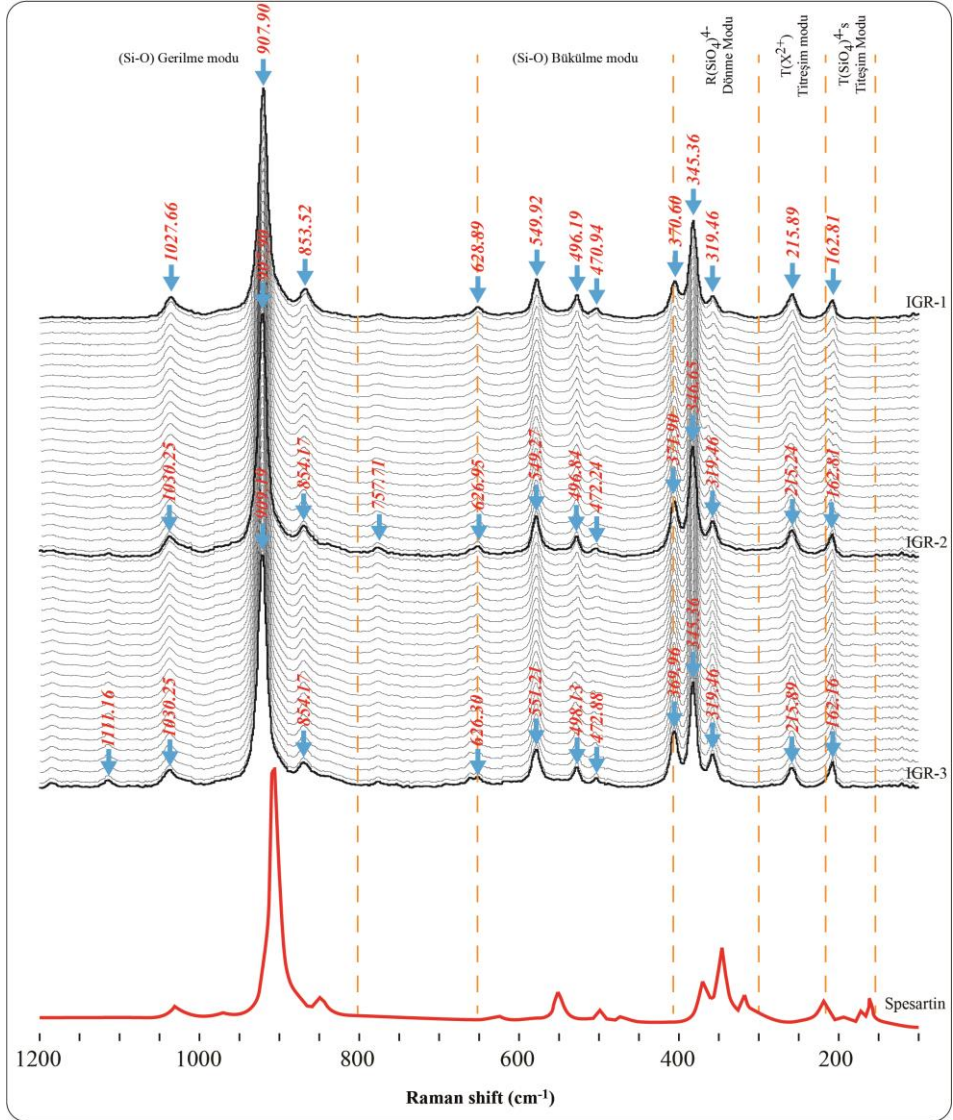
Görsel 7: Riyolit ve granat kristali örneklerinin toz XRD desenleri (Ören 2023).

Konfokal Raman Spektroskopisi İncelemeleri

Görece granat kristalleri üzerinde gerçekleştirilen Konfokal Raman Spektroskopisi (KRS) ölçümleri sonucunda, farklı şiddet (intensity) değerlerine sahip toplam 12 Raman kayma piki belirlenmiştir. Buna göre en güçlü pikler 907–909, 344–345 ve 370–372 cm^{-1} dalga sayılarında; orta şiddetli pikler 853–856, 549–553, 319–322, 215–216 ve 162–164 cm^{-1} aralıklarında; zayıf pikler ise 1027–1031, 628–630, 496–498 ve 471–472 cm^{-1} değerlerinde kaydedilmiştir (Görsel 8).

Granat uç üyelerine (almandin, pirop, spesartin, grossular ve andradit) ait Raman kayma değerleri Tablo 3.2’de sunulmuştur. Yapılan karşılaştırmalar

sonucunda, Görece granat kristallerinin Raman spektrumları ile literatürde yer alan granat türlerinin spektrumları arasında yüksek düzeyde bir uyum olduğu görülmüştür. Özellikle, elde edilen veriler kristallerin büyük ölçüde spesartin bileşimli granatlarla örtüştüğünü ortaya koymaktadır (Görsel 8).

Görsel 8: Granat kristallerinin Raman spektrumları: Görece örnekleri ve spesartin (Spesartin'e ait Raman spektrumu URL-1'den alınmıştır) (Ören 2023).

Mineral Kimyası Çalışmaları

Görece granat kristallerine ait farklı örneklerden hazırlanan kesitlerde toplam 24 noktada mineral kimyası analizleri gerçekleştirilmiştir. Analizler oksit yüzdeleri üzerinden değerlendirilmiş olup, granat için toplam oksit değerleri %99–101 arasında kalan ölçümler dikkate alınmıştır. Ayrıntılı sonuçlar Tablo 1’de sunulmuştur.

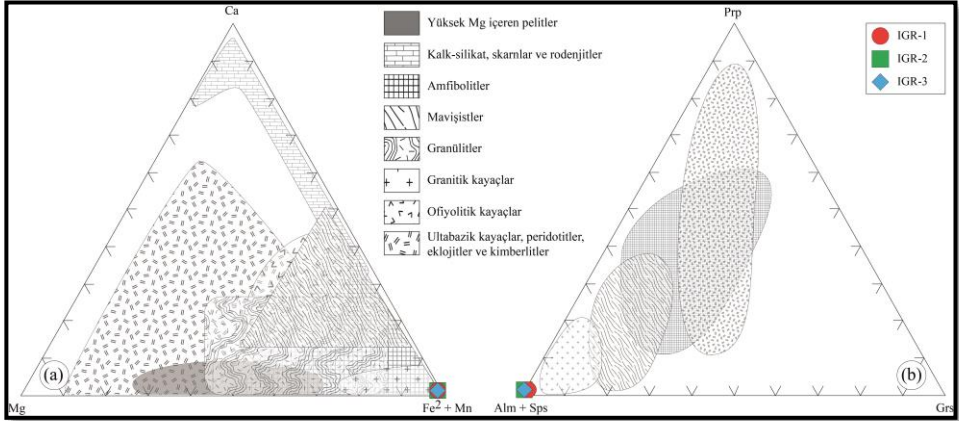
Tablo 1: Granat kristallerinin (Görece) mineral kimyası analizleri ve uç üye bileşenleri.

Örnek	IGR1.1	IGR1.2	IGR1.3	IGR1.4	IGR1.5	IGR1.6	IGR1.7	IGR1.8	IGR2.1	IGR2.2	IGR2.3	IGR2.4	IGR2.5	IGR2.6	IGR2.7
SiO ₂	35.24	35.42	35.18	35.67	35.55	35.76	35.82	35.86	35.45	35.92	35.60	35.40	36.01	35.85	35.63
FeO	22.24	22.07	21.75	21.94	21.45	21.59	21.31	21.39	21.98	21.70	22.03	21.79	21.86	20.95	21.65
Al ₂ O ₃	18.01	18.14	17.98	18.31	18.35	18.39	17.90	18.06	17.91	18.11	17.71	18.01	18.21	18.62	18.04
CaO	0.62	0.64	0.55	0.37	0.33	0.33	0.44	0.45	0.30	0.25	0.23	0.26	0.27	0.29	0.33
MgO	0.21	0.24	0.18	0.14	0.17	0.17	0.18	0.18	0.14	0.12	0.12	0.12	0.12	0.13	0.12
MnO	22.74	23.03	23.15	23.56	23.18	23.75	23.30	23.37	23.48	23.31	23.43	23.57	23.46	22.83	23.40
TiO ₂	0.09	0.08	0.09	0.09	0.09	0.06	0.05	0.05	0.13	0.15	0.12	0.12	0.13	0.12	0.12
Total	99.16	99.62	98.89	100.09	99.12	100.05	99.00	99.36	99.38	99.55	99.24	99.26	100.07	98.80	99.30
<i>24 oksijene göre formüle edilmiştir</i>															
TSi	5.91	5.91	5.92	5.93	5.96	5.95	6.02	6.00	5.94	6.01	5.98	5.94	5.99	6.02	5.97
Fe ⁺²	3.12	3.08	3.06	3.05	3.01	3.00	3.00	2.99	3.08	3.03	3.10	3.06	3.04	2.94	3.04
Al ^{VI}	3.47	3.48	3.48	3.52	3.59	3.55	3.54	3.56	3.48	3.57	3.49	3.50	3.56	3.69	3.54
Ca	0.11	0.11	0.10	0.07	0.06	0.06	0.08	0.08	0.05	0.05	0.04	0.05	0.05	0.05	0.06
Mg	0.05	0.06	0.05	0.03	0.04	0.04	0.05	0.05	0.04	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03	0.03
Mn	3.23	3.26	3.30	3.32	3.29	3.34	3.32	3.31	3.33	3.30	3.33	3.35	3.31	3.25	3.32
TAl	0.09	0.09	0.08	0.07	0.04	0.06	0.00	0.00	0.06	0.00	0.02	0.06	0.01	0.00	0.03
Ti	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02
<i>uç üye bileşimleri</i>															
Alm	47.90	47.31	47.04	47.16	46.97	46.55	46.54	46.54	47.38	47.34	47.62	47.16	47.33	46.90	47.07
Gross	1.68	1.76	1.51	1.01	0.94	0.90	1.22	1.24	0.82	0.69	0.65	0.68	0.69	0.84	0.86
Pirop	0.80	0.91	0.71	0.53	0.68	0.65	0.70	0.69	0.55	0.45	0.45	0.46	0.48	0.51	0.47
Spess	49.60	50.02	50.72	51.29	51.42	51.88	51.54	51.52	51.26	51.51	51.28	51.68	51.45	51.75	51.53
Uvaro	0.03	0.00	0.02	0.00	0.00	0.02	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.03	0.06	0.00	0.07

Tablo 1: Devamı.

Örnek	IGR2.8	IGR2.9	IGR3.1	IGR3.2	IGR3.3	IGR3.4	IGR3.5	IGR3.6	IGR3.7
SiO ₂	35.86	35.98	36.03	37.73	36.13	35.70	36.06	35.89	35.76
FeO	21.25	21.54	21.52	20.65	20.85	21.55	21.67	21.69	21.67
Al ₂ O ₃	18.23	18.36	18.50	18.90	19.10	18.50	18.67	18.41	18.98
CaO	0.33	0.34	0.26	0.27	0.24	0.26	0.29	0.26	0.28
MgO	0.12	0.13	0.14	0.18	0.18	0.14	0.15	0.15	0.18
MnO	23.27	23.48	22.75	21.95	22.38	22.84	23.10	23.02	23.15
TiO ₂	0.10	0.12	0.10	0.09	0.09	0.09	0.09	0.08	0.08
Total	99.15	99.96	99.30	99.77	98.97	99.07	100.04	99.49	100.09
<i>24 oksijene göre formüle edilmiştir</i>									
TSi	6.01	5.99	6.03	6.26	6.05	5.99	5.99	6.00	5.93
Fe ⁺²	2.98	3.00	3.01	2.86	2.92	3.02	3.01	3.03	3.01
Al ^{VI}	3.60	3.59	3.65	3.69	3.76	3.64	3.64	3.62	3.64
Ca	0.06	0.06	0.05	0.05	0.04	0.05	0.05	0.05	0.05
Mg	0.03	0.03	0.04	0.04	0.04	0.04	0.04	0.04	0.04
Mn	3.31	3.31	3.22	3.08	3.17	3.24	3.25	3.26	3.25
TAl	0.00	0.01	0.00	0.00	0.00	0.01	0.01	0.00	0.07
Ti	0.01	0.02	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01
<i>uç üye bileşimleri</i>									
Alm	46.75	46.85	47.67	47.42	47.23	47.61	47.41	47.58	47.33
Gross	0.93	0.94	0.74	0.78	0.70	0.72	0.82	0.70	0.77
Pirop	0.45	0.49	0.55	0.72	0.71	0.55	0.59	0.57	0.70
Spess	51.86	51.71	51.04	51.07	51.36	51.11	51.17	51.14	51.20
Uvaro	0.00	0.02	0.00	0.01	0.00	0.01	0.00	0.02	0.00

Analiz sonuçlarının bu şekilde kümelenmesi, almandin ($\text{Fe}^{+2}_3\text{Al}_2\text{Si}_3\text{O}_{12}$) ve spesartin ($\text{Mn}^{+2}_3\text{Al}_2\text{Si}_3\text{O}_{12}$) türü granatların katı çözelti özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu iki uç üye arasında sıcaklık değişimlerine bağlı olarak Fe^{2+} ve Mn^{2+} iyonlarının yer değiştirmesi söz konusudur. Yüksek sıcaklıklarda Fe açısından zengin bileşenler daha baskınken, sıcaklığın düşmesiyle Mn içeriği artış göstermektedir. Granatların volkanik kayalar içinde gelişmiş olması nedeniyle soğuma rejimindeki değişkenlikler bu tür kimyasal farklılıkların gözlenmesini doğal kılmaktadır. Bu bağlamda, kristaller genel anlamda homojen bir içyapı sunmakla birlikte, bazı ölçüm noktalarında yerel bileşimsel değişkenlikler kaydedilmiştir. Son olarak, Wright'ın (1938) önerdiği katyon (Ca, Mg, $\text{Fe}^{+2}+\text{Mn}$) diyagramı ile Prp-(Alm+Sps)-Grs üçgen diyagramında, Görece granat kristallerinin orta asidik magmatik kayalar alanına düştüğü ve oluşumlarının volkanizma süreçleriyle doğrudan ilişkili olduğu belirlenmiştir (Görsel 10a, b).

Görsel 10: a) Ca-Mg-($\text{Fe}^{+2}+\text{Mn}$) katyon b) Prp-(Alm+Sps)-Grs Uç üye oranlarına dayalı kökensel sınıflama diyagramları (Ören 2023).

Sıcaklık Hesaplamaları (Jeotermometri)

Görece granat kristallerinin oluşum koşullarını anlamak amacıyla, kayaların genel kimyasal bileşiminden yararlanılarak zirkon ve apatit doygunluk sıcaklıkları hesaplanmıştır. Özellikle zirkona doymuş felsik magmalarda bu tür jeotermetrelerin güvenilir sonuçlar verdiği bilinmektedir (Watson ve Harrison 1983; Boehnke ve diğ. 2013; Kaygusuz ve diğ. 2013; Gücer ve Sarı 2021).

Riyolit bileşimli volkanitlerde yapılan jeokimyasal incelemeler, Zr içeriğinin 94.7 ppm olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, petrografik gözlemler biyotit kristalleri içerisinde zirkon kapanımlarının bulunduğunu göstermiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda, granat içeren volkanitlerin zirkon doygunluk sıcaklığı

756 °C, apatit doygunluk sıcaklığı ise 766 °C olarak belirlenmiştir (Tablo 2). Bu bulgular, Görece granat kristallerinin yaklaşık bu sıcaklık aralığında kristalleştiğini işaret etmektedir.

Tablo 2: Zirkon ve apatit doygunluk verileri kullanılarak belirlenen Görece granat kristallerinin oluşum sıcaklıkları (Ören 2023).

Görece Riyolit	Zr (ppm)	SiO ₂	TiO ₂	Al ₂ O ₃	Fe ₂ O ₃	MnO	MgO
	94.7	75.87	0.03	12.81	0.89	0.05	0.18
	CaO	Na ₂ O	K ₂ O	P ₂ O ₅	A/CNK	Zirkon °C	Apatit °C
	0.28	3.60	4.74	0.01	1.11	756	766

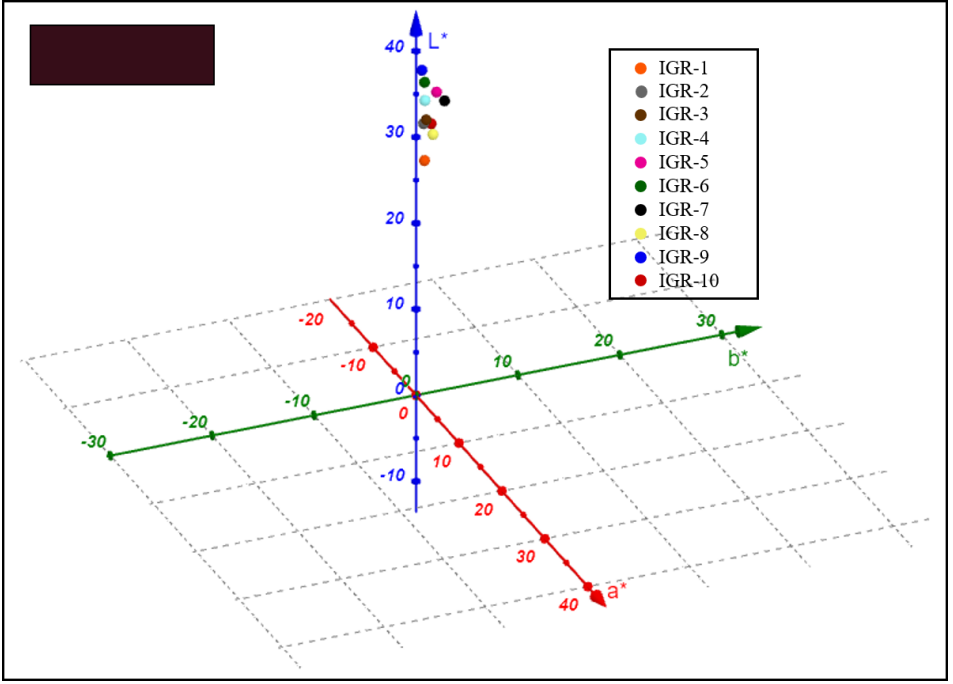
Gemolojik Değerlendirmeler

• Renk Ölçümleri

Görece granat kristallerinin renk özellikleri L*:a*:b* renk sistemine göre değerlendirilmiştir. Yapılan ölçümler sonucunda ortalama renk değeri L:33.22, a:0.70, b*:0.98** olarak hesaplanmış ve bu değerler kristallerin kırmızımsı siyah renge sahip olduğunu göstermiştir (Tablo 3 ve Görsel 11).

Tablo 3: Görece granat kristallerinin L*:a*:b* renk ölçüm sonuçları (Ören 2023).

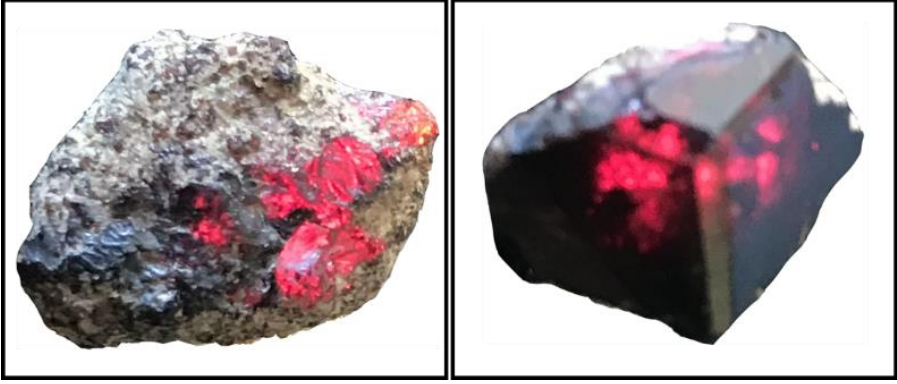
Ölçüm No	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ort.
L*	31.49	36.44	37.8	35.34	34.87	31.67	30.63	27.28	34.41	32.26	33.22
a*	0.42	0.39	0.25	0.88	1.99	0.43	1.07	0.32	0.55	0.74	0.7
b*	1.3	0.67	0.47	1.64	1.96	0.55	1.2	0.69	0.63	0.69	0.98

Görsel 11: Görece granat kristallerinin $L^*:a^*:b^*$ renk dağılım diyagramı (Ören 2023).

- **Gemolojik Testler**

Granat kristallerinin gemolojik özellikleri incelendiğinde, özgül ağırlık değerlerinin 4.01–4.20 arasında değiştiği, ortalama kırılma indislerinin ise yaklaşık 1.79 olduğu belirlenmiştir. Optik absorpsiyon özellikleri değerlendirildiğinde, mavi bant aralığında 455 nm’de güçlü, yeşil bant aralığında ise 500 nm’de zayıf absorpsiyon çizgileri gözlenmiştir. Yapılan testlerde granatların hem kısa dalga (SW) hem de uzun dalga (LW) ultraviyole ışık altında floresans ya da fosforesans göstermediği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, incelenen kristallerin gemolojik özellikler bakımından özellikle spesartin türü granatlarla yüksek benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çıplak gözle yapılan incelemelerde kristallerin camı parlaklık sergilediği, saydam ile yarı saydam arasında optik özelliklere sahip olduğu gözlemlenmiştir (Görsel 12). Granat kristallerinde kırık ve çatlakların az olduğu örneklerin, değerli süs taşlarında yaygın olarak kullanılan fasetli kesim yöntemine uygun olduğu ve bu yönüyle kuyumculuk sektöründe kullanım potansiyeline sahip olduğu değerlendirilmiştir. Görece bölgesinden elde edilen granatlar, mevcut koşullar nedeniyle fasetli kesim yöntemiyle işlenememiştir; ancak kaboşon kesim tekniği ile işlenerek takı formuna dönüştürülmüştür (Görsel 13).

Görsel 12: Aydınlatılmış Görece granat kristalleri (Ören 2023).

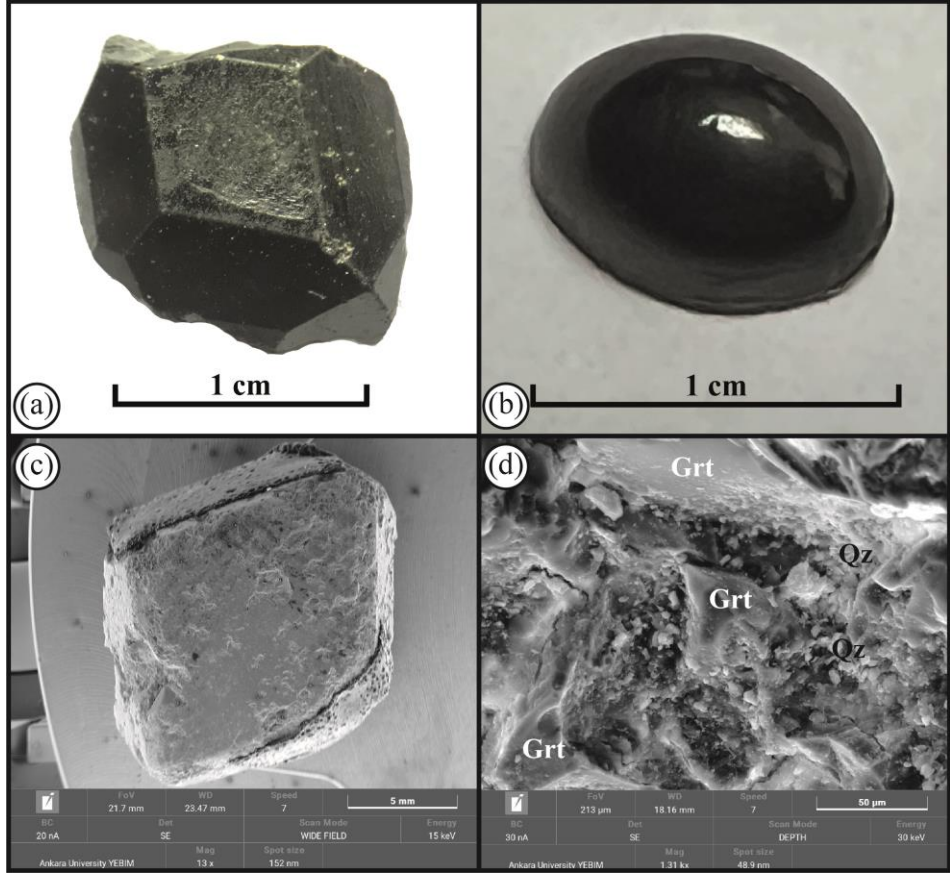

Görsel 13: Gümüş ile işlenerek takıya dönüştürülmüş Görece granat kristalleri (Ören 2023).

Granat kristallerinin Yüzey Morfolojisi

Görece granat kristalleri, camsı parlaklığa sahip özşekli kristaller halinde gözlenmiş ve parlatıldıklarında pürüzsüz yüzeyler ortaya çıkmıştır. Ancak geniş açılı SEM görüntülerinde, dodekahedral kristal yüzeylerinde belirgin bozulmalar tespit edilmiştir (Görsel 14a, b). Bu bozulmalar, magma ile kristal arasındaki etkileşimler sonucunda gelişen kırık ve çatlaklar olarak yorumlanmaktadır (Görsel 14c). Daha yüksek büyütme görüntülerde, granatların iç yapısında

magmatik süreçler sırasında yoğun bir kimyasal alterasyon izlenmemekle birlikte, element değişimlerine bağlı olarak ikincil mineral şeklinde kuvars oluşumu saptanmıştır (Görsel 14d). Granat kristallerinde gözlenen boşluk ve kırıklar, süs taşı olarak işlenmeleri sırasında yüzey pürüzsüzlüğünü olumsuz etkileyen faktörlerdir. Gemolojik açıdan değerlendirildiğinde, fiziksel bozulmalara daha az maruz kalmış örneklerin değerli taş sınıfında değerlendirilme potansiyeline sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Görsel 14: Görece granat kristallerinin **a)** işlenmemiş, **b)** işlenmiş el örnekleri görünümleri ile **c, d)** SEM görüntülükleri (Grt: Granat, Qz: Kuvars) (Ören 2023).

KAYNAKLAR

- Akar, S., Öztürk, İ. Afrodiasias'ta bulunan takılar üzerinden antik kuyumculuğa bir bakış, (editörler: Ufuk Ören, Servet Akar), Aydın Bir Bölgenin Zenginliğinde Disiplinlerarası Yaklaşımlar, İzmir: Duvar Yayınları, 2025.
- Aydaş, İ., Aydaş, M. Karia'daki Aphrodiasias Üzerine Coğrafi, Filolojik, Onomastik ve Epigrafik İnceleme, (editör: Bilge Doğanlı), Antik Afrodiasias ve Markalaşma, Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Barışta, Ö. H. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005.
- Baxter, E. F., Caddick, M. J., Ague, J. J. Garnet: common mineral, uncommonly useful, *Elements*, 9(6), 415–419, 2013.
- Baxter, E. F., Caddick, M. J., Dragovic, B. Garnet: a rock-forming mineral petrochronometer, *Reviews in Mineralogy and Geochemistry*, 83(1), 469–533, 2017.
- Beck, C. W., Shennan, S. J. Amber in Prehistoric Britain (Oxbow Monographs in Archaeology, Vol. 8). Oxford: Oxbow Books, 1991.
- Boehnke, P., Watson, E. B., Trail, D., Harrison, T. M., Schmitt, A. K. Zircon saturation re-revisited, *Chemical Geology*, 351, 324–334, 2013.
- Deer, W. A., Howie, R. A., Zussman, J. An Introduction to the Rock-Forming Minerals. 2. Baskı. London: Longman, 1992.
- Emerson, D. Garnet: the colourful silicate a speciality mineral, *Preview*, 2021(215), 64–71, 2021.
- Galoisy, L. Garnets: from stone to star, *Elements*, 9(6), 453–456, 2013.
- Genç, Ş. C., Altınkaynak, Ş., Karacık, Z., Yazman, M., Yılmaz, Y. The Çubukludağ Graben, south of Izmir: its tectonic significance in the Neogene geological evolution of Western Anatolia, *Geodinamica Acta*, 14, 45-55, 2001.
- Glassie, H. Turkish Traditional Art Today. Indiana: Indiana University Press, 1993.
- Göktaş, F. Cumaovası volkanitlerinin zamanstratigrafik konumuna ilişkin yeni veriler hakkında kısa not, *MTA Dergisi*, 147, 179-183, 2013.
- Grew, E. S., Locock, A. J., Mills, S. J., Galuskina, I. O., Galuskin, E. V., Halenius, U. Nomenclature of the garnet supergroup, *American Mineralogist*, 98(4), 785–811, 2013.
- Gücer, M. A., Sarı, E. Karbonifer Pamuktaş Plütunu'nun petrografisi, jeokimyası ve petrojik özellikleri, *Bayburt (KD Türkiye), Yerbilimleri*, 42(1), 85-120, 2021.
- Hatipoğlu, M., Çoban, E., Babalık, H., Çil, V., Güner, E. Argemmlerin (Arkeo-Gemolojiskel-Materyallerin) envanterlenmesindeki süstaşı türlerinin

- tespiti için, tahribatsız konfokal mikro-Raman ve FT-IR cihazlarının kullanımı ve önemi, V. ODTÜ Arkeometri Çalıştay, 14-16 Kasım, Ankara, Türkiye, 2019.
- Hatipoğlu, M., Kılıç, S., Babalık, H., Güner, E., Güney, H. Süstaşlarının (Yumrusal ve Kristalin Görünümlü) İnsan Hayatı Üzerine Şifasal-Terapi (Korunma ve Tedavi) Etkileri; Antik ve Orta Çağlarda Kullanılmış Bazı Örnekleri, *International Journal of Scientific and Technological Research*, 4(7), 2018
- Karacık, Z., Genç, Ş. C. Volcano-stratigraphy of the extension-related silicic volcanism of the Çubukludağ Graben, Western Turkey: an example of generation of pyroclastic density currents, *Geological Magazine*, 151(3), 492-516, 2013.
- Kaygusuz, A., Sipahi, F., İbeyli, N., Arslan, M., Chen, B., Aydınçakır, E. Petrogenesis of the Late Cretaceous Turnagöl intrusion in the Eastern Pontides: implications for magma genesis in the arc setting, *Geoscience Frontiers*, 4, 423-438, 2013.
- Klein, C., Hurlbut, C. S. Manual of Mineralogy. 21. Baskı. New York: John Wiley, 1993.
- Klein, C., Philpotts, A. Earth Materials: Introduction to Mineralogy and Petrology. 2. Baskı. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Krippner, A., Meinhold, G., Morton, A. C., Eynatten, H. V. Evaluation of garnet discrimination diagrams using geochemical data of garnets derived from various host rocks, *Sedimentary Geology*, 306, 36–52, 2014.
- Lüle-Whipp, Ç. İzmir-Cumaovası-Görece Köyü Civarı Volkanitleri ve Menderes Masifi Metamorfikleri İçindeki Bazı Granatların Mineralojik-Petrografik ve Jeokimyasal İncelenmesi ve Olası Arkeogemolojik Bağlantıları. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006.
- Moorey, P. R. S. Ancient Mesopotamian Materials and Industries: The Archaeological Evidence. Oxford: Clarendon Press, 1994.
- Nouri, F., Stern, R. J., Azizi, H. A review of garnet deposits in Western and Southern Iran, *International Geology Review*, 64(1), 17–44, 2021.
- Ogden, J. Jewellery of the Ancient World. London: Rizzoli International Publications, 1982.
- Ören, U. Türkiye’de Seçili Granatların Mineralojik, Petrografik, Spektroskopik, Jeokimyasal ve Gemolojik Özelliklerinin Belirlenmesi. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2023.
- Ören, U., Akar, S. Geleneksel kuyumculuk sanatında kullanılan süstaşlarına ait mitoloji ve efsaneler, XV. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel

- Mirası Koruma Çevrimiçi Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri, Aydın, Türkiye, 2021.
- Ören, U., Akar, S., Cevizci, F. Antik Afrodiasias takıları üzerine bir inceleme, (editör: Bilge Doğanlı), Antik Afrodiasias ve Markalaşma, Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Ören, U., Koralay, T., Akar, S. Geleneksel kuyumculuk sanatında granat süs taşının kullanımı, 2. Uluslararası Balkanlar, Anadolu, Kafkasya ve Türkistan Coğrafyası Sanat, Kültür, Tarih ve Folklor Kongresi, Aydın, Türkiye, 2024.
- Özgenç, İ. Cumaovası (İzmir) asit volkanitlerinde saptanan iki ekstrüzyon aşaması arasındaki göreceli yaş ilişkisi, TJK Bülteni, 21, 31-34, 1978.
- Rollinson, H. R. Using Geochemical Data: Evaluation, Presentation, Interpretation. New York: John Wiley & Sons, 1993.
- Rossmann, G. G. The geochemistry of gems and its relevance to gemology: different traces, different prices, Elements, 5(3), 159–162, 2009.
- Sözen, M. Geleneksel Türk El Sanatları (Ciltli ve şömişizli ed.). İstanbul: Golden Horn, 1998. ISBN 975-314-012-6.
- Stockton, C. M., Manson, D. V. A proposed new classification for gem-quality garnets, Gems & Gemology, 21(4), 205–218, 1985.
- Tait, H. (Ed.). Seven Thousand Years of Jewellery. London: British Museum Press, 1986.
- URL-1 RRUFF, Database of Raman spectroscopy, Erişim adresi: <http://rruff.info/spessartine/R060447>, Erişim tarihi: 15.07.2022.
- Watson, E. B., Harrison, M. Zircon saturation revisited: temperature and composition effects in a variety of crustal magma types, Earth and Planetary Science Letters, 64, 295-304, 1983.
- Wright, W. I. The composition and occurrence of garnets, American Mineralogist, 23, 436-449, 1938.
- Zimmermann, T. Ancient jewelry in Turkey, (editörler: A. Erkanal, H. Erkanal-Öktü, S. Günel, U. Deniz), Studies in Honor of Vasıf Şahoğlu, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

- Görsel 1:** Ören, U. Türkiye’de Seçili Granatların Mineralojik, Petrografik, Spektroskopik, Jeokimyasal ve Gemolojik Özelliklerinin Belirlenmesi. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2023.
- Görsel 2:** MTA, L18-a4 Paftası 1/25.000 ölçekli Jeoloji Haritası, 2020.

- Görsel 3:** Ören, U. Türkiye’de Seçili Granatların Mineralojik, Petrografik, Spektroskopik, Jeokimyasal ve Gemolojik Özelliklerinin Belirlenmesi. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2023.
- Görsel 4:** Ören, U. Türkiye’de Seçili Granatların Mineralojik, Petrografik, Spektroskopik, Jeokimyasal ve Gemolojik Özelliklerinin Belirlenmesi. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2023.
- Görsel 5:** Ören, U. Türkiye’de Seçili Granatların Mineralojik, Petrografik, Spektroskopik, Jeokimyasal ve Gemolojik Özelliklerinin Belirlenmesi. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2023.
- Görsel 6:** Ören, U. Türkiye’de Seçili Granatların Mineralojik, Petrografik, Spektroskopik, Jeokimyasal ve Gemolojik Özelliklerinin Belirlenmesi. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2023.
- Görsel 7:** Ören, U. Türkiye’de Seçili Granatların Mineralojik, Petrografik, Spektroskopik, Jeokimyasal ve Gemolojik Özelliklerinin Belirlenmesi. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2023.
- Görsel 8:** Ören, U. Türkiye’de Seçili Granatların Mineralojik, Petrografik, Spektroskopik, Jeokimyasal ve Gemolojik Özelliklerinin Belirlenmesi. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2023.
- Görsel 9:** Ören, U. Türkiye’de Seçili Granatların Mineralojik, Petrografik, Spektroskopik, Jeokimyasal ve Gemolojik Özelliklerinin Belirlenmesi. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2023.
- Görsel 10:** Ören, U. Türkiye’de Seçili Granatların Mineralojik, Petrografik, Spektroskopik, Jeokimyasal ve Gemolojik Özelliklerinin Belirlenmesi. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2023.
- Görsel 11:** Ören, U. Türkiye’de Seçili Granatların Mineralojik, Petrografik, Spektroskopik, Jeokimyasal ve Gemolojik Özelliklerinin Belirlenmesi. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2023.
- Görsel 12:** Ören, U. Türkiye’de Seçili Granatların Mineralojik, Petrografik, Spektroskopik, Jeokimyasal ve Gemolojik Özelliklerinin Belirlenmesi.

Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2023.

Görsel 13: Ören, U. Türkiye’de Seçili Granatların Mineralojik, Petrografik, Spektroskopik, Jeokimyasal ve Gemolojik Özelliklerinin Belirlenmesi. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2023.

Görsel 14: Ören, U. Türkiye’de Seçili Granatların Mineralojik, Petrografik, Spektroskopik, Jeokimyasal ve Gemolojik Özelliklerinin Belirlenmesi. Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2023.

11. Bölüm

İzmir'in Tarihi Dokusunda Sanat ve Turizm

Zekeriya MATÇİÇEK¹

GİRİŞ

Kültür ve sanat, bir kentin kimliğini biçimlendiren temel unsurlardandır. İnsan toplulukları yerleşik yaşama geçtiğinden beri kent, yalnızca ekonomik ya da idari bir alan değil; estetik değerlerin üretildiği, anlamın inşa edildiği ve kültürel hafızanın biriktiği bir mekân olmuştur. Kentin sokakları, meydanları, anıtları ve mimari yapıları, toplumların yaşam biçimini, değerler sistemini ve sanatsal beğenisini görünür kılar. Bu nedenle kent dokusu, taş, tuğla ve sokakların ötesinde, insanlığın ortak belleğini taşıyan yaşayan bir sanat eseridir. Sanat, kültürel sürekliliği sağlayan en güçlü araçlardan biridir. Her dönemin estetik anlayışı, teknik becerisi ve dünya görüşü, sanatsal üretim biçimlerinde somutlaşır. Sanat, geçmişi yorumlayarak geleceğe taşır; hem bireysel bir ifade biçimi hem de toplumsal bir iletişim aracıdır. Kentlerin kimliğini biçimlendirirken aynı zamanda tarihsel sürekliliği de pekiştirir. Sanat eserleri, yalnızca estetik bir nesne değil, dönemin ruhunu, sosyo-ekonomik yapısını ve düşünsel yönelimlerini yansıtan kültürel belgelerdir (Oktay 2010).

Turizm, bu kültürel birikimin ve sanatsal mirasın paylaşılmasını, dolaşıma girmesini ve sürdürülebilir biçimde değer kazanmasını sağlayan önemli bir araçtır. Bir kenti ziyaret eden kişi, yalnızca fiziksel bir mekân değil; aynı zamanda o kentin estetik birikimini, tarihsel belleğini ve kültürel kimliğini deneyimler. Bu deneyim, kentlerin tanıtımına ve ekonomik gelişimine katkı sağlarken, yerel halkın kültürel farkındalığını da güçlendirir. Sanat ve turizm arasındaki ilişki, yüzeysel bir seyirlik olmanın ötesinde; kültürel etkileşim ve kimlik aktarımının canlı bir alanıdır (Wikipedia 2013, Berber Babalık 2022).

Sanat ve turizmin kesişimi, kentlerin hem ekonomik hem de kültürel sürdürülebilirliğini belirler. Sanat, turizme anlam ve derinlik kazandırırken, turizm, sanatın görünürlüğünü ve toplumsal etkisini artırır. Günümüzde kültür temelli turizm anlayışı, kentlerin rekabet gücünü belirleyen ölçütlerden biri hâline gelmiştir. Turistik çekicilik, yalnızca doğal güzelliklerle değil; tarihî doku, sanatsal üretim, müzeler, galeriler ve kamusal sanat uygulamalarıyla şekillenir.

¹ Öğr. Gör., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Karacasu Memnune İnci MYO, Otel, Lokanta Ve İkram Hizmetleri Bölümü, zekeriyamatcicek@adu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8748-0147>

Bu nedenle sanat, turizmin yalnızca tamamlayıcısı olmakla kalmayıp aynı zamanda deneyimsel merkezidir.

İzmir, Anadolu'nun batısında, Ege Denizi kıyısında yer alan; tarih boyunca pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış köklü bir kenttir. Antik Smyrna'dan Bizans ve Osmanlı dönemlerine, oradan Cumhuriyet'in modernleşme sürecine uzanan tarihsel sürekliliğiyle, Türkiye'nin en zengin kültürel miras alanlarından birini oluşturur. Bu tarihsel katmanlar, arkeolojik kalıntıların ve mimari yapıların ötesinde; toplumsal hafızayı, estetik duyarlılığı ve kültürel üretimin sürekliliğini temsil eder. İzmir'in tarihî dokusu, Ege kent estetiğinin Anadolu'daki en özgün örneklerinden biri olarak, sanatın kent yaşamıyla iç içe geçtiği bir zemin sunar (Kentimiz İzmir Derneği 2025).

İzmir'in tarihî çevresinde sanat ile turizmin etkileşimi, yalnızca mekân kullanımı değil, kimlik, aidiyet ve kültürel süreklilikle ilgilidir. Antik dönemden günümüze kadar İzmir, her çağda sanatın üretildiği, sergilendiği ve yaşandığı bir kent olmuştur. Günümüzün çağdaş turizm anlayışı içinde bu birikim, hem ekonomik hem de kültürel bir potansiyel olarak yeniden değerlendirilmektedir.

Tarihsel Derinlik ve Kentsel Kimlik

İzmir'in tarihsel kökenleri, Ege dünyasının en eski yerleşimlerinden biri olan Antik Smyrna'ya uzanır. Arkeolojik bulgular, kentin ilk yerleşim izlerinin MÖ 3. binyıla kadar gittiğini göstermektedir. Bu erken yerleşim, yalnızca bir ticaret merkezi değil, aynı zamanda sanatın, el işçiliğinin ve estetik üretimin doğduğu bir uygarlık odağı olmuştur. Batı Anadolu'nun kıyısında, Akdeniz ve Mezopotamya kültürleri arasında bir köprü konumunda yer alan Smyrna, coğrafi konumunun sağladığı etkileşim sayesinde, farklı medeniyetlerin sanatsal geleneklerini sentezleyebilmiştir. Smyrna'nın kent planı, Hipodamik sistemin (ızgara planlı şehir düzeni) Anadolu'daki en erken örneklerinden biridir. Bu sistem yalnızca kentsel düzeni belirlemekle kalmamış; aynı zamanda mimari estetik anlayışın biçimlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Düzenli sokak dokusu, kamusal alanların simetrik yerleşimi ve anıtsal yapılar, Smyrna'nın sanatı kent yaşamına entegre eden bir şehir modeli olarak geliştiğini gösterir. Bu bakımdan Smyrna, antik çağın yalnızca ekonomik değil, estetik ve kültürel üretim merkezlerinden biri olmuştur (Akar Tanrıver ve diğ. 2020).

Görsel 1: 1800'lü yıllarda oluşturulmuş Symrna kent haritası (Waters 2022).

Kente yürütülen arkeolojik kazılarda ortaya çıkan heykeltraşlık, seramik ve mozaik sanatı örnekleri, Smyrna toplumunun estetik anlayışını ve sosyal yapısını anlamak açısından son derece önemlidir. Heykel sanatında idealize edilmiş insan figürleri, tanrısal ikonografiyle birleşerek hem dini hem de felsefi bir derinlik kazanmıştır. Smyrna heykellerinde görülen doğal oran anlayışı, vücut anatomisine hâkimiyet ve yüz ifadelerindeki dinginlik, Helenistik dönemin estetik değerlerinin Anadolu topraklarındaki güçlü bir yansımasıdır. Bu sanat anlayışı, bireyin doğa ve tanrılarla ilişkisini estetik bir forma dönüştürmeyi amaçlamıştır. Seramik sanatı ise Smyrna'nın gündelik yaşamına ışık tutar. Agoradan çıkarılan pişmiş toprak kaplar, amphoralar ve figürinler, yalnızca ticari üretimin değil; aynı zamanda sosyal statü ve beğenin göstergesi olmuştur. Özellikle kırmızı figür tekniğinde yapılan kaplar, dönemin sanatsal beğenisini yansıtan özgün örneklerdir. Smyrna seramikleri, form sadeliği ve bezeme zarafeti açısından Ege Bölgesi'nin diğer merkezleriyle benzerlik gösterse de, kullanılan motiflerdeki simgesellik kente özgü bir üslup geleneğinin varlığını ortaya koymaktadır (Ersoy ve diğ. 2011).

Görsel 2: Smyrna agorasından seramikler (Arkeofili 2022).

Smyrna'nın mozaik sanatında da dikkat çeken bir özgünlük söz konusudur. Konut tabanlarında ve kamusal yapılarda kullanılan mozaikler, mitolojik sahneleri, doğa betimlemelerini ve geometrik desenleri bir araya getirir. Bu mozaikler, yalnızca dekoratif değil, aynı zamanda ideolojik ve felsefi anlatım araçları olarak değerlendirilmelidir. Örneğin, deniz tanrısı Poseidon veya deniz canlıları betimleri, kentin denizle olan ekonomik ve kültürel bağını simgeler. Bu bağlamda Smyrna'nın mozaikleri, sanatın toplumsal bellekle kurduğu ilişkinin erken örneklerini sunar (Yıldızhan 2019).

Görsel 3: Smyrna agorası mozaikleri (Ersoy ve diğ. 2011)

Smyrna Agorası, kentin sanatsal yaşamında merkezi bir rol üstlenmiştir. Agora, yalnızca bir ticaret alanı değil; aynı zamanda düşüncenin, estetiğin ve kamusal sanatın geliştiği bir forumdur. Burada gerçekleştirilen heykel yerleştirmeleri, yazıtlar ve mimari süslemeler, Smyrna toplumunun sanatla günlük yaşam arasında kurduğu güçlü bağı yansıtır. Agora'da sergilenen heykeller, yalnızca estetik nesneler değil, aynı zamanda kamusal hafızayı biçimlendiren politik ve sembolik araçlardır. Roma İmparatorları, tanrılar ve mitolojik kahramanlar için dikilen anıtlar, kentin siyasal bağlılıklarını ve kültürel aidiyetlerini görünür kılar. Roma Dönemi'nde Smyrna, sanatı toplumsal yaşamın merkezine yerleştiren bir kent kimliği kazanmıştır. Tiyatrolar, hamamlar, tapınaklar ve stoa yapıları, hem mimari hem de estetik açıdan kentin görkemini ortaya koyar. Smyrna Tiyatrosu, binlerce kişilik kapasitesi ve akustik düzeniyle antik dönemin sanat mekânı işlevini üstlenmiştir. Bu alanlarda sahnelenen tragedya ve müzik performansları, sanatı yalnızca bir eğlence biçimi değil, aynı zamanda toplumsal bir eğitim ve katılım pratiği olarak değerlendiren anlayışı yansıtır. Roma hamamları ise mimarinin estetik anlayışla bütünleştiği yapılardır. Duvar mozaikleri, kabartma süslemeler ve anıtsal giriş kapıları, Smyrna'nın sanatla gündelik yaşamı kaynaştıran yapısal estetiğini temsil eder. Tapınak mimarisi ise kentin dini kimliğiyle estetik duyarlılığını birleştiren önemli örnekler sunar. Artemis, Zeus ve Roma İmparatorları onuruna inşa edilen tapınaklarda görülen mermer işçiliği, Smyrna sanatçılarının teknik ustalığını

ortaya koyar. Benzer biçimde, Afrodisias Antik Kenti'nde ortaya çıkarılan heykel ve kabartmalar da, Roma döneminin sanatsal anlayışını Anadolu yorumuyla harmanlayan eşsiz örnekler sunar. Afrodisias'ın mermer atölyeleri ve anıtsal mimarisi, Batı Anadolu'da sanatın hem kimlik hem de felsefi bir ifade biçimine dönüştüğünü gösterir (Arkeolojikhaber 2019; Aydaş ve Aydaş 2018).

İzmir'de Çağdaş Sanatın Dinamizmi ve Kentsel Estetik

İzmir, yalnızca zengin tarihî mirasıyla değil, aynı zamanda çağdaş sanatın üretim merkezlerinden biri olarak da dikkat çeker. Antik dönemden günümüze uzanan kültürel süreklilik, kentin çağdaş sanat anlayışına derin bir tarihsel perspektif kazandırmıştır. Bu nedenle İzmir, geçmişin estetik değerleriyle günümüz sanatının yenilikçi yaklaşımlarını bir araya getiren bir kenttir. Kentin sanatsal yaşamı, hem kamusal alanlarda hem de özel kurumlar aracılığıyla şekillenmekte; bu durum İzmir'i Türkiye'nin en önemli kültür-sanat merkezlerinden biri hâline getirmektedir. Kentte düzenlenen İzmir Bienali, Uluslararası Kukla Festivali ve İzmir Caz Festivali gibi etkinlikler, sanatın toplumsal görünürlüğünü artırmakla kalmaz; aynı zamanda İzmir'in kültürel diplomasi gücünü de pekiştirir. Bienal, güncel sanatın kavramsal sınırlarını tartışmaya açarken, Kukla Festivali performatif sanatın evrensel dilini çocuklar ve yetişkinlerle buluşturur. İzmir Caz Festivali ise kenti Akdeniz müzik kültürünün ritmik çeşitliliğiyle bütünleştirir. Bu etkinlikler, sanatın yalnızca estetik bir etkinlik değil; aynı zamanda kent kimliğini inşa eden bir toplumsal pratik olduğunu göstermektedir (Wikipedia 2025).

Görsel 4: İzmir kukla festilinden görüntü (Egedesonsöz 2019).

İzmir’deki sanat kurumları da bu dönüşümün önemli aktörleridir. Kültürpark, Cumhuriyet döneminin “sanatla kamusalılık” anlayışını temsil ederken, kentin belleğinde bir kültürel süreklilik mekânı hâline gelmiştir. Sergi salonları, açık hava konserleri, tiyatro gösterileri ve heykel parklarıyla Kültürpark, sanatın halkla buluştuğu demokratik bir platform niteliği taşır. Ahmed Adnan Saygun Sanat Merkezi (AASSM) ise hem akustik yapısı hem de çağdaş sergi salonlarıyla İzmir’in uluslararası sanat sahnesine entegrasyonunda önemli bir rol üstlenmiştir. Burada düzenlenen konserler, resitaller ve retrospektif sergiler, kentin kültürel prestijini güçlendirmekte; İzmir’i yalnızca yerel değil, bölgesel bir sanat metropolü konumuna taşımaktadır.

Ayrıca Arkas Sanat Merkezi, İzmir’in özel girişimlerle desteklenen kültürel kalkınmasının örneklerinden biridir. Binanın neoklasik mimarisi, sanatı yalnızca içerik olarak değil, aynı zamanda mimari biçim olarak da kent yaşamına taşır. Arkas Koleksiyonu’nda yer alan empresyonist ve modern sanat eserleri, İzmir’in Avrupa sanat akımlarıyla olan estetik bağını güçlendirir. Bu kurumlar, sanatın yalnızca sergilendiği mekânlar değil; aynı zamanda kent belleğini inşa eden estetik hafıza alanlarıdır.

Görsel 5: Arkas sanat merkezi (İzmir.art 2025.).

İzmir'in çağdaş sanat üretiminde yerel kimliğin ve Akdeniz estetiğinin belirgin bir yeri vardır. Kentin coğrafi konumu, iklimi ve ışığı, sanatçıların renk, form ve doku tercihlerini doğrudan etkilemiştir. Renkli mozaikler, seramik panolar, taş işçiliği ve resim sanatında görülen doğa temalı kompozisyonlar; İzmir'in çevresel çeşitliliğinden, deniz kültüründen ve tarihî derinliğinden beslenir. Bu üretim biçimlerinde Akdeniz'in sıcak renk paleti, denizle kara arasındaki geçişlerin tonları, ışığın yumuşak geçişleri belirleyici unsurlar olarak öne çıkar. Böylece İzmir'de sanat, coğrafyanın estetiğiyle iç içe gelişen bir kimlik kazanır.

Özellikle Bornova, Alsancak ve Karşıyaka bölgeleri, kentin çağdaş sanat damarının yoğunlaştığı merkezlerdir. Bu bölgelerdeki galeriler, sanat atölyeleri ve bağımsız sanatçı inisiyatifleri, İzmir'in yaratıcı endüstrilerdeki çeşitliliğini desteklemektedir. Alsancak'ta yer alan küçük galeri mekânları, deneysel resim, dijital sanat ve yerleştirme çalışmalarına ev sahipliği yaparken; Bornova'daki üniversite çevresi, akademik üretim ile çağdaş sanatı buluşturan bir ortam oluşturur. Karşıyaka ise kamusal sanat uygulamaları ve sahil boyunca konumlanan açık hava sergileriyle kent estetiğinin toplumsallaştığı bir örnek teşkil eder.

Görsel 6: Kùltür sanat fabrikası (Ticaret Gazetesi 2024).

Bu mekânlarda üretilen ve sergilenen sanat eserleri, İzmir'in çok katmanlı kültürel kimliğini yansıtır. Antik Smyrna'dan günümüze taşınan estetik duyarlılık, çağdaş sanatçılar tarafından yeniden yorumlanmakta; geçmişin sembelleri modern anlatım biçimleriyle harmanlanmaktadır. Örneğin, yerel sanatçılar eserlerinde antik motifleri soyut biçimlerle birleştirerek hem tarihî sürekliliği hem de modern kent deneyimini görünür kılar. Bu yönüyle İzmir'de çağdaş sanat, yalnızca güncel bir estetik üretim değil, aynı zamanda kültürel hafızanın yeniden yazımıdır.

Kùltürel Mirasın Turizme Entegrasyonu

İzmir, sahip olduğı tarihî yapılar, arkeolojik alanlar ve çok katmanlı kültürel dokusuyla Türkiye'nin kültür turizmi potansiyeli en yüksek kentlerinden biri konumundadır. Kentin tarihsel gelişimi boyunca oluşan mimari miras, arkeolojik sit alanları, dini yapılar ve sivil mimari örnekleri, hem yerel kimliğin inşasında hem de turistik çekiciliğin artmasında belirleyici rol oynamaktadır. Antik çağdan günümüze uzanan sürekliliğiyle İzmir, tarihî mirasını yalnızca koruyan değil, aynı zamanda bu mirası çağdaş turizm anlayışıyla yeniden işlevlendiren bir merkezdir.

Kültürel mirasın turizme entegrasyonu bağlamında Efes, Bergama ve İzmir Agora'sı gibi alanlarla öne çıkar. Bu alanlar, yalnızca arkeolojik değerleriyle değil, aynı zamanda kültür turizminin çeşitlenmesini sağlayan yaşayan miras alanları olarak da önemlidir. Efes'in anıtsal mimarisi ve antik tiyatrosu, Bergama'nın çok katmanlı kültürel yapısı ve kentsel planlaması, İzmir'in tarih boyunca sahip olduğu sanatsal birikimin mekânsal izdüşümleridir. Özellikle Bergama'daki Asklepion ve Akropol bölgeleri, yalnızca tarihî yapı toplulukları değil, aynı zamanda estetik, sağlık ve felsefe kavramlarının birleştiği kültürel merkezler olarak değerlendirilebilir. Bu alanların turizme kazandırılması, İzmir'in hem kültürel hem ekonomik anlamda sürdürülebilir kalkınmasına doğrudan katkı sağlar.

Görsel 7: Efes antik kenti (Erbalaban Yılmaz 2020).

İzmir'in kültürel miras yönetimi yalnızca bu arkeolojik sahalarla sınırlı değildir. Kent merkezinde yürütülen müzeleme, restorasyon ve dijital koruma çalışmaları, kültür turizminin kent içi alanlarda da gelişmesini desteklemektedir. İzmir Arkeoloji Müzesi, İzmir Tarih ve Sanat Müzesi, Atatürk Müzesi, Oyuncak Müzesi ve Mask Müzesi gibi kurumlar, hem yerel hem de uluslararası ziyaretçiye bilgi ve estetik deneyim sunar. Bu kurumlar, sanatın korunması ve erişilebilirliğinin sağlanması bakımından da kritik öneme sahiptir. Müzeleşme süreçleri, kültürel mirasın yalnızca sergilenen bir nesne olmaktan çıkıp, ziyaretçiyle etkileşim kuran bir öğrenme ve paylaşım alanına dönüşmesini sağlar.

Görsel 8: İzmir arkeoloji müzesi (Wikipedia 2024).

Günümüzde müzecilik anlayışı, geleneksel sergileme biçimlerinden farklı olarak, katılımcı ve dijital temelli bir modele evrilmiştir. İzmir müzeleri de bu dönüşüm sürecine aktif biçimde katılmaktadır. Özellikle dijital teknolojilerin kullanımı, ziyaretçi deneyimini derinleştirmekte ve kültürel mirasın korunmasını daha sürdürülebilir hâle getirmektedir. Üç boyutlu modelleme (3D scanning), artırılmış gerçeklik (AR) ve sanal gerçeklik (VR) uygulamaları, eserlerin fiziksel dokusuna zarar vermeden ayrıntılı biçimde incelenebilmesini sağlar. Bu teknolojiler, hem bilimsel belgeleme hem de eğitimsel içerik açısından önemli olanaklar sunar. Örneğin, İzmir Agora’sında yürütülen dijital belgeleme projeleri, antik dönem mimarisinin günümüz teknolojisiyle yeniden kurgulanmasına olanak tanımıştır. Bu projelerde lazer tarama ve fotogrametri teknikleri kullanılarak yapı kalıntıları üç boyutlu olarak kaydedilmekte, ardından sanal ortamda rekonstrüksiyon modelleri oluşturulmaktadır. Bu sayede ziyaretçiler, artırılmış gerçeklik gözlükleri veya mobil uygulamalar aracılığıyla Agora’nın Roma Dönemi’ndeki görünümünü deneyimleyebilmektedir. Böylelikle tarih, yalnızca gözlemlenen bir geçmiş olmaktan çıkıp, etkileşimli bir kültürel deneyim hâline gelmektedir. Bu tür dijital koruma projeleri, yalnızca turistik cazibe yaratmakla kalmaz; aynı zamanda bilimsel araştırmaların sürekliliğini de destekler. Eserlerin dijital ortama aktarılması, restorasyon öncesi ve sonrası durumlarının izlenmesini kolaylaştırır, araştırmacılara tarihsel değişimleri karşılaştırma imkânı sunar. Ayrıca dijital arşivleme, doğal afetler veya insan

kaynaklı tahribatlar karşısında kültürel mirasın sanal ortamda korunmasını sağlar. Bu durum, İzmir'in kültürel sürdürülebilirlik vizyonunun temel bileşenlerinden biridir.

Görsel 9: 3D İzmir müzesi görüntüsü (Sanal Müze 2025).

Kültürel mirasın turizme entegrasyonu, aynı zamanda yerel halkın katılımını da gerektirir. İzmir’de yürütülen pek çok kültür odaklı proje, sivil toplum kuruluşları, belediyeler ve üniversitelerin iş birliğiyle şekillenmektedir. Özellikle İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin “Tarih, Kültür ve Turizm Envanteri” çalışmaları, kentteki tarihî yapıların sistematik biçimde belgelenmesini ve tanıtım materyallerine dönüştürülmesini sağlamıştır. Bu çalışmalar, kültürel değerlerin yalnızca turistik birer obje olarak değil; yaşayan bir toplumsal kimlik unsuru olarak algılanmasına katkıda bulunur. Öte yandan, müzeler ve arkeolojik alanlar, turizmin yalnızca görsel değil, eğitsel bir deneyim olmasını da sağlar. Ziyaretçiler, dijital panolar, çok dilli rehber sistemleri ve interaktif ekranlar aracılığıyla tarihî olayları öğrenirken; aynı zamanda kültürel belleğin bir parçası hâline gelir. Bu durum, kültürel mirasın yalnızca “korunan bir geçmiş” değil, “paylaşılan bir değer” olarak algılanmasını teşvik eder.

Kentsel Dönüşüm ve Sanatsal Kimlik

İzmir, son yıllarda yürütülen kentsel dönüşüm projeleriyle birlikte tarihî dokusunu yeniden tanımlama ve mekânsal kimliğini günümüz ihtiyaçlarına göre biçimlendirme sürecine girmiştir. Bu dönüşüm süreci yalnızca fiziksel bir yenileme ya da altyapı düzenlemesi olarak değil, aynı zamanda kentin kültürel belleğini, estetik anlayışını ve sosyal yapısını yeniden inşa eden çok katmanlı bir süreç olarak değerlendirilmektedir. İzmir’in sahip olduğu tarihî kent dokusu,

modern mimari yaklaşımlar ve sanatsal müdahaleler aracılığıyla yeni bir kentsel anlatıya dönüştürülmektedir. Bu bağlamda sanat ve tasarım, yalnızca estetik bir unsur değil, kimlik, aidiyet ve toplumsal etkileşim üreten bir araç olarak ön plana çıkmaktadır.

Kentsel dönüşümün odaklandığı bölgelerden olan Alsancak, Basmane, Karataş ve Kemeraltı, tarihsel sürekliliğin korunmaya çalışıldığı ancak çağdaş yaşama da uyum sağlanmak istendiği alanlardır. Bu bölgelerde yürütülen yenileme çalışmalarında sanat, mekânın dönüştürücü gücü olarak kullanılmaktadır. Özellikle Alsancak ve Basmane’de gerçekleştirilen sokak sanatı projeleri, açık hava sergileri, kentsel mekânı sıradanlıktan çıkararak halkın doğrudan sanatla etkileşim kurduğu bir sosyal ortama dönüştürmektedir. Bu çalışmalar, yalnızca görsel estetik yaratmakla kalmayıp, kent sakinlerinin geçmişle kurduğu duygusal bağı da güçlendirmektedir. Bir duvar resmi ya da bir heykel yerleştirmesi, zamanla mahallenin kimliğini belirleyen sembolik bir değere dönüşmekte, kent kültürünün kamusal yüzünü temsil etmektedir.

İzmir’de kamusal alanda gerçekleştirilen sanatsal müdahaleler, toplumsal katılımı teşvik eden bir dönüşüm modeli yaratmıştır. Sokak sanatı, grafiti, kamusal heykel ve geçici enstalasyonlar, bireyleri sanatın pasif izleyicisi olmaktan çıkararak aktif katılımcılar hâline getirmektedir. Basmane’nin dar sokaklarında, Alsancak’ın yaya akslarında ve Kemeraltı’nın iç avlularında yer alan bu çalışmalar, sosyal etkileşimin ve kültürel çeşitliliğin görsel temsiline dönüşmektedir. Özellikle mural sanatında ele alınan temalar göç, kimlik, doğa, kadın ve çevre gibi toplumsal meseleler kentsel dönüşümün yalnızca fiziksel değil, kültürel bir yeniden üretim süreci olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, sanatı toplumun gündelik yaşamına entegre eden katılımcı estetik anlayışını güçlendirmektedir.

Görsel 10: Alsancak – Konak'ta duvar resimleri (Egedesonsöz 2018).

Kültürel mirasın korunmasıyla çağdaş sanat üretiminin buluşturulduğu bu dönüşümde, üniversiteler ve sanat kurumları da etkin bir rol oynamaktadır. Akademik kurumlar, sanatın kent planlamasına dahil edilmesi, tarihî bölgelerin belgelenmesi ve yaratıcı projelerle yeniden yorumlanması konularında önemli katkılar sunmaktadır. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, kent içi sanat projeleri, kamusal sanat uygulamaları ve disiplinlerarası atölyeleriyle İzmir'in kültürel dönüşümünde öncü bir akademik aktör hâline gelmiştir. Öğrenciler, atölye çalışmaları ve saha uygulamalarıyla doğrudan kent mekânına müdahale etmekte; böylece hem eğitimsel hem de toplumsal açıdan üretken bir sanat anlayışını beslemektedir.

Ege Üniversitesi bünyesindeki Arkeoloji ve Sanat Tarihi bölümleri ise, tarihî çevrelerin korunması ve kültürel peyzajın belgelenmesi yönünde bilimsel destek sağlamaktadır. Bu çalışmalar, kentsel dönüşüm projelerinde tarihsel bağlamın göz ardı edilmemesi açısından büyük önem taşır. Diğer yandan, İzmir Ekonomi Üniversitesi ve benzeri kurumlar, mimarlık, iç mimarlık ve görsel iletişim tasarımı bölümleriyle çağdaş kent tasarımı ve dijital sanat alanında yenilikçi yaklaşımlar üretmektedir. Bu üniversiteler, hem akademik araştırmalar hem de uygulamalı projeler aracılığıyla kentin dönüşüm süreçlerine doğrudan katkı sunar; sanatın ekonomik ve toplumsal boyutlarını yerel kalkınma vizyonuna entegre eder. Bu iş birliklerinin ortak özelliği, kentsel dönüşümü yalnızca fiziksel bir yenileme değil, kültürel bir canlanma ve sosyal dayanışma pratiği olarak ele almalarıdır. Üniversiteler, sanat kurumları, belediyeler ve sivil toplum örgütleri arasındaki bu ortak çalışmalar, İzmir'in kültürel mirasını çağdaş biçimlerle

yeniden yorumlayarak süreklilik kazandırmaktadır. Bu yaklaşım, kentin kimliğini korurken yeni sanatsal değerlerin üretilmesine olanak tanır.

Kültürel ve sanatsal odaklı dönüşüm projelerinde dikkat çeken bir diğer unsur, yerel halkın katılımının teşvik edilmesidir. Mahalle atölyeleri, sokak festivalleri, gönüllü sanat programları ve gençlik projeleri, kent sakinlerini sanat üretiminin bir parçası hâline getirmekte; böylece dönüşüm süreci tabandan gelen bir dinamizm kazanmaktadır. İzmir'deki bu model, kentsel mekânın yalnızca mimarlar ya da planlamacılar tarafından değil; sanatçılar, öğrenciler ve yerel halk tarafından da biçimlendirildiği kolektif bir üretim süreci ortaya koymaktadır. Bu bağlamda İzmir, Türkiye'de kentsel dönüşüm sürecinde sanatı toplumsal dönüşümün aracı hâline getiren öncü kentlerden biri olarak değerlendirilebilir. Dönüşümün merkezine estetik, tarih ve katılımcılığı yerleştiren bu anlayış, kentin hem mekânsal hem de kültürel sürdürülebilirliğini desteklemekte; sanatın kent yaşamındaki dönüştürücü gücünü görünür kılmaktadır.

Gastronomi, El Sanatları ve Turizm Üçgeni

İzmir turizmi yalnızca tarihî dokusu, denizi veya doğal güzellikleriyle sınırlı değildir; aynı zamanda gastronomi ve el sanatları aracılığıyla şekillenen çok yönlü bir kültürel deneyim sunar. Kentin bu iki alanı, somut olmayan kültürel mirasın günümüzdeki en canlı temsil biçimlerini oluşturmakta; hem yerel kimliği yansıtmakta hem de ekonomik sürdürülebilirliği desteklemektedir. İzmir, gastronomi ve el sanatlarını yalnızca birer üretim faaliyeti olarak değil, yaşayan kültürel pratikler olarak ele almakta ve böylece turizmle kültür arasındaki bağın güçlenmesini sağlamaktadır.

İzmir'in gastronomik kimliği, Ege'nin tarih boyunca şekillendirdiği çok kültürlü yaşam biçiminin doğal bir uzantısıdır. Antik dönemden günümüze kadar süregelen Akdeniz beslenme geleneği, kent mutfağında taze sebzeler, zeytinyağı, deniz ürünleri ve ot kültürüyle temsil edilir. Bu özgün mutfak anlayışı, yalnızca beslenme alışkanlıklarını değil, aynı zamanda kültürel aidiyetin ve toplumsal kimliğin ifadesini de yansıtır. İzmir tulumu, boyoz, kumru, şambali tatlısı ve sakızlı lezzetler gibi özgün ürünler, hem yerel gastronominin sembolleri hem de kentin turistik imajının önemli bileşenleridir. Bu ürünlerin hazırlanışı, sunumu ve tüketim biçimleri, İzmir halkının tarihsel olarak taşıdığı kültürel kodları yansıtan birer sosyal ritüel niteliği taşır (Aydoğdu 2021).

Görsel 11: Gastronomi etkinlikleri (İzmir mekan rehberi 2025)

Gastronomi, turizm açısından yalnızca bir “tüketim deneyimi” değil, aynı zamanda kültürün doğrudan deneyimlenmesini sağlayan otantik bir etkileşim alanıdır. Yerli ve yabancı ziyaretçiler için İzmir mutfağı, kentin yaşam biçimini ve tarihi kimliğini anlamanın en etkili yollarından biridir. Kentin farklı bölgelerinde özellikle Kemeraltı, Alsancak, Urla, Alaçatı ve Seferihisar çevresinde düzenlenen yemek festivalleri, gastronomi rotaları ve yöresel ürün pazarları, İzmir’i gastronomi turizmi açısından bölgesel bir merkez hâline getirmiştir. Bu etkinlikler, yalnızca yerel üreticilere ekonomik katkı sağlamakla kalmaz aynı zamanda kültürel mirasın korunmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını da destekler (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2025).

El sanatları da İzmir’in kültürel kimliğini tamamlayan bir diğer güçlü alandır. Seramik, takı, dokuma, ahşap oymacılığı, cam işçiliği ve geleneksel tekstil üretimleri, kentin tarih boyunca sürdürdüğü zanaatkarlık geleneğinin günümüzdeki temsilcileridir. Özellikle Bergama, Tire, Ödemiş ve Seferihisar gibi ilçelerde el sanatları üretimi hem turistik hem de kültürel açıdan önemli bir işlev görmektedir. Bu bölgelerde üretilen halılar, kilimler, gümüş takılar ve seramik objeler, yalnızca satışa yönelik ürünler değil; aynı zamanda yerel estetiğin ve kültürel belleğin somut ifadeleridir. El sanatları, geçmişteki üretim tekniklerinin günümüz tasarım anlayışıyla birleşmesi sonucu İzmir’de özgün bir “kültürel üretim ekonomisi” yaratmıştır (Dönmez ve diğ. 2022). İzmir ve çevresi, jeolojik açıdan zengin yapısı sayesinde çok sayıda süstaşı (gemstone) türünün doğal

oluşum alanıdır. Kentin batısında yer alan Menderes Masifi'nin metamorfik kayaları ile İzmir–Ankara Süturu'na bağlı volkanik birimler, bölgeye hem mineralojik hem de estetik çeşitlilik kazandırır. Özellikle Görece (Nazarköy) çevresinde rastlanan spesartin (granat) kristalleri, kırmızımsı-turuncu renkleriyle dikkat çekerken; Seferihisar, Urla ve Tire yörelerinde bulunan kalsedon, agat, jasper ve kuvars damarları, bölgenin geleneksel boncuk ve takı üretiminde önemli bir yer tutar. Bu taşların bir kısmı antik dönemlerden beri Afrodiasias, Smyrna ve Ephesos gibi merkezlerde işlenmiş, günümüzde ise İzmir'in el sanatları ve turizmine kültürel değer katan yerel ürünler hâline gelmiştir (Hatipoğlu ve diğ. 2010, Ören ve Akar 2024, Ören ve Koralay 2024).

Kentin merkezinde yer alan Kemeraltı Çarşısı, el sanatları üretimi ve satışının kesiştiği en önemli mekânlardan biridir. Çarşının dar sokaklarında faaliyet gösteren gümüşçüler, seramik ustaları, taş işçileri ve tekstil zanaatkarları, geleneksel üretim biçimlerini çağdaş turizm anlayışına uyarlamışlardır. Bu yönüyle Kemeraltı, hem üretim hem de tüketim ilişkilerinin kültürel bir denge içinde yürütüldüğü yaşayan bir miras alanı işlevi görür. Ziyaretçiler, alışveriş yapmanın ötesinde üretim sürecine tanık olur; böylece kültürel deneyim, yalnızca ekonomik bir faaliyet olmaktan çıkar, etkileşimli bir sanatsal paylaşıma dönüşür. Benzer biçimde, Alaçatı ve Urla gibi turistik bölgelerde düzenlenen sanat ve el işi pazarları, İzmir'in yaratıcı ekonomisinin görünürlük kazandığı önemli örneklerdir. Bu pazarlar, sanatın, üretimin ve turizmin buluştuğu çok katmanlı alanlar olarak öne çıkar. Üreticiler, tasarımcılar ve sanatçılar eserlerini doğrudan ziyaretçilere sunar; el yapımı takılar, seramik objeler, doğal boyalarla üretilmiş tekstil ürünleri gibi el emeği eserler, hem otantik bir turistik değer oluşturur hem de yerel ekonomiye doğrudan katkı sağlar. Bu süreçte sanat, üretim ve satış birbirine eklemlenir; böylece hem sanatçı hem ziyaretçi için deneyimsel ve katılımcı bir ortam oluşur. Bu tür etkinliklerin temelinde, İzmir'in sahip olduğu “Ege estetiği” yatar. Bölgenin ışığı, doğası, renkleri ve gündelik yaşam biçimi, hem gastronomi hem el sanatları üretiminde belirleyici bir rol oynar. İzmirli üreticiler, doğadan ilham alan sade ve zarif formları, geleneksel tekniklerle çağdaş tasarım arasında bir köprü kurarak işler. Bu estetik anlayış, İzmir'in yalnızca ekonomik değil, kültürel sürdürülebilirlik açısından da örnek teşkil eden bir kent olmasını sağlar.

Görsel 12: Kemeraltı çarşısı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2025).

İzmir'in Sanat-Turizm Stratejisi ve Gelecek Perspektifi

İzmir'in kültürel gelişimi, yerel yönetimlerin uzun yıllardır sürdürdüğü kapsamlı kültür ve turizm politikaları sayesinde yeni bir ivme kazanmıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin öncülüğünde yürütülen stratejik planlar, sanatın ve turizmin birbirini tamamlayan iki alan olarak ele alınmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşım, kent kimliğinin yalnızca tarihsel miras üzerinden değil, aynı zamanda çağdaş yaratıcılık ve kültürel üretim aracılığıyla yeniden tanımlanmasına olanak tanır. Sanat, İzmir'de kentsel planlamanın estetik bir unsuru olmaktan çıkmış, ekonomik, sosyal ve diplomatik bir araç hâline gelmiştir. Bu bütüncül yaklaşımın en dikkat çekici örneklerinden biri, Tarihi Kemeraltı İnovasyon Merkezi (TARKEM) projesidir. Kentin en eski ticaret merkezlerinden biri olan Kemeraltı, yalnızca Osmanlı dönemine ait bir çarşı bölgesi değil; aynı zamanda İzmir'in çok kültürlü tarihinin somut bir yansımasıdır. Uzun yıllar boyunca hem tarihsel hem ekonomik nedenlerle yıpranan bu bölge, TARKEM projesiyle birlikte yeniden canlandırılmaktadır. Proje kapsamında tarihî hanlar, arastalar, dükkânlar ve konutlar aslına uygun biçimde restore edilmekte; bu yapılar çağdaş işlevlerle donatılarak sanat atölyeleri, tasarım merkezleri, sergi salonları ve yaratıcı girişim ofisleri olarak yeniden kullanılmaktadır. Bu model, kültürel mirasın korunması ile ekonomik kalkınmanın aynı çatı altında bulunduğu bir örnek teşkil eder. TARKEM'in odaklandığı temel ilke, "kültürel mirası yaşatarak dönüştürmek"tir.

Bu kapsamda, kentin tarihî merkezinin yalnızca korunması değil, aynı zamanda yaşayan bir kültürel ekosisteme dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Proje, geleneksel zanaatkârların üretimlerini sürdürdüğü, genç sanatçıların yeni medya ve dijital sanat alanlarında eser üretebildiği hibrit bir kültürel üretim alanı yaratmayı amaçlar. Bu sayede İzmir, yalnızca geçmişini sergileyen bir kent değil; tarihini yeniden üreten bir yaratıcı merkez olarak konumlanmaktadır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin sanat ve turizmi bütünleştiren yaklaşımı, sürdürülebilirlik kavramı etrafında şekillenmektedir. Kentsel dönüşümden müze projelerine, sanat festivallerinden gastronomi etkinliklerine kadar pek çok girişim, uzun vadeli kültürel planlamanın bir parçası olarak yürütülmektedir. Bu stratejiler, turizmin mevsimsel ve geçici bir etkinlik olmaktan çıkıp, yıl boyunca devam eden bir kültürel deneyim alanına dönüşmesini hedefler. Özellikle “İzmir Kültür ve Sanat Çalıştay”, “İzmir Turizm Strateji Belgesi” ve “Yaratıcı Endüstriler Ağı” gibi planlama dokümanları, sanat ve turizm politikalarının akademik, ekonomik ve toplumsal boyutlarını bütünleştiren yapısal adımlar olarak öne çıkar. Bu politikaların somut sonuçları, kentteki kültürel altyapının çeşitlenmesiyle gözlemlenmektedir. Yeni açılan sanat galerileri, bağımsız kültür merkezleri, açık hava sergileri ve müze projeleri, İzmir'in kültürel haritasını genişletmiştir. Bu gelişmeler, turizmin yalnızca kıyı bölgeleriyle sınırlı kalmasını önleyerek iç bölgelerdeki tarihî ve kültürel merkezlerin de görünürlük kazanmasını sağlamaktadır. Örneğin, Kadifekale çevresinde yürütülen kültürel canlandırma projeleri, hem yerel halkın sosyal yaşamına hem de kültür turizminin çeşitlenmesine katkı sunmaktadır.

İzmir'in EXPO 2026 adaylığı süreci, kentin uluslararası tanıtımı açısından stratejik bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. EXPO gibi küresel organizasyonlar, kentlerin yalnızca fiziksel altyapılarını değil; aynı zamanda kültürel vizyonlarını, sanatsal potansiyellerini ve yaratıcı endüstri kapasitesini de dünya ölçeğinde sergileme imkânı sunar. İzmir'in adaylık süreci kapsamında geliştirilen tematik planlamalar, sanat, çevre, kültür ve sürdürülebilirlik kavramlarını ortak bir çerçevede buluşturmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda EXPO 2026, İzmir'in kültürel diplomasi gücünü artıran bir araç olarak da değerlendirilebilir. Uluslararası etkinliklerin kente kazandırdığı görünürlük, yalnızca turistik hareketliliği değil, aynı zamanda sanatın toplum içindeki rolünü de güçlendirir. Bu tür organizasyonlar, İzmirli sanatçılara küresel ağlara erişim olanağı sunarken; yerel izleyiciye de farklı kültürlerle karşılaşma fırsatı tanır. Böylece İzmir, yerel üretimi küresel diyalogla buluşturan bir kültür platformu hâline gelir. Sanatın diplomatik bir araç olarak kullanıldığı bu yeni dönemde, kentin kültür politikaları sadece ekonomik kalkınmaya değil, aynı zamanda

toplumsal farkındalığın ve kültürel aidiyetin güçlenmesine de hizmet etmektedir (Expoizmir 2025).

İzmir'in geleceğe yönelik sanat-turizm stratejisi, kültürel mirasın korunması ile çağdaş yaratıcı üretimin dengeli biçimde ilerlediği sürdürülebilir bir kültür ekosistemi yaratmayı hedeflemektedir. Bu ekosistem, sanatçıları, akademisyenleri, yerel yönetimleri ve özel sektörü ortak bir zeminde buluşturarak, İzmir'i yalnızca bir turizm destinasyonu değil, yaşayan bir kültür laboratuvarı hâline getirmektedir.

SONUÇ

İzmir, tarih boyunca birçok uygarlığın izlerini taşıyan çok katmanlı bir kent kimliğine sahiptir. Bu zengin kültürel miras, kentin yalnızca geçmişine değil, günümüz kimliğine ve geleceğe yönelik kültürel vizyonuna da yön vermektedir. Sanat ve turizm arasındaki güçlü etkileşim, İzmir'in bu çok katmanlı kimliğini besleyen temel dinamiklerden biridir. Sanat, kentin estetik duyarlılığını şekillendirirken; turizm, bu sanatın geniş kitlelerle buluşmasını sağlayan bir dolaşım ağı işlevi görmektedir. İzmir'de sanat, yalnızca bireysel bir ifade biçimi değil, aynı zamanda toplumsal bir hafıza oluşturma aracıdır. Kentin tarihî mirası, çağdaş sanat pratikleriyle yeniden yorumlanmakta ve bu süreçte turizm, kültürel üretimin görünürlüğünü artıran bir katalizör görevi üstlenmektedir. Müze, galeri, kültür merkezi ve kamusal sanat uygulamaları, sanat ile turizmin kesişiminde yer alan alanlar olarak İzmir'in kültürel dinamizmini temsil eder. Bu bağlamda kent, hem üretim hem de deneyim merkezli bir kültür ortamı kimliğine kavuşmuştur. Turizm, İzmir'in sanat kimliğinin sürdürülebilirliğini sağlayan en önemli destekleyici unsurlardan biridir. Ziyaretçilerin yalnızca tarihî eserleri değil, çağdaş sanat etkinliklerini de deneyimlemesi, kenti yaşayan bir kültür mekânı hâline getirmektedir. Böylece İzmir, durağan bir miras kenti olmaktan çıkarak, sürekli yenilenen, yaşayan bir kültürel ekosistem niteliği kazanmıştır.

Sonuç olarak İzmir'de sanat ve turizm, kentsel kimliğin yeniden inşa edilmesinde birbirini tamamlayan iki temel eksen olarak öne çıkmaktadır. Sanatın yön verdiği bu dönüşüm, kentin kültürel sürdürülebilirliğini güçlendirmekte; turizm ise bu sanatın evrensel ölçekte görünürlüğünü artırarak İzmir'in kültürel mirasını geleceğe taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Akar Tanrıver, D. S., Erdem, Aylin Ü., Eski Smyrna-Bayraklı Höyüğü. *İzmir Araştırmaları Dergisi*, 12, 97-109, 2020.
- Arkeolojikh Haber, Smyrna Antik Kenti Kazı Araştırma ve Restorasyon Projesi, Erişim adresi: <https://www.arkeolojikhhaber.com/haber-smyrna-antik-kenti-kazi-arastirma-ve-restorasyon-projesi-21611/>, Erişim tarihi: 11.07.2025.
- Aydaş, İ., Aydaş, M. Karia'daki Aphrodisias Üzerine Coğrafi, Filolojik, Onomastik ve Epigrafik İnceleme, (editör: Bilge Doğanlı), Antik Afrodisias ve Markalaşma, Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Aydoğdu, G., Gastronomi Turizmi ve İzmir, Erişim adresi: <https://kalkinmaguncesi.izka.org.tr/index.php/2021/04/12/gastronomi-turizmi-ve-izmir/>, Erişim tarihi: 25.07.2025.
- Berber Babalık, B. 1950-2000 yılları arasında Aydın'da turizm, Detay Yayıncılık, Ankara. 2022.
- Dönmez, Y., Kocakaya, E., Kültür Turizmi Kapsamında Geleneksel El Sanatlarının Turizme Olan Etkileri: Amasra Örneği, *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 103-121, 2022.
- Ersay A., Alatepeli S. Smyrna Agorası Mozaikli Yapı Mozaikleri. *Journal of Mosaic Research*. (4), 17-26, 2011.
- Expoizmir2026, İzmir, Erişim adresi: <https://www.expoizmir2026.com/izmir-izmir>, Erişim tarihi: 10.09.2025.
- Hatipoğlu, M., Babalık, H., Chamberlain, S.C. Gemstone Deposits in Turkey, *Rocks & Minerals*, 85:2, 124-133, 2010.
- Kentimiz İzmir Derneği., İzmir'de Kültürel Miras, Erişim adresi: <https://kentimizizmir.org.tr/izmirde-kulturel-miras/>, Erişim tarihi: 10.09.2025.
- Oktay, D., Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış. *İdealkent*, 2(3), 8-19, 2010.
- Ören, U., Akar, S. Ege Bölgesinde Çıkan Süs Taşları ve Bunların Kuyumculuk Sanatında Kullanılması, *18. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu*, ADÜ yayınları, 2021. ISBN: 978-605-73815-3-8
- Ören, U., Koralay, T. Evaluation of garnet phenocrysts in volcanic rocks (Görece/İzmir–Western Türkiye) for their usability as a semi-precious gemstone by multi-analytical methods. *Spectroscopy Letters*, 57(7), 388-411, 2024.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Gastronomi Turizmi, Erişim adresi: <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-178195/gastronomi-turizmi.html>, Erişim tarihi: 01.08.2025.

Wikipedia, International İzmir Festival, Erişim adresi: [https://en.wikipedia.org/wiki/ International_Izmir_Festival](https://en.wikipedia.org/wiki/International_Izmir_Festival), Erişim tarihi: 19.07.2025.

Wikipedia, Sanat Bölgesi, Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Arts_district, Erişim tarihi: 16.07.2025.

Yıldızhan, H., Eski Smyrna'dan Akhaimenid Kâseler, (editörler: Hakan Göncü, Akın Ersoy, Duygu S. Akar Tanrıver), Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları III, İstanbul: Ege Yayınları, 2019.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1: Waters, C., A 19th century sketch map of the Greek city of İzmir or Smyrna, Erişim adresi: https://www.alamy.com/a-19th-century-sketch-map-of-the-greek-city-of-zmir-or-smyrna_-also-known-as-smrn-smrna-image488029962.html?imageid=1CA0003E-78A8-AD0-B15A-02EC259858E0&pn=1&searchId=7b7be2702ebaba7b5eedccc031ea005c&earchtype=, Erişim tarihi: 01.09.2025.

Görsel 2: Arkeofili, Smyrna Agorası'nda Osmanlı Fincanları Ortaya Çıkıyor, Erişim adresi: <https://arkeofili.com/smyrna-agorasinda-osmanli-fincanlari-ortaya-cikiyor/>, Erişim tarihi: 10.09.2025.

Görsel 3: Ersoy A, Alatepeli S. Smyrna Agorası Mozaikli Yapı Mozaikleri. Journal of Mosaic Research. Aralık 2011;(4):17-26.

Görsel 4: Ege'desonsöz, İzmir'de kukla festivali zamanı, Erişim adresi: <https://www.egede-sonsoz.com/izmir-de-kukla-festivali-zamani/amp> Erişim tarihi: 10.09.2025.

Görsel 5: İzmirArt, Arkas Sanat Merkezi, Erişim adresi: <https://www.izmir.art/tr/arkas-sanat-merkezi>, Erişim tarihi: 25.08.2025.

Görsel 6: Ticaret Gazetesi, İzmir Kültür Sanat Fabrikası 1 yaşında!, Erişim adresi: <https://ticaretgazetesi.com.tr/2024/04/21/izmir-kultur-sanat-fabrikasi-1-yasinda/>, Erişim Tarihi: 28.08.2025.

Görsel 7: Erbalaban Yılmaz, E. Efes Antik Kenti 2 milyon ziyaretçiye yaklaştı, Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/efes-antik-kenti-2-milyon-ziyaretciye-yaklasti/1700209>, Erişim tarihi: 10.08.2025.

Görsel 8: Wikipedia, İzmir Etnografya Müzesi, Erişim adresi: [https://tr.wikipedia.org/wiki/ İzmir_Etnografya_Muzesi](https://tr.wikipedia.org/wiki/İzmir_Etnografya_Muzesi), Erişim tarihi: 25.08.2025.

Görsel 9: Sanal Müze, İzmir Efes Müzesi, Erişim adresi: [https://sanalmuze.gov.tr/ muzeler/izmir-efes-muzesi/](https://sanalmuze.gov.tr/muzeler/izmir-efes-muzesi/), Erişim tarihi: 21.09.2025.

Görsel 10: Ege'desonsoz, İzmir'in duvarları konuşacak, Erişim adresi: <https://www.ege-desonsoz.com/izmirin-duvarlari-konusacak>, Erişim tarihi: 01.09.2025.

Görsel 11: İzmir Mekan Rehberi., İzmir'de Bir İlk: Alsancak Gastronomi Haftası Başlıyor!, Erişim adresi: <https://www.izmirmekanrehberi.com/izmir-mekan-haberleri/haber/714/izmirde-bir-ilk-alsancak-gastronomi-haftasi-basliyor>, Erişim tarihi: 30.08.2025.

Görsel 12: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı., Kemeraltı, Erişim adresi: <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-77370/kemeralti.html>, Erişim tarihi: 23.09.2025.